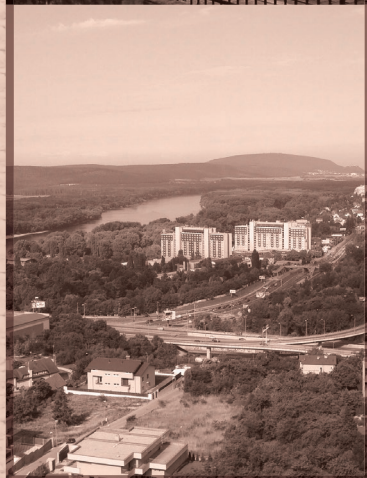

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Etnické vzťahy na Slovensku na začiatku 21. storočia

Nikola Regináčová
Štefan Šutaj
Mária Ďurková (eds.)

KOŠICE 2020

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Etnické vzťahy na Slovensku na začiatku 21. storočia

Nikola Regináčová
Štefan Šutaj
Mária Ďurková (eds.)

Etnické vzťahy na Slovensku na začiatku 21. storočia

Nikola Regináčová – Štefan Šutaj – Mária Ďurkovská (eds.)

Recenzenti:

prof. PhDr. Eva Sollárová, CSc.

Pedagogická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.

Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, Košice

Fotografie na obálke:

Fotografie miest: Košice, Bratislava, Banská Bystrica (autor Štefan Šutaj)

Publikácia bola vydaná v rámci riešenia projektu APVV-15-0745 Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020) – (TESS2).

© 2020 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov autorských práv. Za odbornú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-8152-892-7

OBSAH

Na úvod.....	7
Ako sa vidíme navzájom: Etnické stereotypy obyvateľov Slovenska a otázka ich stability v čase.....	9
<i>Jozef Výrost</i>	
Kultúrny život minorít na Slovensku v rokoch 2004 – 2017 (historicko-sociologická komparatívna analýza sledovania médií)	26
<i>Lucia Heldáková</i>	
Práva národnostných menšín na Slovensku (výsledky výskumu)	44
<i>Jana Šutajová</i>	
Demografické premenné ako prediktory etnickej identity.....	66
<i>Juraj Martonyik</i>	
Jazyková orientácia a komunikácia s „najbližšími“ na základe vybraných demografických faktorov – vek (historicko-sociologická komparatívna analýza)	79
<i>Nikola Regináčová</i>	
Postoje k migrantom a vnímanie bezpečia v kontexte etnicity	95
<i>Michal Kentoš</i>	
Dekréty prezidenta Edvarda Beneša a autonómia – reflexie slovensko-maďarských vzťahov (na príklade komparácie výsledkov empirického výskumu 2004 a 2017).....	110
<i>Štefan Šutaj</i>	
Fragmenty z národnej politiky maďarských vlád so zreteľom na vlády Viktora Orbána.....	139
<i>Zlatica Sáposová</i>	
Slovenské národnostné školstvo v Maďarsku v 21. storočí v zrkadle empirických dát	164
<i>Mária Ďurkovská</i>	

Vybrané aspekty používania slovenčiny adolescentov na Dolnej zemi (v optike najnovších výskumov)	181
<i>Mária Ďurkiovská – Mária Homišinová – Jozef Výrost</i>	
Zoznam autorov	202

Na úvod

V rámci plánu riešenia projektu Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020, ktorý realizuje v rokoch 2016 až 2020 Centrum spoločenských a psychologických vied v spolupráci s dvomi katedrami Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach s podporou Agentúry pre podporu vedy a výskumu, predkladáme ďalšiu publikáciu. Je to kolektívna monografia desiatich autorov s názvom *Etnické vzťahy na Slovensku na začiatku 21. storočia*. Autori vo vedeckých štúdiách v rozsahu 1 – 2 autorských hárkov (každá štúdia má z formálneho hľadiska viac ako 36 000 znakov) prinášajú analýzy, sledujúce posun v etnických vzťahoch v priebehu posledných zhruba 15 rokoch. Ďalším spoločným znakom, okrem zamerania na etnicitu je, že čerpajú z realizovaných sociologických, sociálnopsychologických a historických výskumov, ktoré realizoval v sledovanom období Spoločenskovedný ústav SAV (dnes Centrum spoločenských a psychologických vied SAV) na reprezentatívnej vzorke obyvateľstva. Dominantnou líniou je menšinová etnická identita týkajúca sa územia Slovenska alebo menšinových komunít Slovákov žijúcich v zahraničí. Práca je výsledkom riešiteľského kolektívu s jasným zameraním na prezentáciu výsledkov jedného z hlavných cieľov riešeného projektu a to predovšetkým na základe dát získaných z empirického výskumu etnicity a národnostných vzťahov, ktorý sa uskutočnil v roku 2017 ako súčasť riešenia projektu. Dôležitou metódou je komparácia získaných výsledkov s výsledkami výskumu, ktorý sa uskutočnil v roku 2004, so zachovaním metodických postupov aplikovaných v empirickom výskume z roku 2004. V rokoch 2003 – 2005 Spoločenskovedný ústav SAV totiž realizoval sociologicko-sociálno-psychologický výskum s názvom *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*, ktorého realizácia spočívala na empirickej analýze dát získaných dotazníkovou metódou na reprezentatívnej výskumnej vzorke. Práve porovnanie údajov z roku 2004 a 2017 môže byť zaujímavým zdrojom poznatkov, akým spôsobom a kam sa slovenská spoločnosť za uvedené obdobie posunula.

Komplexnosť prezentovania výsledkov môže čitateľ konfrontovať s ďalšími textami, ktoré vznikli v rámci riešenia projektu. Okrem množstva vedeckých štúdií publikovaných vo vedeckých časopisoch a vystúpení na vedeckých konferenciách na Slovensku a v zahraničí sú to: Výsledky prvej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila 14. – 15. novembra 2016, boli publikované v zborníkoch: Štefan Šutaj – Lucia Heldáková – Nikola Regináčová (eds.). *Current Issues of Research on Nationality Policy and Nationality Relations in Slovakia in the 20th and the 21st Centuries*. Prešov : Universum, 2017 a Štefan Šutaj – Nikola Regináčová – Lucia Heldáková (eds.). *Aktuálne otázky výskumu národnostnej politiky a národnostných vzťahov na Slovensku v 20. a 21. storočí*. Prešov : Universum, 2017.

Výsledky z druhej vedeckej konferencie „Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia“, ktorá sa uskutočnila 14. – 15. novembra 2018, sú v zborníku Barbara Kacerová – Štefan Šutaj – Jana Šutajová (eds.). *Central European Connections in National Minorities' Development at the Beginning of 21. Century*. Prešov : Universum,

2019 a Jana Šutajová – Štefan Šutaj – Barbara Kacerová (eds.). *Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia*. Prešov : Universum, 2019. Základné údaje z realizovaných výskumov sú prezentované v záverečnej správe z riešenia projektu ŠUTAJ, Štefan a kol. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*. (Záverečná správa z výskumu). Prešov : Universum, 2019, 175 s. Vedecké štúdie v predkladanej kolektívnej monografii nadväzujú na výskumnú správu, rozširujú ju pokiaľ ide o záber, rozsah problematiky a najmä hĺbkové analýzy údajov získaných v oboch spomínaných výskumoch a ich komparáciu.

Vzhľadom k interdisciplinárnemu charakteru publikácie autori používajú dva typy odkazov na literatúru, čím sme vyšli v ústrety dvom typom spoločenských a humanitných vied (jeden bežný pre historické vedy a druhý typický pre sociológiu a psychológiu), ktoré používajú rozdielne stratégie pri odkazovaní sa na literatúru a pramene.

Štefan Šutaj

Ako sa vidíme navzájom: Etnické stereotypy obyvateľov Slovenska a otázka ich stability v čase¹

Jozef Výrost

Abstrakt:

Stereotypy predstavujú usporiadanú triedu v sociálnom kontexte zdieľaných presvedčení, ktorých obsah tvoria osobné vlastnosti prisudzované skupine a jej príslušníkom. V príspevku sme sa sústredili predovšetkým na sociálny rozmer stereotypov. Ich nositeľom a súčasne objektom budú vybrané etnické spoločenstvá na Slovensku. Teoreticko-metodologickým východiskom pre štúdium vzájomných (auto i hetero) stereotypov je model SCM (Stereotype Content Model – Fiske, Cuddy, Glick, 2007). Analyzované empirické dáta pochádzajú z dvoch výskumných sond, realizovaných v roku 2004 a 2017 kvótnym výberom. Výskumné vzorky tvorilo v oboch prípadoch okolo 1 000 respondentov v šiestich skupinách podľa národnostnej príslušnosti (Maďarov, Rómov, Rusínov, Ukrajincov, Čechov a Slovákov z národnostne zmiešaných oblastí). Empirické dáta potvrdzujú všeobecný trend pozitívnejšieho autostereotypu v porovnaní z heterostereotypmi u väčšiny vo výskume zahrnutých skupín respondentov, čo potvrdzuje existenciu tesných vzťahov medzi sebaobrazom, personálnou identitou jedinca a skupinovou/etnickou identifikáciou. Heterostereotypy respondentov voči piatim etnickým skupinám na Slovensku, reprezentujúcim 4 minority (Maďarov, Rusínov, Ukrajincov a Čechov) a Slovákov sa vyznačujú veľkou mierou podobnosti a lokalizujú skupinový priemer ratingov všetkých šiestich skupín vrátane Rómov do pozitívneho kvadrantu modelu SCM, vyjadrujúceho kladný emocionálny vzťah (faktor VRELOSŤ) a rešpekt schopností (faktor KOMPETENCIA). Získané údaje potvrdzujú údaje o pozitívnej vzájomnej reflexii príslušníkov rôznych etník na Slovensku, získané v predchádzajúcom období. Zásadne odlišná je situácia v oblasti heterostereotypov respondentov voči Rómom: u všetkých skupín sa nachádza v negatívnom kvadrante modelu SCM (nízke ratingy vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA) v oboch kolách zberu dát, t. j. v roku 2004 i 2017. Získané údaje potvrdzujú nepriaznivý status a odraz životných podmienok Rómov v spoločnosti a zároveň dokumentujú stabilitu heterostereotypov voči Rómom u všetkých skupín, ktorá sa v časovom horizonte jednej dekády nijako nezmenila. Za kľúčové zistenie realizovaného výskumu možno považovať prevládajúcu relatívnu stabilitu pozitívneho vzájomného obrazu v čase, manifestovaného respondentmi reprezentujúcimi etnické minority i majoritu.

Kľúčové slová: autostereotypy, heterostereotypy, etnické minority na Slovensku.

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

Úvod

Stereotypy v sociálnej psychológii sa chápu ako relatívne stále, zjednodušené a personalizované presvedčenia (angažované názory), vzťahované na jednotlivcov – príslušníkov určitého spoločenstva a súčasne na toto spoločenstvo ako celok. Vo všeobecnosti sa na nich nazerá ako na: integrovanú/usporiadanú triedu v sociálnom kontexte zdieľaných presvedčení; u ktorých sa predpokladá prirodzený vzťah/súlad medzi charakteristikami prisudzovanými skupine a osobnými vlastnosťami prisudzovanými jej členom; v obsahu konštruktu stereotypov sa nachádzajú tak osobné vlastnosti, ako i zaužívané prejavy správania; fungujú ako zdieľané prejavy osobných i kultúrnych vzorcov (Glăveanu, 2007).

Stereotypizácia sa v sociálnej psychológii chápe ako proces, ktorý je prirodzený, zohráva dôležitú úlohu v živote ľudí a je vlastný každému jedincovi. Je tomu tak preto, lebo stereotypy majú kognitívnu i sociálnu funkciu: v kognitívnej rovine predstavujú produkt kategorizácie, ktorého výsledkom je zjednodušenie a systematizácia informácií, vďaka ktorým si jedinec rýchlejšie a efektívnejšie vytvára obraz o sociálnom svete, orientuje sa v ňom a rozhoduje o svojom konaní voči rôznym sociálnym objektom; v sociálnej rovine zdieľanie stereotypov a ich osvojovanie posilňuje vnútroskupinovú (ingroup, MY) kohezivitu i medziskupinovú (ougroup, ONI) diferenciáciu.

Thomas (2006, 4-5) popísal šesť základných funkcií medziskupinových stereotypov: 1. *orientácia* – stereotypy fungujú ako navigátor v komplexnej sociálnej realite a posilňujú personálnu kapacitu na rýchlu reakciu, 2. *adjustácia* – stereotypy akcelerujú potenciál jedinca prispôbiť sa novému sociálnemu prostrediu a jeho pravidlám, 3. *rezistencia* – znížené hodnotenie iných sociálnych skupín (outgroups) ako nástroj sociálneho porovnávania napomáha udržiavať pozitívny personálny a vnútroskupinový (ingroup) sebaobraz, 4. *sebaaprezentácia* – komunikované presvedčenia zdieľané vlastnou skupinou (ingroup) posilňujú vnímanú a poskytovanú sociálnu oporu, 5. *identita* – stereotypy majú priamy vplyv na utváranie a udržiavanie „kolektívneho ducha“ skupiny, 6. *kontrola/obhajoba* – stereotypy slúžia ako mechanizmus kontroly vyžadovaného správania voči cieľovým sociálnym objektom (jednotlivcom, skupinám, inštitúciám) a súčasne ako efektívny nástroj obrany a obhajoby vykonaných aktov.

Keďže sa v stereotypoch snúbi reflexia minulosti medzietnických vzťahov s aktuálnym stavom a súčasne osobná skúsenosť so sprostredkovanou, vyznačujú sa iba relatívnou stabilitou, ako na to poukázali komparatívne dáta známej Princetonskej štúdie etnických stereotypov, ktorá v štyroch empirických sondách pokryla obdobie 60 rokov (Katz, Braly, 1933; Gilbert, 1951; Karlins, Coffman, Walters, 1969; Madon et al., 2001). Aj výsledky aplikácie počítačovej analýzy zakorenenia slov (word embedding)² na analýzu vývoja rodových a etnických stereotypov v USA za 100 rokov (Garg et al., 2018) ukázali, ako významné udalosti (napr. ženské hnutie 60. rokov v USA v prípade rodových a teroristické útoky od konca 80. rokov v prípade etnických) vplývajú na zmeny stereotypov.

V realizovanom výskume sa sústreďujeme predovšetkým na sociálny rozmer stereotypov, pričom ich nositeľom a súčasne objektom budú etnické spoločenstvá na Slovensku. Etnická mapa Slovenska s celkovým počtom 5 397 036 obyvateľov podľa sčítania v roku

2 Podstata metódy tkvie v prevedení slov na vektory/body v priestore tak, aby sa výrazy s podobnými vlastnosťami nachádzali blízko seba.

2011³ pozostáva zo 14⁴ etnických skupín: Slováci s 80,7 % predstavujú majoritu, Maďari (8,5 %), Rómovia (2,0 %),⁵ Česi (0,6 %), Rusíni (0,6 %) a Ukrajinci (0,1 %) reprezentujú – podľa Wolffovej klasifikácie (2008) – tradičné minority; početné zastúpenie ostatných ôsmich etnických skupín (Nemci, Poliaci, Chorváti, Srbi, Rusi, Židia, Moravia, Bulhari) nepresahuje 0,1 %.

V príspevku sa budeme zaoberať auto- a hetero-stereotypmi príslušníkov piatich tradičných etnických minorít žijúcich v Slovenskej republike (Maďarov, Rómov, Čechov, Rusínov a Ukrajincov) a reprezentantov majority – Slovákov, žijúcich v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. Aj keď predpoklad o podmienenosti skupinových stereotypov historickými udalosťami sa v odborných kruhoch považuje sa všeobecne akceptovaný, vplyv aktuálnych udalostí sa ukazuje byť významnejší (napr. Sheridan, Gillett, 2005). Napriek tomuto faktu považujeme za účelné stručne pripomenúť základné trajektórie vývoja a postavenia uvedených piatich tradičných minorít v SR od vzniku Československej republiky v roku 1918 po súčasnosť.

Maďari sa v postavení minority ocitli po vzniku Československa v roku 1918 a po vytýčení hraníc Trianonskou zmlouvou v roku 1920. Pri sčítaní v roku 1921 sa k maďarskej národnosti hlásilo 745 tisíc obyvateľov (Tóth, Novotný, Stehlik, 2012), čo predstavovalo zastúpenie 5,5 % z populácie ČSR. V nasledujúcom sčítaní v roku 1930 ich počet poklesol na 692 tisíc, teda 4,8 % obyvateľstva. Naďalej prevažne obývali súvislé územie pozdĺž južnej hranice s Maďarskom, vyznačujúce sa prevažne poľnohospodárskym charakterom spojeným so sezónnosťou prác, vysokou nezamestnanosťou a nízkou úrovňou infraštruktúry a služieb. Psychologické efekty zmeny statusu (z majority minoritou) nachádzali výraz v politickej rovine snahou o primerané zastúpenie v parlamente a presadzovanie cieľov vnímaných ako záujem celého spoločenstva: vo voľbách v roku 1938 Zjednotená krajinská kresťansko-socialistická a maďarská národná strana získala väčšinu hlasov maďarskej menšiny a v svojom programe zdôrazňovala potrebu autonómie Slovenska a súčasne proklamovala požiadavku pripojenia území, obývaných obyvateľmi maďarskej národnosti, k Maďarsku (Šutaj et al., 2006; Šutaj, 2012). Vývoj medzinárodnopolitickej situácie v Európe v 30. rokoch, nahrávajúci dlhodobým zámerom maďarských vlád usilujúcim o revíziu hraníc, vyvrcholil Viedenskou arbitrážou, kde Maďarsku pripadli časti južného Slovenska a následne (po vzniku Slovenského štátu, vyhláseného 14. marca 1939) na pokyn maďarskej vlády, zkladajúci sa na súhlase Nemecka, maďarská armáda 23. marca 1939 obsadila Podkarpatskú Rus a ďalšie obce na východnom Slovensku. Po skončení 2. svetovej vojny spoločenská a politická atmosféra v Československu nahrávala názorom a opatreniam, sledujúcim drakonické opatrenia voči nemeckej a maďarskej menšine, ktoré boli vnímané ako aktívni činitelia rozpadu spoločného štátu. Jedným zo strategických cieľov sa stal zámer vysídliť príslušníkov nemeckej a maďarskej národnosti: dekrétom prezidenta ČSR z augusta 1945 stratili en bloc práva občanov Československa. V prípade maďarskej menšiny na Slovensku sa vlády Československej republiky a Maďarskej republiky, po dlhých a komplikovaných

3 Online: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

4 Národnostná príslušnosť respondentov v sčítaní 2011 sa zisťovala na seba-deklaračnom princípe.

5 Ich skutočný počet je v skutočnosti výrazne vyšší, pri sčítaní sa mnohí hlásili k slovenskej alebo maďarskej národnosti.

rokovaniach a pod silným medzinárodným tlakom, napokon v roku 1946 dohodli na výmene obyvateľstva (z ČSR do MR presídlilo temer 90 tisíc osôb a naopak z MR do ČSR vyše 70 tisíc osôb). Výmenu obyvateľstva v rámci Československej republiky dopĺňovali ďalšie aktivity, zamerané na rozptyl homogénnych enkláv osídlených maďarským obyvateľstvom (presuny na území Slovenska, odsuny do Čiech, podpora zmeny evidovanej národnosti z maďarskej na slovenskú – reslovakizácia). Po zmene politického režimu ČSR vo februári 1948 vláda v septembri prijala rozhodnutie o navrátení československého občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, ktorí do 1. novembra 1939 boli občanmi ČSR. V priebehu nasledujúcich dvoch desaťročí na postavenie a mobilitu príslušníkov maďarskej minority mali významný vplyv prebiehajúce hospodárske procesy – kolektivizácia poľnohospodárstva a industrializácia. Obrodný proces v roku 1968 vo vzťahu k menšinám priniesol významnú legislatívnu zmenu – Ústavný zákon č. 144/1968 o postavení národností v ČSSR priznával štátotvorný status okrem českého a slovenského národa aj národnostným menšinám. Zásadná transformácia spoločnosti po roku 1989 a vznik samostatnej Slovenskej republiky otvorili nový priestor pre vyjadrenia postojov a riešenia požiadaviek maďarskej komunity na Slovensku. Nové územnosprávne členenie SR, vznik vyšších územných celkov (župy), reforma verejnej správy, vstup SR do EÚ patrili pravdepodobne k najvýznamnejším (a aj najdiskutovanejším) udalostiam ovplyvňujúcim život a postavenie tejto minority.

Československá republika ako nástupnícky štát prebrala z Rakúsko-Uhorskej monarchie aj snahy o reguláciu života Rómov (označovaných ako Cigánov) a čerpala pritom z podrobného súpisu, realizovaného v roku 1893 na území celého Uhorska. Sústreďovala sa najmä na Rómov žijúcich kočovným spôsobom života a na súbor opatrení, so zámerom skôr majoritné obyvateľstvo chrániť (Horvátová, 2002), ktorý bol spracovaný a prijatý v roku 1927 v podobe zákona č. 117 o potulných Cigánoch, následne bolo v roku 1928 zriadené Ústredie pre evidenciu potulných Cigánov. Prijatie Norimberských rasových zákonov v Nemecku v roku 1935 po rozpade Československa malo priamy drastický dopad aj na Rómsku komunitu žijúcu na Slovensku: v roku 1941 vyhláškou Ministerstva vnútra bolo zakázané kočovanie a začali sa zakladať prvé pracovné tábory pre rómskych mužov a v roku 1944 bol jeden z nich pretvorený na zaisťovací tábor, kde boli deportované celé rodiny. Po skončení 2. svetovej vojny časť Rómov v niekoľkých vlnách migrovala do Čiech (Pavelčíková, 2004), prvá z nich začala bezprostredne po vojne. Snaha vlády ČSR získať prehľad o skutočnom počte Rómov sa v roku 1947 realizovala v podobe vyhlášky č. 756 o celoštátnom povinnom súpise. Štátne orgány aj v ďalšom období nemali záujem pristupovať k Rómom ako k špecifickému etniku a dôraz kládli na zmenu spôsobu života, prevýchovu, pričom sa zvažovali dva prístupy, postavení na princípe asimilačnom resp. etnickom. Rozhodnutie padlo na riadenú asimiláciu, vyjadrenú zákonom č. 74 z roku 1958 o trvalom usídení kočujúcich osôb. Orgány štátnej moci sa sústreďovali na likvidáciu „nežiaducich“ stredísk koncentrácie Rómov a ich rozptyl do prevažne mestských aglomerácií. Obrodné procesy v roku 1968 naštartovali zmiernenie prístupu k rómskej komunite v podobe koncepcie spoločenskej integrácie, ktorá sa snažila urýchliť procesy asimilácie poskytovaním materiálnych a sociálnych výhod. V roku 1969 pri Ministerstve práce a sociálnych vecí vznikla Komisia vlády pre otázky cigánskych obyvateľov a postupne bola vybudovaná sieť sociálnych kurátorov, terénnych pracovníkov, s úlohou robiť prostredníkom medzi štátnymi orgánmi a „občanmi cigánskeho pôvodu“, podávať hlásenia o ich počte a problémoch v oblasti ich zamestnanosti,

bývania, vzdelávania atď. Transformácia spoločnosti po roku 1989 priniesla do istej miery zmeny aj v prístupe k tejto komunite, vyjadrené v Zásadách vládnej politiky SR k Rómom, prijatá v roku 1991, ako boli uznanie etnickej svojbytnosti Rómov, zmena etnonymu, štandardizácia rómskeho jazyka a jeho zrovnoprávnenie s jazykmi ostatných minorít a vytvorenie podmienok pre výchovu a vzdelávanie v rómskom jazyku. Na druhej strane procesy ekonomickej transformácie priniesli aj prehľbovanie sociálnej stratifikácie a sociálnych nerovností a v dôsledku toho i prehĺbenie sociálnej exklúzie časti rómskeho etnika.

Predstavitelia Rusínov v zahraničí (Americká národná rada uhorských Rusínov v roku 1918) i doma (Karpatsko-ruská národná rada v roku 1919) podporili myšlienku začlenenia do novovznikajúcej Československej republiky (Gajdoš, Konečný, 2005). Na základe rozhodnutia Parížskej mierovej konferencie a mierovej zmluvy z Saint-Germain bolo horné Pottisie s prevažne rusínskym obyvateľstvom pripojené k ČSR. Právnym podkladom pre správu pričleneného územia sa stal Generálny štatút pre organizáciu a administráciu Podkarpatskej Rusi, ktorý okrem popisu príslušných článkov mierových zmlúv a rozhodnutí teritoriálnej komisie o určení hraníc obsahoval aj nejednoznačné vyhlásenie o oficiálnom jazyku, za ktorý sa považoval požívaný ľudový jazyk – tzv. jazyčie (Konečný, 2015). V regióne Podkarpatskej Rusi žilo v tom období vyše 600 tisíc obyvateľov a odhadovalo sa, že z uvedeného počtu okolo 60 % tvorili Rusíni. Ekonomicky išlo o málo rozvinutý región s nízkym ekonomickým potenciálom (v priemysle pracovalo cca 3 000 ľudí), malým rozsahom poľnohospodárskej pôdy (okolo 20 %) nízkej bonity, s prevažujúcim počtom malých hospodárstiev s nízkou dosahovanou produktivitou. Na severovýchode Slovenska, mimo región Podkarpatskej Rusi, podľa sčítania z roku 1921 žilo 85 tisíc obyvateľov zaradovaných do kategórie národnosť rusínska a podľa sčítania z roku 1930 to bolo 91 tisíc obyvateľov, vedených tentoraz v kategórii „*národnosť ruská a maloruská (ukrajinská)*“. Situácia v jazykovej oblasti zostávala nejednoznačnou, keďže časť i tak málopočetnej inteligencie podporovala a uprednostňovala ľudový jazyk, ďalšia časť i s podporou cirkvi ruský jazyk a tretia i s podporou školskej správy ukrajinský jazyk. Rovnako vládou ČSR prisľúbené riešenie otázky autonómie Podkarpatskej Rusi stagnovalo a keď v novembri 1938 napokon bol parlamentom v Prahe prijatý Ústavný zákon o autonómii Podkarpatskej Rusi, vzťahoval sa už len na územie zmenšené o 1 500 km², na ktorom žilo v 97 obciach vyše 180 tisíc obyvateľov a ktoré na základe rozhodnutia Viedenskej arbitráže pripadlo Maďarsku. Maďarská armáda celé územie Podkarpatskej Rusi obsadila 18. marca 1939. Zmeny hraníc narušili nielen ekonomiku severovýchodného Slovenska, založenú na ťažbe a čiastočne i spracovaní dreva a stagnujúcej poľnohospodárskej výrobe, ale predovšetkým spoločenskú a politickú atmosféru, v ktorej prevládala vzájomná nedôvera, ešte vystupňovaná tzv. Dudášovou doktrínou (v zmysle ktorej sú Rusíni svojím pôvodom Slováci; Dudáš, 1971). Oslobodenie územia prvej ČSR sovietskou armádou ukázalo, že o toto územie so strategickým významom má hlboký záujem aj ZSSR, výsledkom čoho bola zmluva o odstúpení Podkarpatskej Rusi z roku 1945, ktorá vo svojich dôsledkoch po roku 1948 formálne rozhodla o národnostnej príslušnosti rusínskeho obyvateľstva, deklarovanej ako ukrajinskej (Konečný, 2009). Významný dopad v tomto smere mala tzv. pravoslávna akcia v roku 1950, namierená proti gréckokatolíckej cirkvi, nasledovaným uznesením Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska z roku 1952 o ukrajínčine ako vyučovacom jazyku na národnostných školách. Ústavný zákon č. 144 o postavení národností v ČSSR z roku 1968 postavenie Rusínov

neriešil, hoci toleroval ich označenie, ale iba ako synonymum označenia Ukrajincov. Ani zvýšené investície do rozvoja tohto regiónu v 70. rokoch nezastavili pokles počtu obyvateľov, hlásiacich sa do kategórie „Ukrajincov (Rusínov) a Rusov“ v cenzu v roku 1980 o 7 % v porovnaní s predchádzajúcim sčítaním. Významné spoločenské zmeny po roku 1989 akcelerovali procesy rozvoja rusínskej etnickej identity na všetkých úrovniach: v roku 1990 sa v Medzilaborciach uskutočnilo zakladajúce zhromaždenie hnutia Rusínska obroda, ktoré bolo následne zaregistrované Ministerstvom vnútra SR. V rámci sčítania obyvateľstva v roku 1991 boli po prvýkrát Rusíni a Ukrajinci identifikovaní osobitne, pričom k ukrajinskej národnosti sa prihlásilo vyše 13 tisíc a rusínskej vyše 17 tisíc obyvateľov Slovenskej republiky, okrem toho ako svoj materinský jazyk uviedlo ukrajiničinu vyše 9 tisíc a rusínsky jazyk 49 tisíc občanov. Výrazným impulzom aktivizácie rusínskej inteligencie i celého etnika bolo vytvorenie Svetového kongresu Rusínov v roku 1991, ktorý si stanovil za základný cieľ renesanciu rusínskeho národa, vrátane kodifikácie rusínskeho jazyka, ktorá sa na Slovensku uskutočnila v roku 1995. Pre prípravu pedagógov s aprobáciou rusínsky jazyk bolo na Prešovskej univerzite založené Oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry a v roku 2008 samostatný Ústav rusínskeho jazyka a kultúry (Koporová, 2008).

Pri opise vývoja a postavenia ukrajinskej minority v období 1. ČSR je ťažko možné oddeliť ho od postavenia Rusínov a vice versa, ktoré sme stručne popisovali vyššie. V mimoriadnom cenzu na Slovensku v roku 1919 sa zisťovala národnostná príslušnosť rusínska (okrem toho aj československá, maďarská a nemecká – Tišliar, 2007). V sčítaní z roku 1921 nastala zmena a bola vytvorená spoločná kategória „národnosť veľkoruská, ukrajinská a karpatoruská“. V roku 1945 po príchode sovietskej armády 1. marca na zjazde delegátov obcí a okresov severovýchodného Slovenska vznikla Ukrajinská národná rada Prjaševčiny „ako najvyšší politický orgán zastupujúci celú rusínsku a ukrajinskú menšinu“ (Konečný, 2015, 190) a po pripojení Podkarpatskej Rusi k ZSSR a automatickom pripísaní ukrajinskej národnosti jej obyvateľstvu aj v Československu v prístupe k tejto komunite prevládol ukrajinský smer, ktorý podporovali politické i štátne orgány. V roku 1952 ÚV KSS prijalo uznesenie o zavedení ukrajinského jazyka do škôl, následne začala príprava pre založenie Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich – KZUP (Gajdoš, Konečný, Mušinka, 1999). Ústava z roku 1960 sa riešeniu postavenia minorít osobitne nevenovala, obmedzila sa na garantovanie individuálnych práv ich príslušníkov (maďarskej, poľskej a ukrajinskej, čl. 25) na kultúrny rozvoj a vzdelanie v materinskom jazyku. Ústredný výbor Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich využil obrodný proces na výzvu, adresovanú „bratskému českému a slovenskému ľudu“, v ktorom predchádzajúcich dvadsať rokov označil ako obdobie ubíjania kultúrnej obrody ukrajinského obyvateľstva v Československu (Konečný, 1999). Ústavný zákon č. 144 o postavení národností v ČSSR z roku 1968 v čl. 1 priznával štátnotvorný charakter aj národnostným menšinám, keď deklaroval ČSSR ako spoločný štát českého a slovenského národa a národností žijúcich na jeho území. V čl. 3 taxatívne uvádza práva občanov „maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národnosti“. Novembrové udalosti roku 1989 stimulovali aj transformáciu kultúrneho zväzu – už v januári sa uskutočnil mimoriadny zjazd KZUP, na ktorom bola ustanovená nová organizácia Zväz Rusínov – Ukrajincov Československa (ZRUČ) na ktorom došlo k stretu stúpcov ukrajinskej a rusínskej orientácie, ktoré vyústilo do vytvorenia novej organizácie paralelnej organizácie – Rusínskej obrody. „Už od 19. storočia karpatsko-rusínski vodcovia polemizovali o svojej národnej identite.

Niektorým sa zdalo, že Rusíni sú vetvou ruskej národnosti, iným, že ukrajinskej, a ďalší si mysleli, že tvoria osobitnú stredoeurópsku karpatsko rusínsku národnosť. Každá orientácia používala jazyk či už ruský, ukrajinský alebo karpatsko rusínsky, pomocou ktorého sa identifikovala. Ukrajinská orientácia tvrdí, že Rusíni sú vetvou Ukrajincov.“ (Magocsi, 1995, 2). V priebehu ďalšieho obdobia sa rozpory prehlbovali a obe strany sa dokázali zhodnúť len v minimálnej miere – napr. pri výhradách k nedostatočnej ústretovosti štátnych orgánov voči ich požiadavkám, či pokračujúcom procese asimilácie s majoritou – v sčítaní v roku 2011 sa k ukrajinskej národnosti prihlásilo 7 430 obyvateľov.

Vývoj a postavenie českej minority sa od ostatných zásadne odlišuje už tým, že sa do pozície menšiny Česi na Slovensku dostali až po zániku Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a vznikom Slovenskej republiky v roku 1993, dovtedy (okrem obdobia rokov 1939 – 1945) predstavovali majoritu ako príslušníci jedného z dvoch štátotvorných národov. Podľa údajov cenzu z roku 1991 sa teda za hranicami ČR ocitlo približne 60 tisíc občanov českej národnosti. Tento počet v priebehu nasledujúceho obdobia postupne klesal (v sčítaní v roku 2001 na 44 tisíc a v roku 2011 na 33 tisíc). Česi na Slovensku žijú v diaspóre, z ôsmich krajov najvyššie zastúpenie majú podľa údajov cenzu z roku 2011 v Bratislavskom (6 820), Žilinskom (4 195) a Trenčianskom kraji (4 106), najnižšie v Prešovskom kraji (2 610) a v prevažnej miere žijú v mestských aglomeráciách, najčastejšie v krajských mestách (Bratislava, Trenčín, Banská Bystrica, Košice, Prešov).

Metóda

Výskum stereotypov v sociálnych vedách a osobitne v sociálnej psychológii má dlhú tradíciu. Aktuálny prístup k ich štúdiu predstavuje SCM – Stereotype Content Model (Fiske, Cuddy, Glick, 2007), v ktorom globálne charakteristiky, psychometricky odvodené faktory **VRELOSŤ** a **KOMPETENCIA** predstavujú dve na sebe nezávislé (ortogonálne) dimenzie sociálnych úsudkov. Obsah faktora VRELOSŤ predstavujú charakteristiky prežívania vzťahu ako sú dôveryhodnosť, úprimnosť, ústretovosť a priateľskosť. Obsah faktora KOMPETENCIA predstavujú charakteristiky ako sú výkonnosť, zručnosť, schopnosti a dôvtip.

V modeli SCM sa sociálne objekty lokalizujú do jedného zo štyroch kvadrantov, tvorených kombináciou uvedených dvoch dimenzií. Táto kombinácia prirodzene generuje odlišné emócie: **uprednostňovanie/obdiv**, keď vrelosť a kompetencia sú vysoké (ako príklad môžu slúžiť dobrí susedia, blízki ľudia, obľúbení rodinní príslušníci), **súcit**, keď prisudzovaná vrelosť je vysoká, ale kompetencia nízka (za príklad môžu slúžiť paternalizované skupiny, ako sú seniori, alebo invalidné osoby), **závisť**, keď vrelosť je nízka, ale prisudzovaná kompetencia vysoká (ako príklad slúžia boháči, vynikajúci profesionáli, alebo mediálne známe osoby) a napokon **dešpekt/pohrdanie**, keď vrelosť a kompetencia sú nízke (skupiny žijúce na okraji spoločnosti, napr. mestská chudoba, bezdomovci, drogovovo závislí).

Získané výsledky overovania platnosti modelu v päťdesiatke krajín priniesli dôkazy v prospech jeho platnosti v rôznorodom kultúrnom prostredí (Cuddy et al., 2009; Fiske, 2017). Podľa názoru autorov modelu, aj keď je vplyv oboch dimenzií na organizáciu stereotypov zásadný, primárnu úlohu zohráva, pretože dáva valenciu (či už pozitívnu, alebo negatívnu) sociálnym úsudkom. Súčasne vyjadruje aktivitu/aktívnu facilitáciu, ak jej obsah je pozitívny a aktívne atakovanie, ak je obsah negatívny.

Empirické dáta, ktoré analyzujeme, pochádzajú z dvoch výskumných sond, realizovaných v roku 2004 a 2017 kvótnym výberom. Výskumnú vzorku z roku 2004 pre účely tohto príspevku tvorilo 960 respondentov v šiestich skupinách podľa národnostnej príslušnosti (Maďarov, Rómov, Rusínov, Ukrajincov, Čechov a Slovákov z národnostne zmiešaných oblastí), teda po 160 dospelých osôb v každej skupine, priemerný vek bol 45 rokov so smerodajnou odchýlkou 16. Výskumnú vzorku z roku 2017 tvorilo 972 respondentov opäť v šiestich skupinách podľa národnosti: 165 Maďarov, 160 Rómov, 160 Rusínov, 160 Ukrajincov, 165 Čechov a 162 Slovákov, priemer veku respondentov bol 45,2 so smerodajnou odchýlkou 16 rokov.

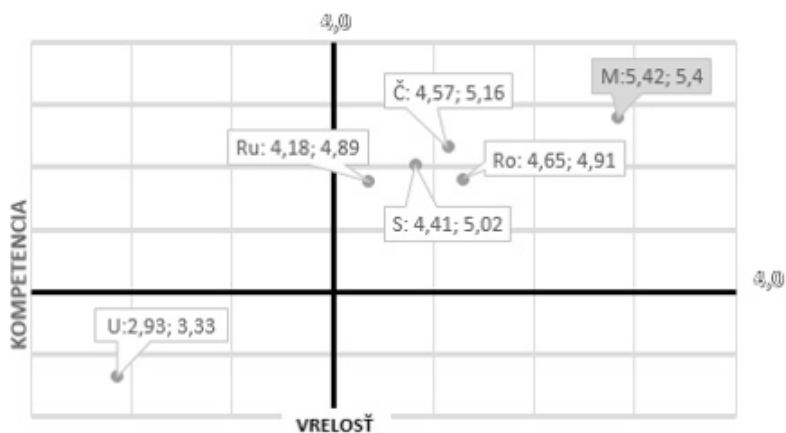
Osoby zúčastňujúce sa výskumu za prítomnosti anketára odpovedali na cca 100 otázok, medzi nimi aj na položky týkajúce sa stereotypov: v súlade s modelom SCM im bola prezentovaná skupina 6 položiek – posudzovacích škál so 7-bodovou škálou odpovede (1 – 7, kde 4 reprezentovala neutrálny bod škály). Tri bipolárne položky reprezentovali faktor VRELOŠŤ z modelu SCM (odmeranosť – srdečnosť, nečestnosť – čestnosť, falošnosť – úprimnosť) a ďalšie tri bipolárne položky reprezentovali faktor KOMPETENCIA špecifikovaného v modeli SCM (nezodpovednosť – zodpovednosť, nepriebojnosť – priebojnosť, lenivosť – pracovitnosť).

Respondenti boli vyzvaní, aby charakterizovali príslušníkov uvedených etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku (Maďarov, Rómov, Rusínov, Ukrajincov, Čechov a Slovákov) podľa prezentovaných vlastností na kontinuu 7-bodových škál. Získané priemerné hodnoty za danú skupinu boli potom premietnuté do dvojrozmerného grafického znázornenia, kde os X reprezentoval faktor VRELOŠŤ a os Y zasa faktor KOMPETENCIA, pričom stred predstavoval priesečník škál v hodnote 4, reprezentujúcej neutrálny bod posudzovacích škál.

Výsledky

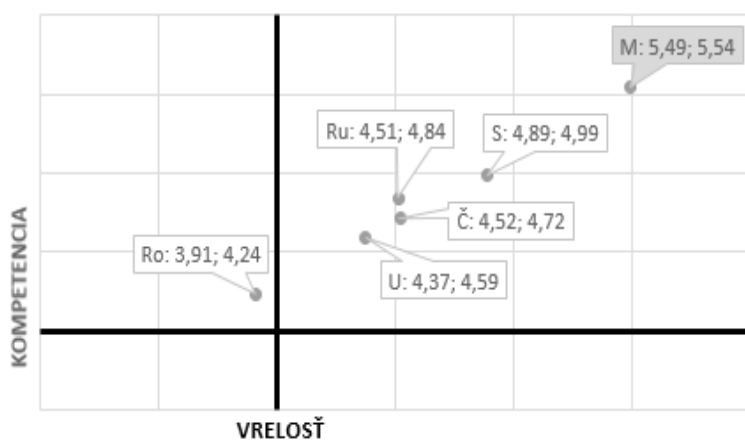
Analyzované údaje pre prehľadnosť budeme prezentovať podľa jednotlivých etnických skupín vždy dvojicou grafov, kde prvý graf bude znázorňovať výsledky z dát získaných v roku 2004 a druhý zasa výsledky z dát získaných v roku 2017.

Autostereotyp je vyjadrením posúdenia prezentovaných atribútov v prípade, že objektom hodnotenia boli príslušníci vlastnej národnosti a heterostereotyp je zasa vyjadrením posúdenia vlastností, keď objektom hodnotenia boli príslušníci ostatných skupín. Pohľad na údaje, týkajúce príslušníkov maďarskej národnosti žijúcich na Slovensku, ktoré sú znázornené v grafoch 1 a 2, potvrdzuje aj v tomto prípade známy fakt o obvykle pozitívnejšom autostereotype v porovnaní s heterostereotypmi, a to v oboch empirických sondách. Priemer hodnotení príslušníkov vlastnej (v tomto prípade maďarskej) národnosti v troch subškálach reprezentujúcich faktor VRELOŠŤ (t. j. odmeranosť – srdečnosť, nečestnosť – čestnosť, falošnosť – úprimnosť) i v troch subškálach reprezentujúcich faktor KOMPETENCIA (t. j. nezodpovednosť – zodpovednosť, nepriebojnosť – priebojnosť, lenivosť – pracovitnosť) bol najpozitívnejší a lokalizuje autostereotyp do pravého horného kvadrantu (pozitívna preferencia) modelu SCM. Aj heterostereotyp príslušníkov maďarskej minority v optike respondentov ostatných skupín sa v oboch empirických sondách umiestnil v rovnakom kvadrante, okrem respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004 a Rómov v roku 2017.

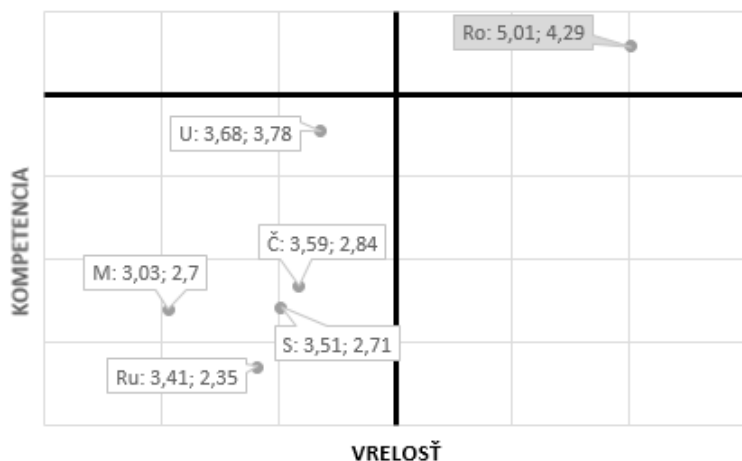
Graf 1: Auto- a hetero-stereotyp Maďarov na Slovensku v roku 2004

M – Maďari, S – Slováci, Ro – Rómovia, Ru – Rusíni, U – Ukrajinci; Č – Česi. Prvý číselný údaj v riadku predstavuje priemer hodnotení respondentov vo faktore VRELOSŤ, druhý údaj zasa priemer hodnotení vo faktore KOMPETENCIA.

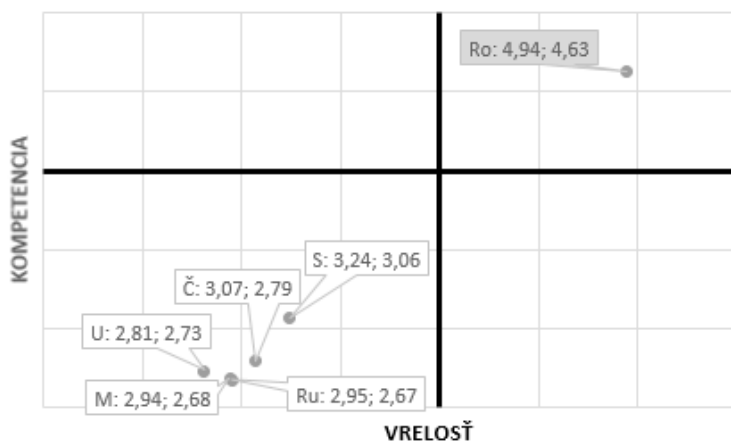

Graf 2: Auto- a hetero-stereotyp Maďarov na Slovensku v roku 2017

Diametrálne odlišný obraz ponúkajú údaje uvedené v grafoch 3 a 4, keď objektom ratingu boli príslušníci rómskej národnosti: v pravom hornom kvadrante modelu sa umiestnil len autostereotyp Rómov. Heterostereotypy vyjadrené priermi hodnotení respondentov všetkých ostatných skupín sú v oboch kolách (2004 i 2017) lokalizované v ľavom dolnom kvadrante modelu (VRELOSŤ i KOMPETENCIA nízke). Aj keď priemery hodnotení nenadobúdajú hodnoty extrémne nízke (pohybujú sa okolo bodu 3 v rámci 7-bodovej odpovedovej škály), preukazujú stabilitu v čase – vo faktore VRELOSŤ možno dokonca zaznamenať pri porovnaní údajov v roku 2004 a 2017 mierny posun v negatívnom smere.

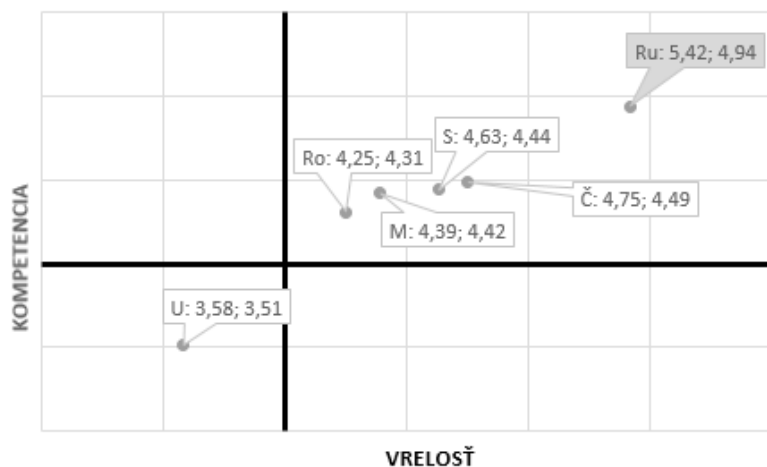

Graf 3: Auto- a hetero-stereotyp Rómov na Slovensku v roku 2004

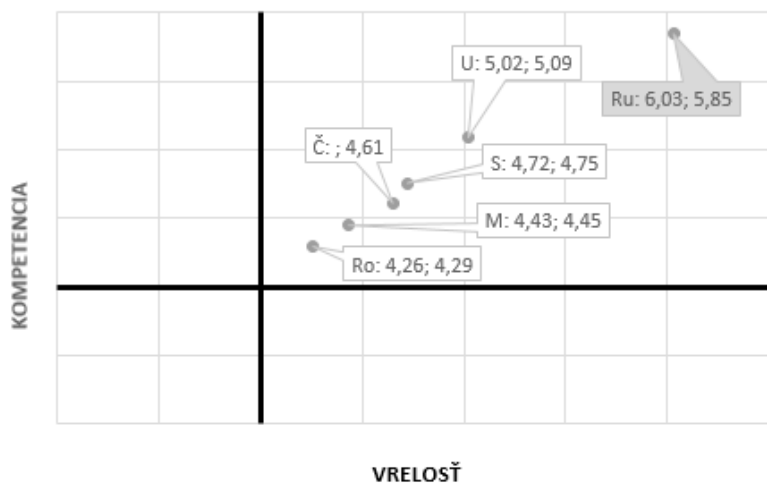

Graf 4: Auto- a hetero-stereotyp Rómov na Slovensku v roku 2017

Aj v prípade respondentov rusínskej národnosti bol priemer ratingov pri posudzovaní príslušníkov vlastnej národnosti najpozitívnejší, ako možno vidieť v grafoch 5 a 6, čo lokalizuje ich autostereotyp do pravého horného kvadrantu (pozitívna preferencia) v modeli SCM. To isté platí aj pre heterostereotyp príslušníkov rusínskej minority v optike respondentov ostatných skupín, ktorý sa v oboch empirických sondách umiestnil v rovnakom kvadrante, okrem respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004.

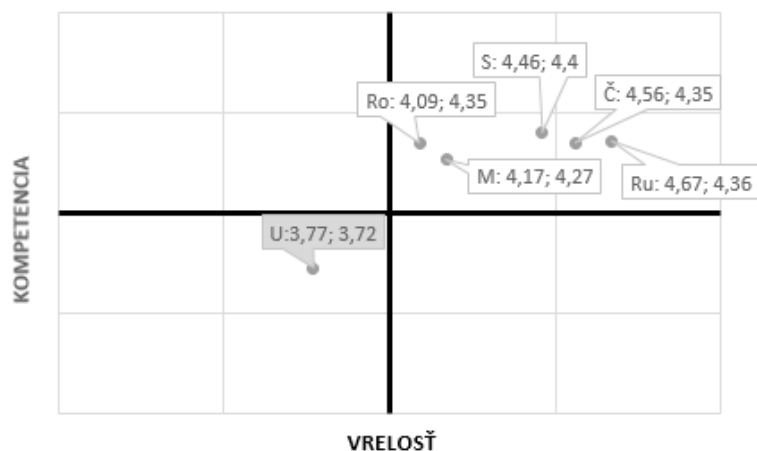
Graf 5: Auto- a hetero-stereotyp Rusínov na Slovensku v roku 2004

Graf 6: Auto- a hetero-stereotyp Rusínov na Slovensku v roku 2017

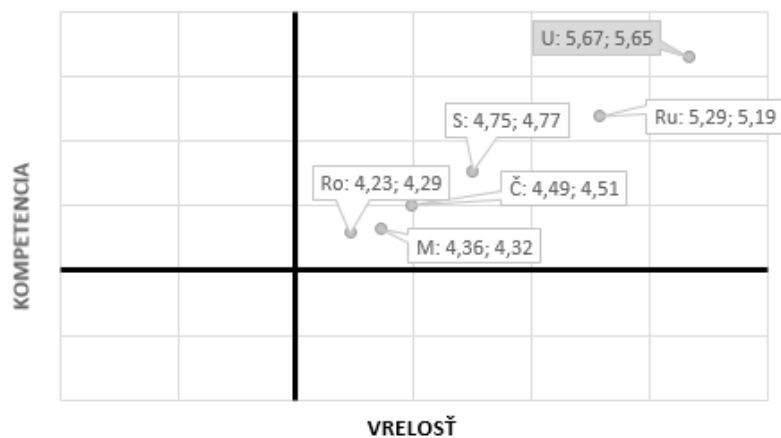
Do istej miery prekvapivý obraz v dátach z roku 2004 poskytuje graf 7, keď objektom ratingu boli príslušníci ukrajinskej národnosti: kým heterostereotyp Ukrajincov v optike ostatných skupín sa bez výnimky umiestňuje v pravom hornom kvadrante (pozitívne hodnotenie vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA), autostereotyp bol lokalizovaný pod neutrálnym bodom (4) rating škál, mierne posunutý do ľavého dolného kvadrantu (negatívne hodnotenie vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA). Tento výsledok by asi nebolo adekvátne interpretovať výlučne len ako náhodnú odchýlku, ak vezmeme do úvahy aj heterostereotyp ukrajinských respondentov, manifestovaný voči ostatným skupinám: vo všetkých prípadoch sa v dátach z roku 2004 umiestňoval v ľavom dolnom kvadrante

modelu. Mohol by byť aj príznakom akéhosi generalizovaného „rozladenia“, príčiny ktorého ale nemáme možnosť identifikovať dodatočne.

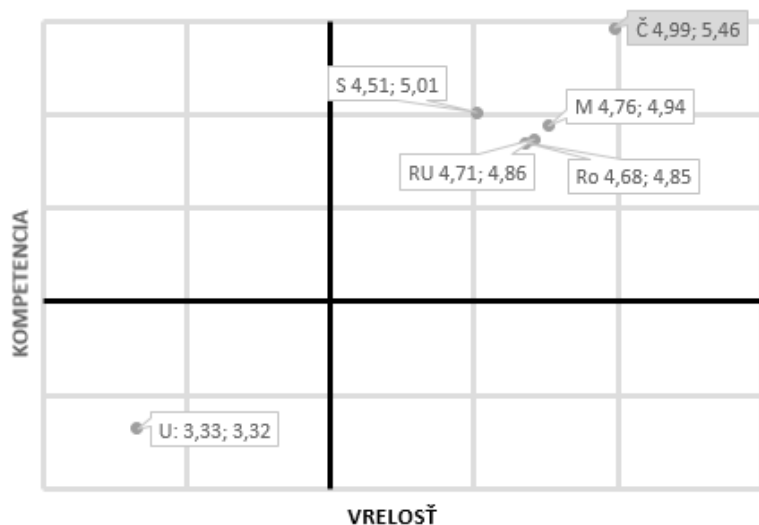
Graf 7: Auto- a hetero-stereotyp Ukrajincov na Slovensku v roku 2004

Údaje z roku 2017, zobrazené v grafe 8, ponúkajú odlišný obraz: kým heterostereotyp Ukrajincov v optike ostatných skupín sa znova skupín umiestňuje v pravom hornom kvadrante (pozitívne hodnotenie vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA), autostereotyp respondentov ukrajinskej národnosti sa presunul do pravého horného kvadrantu s najpozitívnejším hodnotením.

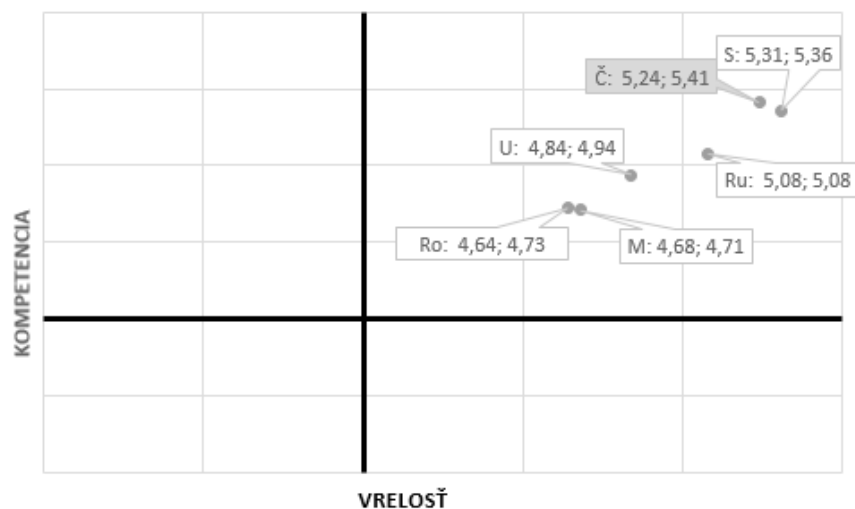

Graf 8: Auto- a hetero-stereotyp Ukrajincov na Slovensku v roku 2017

U respondentov českej národnosti bol priemer ratingov pri posudzovaní príslušníkov vlastnej národnosti tiež najpozitívnejší, ako možno vidieť v grafoch 9 a 10, čo umiestnilo ich autostereotyp do pravého horného kvadrantu modelu. To isté platí aj pre heterostereotyp príslušníkov českej minority v optike respondentov ostatných skupín, ktorý sa v oboch empirických sondách umiestnil v rovnakom kvadrante, okrem už spomínaného trendu u respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004.

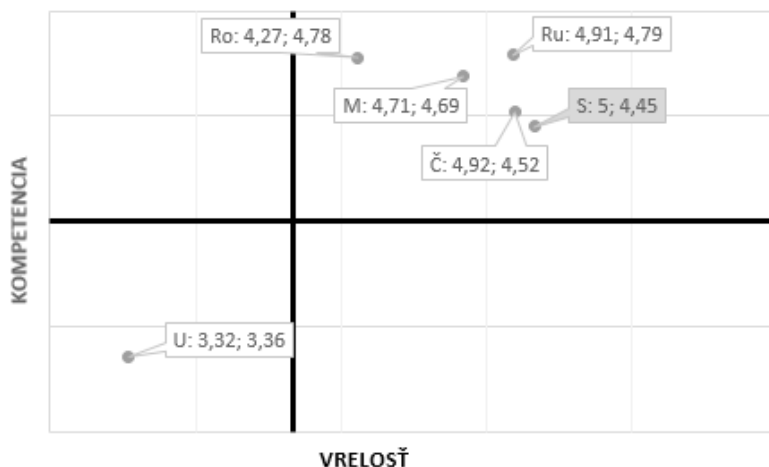

Graf 9: Auto- a hetero-stereotyp Čechov na Slovensku v roku 2004

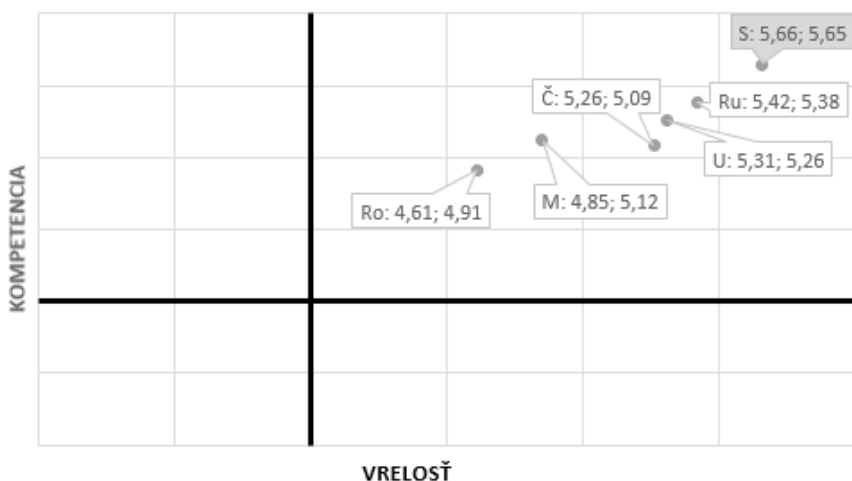
Graf 10: Auto- a hetero-stereotyp Čechov na Slovensku v roku 2017

Napokon v grafoch 11 a 12 prezentujeme údaje o auto a heterostereotypoch Slovákov z národnostne zmiešaných oblastí Slovenska. V údajoch z roku 2004 sa ich autostereotyp tiež umiestnil v pravom hornom kvadrante, reprezentujúcom kladné sebaodsudzovanie v oboch faktoroch modelu, ale v porovnaní s ostatnými skupinami sa najpozitívnejšie hodnotili len vo faktore VRELOSŤ (priemer ratingov bol 5,0), vo faktore KOMPETENCIA ich hodnotenia boli až piate v poradí (priemer ratingov 4,45). Heterostereotyp Slovákov v optike respondentov ostatných skupín bol pozitívny, okrem respondentov ukrajinskej národnosti.

Graf 11: Auto- a hetero-stereotyp Slovákov v roku 2004

Údaje z roku 2017, zobrazené v grafe 12, ponúkajú zmenený obraz: kým heterostereotyp Slovákov v optike ostatných skupín sa znova umiestňuje v pravom hornom kvadrante (pozitívne hodnotenie vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA), autostereotyp respondentov slovenskej národnosti sa posunul do pravého horného kvadrantu s najpozitívnejším hodnotením.

Graf 12: Auto- a hetero-stereotyp Slovákov v roku 2017

Záver

Empirické dáta potvrdzujú všeobecný trend pozitívnejšieho autostereotypu v porovnaní s heterostereotypmi u všetkých vo výskume zahrnutých skupín respondentov (okrem respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004). Možno to vnímať ako ďalší empirický dôkaz, potvrdzujúci existenciu tesných vzťahov medzi sebaobrazom, personálnou identitou jedinca a skupinovou/etnickou identifikáciou (Phinney, 1989).

Heterostereotypy respondentov voči piatim etnickým skupinám na Slovensku, reprezentujúcim štyri minority (Maďarov, Rusínov, Ukrajincov a Čechov) sa vyznačujú veľkou mierou podobnosti a lokalizujú skupinový priemer ratingov všetkých šiestich skupín vrátane Rómov (okrem respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004) do pozitívneho kvadrantu modelu SCM, vyjadrujúceho kladný emocionálny vzťah (faktor VRELOSŤ) a rešpekt schopností (faktor KOMPETENCIA). Získané údaje potvrdzujú údaje o pozitívnej vzájomnej reflexii príslušníkov rôznych etník na Slovensku, získané v predchádzajúcom období (napr. Homišinová, Výrost, 2005).

Zásadne odlišná je situácia v oblasti heterostereotypov respondentov voči Rómom: u všetkých skupín sa nachádza v negatívnom kvadrante modelu SCM (nízke ratingy vo faktore VRELOSŤ i vo faktore KOMPETENCIA) v oboch kolách zberu dát, t. j. v roku 2004 i 2017. Získané údaje potvrdzujú nepriaznivý status a odraz životných podmienok Rómov v spoločnosti, a to nielen na Slovensku, ale i v európskom kontexte (European Commission, 2005; EU MIDIS II., 2018). Získané údaje zároveň dokumentujú stabilitu heterostereotypov voči Rómom u všetkých skupín, ktorá sa v časovom horizonte jednej dekády nijako nezmenila.

Od popísaných trendov sa odlišujú autostereotyp i heterostereotypy respondentov ukrajinskej národnosti v roku 2004, lokalizované podobne, ako v prípade Rómov, v negatívnom kvadrante modelu SCM. V roku 2017 sa však výsledky výrazne zmenili a v zásade kopírujú autostereotyp i heterostereotypy, manifestované ostatnými skupinami. Tento trend by bolo možné vnímať ako náhodnú odchýlku, alebo ako artefakt deformovanej vzorky,

mohol by však byť aj príznakom nejakého dočasného všeobecnejšieho „rozladenia“, ktorého presné dôvody ale nevieme identifikovať dodatočne.

Za kľúčové zistenie realizovaného výskumu možno považovať prevládajúcu relatívnu stabilitu pozitívneho vzájomného obrazu v čase, manifestovaného (okrem vyššie popísaných odchýlok) respondentmi reprezentujúcimi etnické minority i majoritu. Stále si však treba pripomínať historické skúsenosti, aké krehké dokáže byť pradenie vzájomných vzťahov etník, ako ľahké je zvrátiť pozitívnu atmosféru v jej opak, a aká dlhá je cesta budovania vzájomnej dôvery.

Vstup Slovenskej republiky do Európskej únie v roku 2004 predznamenal významné zmeny v živote spoločnosti všeobecne, a osobitne vo vzťahu k národnostným menšinám, okrem iného aj uplatňovaním zvýšených medzinárodno-právnych garancií pre ich existenciu a ďalší rozvoj, ktoré sú pravidelne monitorované (viď správy o plnení Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín v SR, či Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov v SR, zverejňované na stránke Ministerstva zahraničných vecí SR).⁶

Literatúra

- Almanach Českého spolku na Slovensku: česká národnostní menšina na Slovensku.* (1999). Bratislava: Český spolek na Slovensku.
- Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., Kwan, V. S. Y., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J.P., et al. (2009). Stereotype content model across cultures: towards universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, 48, 1–33.
- Dudáš, A. (1971). *Rusínska otázka a jej úzadie*. Dorengo, Buenos Aires: Zahraničná Matica slovenská.
- European Commission (2005). *Equality and non-discrimination: annual report 2005*. Online: http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2005/keam05001_en.pdf.
- EU MIDIS II (2018). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma selected findings*. Luxembourg: Publication Office of the European Union, 2018.
- Fiske, S. T. (2017). Prejudices in cultural contexts: shared stereotypes (gender, age) versus variable stereotypes (race, ethnicity, religion). *Perspectives on Psychological Science*, 12, 791–799.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., & Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences*, 11, 77–83.
- Gajdoš, M., Konečný, S. (2005). *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995)*. Prešov: Universum.
- Garg, N., Schiebinger, L., Jurafsky, D., & Zou, J. (2018). Word embedding quantify 100 years of gender and ethnic stereotypes. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, 115(16), E3635–E3644. Online: <https://www.pnas.org/content/115/16/E3635>.
- Gilbert, G. M. (1951). Stereotype persistence and change among college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46, 245–254.
- Glăveanu, V. (2007). Stereotypes Revised – Theoretical Models, Taxonomy and the Role of

6 Online: https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov.

- Stereotypes. *Europe's Journal of Psychology*, 3(3). Online: <http://ejop.psychopen.eu/article/view/409>.
- Horvátová, J. (2002). *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísní. Lidové Noviny.
- Karlins, M., Coffman, T. L., Walters, G. (1969). On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 1–16.
- Katz, D., Braly, K.W. (1933). Racial stereotypes of one-hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280–290.
- Konečný, S. (1999). K aktivizácii národnostných menšín v šesťdesiatych rokoch. In Pástor, Z., Štefanský, M. (Eds.). *Pokus o reformu v roku 1968. Historicko politické pohľady*. (s. 146–156). Banská Bystrica: Trian.
- Konečný, S. (2009). Rusíni v novodobých dejinách Slovenska. In *Forum Slavica, 2009. Slovania, téma aktuálna*. Nitra : Nitrava. Online: <https://www.slavica.sk/dokumenty/konferencia-2009/konecny-fs-2009.pdf>.
- Konečný, S. (2015). *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov : Prešovská univerzita.
- Koporová, K. (2008). Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť. In Plišková, A. (Ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. (s. 35–58). Prešov: Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity.
- Madon, S., Guyll, M., Aboufadel, K., Montiel, E., Smith, A., Palumbo, P., Jussim, L. (2001). Ethnic and national stereotypes: The Princeton trilogy revisited and revised. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 996–1010.
- Magocsi, P. R. (1995). *Karpatskí Rusíni*. Karpatoruské výskumné centrum. Online: <https://www.rusyn.sk/data/files/9.pdf>.
- Pavelčíková, N. (2004). *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.
- Phinney, J. S. (1989). Stages of Ethnic Identity Development in Minority Group Adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 9(1–2), 34–49. doi: <https://doi.org/10.1177/0272431689091004>.
- Sheridan, L. P., Gillett, R. (2005). Major world events and discrimination. *Asian Journal of Social Psychology*, 8, 191–197.
- Šutaj, Š. (2012). *Maďarská menšina v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram.
- Šutaj, Š., Homišinová, M., Sáposová, Z., Šutajová, J. (2006). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989. (Identita a politika)*. Prešov: Universum.
- Thomas, A. (2006). Die Bedeutung von Vorurteil und Stereotyp im interkulturellen Handeln. *Interculture Journal. Online-Zeitschrift für interkulturelle Studien*, 5, 3–20.
- Tišliar, P. (2007). *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku v roku 2019. Príspevok k populačným dejinám Slovenska*. Bratislava: STATIS.
- Tóth, A., Novotný, L., Stehlík, M. (2012). *Národnostní menšiny v Československu 1918 – 1938. Od státu národního ke státu národnostnímu? Praha: FF UK*.
- Wolff, S. (2008). Ethnic minorities in Europe: The basic facts. European Centre for Minority Issues report. Online: <http://www.stefanwolff.com/publications/ethnic-minorities-in-europe>.

Kultúrny život minorít na Slovensku v rokoch 2004 – 2017 (historicko-sociologická komparatívna analýza sledovania médií)¹

Lucia Heldáková

Abstrakt:

Existencia národnostných menšín v prostredí majority je neoddeliteľne spätá s možnosťami ich kultúrneho života. Článok sa venuje aktuálnym otázkam v kultúrnom živote národnostných menšín Slovenskej republiky keď komparuje frekvenciu sledovania národnostných médií v rokoch 2004 – 2017 a zároveň pomenováva zmeny v sledovaní televíznych, rozhlasových staníc a printových médií konkretizovaním, ktoré z nich patrili medzi najsledovanejšie v roku 2004 a v roku 2017. Zmeny v kultúrnom živote národnostných menšín sú vždy reakciou na politiku majoritného obyvateľstva. Z hľadiska perspektívneho vývoja menšín je efektívne poznať a pomenovať problémy, aby sa mohli hľadať ich riešenia. Cieľom predloženého článku je poskytnúť exkurz zmenami v sledovaní národnostných médií príslušníkmi minorít, čo môže v budúcnosti prispieť k zlepšeniu ich postavenia v prostredí Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: národnostné menšiny, kultúra, médiá, tlač, rozhlas, televízia.

Úvod

Existencia a perspektívny vývoj národnostných menšín je nevyhnutne spätý so schopnosťou udržiavania a rastu celej kultúrnej platformy v inonárodnom prostredí, v ktorom menšiny žijú. Znamená to, že bez funkčných kultúrnych organizácií, spolkov, združení ale v súčasnosti už i vlastného mediálneho zázemia by bol život minorít ohrozený.

Termín kultúra má latinský pôvod a pochádza z procesu pestovania, vzdelávania a zušľachtovania niečoho, čo je schopné ďalšieho vývoja a zlepšovania.² V súčasnosti môžeme chápať kultúru ako „...*tradície, alebo spôsob života konkrétneho človeka, alebo skupiny; literatúra, umenie, hudba, tanec, divadlo atd.*“³ V súvislosti s elektrifikáciou spoločnosti v druhej polovici 20. storočia hovoríme o počiatku mediálnej éry. Médiá od tej doby vstupujú do súkromného života jedinca a vnášajú do neho verejný rozmer. Súčasne sa však podieľajú i na formovaní verejného života, čím sa stali neodmysliteľnou súčasťou kultúrneho života society. Verejná a súkromná sféra tak vzájomnou interakciou určujú správanie

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

2 *Ottův naučný slovník* : ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 8. díl, Praha : J. Otto, 1894, Heslo: kultura, s. 624. [online] Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2bb3b930-e6e7-11e4-a794> [cit. 26. 11. 2019].

3 *Cambridge Dictionary*. Heslo: culture. [online] Dostupné na internete: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture> [cit. 26. 11. 2019].

médií a výsledkom tohto prepojenia je, že takto modifikujú i svoj charakter. Médiá zohrávajú rolu mediátora, prostredníctvom ktorého prebieha vzájomný diskurz medzi verejným a súkromným priestorom. V praxi to znamená, že médiá sa podieľajú na formovaní správaní, životného štýlu a dokonca i politického rozhodovania jednotlivca v spoločnosti a zároveň reflektujú vôľu jednotlivcov a usmerňujú verejný/politický priestor.⁴

V prípade národnostných menšín môžeme hovoriť o subkultúrach, v rámci ktorých fungujú i minoritné mediálne prostriedky (národnostná tlač, rozhlas a televízia). Vzhľadom na to, že sa vyskytujú v prostredí tzv. superkultúry a teda kultúrnom prostredí majoritného obyvateľstva dochádza k interferencii superkultúry a subkultúry, ide o proces tzv. akulturácie (jednosmerným alebo obojsmerným prenosom inokultúrnych prvkov medzi dvoma odlišnými kultúrami).⁵ Enkultúracia príslušníka minority v takomto prostredí mnohokrát vyúsťuje do vytvárania kultúrnej valencie, stáva sa bikultúrnym a osvojuje si dvojité kultúrnu identitu (bikultúrna identita je jednou zložkou etnickej identity).⁶ Kultúrna diferenciacia subkultúry minority od majoritnej superkultúry sa potom vyznačuje tromi faktormi: kultúrnymi osobitosťami materskej krajiny; prevzatými inokultúrnymi prvkami z majoritnej superkultúry a konkrétnymi špecifikami miestnej subkultúry.

Legislatívno-inštitucionálne zázemie kultúrnych aktivít národnostných menšín v SR

Základný legislatívny rámec týkajúci sa práv národnostných menšín i v súvislosti s rozvíjaním ich kultúry predstavuje Ústava Slovenskej republiky prijatá Slovenskou národnou radou 1. septembra 1992. Súčasťou jej druhej hlavy je štvrtý oddiel *Práva národnostných menšín a etnických skupín* (články 33 a 34), ktorý menšinám zaručuje všetky ľudské aj občianske práva vrátane práva rozširovať vlastnú špecifickú kultúru.⁷

Hlavným rádiovým a televíznym sprostredkovateľom menšinového vysielania je *Rozhlas a televízia Slovenska* (ďalej RTVS). Bol zriadený ako verejnoprávna, národná, nezávislá, informačná, kultúrna a vzdelávacia inštitúcia. Zákon č. 532 o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov ukotvil ako jednu z kľúčových aktivít RTVS „...vysielanie najmenej štyroch rozhlasových programových služieb, z ktorých jedna je

4 JIRÁK, Ján – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, s. 12.

5 BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: akulturácia. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, s. 5.

6 HOMIŠINOVÁ, Mária – VÝROST, Jozef (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie Slovenskej spoločnosti* : Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu v rámci riešenia Štátneho programu výskumu a vývoja 2003/2005. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005. s. 40.

7 „Čl. 33: Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.; Čl. 34 (1) Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon. (2) Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj a) právo na vzdelanie v ich jazyku, b) právo používať ich jazyk v úradnom styku, c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín. (3) Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.“ Ústava Slovenskej republiky. Dostupné na internete: <https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf> [cit. 02. 12. 2019].

*určená na vysielanie obsahovo a regionálne vyvážených programov v jazykoch národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky... vysielanie obsahovo a regionálne vyvážených programov v jazykoch národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky v časovom rozsahu zodpovedajúcom národnostnému a etnickému zloženiu obyvateľstva Slovenskej republiky; na zabezpečenie výroby a vysielania programov pre národnostné menšiny a etnické skupiny zriaďuje Rozhlas a televízia Slovenska samostatné organizačné útvary Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie...*⁸ RTVS zabezpečuje vysielanie obsahovo a regionálne vyvážených programov v jazyku národnostných a etnických menšín podľa zodpovedajúceho národnostného a etnického zloženia obyvateľstva Slovenskej republiky a tým plní svoju verejnoprávnu funkciu v súvislosti s národnostnými menšinami – informuje o ich živote v ich rodnom jazyku. Vysielanie určené národnostným menšinám v rámci RTVS funguje už vyše 30 rokov. Počiatkom boli spravodajské a stručné publicistické výstupy v maďarskom jazyku a po roku 1989 k nim pribudli výstupy v ukrajinskom, nemeckom, rusínskom a neskôr aj ďalších jazykoch.⁹ Ľ. Kořová v roku 1998 predložila Kolégium ústredného riaditeľa Konceptiu vysielania pre národnostné menšiny, na základe ktorej vznikla v roku 1999 redakcia národnostných relácií s celoslovenskou pôsobnosťou so sídlom v Košiciach (metropola východného Slovenska nebola vybraná náhodne, ale z dôvodu najväčšej koncentrácie národnostných menšín práve na východnom Slovensku).¹⁰ Centrum národnostného vysielania RTVS vysiela pravidelne v jazykoch národnostných menšín a úzko spolupracuje s kultúrnymi inštitúciami.

Národnostné televízne vysielanie sa uskutočňuje v desiatich jazykoch a neustále sa skvalitňuje a modernizuje. Orgánom garantujúcim slobodu a pluralitu médií je Rada pre vysielanie a retransmisiiu,¹¹ ktorej cieľom je „...presadzovať záujmy verejnosti pri uplatňovaní práva na informácie, slobody prejavu a práva na prístup ku kultúrnym hodnotám a vzdelaniu a vykonávať štátnu reguláciu v oblasti vysielania, retransmisie a poskytovania audiovizuálnych mediálnych služieb na požiadanie.“¹²

Jazykové nastavenia jednotlivých národnostných vysielaní upravuje zákon Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej NR SR) č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, v ktorom je uvedené, že televízne a rozhlasové vysielania na území SR sa uskutočnia v štátnom jazyku okrem vysielania v jazyku národnostných menšín s titulkami v štátnom jazyku alebo s bezprostredne predchádzajúcim alebo

8 V zmysle § 5 ods. 1, písm. b), g) zákona č. 532/2010 Z. z. o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

9 V roku 1992 (20. januára) boli Maďarské magazíny stálicou a prvýkrát sa odvysielal Rusínsko-ukrajinský magazín, o mesiac neskôr Rómsky magazín (vtedajší názov Romale). Od roku 1993 pribudlo aj nemecké vysielanie a v roku 1998 aj české. Snahu rusínskej menšiny o samostatnosť v oblasti jazyka reflektovalo aj vysielanie a tak sa Rusínsko-ukrajinský magazín rozdelil na dva samostatné magazíny. Poľský magazín sa začal vysielať v roku 1999 a od roku 2001 sa vysielaajú aj magazíny židovský, bulharský, chorvátsky a Mix. Národnostné vysielanie Slovenskej televízie. Bratislava, 25. 6. 2008. Dostupné na internete: <http://archiv.vlada.gov.sk/ludskeprava/data/files/3971.pdf> [cit 02. 11. 2019].

10 NIŽŇANSKÝ, Štefan. *Národnostné vysielanie Slovenskej televízie*. Bratislava : STV, 2008.

11 Postavenie a činnosť rady pre vysielanie a retransmisiiu upravuje zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení neskorších predpisov.

12 Podľa § 4 ods. 1 zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách.

nasledujúcim ich vysielaním v štátnom jazyku. Rozhlasové vysielanie sa môže uskutočniť podľa zákona v jazyku národnostnej menšiny v Slovenskom rozhlase pri regionálnom príp. lokálnom vysielaní určenom pre národnostné menšiny (vrátane podujatí v priamom prenose), kde sa nevyžaduje použitie slovenského jazyka). Súkromní vysielatelia môžu vysielat' v národnostnom jazyku bez potreby zabezpečiť slovenskú verziu. Čo sa týka príležitostných tlačovín pre kultúrne účely ako napr. programy kín, divadiel, katalógy galérií, knižníc, múzeí a pod., musia byť vydané v štátnom jazyku alebo v jazyku národnostných menšín, no v tom prípade musia byť základné informácie preložené do štátneho jazyka.¹³

Čo sa týka periodických a neperiodických novín a časopisov národnostných menšín, ich vydávanie legislatívne upravujú zákony o používaní jazykov národnostných menšín a o zmene a doplnení niektorých zákonov,¹⁴ ich evidenciu vedie Ministerstvo kultúry SR v Zozname periodickej tlače dostupnom na online stránke ministerstva.¹⁵ Vydávanie publikácií je každoročne podporované dotačným programom *Kultúra národnostných menšín* (ďalej KNM) v pôsobnosti ÚV SR, ktorého gestorom je splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny (príp. iná osoba poverená ÚV SR). Cieľom KNM je „...zabezpečenie zachovania, vyjadrenia, ochrany a rozvoja identity a kultúrnych hodnôt národnostných menšín, interetnického a interkultúrneho dialógu a porozumenia medzi národnostnou väčšinou a národnostnými menšinami a etnickými skupinami.“¹⁶ Podmienky a ostatné náležitosti dotácií ustanovuje zákon č. 524/2010 Z. z. o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Úradu vlády Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Podľa § 2 ods. 2 písm. b) zákona č. 61/2000 Z. z. o osvetovej činnosti tvorí súčasť všeobecnej kultúry a vzdelanostnej úrovne ľudí okrem iného i prehlbovanie vzťahu k vlastnému štátu, ku kultúrnej identite národa, národnostných menšín a etnických skupín atď. Súvisí s tým i činnosť štátnej príspevkovej organizácie Národné osvetové centrum (ďalej NOC), v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry SR, ktoré je zamerané na kultúrne aktivity národnostných menšín. NOC podľa zákona č. 189/2015 Z. z. o kultúrno-osvetovej činnosti je „...kultúrno-osvetovým zariadením s celoslovenskou pôsobnosťou so všeobecným zameraním. Národné osvetové centrum je odborným a metodickým pracoviskom pre kultúrno-osvetovú činnosť, koordinačným a výkonným pracoviskom pre teoretickú, analytickú, informačnú, dokumentačnú a konzultačnú činnosť v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti, koordinačným a výkonným pracoviskom pre výskum a štátne štatistické zisťovanie v oblasti kultúry, odborným pracoviskom, ktoré vedie národný register kultúrneho

13 V zmysle § 5 zákona č. 270/1995 Z. Z o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

14 Podľa § 1 ods. 2 zákona č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 204/2011 Z. Z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 184/1999 Z. z. p používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z., a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony je jazykom menšiny: bulharský jazyk, český jazyk, chorvátsky jazyk, maďarský jazyk, nemecký jazyk, poľský jazyk, rómsky jazyk, rusínsky jazyk a ukrajinský jazyk.

15 Zoznam periodickej tlače roztriedený podľa názvu, územného rozsahu, jazyka, periodicity, obsahového zamerania, podielu vo vysielaní je možné nájsť na stránke: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky Zoznam periodickej tlače. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/pertlac/modul/tlac> [cit. 02. 12. 2019].

16 Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2015*. 2016, s. 50.

*dedičstva ako centrálnu evidenciu údajov a informácií o kultúrnom dedičstve a pracoviskom pre ďalšie vzdelávanie zamestnancov v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti.*¹⁷

Pre podporu kultúry národnostných menšín funguje i legislatívne zakotvený *Fond na podporu kultúry národnostných menšín* vzniknutý v roku 2017¹⁸ za účelom kultúrnej samosprávy pre uľahčenie riadenia kultúrnych činností národnostných skupín, pretože kultúrna činnosť minorít je síce podporovaná aj zo strany miestnych samospráv a vyšších územných celkov (podpora projektov v rámci dotačných schém), no táto podpora nie je osobitná, chýbala jej adresnosť. Vytvorenie dostatočnej a kvalitnej inštitucionálnej základne pre realizáciu a rozvoj národnostnej kultúry je katalyzátorom skvalitnenia všestranného rozvoja kultúry danej menšiny.

Metodika výskumu

V rokoch 2003 – 2005 bol na Spoločenskovednom ústave SAV v Košiciach realizovaný sociologicko-sociálnopsychologický výskum s názvom *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*, ktorého hlavnými riešiteľmi boli Štefan Šutaj, Jozef Výrost a Mária Homišinová. Projekt prostredníctvom dotazníkovej metódy na výskumnej vzorke v počte 1280 respondentov sa zameriaval na analýzu života príslušníkov národnostných menšín v rôznych oblastiach života (identifikačné znaky, etnická identita, medzietnické vzťahy, ľudské práva, perspektívy vývoja etnických spoločenstiev, aktuálne

17 „Hlavná činnosť Národného osvetového centra je:

- podpora rozvoja kultúrnej identity a medzikultúrneho dialógu na celoslovenskej úrovni,
- mapovanie kultúrneho potenciálu regiónov Slovenskej republiky a podpora spolupráce a partnerstiev na území Slovenskej republiky a v zahraničí,
- šírenie informácií o aktuálnom stave a vývoji regionálnej a miestnej kultúry,
- ochrana a rozvoj nehmotného kultúrneho dedičstva,
- podpora rozvoja záujmovej umeleckej činnosti a neprofesionálnej umeleckej tvorby,
- neformálne vzdelávanie v oblasti kultúry a prevencia negatívnych spoločenských javov,
- realizácia výskumu s dôrazom na sociologický výskum kultúry, umenia a médií,
- koordinácia úloh štátneho štatistického zisťovania v oblasti kultúry,
- zabezpečenie činnosti pracoviska pre národný register kultúrneho dedičstva a sprístupňovanie digitalizovaného kultúrneho dedičstva,
- zabezpečenie plnenia úloh Európskeho kontaktného bodu,
- zabezpečenie činnosti multikultúrneho centra.“

Podľa zákona č. 189/2015 Z. z. o kultúrno-osvetovej činnosti.

18 „Fond je nezávislá verejnoprávna inštitúcia, ktorej poslaním je podporovať a stimulovať kultúru národnostných menšín v oblasti kultúrnych a vedeckých aktivít národnostných menšín, najmä vytváraním podporných mechanizmov pre tvorbu a šírenie kultúrnych a vedeckých hodnôt. Realizáciou svojho poslania fond prispieva k uskutočňovaniu kultúrnej politiky Slovenskej republiky a Európskej únie v oblasti podpory rozvoja národnostných menšín.

Fond je zriadený na účel:

- a) utvárania podmienok pre zachovanie, vyjadrenie, ochranu a rozvoj identity a kultúrnych hodnôt národnostných menšín;
- b) podpory výchovy a vzdelávania k právam osôb patriacich k národnostným menšinám; ako aj
- c) utvárania podmienok na rozvoj interkultúrneho dialógu a porozumenia medzi občanmi slovenskej národnosti a občanmi patriacimi k národnostným menšinám a etnickým skupinám.“

Štatút Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, Bratislava 7. december 2017. s. 2. Dostupný na internete: http://www.kultminor.sk/attachments/article/405/Statut_FPKNM.pdf [cit. 02. 12. 2019].

otázky verejného a politického života). V roku 2004 sa zbierali dáta pre potreby výskumu. Okrem vstupu SR do EÚ sa od tohto obdobia udialo mnoho systematických, spoločenských a globálnych zmien, ktoré mohli vývoj národnostných menšín ovplyvniť. Z toho dôvodu na údaje získané zo spomenutého výskumu nadviazal v roku 2017 projekt APVV Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020) – (TESS2) – TESS, ktorého cieľom bolo v identických okruhoch spoločenského života sledovať tendovanie zmien v živote národnostných menšín. Výskumnú vzorku tvorilo 1 160 respondentov¹⁹ a pre potreby nášho výskumu pracujeme s hypotézou, že jedným z významných faktorov ovplyvňovania kvality života národnostných menšín je fungovanie a sledovanosť národnostných médií (tlač, rozhlas a televízia) na Slovensku.

Na výskum sme z predloženého dotazníka spracovali dve otázky. Frekvenciu sledovania mediálnych prostriedkov príslušníkmi národnostných menšín medzi rokmi 2004 – 2017 sme zisťovali na základe získaných výsledkov pri otázke „*Do akej miery, podľa Vášho názoru, sledujú príslušníci Vašej menšiny národnostnú tlač, národnostné vysielanie Slovenského rozhlasu a Slovenskej televízie?*“. Respondenti mali pri každom národnostnom médiu vyznačiť odpoveď na 7-bodovej škále, kde 1 znamenalo „vôbec nie“, 4 „priemerne“ a 7 „veľmi často“. Výsledky uvádzame pri každej menšine samostatne prostredníctvom grafického spracovania. V nadväznosti na analyzovanú frekvenciu nás ďalej zaujímalo, ktoré konkrétne stanice televízneho a rozhlasového vysielania príslušníci menšín sledujú a zároveň aké časopisy čítajú, kde sme dôraz kládli zvlášť na pozorovanie národnostných médií. Typy sledovaných médií v dotazníku merali otvorené otázky: „*Ktorý televízny kanál najčastejšie sledujete?*“; „*Ktorú rozhlasovú stanicu najčastejšie počúvate?*“; „*Ktorú tlač najčastejšie čítate (aj prostredníctvom internetu)?*“. Z dôvodu získania mnohých druhov odpovedí sme pre efektívnejšie spracovanie výsledkov výskumu zvolili pri každej národnostnej mašine výber piatich nečastejšie sledovaných televíznych, rozhlasových staníc a periodík, ktoré následne porovnávame v oboch kolách zberu dotazníka.

Sledovanie masmédií príslušníkmi národnostných menšín v rokoch 2004 – 2017 (historicko-sociologická komparatívna analýza)

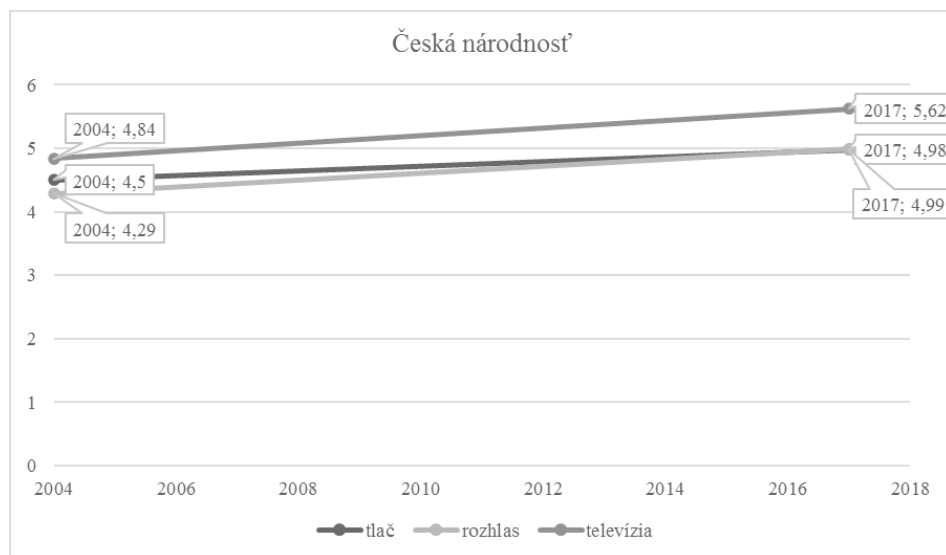
Česká národnosť

Príbuznosť slovenskej a českej kultúry a oboch jazykov je častou príčinou rýchlej asimilácie príslušníkov českej menšiny na Slovensku. Presné datovanie historického usídlenia českej menšiny na slovenskom území neexistuje, jej prítomnosť dokladujú mnohé historické pramene. Súčasní príslušníci českej menšiny pochádzajú z novodobej migračnej vlny, z roku 1918, kedy na slovenské územie prichádzala česká inteligencia. V súvislosti s úzkymi historickými väzbami medzi slovenským a českým národom môžu dnes príslušníci českej minority požiadať o dvojité slovensko-české občianstvo.²⁰

19 Počet respondentov zodpovedá reprezentatívnej vzorke (vo vzťahu k veku, vzdelanostnej štruktúre, rodovej štruktúre a vo vzťahu k regiónom) obyvateľstva a počtu národnostných menšín žijúcich na území Slovenskej republiky.

20 Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaci správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 13.

Česká národnostná menšina predstavuje podľa sčítania obyvateľstva z roku 2011 štvrtú najpočetnejšiu menšinu (cenzus vykázal 30 367 osôb hlásiacich sa k českej národnosti). Kultúrny život českej menšiny je sústredený v 12 občianskych združeniach, v rámci ktorých funguje 10 Českých spolkov a dva z nich vydávajú i tlačené periodiká v českom jazyku – v náklade štyroch čísel za rok vychádza časopis *INFO* (Český spolok Martin) a druhým periodikom je dvojmesačník *Stříbrný vítr* (Český spolok v Košiciach).²¹ Česká menšina disponuje taktiež i múzejnou štruktúrou a to v rámci Slovenského národného múzea – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku v Martine. Mediálne vysielanie určené českej menšine v podobe českých národnostných magazínov RTVS sa vyznačuje špecifikom, nesprevádzajú ho titulky ako je to v prípade ostatných magazínov, samozrejmosťou však ostáva, že sú vysielané v pôvodnom jazyku menšiny.²² V grafe 1 je možné vidieť, že ako v prípade printových médií, tak i v rozhlasovom a televíznom vysielaní môžeme pri českej menšine na Slovensku hovoriť v nami skúmanom období (2004 – 2017) hovoriť o progrese.

Graf 1: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi českej národnosti v rokoch 2004 – 2017

Zároveň výsledky výskumu vypovedajú, že 35,2 % respondentov českej národnosti odpovedalo v roku 2004, že sledujú televíznu stanicu *ČT 1*, okrem českej verejnoprávnej televízie patrila medzi päť najsledovanejších televíznych programov televízia *Markíza*, *RTVS*, *Prima* a *Spektrum*. V roku 2017 odpovedalo najviac českých respondentov (18,2 %), že sledujú televíziu *Markíza* a 17,6 % respondentov uviedlo, že pozerajú *Českú televíziu*

²¹ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 13, 19.

²² NIŽŇANSKÝ, Š. *Národnostné vysielanie...*; Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 10.

a televíziu *JOJ*. Okrem spomenutých staníc sa v piatich najsledovanejších televíznych programoch u obyvateľov českej národnosti v roku 2017 vyskytovali české programy *Nova* a *Prima*. V sledovanosti rádiových programov príslušníkmi českej národnosti v rokoch 2004 – 2017 na základe získaných dát môžeme povedať, že medzi prvými piatimi najpočúvanejšími rádiami obyvateľmi českej národnosti sa v oboch skúmaných rokoch vyskytoval *SRO* a rádio *Expres*. Okrem toho sa sledovanosť rádií v oboch rokoch líšila. V roku 2004 dominovali medzi najsledovanejšími rádiami národnostné rádiá (22,6 %), no v roku 2017 počúvalo najviac respondentov českej národnosti komerčné rádiá ako *Európa 2*, *Fun rádio*, *Anténa Rock*. Medzi najčitateľnejšie printové médiá medzi rokmi 2004 a 2017 príslušníkmi českej národnosti patrili spravodajské noviny *SME*. V roku 2004 okrem toho českí respondenti uviedli s výnimkou iných novín a časopisov aj noviny ako *Pravda* a *Korzár*, no 8,8 % respondentov na otázku neodpovedali. V roku 2017 13,3 % respondentov nečítali tlač a k najčítanejším periodikám patrili *Nový čas*, *Pravda* a internetové portály *Šport.sk* a *Aktuality.sk*.

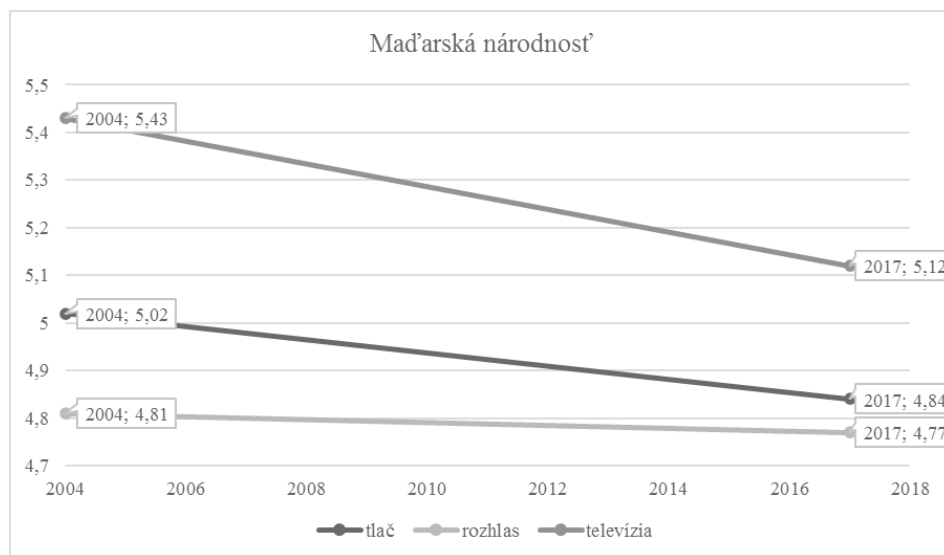
Maďarská národnosť

Prítomnosť maďarského etnika na slovenskom území je vzhľadom na posúvanie štátnych hraníc v minulosti Československa a v súvislosti s uhorskou minulosťou dnešného Slovenska a Maďarska pochopiteľná. Maďarská menšina má v súčasnosti pomerne dobré kultúrne zázemie, čo sa ukázalo i koncom 90. rokov 20. storočia, kedy vznikla ako prvá práve Maďarská redakcia v rámci Slovenskej televízie v Bratislave. Dodnes pochádza produkcia vysielania pre maďarskú menšinu výlučne z bratislavského štúdia Redakcie národnostného vysielania *STV Bratislava*.²³ V rámci maďarského národnostného vysielania sa v súčasnosti produkujú vysielania ako *Správy – Hírek*, *Maďarský magazín – Magyar magazin* alebo relácia *Na tanieri – Terítéken*.²⁴ Hlavným vysielacím jazykom rozhlasového média *Rádio Patria* vysielajúceho pre národnostné menšiny na Slovensku je práve maďarský jazyk.

I napriek početnému zastúpeniu maďarských národnostných médií (tlač, rozhas a televízia) resp. maďarských národnostných relácií v rokoch 2014 – 2017 badáme v sledovaní mediálnych prostriedkov značný pokles (graf 2).

23 NIŽŇANSKÝ, Š. *Národnostné vysielanie...*

24 NIŽŇANSKÝ, Š. *Národnostné vysielanie...*

Graf 2: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi maďarskej národnosti v rokoch 2004 – 2017

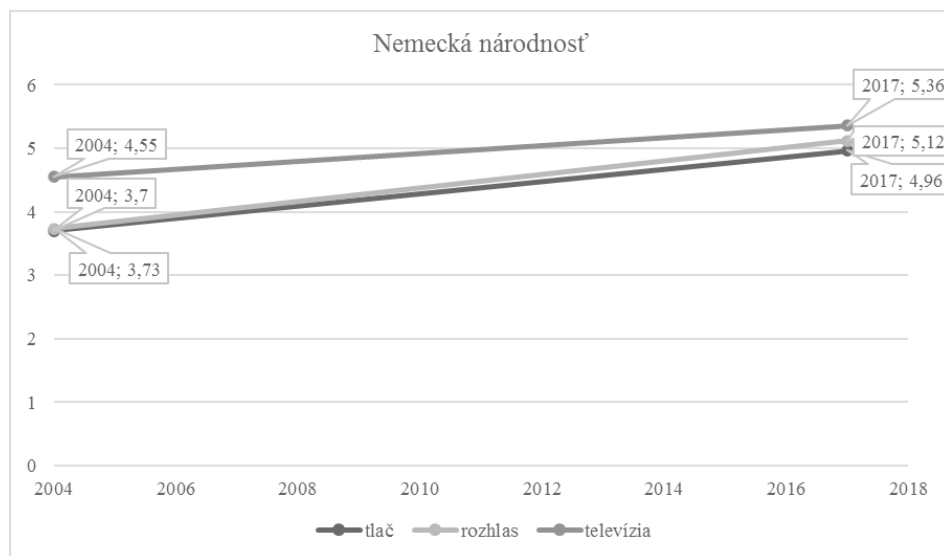
V sledovaní televíznych programov respondentmi maďarskej národnosti medzi výskumami v rokoch 2004 a 2017 vidíme značný rozdiel pri televíznom programe *Markíza*, ktorý sa z tretieho miesta v roku 2004 presunul na najsledovanejšie prvé miesto v roku 2017 a pri televízii *JOJ*, ktorá začala vysielat' v roku 2002, a preto v čase prvého dotazníkového výskumu v roku 2004 nebola pravdepodobne dostatočne etablovaná v povedomí ľudí, čo sa v roku 2017 zmenilo a jej sledovanosť občanmi s maďarskou národnosťou značne stúpla (v roku 2017 ju sledovalo 14,5 % respondentov). Pri ostatných televíznych programoch môžeme konštatovať, že ich sledovanosť ostala takmer konštantná. V roku 2004 12,5 % respondentov maďarskej národnosti sledovalo vysielanie národnostných televízií, ktoré vo výskume z roku 2017 nachádzame v podobe sledovania televíznych kanálov ako *RTL* alebo *M*. Pomerne značný prepad môžeme sledovať i v prípade rozhlasového vysielania. V roku 2004 počúvalo najviac maďarských respondentov národnostné vysielanie (66,9 %), no v roku 2017 už väčšina z nich rádiové vysielanie nepočúva (20 %). Národnostné rádiá sa však vo výskume v roku 2017 objavili a to v podobe počúvania rádiovkej stanice *Kossuth Rádió* (10,3 %) a rovnako sa v sledovanosti udržali i rádiá ako *Expres* (18,2 %) a *SRO* (7,9 %). Kým čítanie novinovej tlače občanmi maďarskej národnosti v roku 2004 bolo zastúpené najmä čitateľmi národnostnej tlače (75 %), v roku 2017 odpovedalo najviac a teda 38,8 % respondentov, že tlač nečíta. Národnostná tlač sa v roku 2017 objavila až na štvrtom mieste (7,3 %), konkrétne respondenti odpovedali sledovaním média *Új Szó*.

Nemecká národnosť

Historický vývoj po druhej svetovej vojne v súvislosti s odsunom nemeckej menšiny z Československa, Maďarska a Poľska zapríčinil zmrazenie kultúrnych aktivít nemeckej menšiny

na slovenskom území v nasledujúcich desaťročiach. Torzo nemeckej menšiny na Slovensku nedisponovalo školstvom ani žiadnymi kultúrnymi inštitúciami, nemohli komunikovať vo svojom jazyku ani udržiavať kontakt s materskou krajinou. Až do roku 1989 nemecká menšina nemohla vykonávať na území Slovenska žiadne organizované aktivity. Najvýznamnejšou kultúrnou inštitúciou pre nemeckú menšinu je dnes Karpatonemecký spolok na Slovensku, ktorý bol založený 30. septembra 1990 v Medzeve. Okrem toho na Slovensku funguje i pre Nemcov špecializované múzeum Slovenského národného múzea – Múzeum kultúry karpatských Nemcov. Jediné periodikum pre príslušníkov nemeckej menšiny na území Slovenska je mesačník *Karpatenblatt* a tak ako i ostatné menšiny i Nemci majú svoje národnostné relácie, ktoré sú vysielané v produkcii RTVS.²⁵ Vysielanie pre nemeckú menšinu na Slovensku funguje od vzniku samostatnej republiky v roku 1993. Zakladanie nemeckých organizácií po roku 1989 a posilňovanie kultúry národnostných menšín má za následok postupné narastanie nemeckej menšiny na Slovensku. V roku 2011 sa k nim hlásilo 4 690 obyvateľov, no odhaduje sa, že ich na území Slovenska žije okolo 12 – 15 tisíc.²⁶

Postupne však môžeme hovoriť v prípade nemeckej menšiny na Slovensku o pozitívnom vývoji v sledovaní národnostných mediálnych prostriedkov, tak rozhlas, tlač ako i televíziu sledovalo v roku 2017 viac príslušníkov než v roku 2004 (graf 3).

Graf 3: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi nemeckej národnosti v rokoch 2004 – 2017

²⁵ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 35.; Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2014*, s. 34.

²⁶ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 35.; NIŽŇANSKÝ, Š. *Národnostné vysielanie...*

V sledovaní médií na základe získaných dát môžeme demonštrovať, že vo všetkých troch skúmaných mediálnych zložkách – tlač, rozhlas i televízia badáme pri nemeckej menšine v rokoch 2004 – 2017 nárast v ich sledovaní. V prvom dotazníkovom výskume z roku 2004 a aj v druhom výskume z roku 2017 boli zastúpené televízne kanály ako *Markíza* (2004 – 33,8 %, 2017 – 19,6 %), *RTVS* (2004 – 18,1 %, 2017 – 16,8 %) a *JOJ* (2004 – 3,1 %, 2017 – 14 %). V prvom výskume odpovedalo však 31,3 % respondentov, že sledovali zahraničné televízne kanály, no v druhom výskume sa na prvých piatich miestach nachádzala zo zahraničných televíznych programov len *RTL*, 13,4 % respondentov odpovedalo, že v roku 2017 sledovali i televíziu *TA 3*. V prípade počúvania rozhlasových staníc ostali v oboch analyzovaných rokoch rádiá *SRO* (2004 – 40 %, 2017 – 27 %) a *Expres* (2004 – 15,6 %, 2017 – 16,8 %). Zmena nastala v tom, že v roku 2004 počúvali príslušníci nemeckej menšiny i regionálne rádiá, ktoré v roku 2017 nahradili komerčné rozhlasové stanice ako *Fun rádio* a *Európa 2*. V čítaní printových médií uviedlo 28,1 % respondentov v roku 2004 čítanie denníka *SME*, ktorý v roku 2017 čítalo 14 % respondentov. V roku 2004 sa medzi piatimi najčítanejšími periodikami nachádzali prevažne spravodajské noviny ako *SME* (28,1 %), *Korzar* (23,8 %), *Pravda* (16,9 %), no v roku 2017 odpovedalo najviac respondentov nemeckej národnosti (16,8 %), že čítajú bulvárne noviny *Nový čas* a rovnako sa medzi piatimi najčítanejšími nachádzal i internetový portál *Šport.sk* (7,5 %).

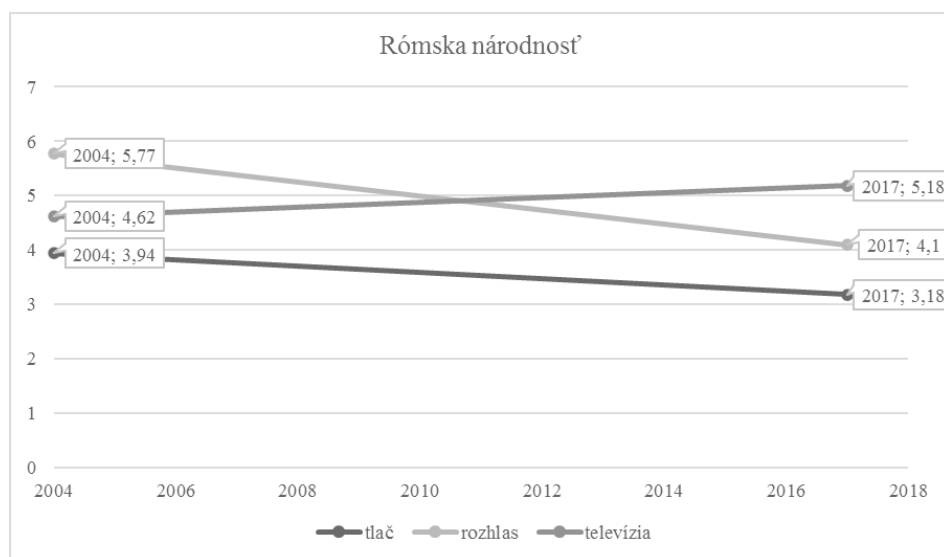
Rómska národnosť

Prítomnosť Rómov na území Slovenska dokladujú správy z druhej polovice 15. storočia, kedy zaznamenávame správu o presune vyše 300 člennej skupiny od Budína cez Košice do Bratislavy. Kočovníci sa identifikovali ako pútnici z Malého Egypta, ktorí musia kvôli svojim hriechom putovať po svete a kajať sa. Po exkomunikácii Rómov z cirkvi v roku 1427 sa ich situácia v Európe zhoršila a v dejinách Uhorska boli pre Rómov prínosné až reformy Márie Terézie a Jozefa II. (1761, 1773), ktoré ich nevyháňali, ale integrovali ich medzi uhorské obyvateľstvo s podmienkou postupnej asimilácie a zákazom používania rómskeho jazyka a šírenia rómskej kultúry. Počas druhej svetovej vojny boli príslušníci rómskeho etnika posielaní do koncentračných táborov a vyhladzovaní a po jej skončení boli mnohí z tých čo prežili presťahovaní do Čiech. Štátne orgány Československej republiky neuznali Rómov za národnostnú menšinu a popierali ich právo na etnickú sebaidentifikáciu. Po páde komunistického režimu boli Rómovia uznaní za národnostnú menšinu v roku 1991 vládny materiálom Zásady vládnucej politiky Slovenskej republiky k Rómom, čím sa vytvoril priestor pre obnovu rómskej kultúry na Slovensku. Výsledok priaznivého vývoja rómskej kultúry na Slovensku potvrdzujú aj počty obyvateľov hlásiacich sa k rómskej národnosti. Kým v roku 1991 ich bolo 75 802, v roku 2001 89 920, tak v roku 2011 sa za Rómov považovalo 105 738 obyvateľov.²⁷

Kultúrnu platformu na Slovensku pre príslušníkov rómskej národnosti vytvárajú najmä organizácie ako Divadlo Romathan v Košiciach, Múzeum kultúry Rómov na Slovensku (Slovenské národné múzeum) a Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry

27 Výbor pre národnostnú menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaci správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 45-46.

(založené v rámci projektu Štátnej vedeckej knižnice).²⁸ Priestor v mediálnom vysielaní pre národnostné menšiny je veľmi dôležitý. Rómska menšina disponuje vlastným nezávislým printovým médiom – *Romano nevo lil* s redakciou v Prešove. Obsahové naplnenie novín má na starosti občianske združenie Jekhetane – Spolu. Okrem toho v Košiciach funguje od roku 2001 i Rómske mediálne centrum (ďalej RPA), ktorého zásluhou bolo okrem iného v rokoch 2003 – 2004 i vydávanie ďalšieho printového média pre Rómov, *Rómske listy* ako prílohy týždenníka *Domino fórum*. RPA sa podieľa výraznou mierou aj vo vytváraní rómskeho národnostného televízneho i rozhlasového vysielania v rámci RTVS. Okrem RTVS majú príslušníci rómskej menšiny od roku 2010 možnosť sledovať rómsku internetovú televíziu *Gypsy Television*.²⁹ Sledovanie mediálnych prostriedkov respondentmi rómskej národnosti v rokoch 2004 – 2017 je zaujímavé, pretože tlač a rozhlasové vysielanie zaznamenali pokles v sledovanosti, no televízne vysielanie zaznamenalo značný nárast (graf 4).

Graf 4: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi rómskej národnosti v rokoch 2004 – 2017

Respondenti rómskej národnosti na slovenskom území sledovali v rokoch 2004 a 2017 v televízii takmer identické programy, *Markízu* (2004 – 52,5 %, 2017 – 40 %), *RTVS* (2004 – 16,2 %, 2017 – 8,1 %) a *JOJ* (2004 – 3,8 %, 2017 – 34,4 %). Jedine začiatok vysielania *TV Doma* (9,4 %) v roku 2009 a *TV Dajto* (1,9 %) v roku 2012 spôsobilo zaradenie týchto dvoch televíznych kanálov medzi jedny z najsledovanejších rómskou menšinou na Slovensku. Z komparácie sledovanosti rádiového vysielania respondentmi rómskej národnosti vyplýva,

²⁸ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 44-45.

²⁹ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2014*, s. 45-47.

že oproti roku 2004 zmizlo v počúvanosti národnostné rádiové vysielanie (2004 – 16,3 %) a rovnako, že spektrum počúvaných rádiových staníc sa značne rozšírilo o vzniknuté stanice ako *Európa 2* (začiatok vysielania december, 2009; 2017 – 8,8 %), *Jemné melódie* (začiatok vysielania máj 2006; 2017 – 8,8 %), *Vlna* (začiatok vysielania január 2012; 2017 – 3,8 %). Čo sa týka sledovania printových médií príslušníkmi rómskej národnosti, v roku 2004 sa na najfrekvencovanejších prvých piatich miestach neobjavila možnosť nečítania tlače, v roku 2017 však už 48,1 % respondentov odpovedalo, že tlač nesleduje. Čítanie periodika *Nový čas* (2004 – 25,6 %, 2017 – 17,3 %) sa však udržalo v oboch dotazníkových zisteniach.

Rusínska národnosť

Ukrajinizácia v priebehu 50. rokov a následný proukrajinský orientovaný kurz spôsobil útlak rusínskeho obyvateľstva a na dlhé obdobie (až do roku 1989) spojil rusínsku menšinu s ukrajinskou.³⁰ Po roku 1989 sa však začal proces renesancie rusínskej kultúry (tzv. tretie rusínske obrozenie) na Slovensku, dosvedčujú to aj počty obyvateľov hlásiacich sa k rusínskej národnosti (v roku 1991 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 17 197 obyvateľov, k ukrajinskej 13 281; v roku 2001 sa za Rusína označilo 24 201 obyvateľov, za Ukrajincov 10 814 a v roku 2011 sa už k Rusínom radilo 33 482 obyvateľov, no k ukrajinskej menšine už len 7 430 obyvateľov).³¹ 27. januára 1995 došlo v Bratislave i k vyhláseniu kodifikácie rusínskeho jazyka na Slovensku, čo znamenalo i jeho akceptovanie ako jazyka používaného vo verejných sférach.³² Po roku 1989 vznikla najpočetnejšia rusínska organizácia s celoštátnou pôsobnosťou Rusínska obroda na Slovensku (ďalej ROS), ktorá vznikla 25. marca 1990 v Medzilaborciach. Organizácií zabezpečujúcich udržiavanie a rozvoj rusínskej kultúry na Slovensku je však množstvo.³³ Rusínska menšina disponuje Ústavom rusínskeho jazyka a kultúry na Prešovskej univerzite v Prešove a rovnako v rámci Slovenského národného múzea má špecializované múzeum Múzeum rusínskej kultúry. Redakcia RTVS vysiela pre rusínsku menšinu aj v rozhlasovej aj televíznej zložke – rusínske vysielanie v *Rádiu Regina* a programy na televíznom programe Dvojka v Košiciach.³⁴ Okrem toho funguje na Slovensku od 21. augusta 2013 aj rusínske internetové rádio *Rusyn FM*³⁵ so sídlom v Bratislave

30 BOGDAN, Pavol. *20 rokov – víťazstva a prehry 1989 – 2009*. Svidník : Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, 2012, s. 73; GAJDOŠ, Marian (ed.). *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov : Universum, 2001, s. 5.

31 Štatistický úrad Slovenskej republiky. Demografické údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov na Slovensku (1991). [Online] Dostupné na internete: <<http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm>> [cit. 26. 11. 2019]; Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. [Online] Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html> [cit. 26. 11. 2019].

32 Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 54.

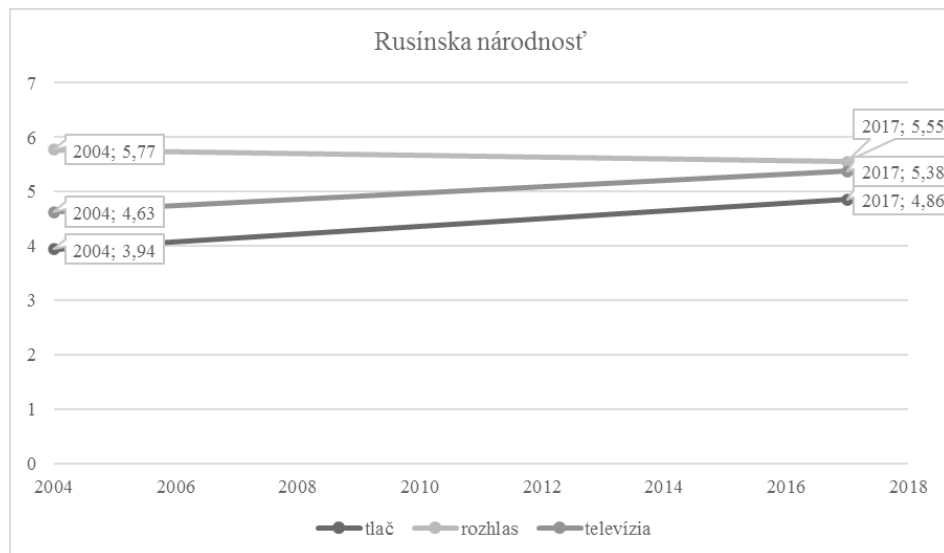
33 Pre viac podrobností pozri: Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 51, 67-69.

34 Jednotlivých programov pre rusínsku menšinu je niekoľko, z televíznych spomenieme napríklad Rusínsky národný magazín, Národnostné správy a medzi rádiové relácie na rádiu *Regina* patria Rádionoviny, Rádiomagazín, Literárna relácia, Hitparáda, Národný kaleidoskop. Pre viac informácií pozri: Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 61-66.

35 Vďaka tomuto médiu získala rusínska menšina celodenné vysielanie v rusínskom jazyku. Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok*

a dve národnostné školy s vyučovacím jazykom rusínskym.³⁶ V prípade periodickej i neperiodickej rusínskej tlače má na Slovensku nezastupiteľné miesto vydavateľstvo v rámci ROS, ktoré od roku 2015 vydáva dvojtýždenník *Info Rusín* a rovnako sa zaslúžili i o vydanie dvojdielného Slovensko-rusínskeho slovníka.³⁷

Výsledky výskumu v prípade rusínskych respondentov demonštrujú, že frekvencia sledovania rozhlasového vysielania má klesajúcu tendenciu, avšak v prípade sledovania televízie a printových médií boli odpovede príslušníkov rusínskej menšiny pozitívnejšie (v roku 2017 sledovali tieto médiá viac príslušníkov než v roku 2004) (graf 5).

Graf 5: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi rusínskej národnosti v rokoch 2004 – 2017

U respondentov rusínskej národnosti sa poradie najsledovanejších televíznych staníc okrem piatej stanice za sledované obdobie v rokoch 2004 – 2017 nezmenilo, poradie ostalo identické, *Markíza* (2004 – 40 %, 2017 – 33,8 %), *RTVS* (2004 – 33,8 %, 2017 – 23,8 %), *JOJ* (2004 – 9,4 %, 2017 – 21,3 %), *TA3* (2004 – 5,6 %, 2017 – 3,8 %). Piatou najsledovanejšou televíznou stanicou v roku 2004 bola *ČT 1* (3,1 %) a v roku 2017 odpovedalo 2,5 % respondentov rovnako na televízie *Discovery* a *Spektrum*, ktoré sa vtedy zaradili medzi päť najsledovanejších televíznych staníc u respondentov rusínskej národnosti. Podobná situácia ako u televíznych staníc nastala pri sledovaní príslušníkmi rusínskej národnosti aj pri počúvaní rozhlasových programov, kde vidíme oboch sledovaných obdobiach počúvanie

2015, s. 71.

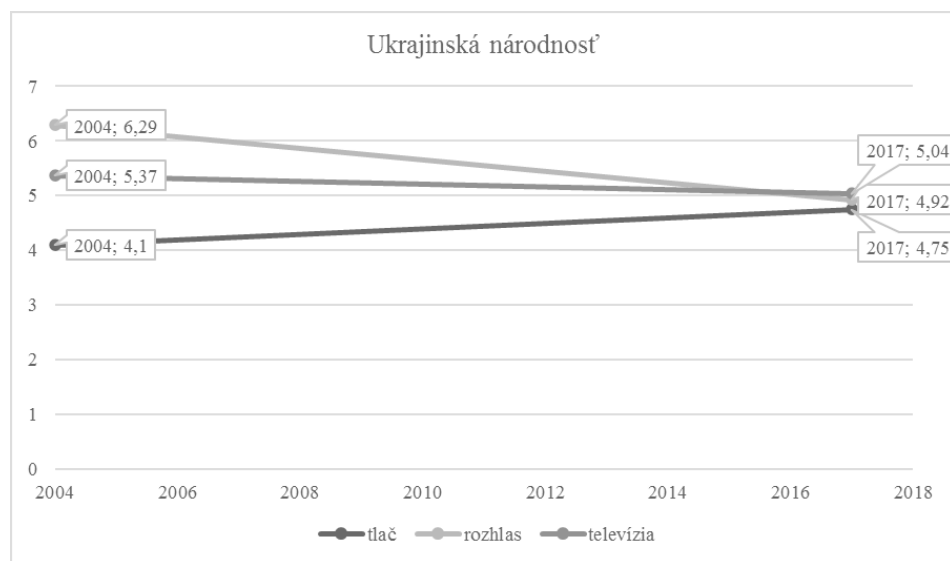
³⁶ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 51.

³⁷ Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 86.

rovnakých rozhlasových staníc len s odlišným percentuálnym zastúpením v oboch skúmaných rokoch (2004, 2017) a to *SRO* (2004 – 26,9 %, 2017 – 21,3 %), *Regina* (2004 – 20,6 %, 2017 – 11,9 %) a *Expres* (2004 – 12,5 %, 2017 – 21,9 %). Sledovanie tlače príslušníkmi rusínskej národnosti patrili v oboch skúmaných rokoch medzi najčítanejšie printové médiá *SME* (2004 – 28,7 %, 2017 – 11,3 %), *Nový čas* (2004 – 7,5 %, 2017 – 16,3 %) a *Pravda* (2004 – 24,4 %, 2017 – 13,8 %), no rozdiel nastal v tom že v roku 2004 čítali Rusíni i národnostnú tlač (8,1 %) a v roku 2017 sa tu objavil i internetový spravodajský portál *Aktuality.sk* (3,8 %).

Ukrajinská národnosť

Rusíni-Ukrajinci sa dnes považujú za pôvodných, autochtónnych obyvateľov územia dnešného severovýchodného Slovenska. Pomenovanie Rusín bolo zaužívané pred rokom 1945, v povojnovom období už boli označovaní za Ukrajincov resp. sa používalo označenie Rusín-Ukrajinec. V roku 1991 došlo pri cenzu k ich rozdeleniu na Rusínov a Ukrajincov a dodnes je z dôvodu veľkej asimilácie ich počet čím ďalej nižší.³⁸ V roku 2011 sa k ukrajinskej národnosti hlásilo 40 912 ľudí.³⁹

Graf 6: Miera sledovania masmediálnych prostriedkov respondentmi ukrajinskej národnosti v rokoch 2004 – 2017

38 Viac informácií o vzťahoch Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017 vid' : ĐURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal. Interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2019, roč. 22, Supplement, s. 167-178. doi: <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.548>

39 Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaci správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 76.

Kultúrnu platformu ukrajinskej menšiny na Slovensku tvoria viaceré inštitúcie, patrí tu napríklad špecializované múzeum Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove, alebo organizácie ako Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky (najväčšia ukrajinská kultúrna ustanovizeň), či Spolok ukrajinských spisovateľov. Mediálne zázemie ukrajinskej menšiny vytvára rovnako ako aj v prípade ostatných národnostných menšín v rámci RTVS národnostné vysielanie. Slovenská televízia vysiela pre Ukrajincov (aj Rusínov) od roku 1992, od roku 1998 sa ukrajinské a rusínske vysielanie oddelilo a od roku 2003 vysielanie pre ukrajinskú menšinu pochádza z košického štúdia RTVS. Jeho obsahová náplň je pestrá, od publicistických žánrov, hudobných programov až po umelecké relácie. Väčšinou sa vyprodukuje ročne 8 – 10 ukrajinských magazínov. K ukrajinským periodikám patrí literárno-publicistický dvojmesačník *Dukľa*, dvojtýždenník *Nove žyttá*, či detský mesačník *Veselka*.⁴⁰

Príslušníci ukrajinskej národnosti sledovali v oboch dotazníkových zisteniach najviac tri televízne stanice RTVS (2004 – 44,4 %, 2017 – 15,6 %), *Markíza* (2004 – 26,3 %, 2017 – 28,7 %), *JOJ* (2004 – 15 %, 2017 – 24,4 %). Počúvanie rozhlasových staníc sa u obyvateľov ukrajinskej národnosti medzi rokmi 2004 – 2017 zmenilo, v roku 2004 sledovalo viac respondentov národnostné a regionálne rádiové vysielanie (6,9 %), no v roku 2017 už medzi respondentmi prevládalo počúvanie rádia *Expres* (16,9 %). *Slovenský rozhlas* počúvalo v roku 2017 13,1 % respondentov ukrajinskej národnosti (rovnako ako i *Fun rádio*) a rádio *Regina*, ako regionálne rádiové vysielanie počúvalo 3,1 % respondentov. Spektrum sledovaných periodík respondentmi ukrajinskej národnosti v oboch sledovaných obdobiach ostalo takmer rovnaké, zastúpenie tu mali v oboch dotazníkových výskumoch noviny *Pravda* (2004 – 30,8 %, 2017 – 10,6 %), *SME* (2004 – 14,5 %, 2017 – 10,6 %), *Nový čas* (2004 – 7,5 %, 2017 – 21,9 %) i národnostné periodiká (2004 – 11,9 %, 2017 – 3,1 %), ktoré v roku 2017 respondenti špecifikovali ako Ukrajinskú tlač.

Záver

Analýza výsledkov dotazníka potvrdila štatistickú významnosť faktora národnostnej príslušnosti tak vo vzťahu k národnostnej tlači, ako i vo vzťahu k národnostnému vysielaniu RTVS v rozhlase aj televízii. V závislosti od národnosti sa frekvencie sledovania vybraných médií menili. Výsledky výskumu sú významné pre orgány zabezpečujúce práva národnostných menšín ako aj pre producentov rozhlasového, televízneho vysielania a vydavateľov printových médií s národnostnou tematikou. Vďaka poskytnutým štatistickým údajom v sledovanom období je možné získať prehľad o kultúrnom živote príslušníkov jednotlivých národnostných menšín.

40 Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*, s. 77-80.; Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*, s. 78.

Literatúra

- BENŽA, Mojmir. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: akulturácia. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, 44 s.
- BOGDAN, Pavol. *20 rokov – víťazstva a prehry 1989 – 2009*. Svidník : Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, 2012, 71 s.
- Cambridge Dictionary*. Dostupné na internete: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/culture> [cit. 26. 11. 2019]
- ĎURKOVSKÁ, Mária – KENTOŠ, Michal. Interetnické vzťahy Rusínov a Ukrajincov v rokoch 2004 – 2017. In *Človek a spoločnosť [Individual and Society]*, 2019, roč. 22, Supplement, s. 167-178. doi: <https://doi.org/10.31577/cas.2019.00.548>
- GAJDOŠ, Marian (ed.). *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov : Universum, 2001, 157 s.
- HOMIŠINOVÁ, Mária – VÝROST, Jozef (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie Slovenskej spoločnosti : Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu v rámci riešenia Štátneho programu výskumu a vývoja 2003/2005*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005, 135 s.
- JIRÁK, Ján – KÖPPOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, 206 s.
- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky Zoznam periodickej tlače. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/pertlac/modul/tlac> [cit. 02. 11. 2019].
- Národnostné vysielanie Slovenskej televízie. Bratislava, 25. 6. 2008. Dostupné na internete: <http://archiv.vlada.gov.sk/ludskeprava/data/files/3971.pdf> [cit. 02. 11. 2019].
- NIŽŇANSKÝ, Štefan. *Národnostné vysielanie Slovenskej televízie*. Bratislava : STV, 2008.
- Ottův náuční slovník* : ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 8. díl, Praha : J. Otto, 1894.[online] Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2bb3b930-e6e7-11e4-a794> [cit. 26. 11. 2019]
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html> [cit. 26. 11. 2019].
- Štatistický úrad Slovenskej republiky. Demografické údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov na Slovensku (1991). Dostupné na internete: <http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm> [cit. 26. 11. 2019]
- Štatút Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, Bratislava 7. december 2017. s. 2. Dostupný na internete: http://www.kultminor.sk/attachments/article/405/Statut_FPKNM.pdf [cit. 02. 12. 2019].
- Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2015*, 2016.
- Ústava Slovenskej republiky. Dostupné na internete: <https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf> [cit. 02. 12. 2019].
- Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2013*.
- Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2014*.
- Výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny. *Hodnotiaca správa o podpore kultúr národnostných menšín za rok 2015*.

Zákon č. 270/1995 Z. Z o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 204/2011 Z. z.

Zákon č. 184/1999 Z. z. p používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z.

Zákon č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii.

Zákon č. 532/2010 Z. z. o Rozhlase a televízii Slovenska a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 189/2015 Z. z. o kultúrno-osvetovej činnosti.

Práva národnostných menšín na Slovensku (výsledky výskumu)¹

Jana Šutajová

Abstrakt:

Príspevok analyzuje odpovede respondentov maďarskej, rómskej, rusínskej, ukrajinskej, nemeckej a českej národnosti a pre porovnanie aj Slovákov na otázky smerujúce k zisteniu ich názorov na právne postavenie národnostných menšín na Slovensku. Respondentom (príslušníkom majority aj minority) bolo ponúknutých niekoľko otázok, ktorými sme zisťovali ich názory na právne postavenie menšín všeobecne, aj ich vnímanie uplatnenia práv v oblasti kultúry, používania jazyka a v rôznych ďalších oblastiach národnostného života. Respondenti posudzovali aj efekt vstupu SR do EÚ na postavenie, vzťahy a práva národnostných menšín. Výsledky uskutočnenej analýzy ukázali, že respondenti vnímali právne postavenie v roku 2017 pozitívnejšie ako v roku 2004.

Kľúčové slová: menšiny, práva, EÚ, Slovensko.

Súčasný právny rámec ochrany národnostných menšín na Slovensku zodpovedá medzinárodnému štandardu a moderným vývojovým tendenciám. Základ právnej úpravy postavenia národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike tvoria ústavnoprávne normy aj sieť medzinárodnoprávných zmlúv na mnohostrannej či bilaterálnej úrovni.² Na postavenie národnostných menšín majú vplyv univerzálne medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná a ktoré sa aspoň čiastočne týkajú aj ochrany menšinových práv. Patrí k nim Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, uverejnený pod č. 209/1992 Zb. (č. 14)³ a Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, uverejnený pod č. 120/1976 Zb. (čl. 26 a 27). Ďalej je Slovenská republika viazaná aj špeciálnymi medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a základných slobodách orientovanými na problematiku národnostných menšín a etnických skupín. K nim patrí Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, uverejnený pod č. 160/1998 Z. z., ktorý Slovensko podpísalo a ratifikovalo ako

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

2 OROSZ, Ladislav. Ústavná úprava práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám v Slovenskej republike a jej komparatívna analýza. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosť. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, s. 44-47.

3 Slovenská republika bola po svojom vzniku prijatá do Rady Európy. Pri tej príležitosti Výbor ministrov Rady Európy rozhodol, že Slovenská republika, podobne ako Česká republika, bude spätne k 1. 1. 1993 zmluvnou stranou Európskeho dohovoru o ľudských právach a jej protokolov ratifikovaných bývalou ČSFR. HOFMANNOVÁ, Mahulena. Ochrana národnostných menšín na Slovensku. In PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEU, Harald Christian (eds.). *Menšiny a právo v České republice*. Praha : Auditorium, 2009, s. 359.

jeden z prvých členských štátov Rady Európy a ktorý pre Slovensko vstúpil do platnosti 1. februára 1998 alebo Európska charta regionálnych a menšinových jazykov, uverejnená pod č. 588/2001 Z. z. Slovenská republika prevzala na seba záväzky vo sfére ochrany menšinových práv aj prostredníctvom viacerých bilaterálnych medzinárodných zmlúv so susediacimi štátmi o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci, napríklad medzi Slovenskou republikou a Českou republikou alebo Slovenskou republikou a Maďarskom a pod.⁴

Platná ústavná úprava týkajúca sa osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám je obsiahnutá v Ústave Slovenskej republiky z roku 1992 a v Listine základných práv a slobôd, ktorá je naďalej súčasťou ústavného systému Slovenskej republiky, pričom v texte ústavy sa takmer identicky používa znenie Listiny základných slobôd a práv.⁵ „*Ústavná koncepcia postavenia osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám je založená na princípe rovnosti a nediskriminácie. Tento ústavný princíp je v slovenskej ústave vyjadrený jednak vo všeobecnej rovine a tiež špeciálne vo vzťahu k osobám patriacim k národnostným menšinám a etnickým skupinám.*“⁶ Ústavný princíp zaručujúci rovnosť a zákaz diskriminácie všetkých fyzických osôb, resp. zákaz ich diskriminácie je obsiahnutý v článku 12 ods. 2 ústavy, kde sa popri iných dôvodoch zvýraznila rovnosť, resp. zákaz diskriminácie aj s ohľadom na príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine napriek tomu, že v ďalšom texte ústavy sú tejto problematike venované ďalšie články.⁷

V štvrtom oddiele druhej hlavy Ústavy Slovenskej republiky sa hovorí o právach národnostných menšín a etnických skupín a zároveň Ústava Slovenskej republiky priamo vypočítava špecifické práva priznané jednotlivcom patriacim k týmto menšinám. Ústava vo svojom čl. 33 stanovuje, že príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine, nesmie byť nikomu na ujmu. Práva národnostných menšín a etnických skupín zakotvuje Ústava SR v čl. 34. Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. K právam národnostných menšín patri za podmienok ustanovených zákonom právo na vzdelanie v ich jazyku, právo používať ich jazyk v úradnom styku, právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.⁸ Podmienky a podrobnosti realizácie týchto menšinových práv má podľa Ústavy SR ďalej upraviť zákon. V prípade niektorých práv takéto zákony vznikli (zákon o používaní jazykov menšín v úradnom styku, zákon o matrikách, zákon o mene a priezvisku, školský zákon a i.), u iných zákonné podmienky pre realizáciu takéhoto práva nie sú upravené konkrétnym zákonom.⁹ Právna úprava ochrany práv osôb patriacich

4 OROSZ, Ladislav. Práva národnostných menšín a etnických skupín v medzinárodných dokumentoch a ich implementácia do právneho poriadku Slovenskej republiky. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2005, s. 25-27.

5 OROSZ, L. *Ústavná úprava práv osôb...*, s. 44-47.

6 OROSZ, L. *Ústavná úprava práv osôb...*, s. 48.

7 OROSZ, L. *Ústavná úprava práv osôb...*, s. 47-48.

8 Ústava Slovenskej republiky.

9 SOMOROVÁ, Ľudmila. Národnostné menšiny, vážny ľudsko-právny problém. In *Človek a spoločnosť*, 2004, roč. 7, č. 1.

k národnostným menšinám je obsiahnutá vo viacerých právnych predpisoch a možno ju označiť za rozdrobenú.

V Slovenskej republike žijú príslušníci rôznych národnostných menšín. Medzi obyvateľstvom slovenskej národnosti a príslušníkmi národnostných menšín existuje množstvo rozdielov v názoroch na spôsob budovania spoločnej Slovenskej republiky. Tieto rozdielne názory sa dotýkajú i spôsobu a foriem riešenia menšinových práv v SR. Poznanie týchto rozdielov, môže napomôcť nielen k vzájomnému poznávaniu, ale aj k ich prekonávaniu. Aj táto problematika je súčasťou dlhodobých výskumov Spoločenskovedného ústavu SAV, ktoré zisťovali názory respondentov z radov obyvateľov z národnostne zmiešaného územia. Problematika bola súčasťou výskumu v rámci Štátneho programu výskumu a vývoja 2003 – 2005: „*Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti.*“ Objektom výskumu z roku 2005 boli príslušníci majority (Slováci žijúci prevažne v národnostne zmiešaných oblastiach) a šesť minoritných etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku – Česi, Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci. Výskumný súbor v roku 2004 tvorilo celkovo 1 120 respondentov, t. j. po 160 respondentov, zástupcov majority a každej minority. Pri výbere členov jednotlivých skupín bol uplatnený kvótny výber z hľadiska veku, pohlavia, vzdelania a ukazovateľa národnosti, t. j. verbálna deklarácia príslušnosti k menšine, na základe výsledkov sčítania obyvateľov Slovenska z roku 2001.¹⁰

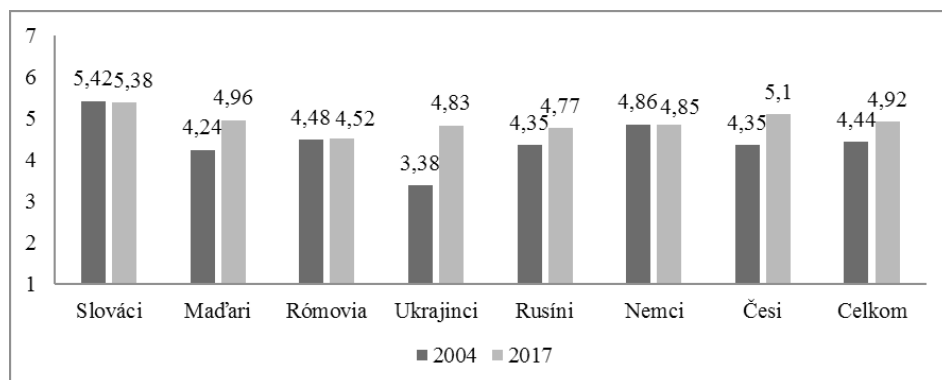
Analýzovaný súbor v roku 2017 tvorilo 1 151 respondentov. Rovnako ako v predchádzajúcom výskume boli objektom výskumu Slováci z národnostne zmiešaných lokalít a šesť etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku – Česi, Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni a Ukrajinci. Aj v tomto výskume boli respondenti v rámci jednotlivých skupín vyberaní kvótnym výberom na základe veku, pohlavia, vzdelania a ukazovateľa národnosti, t. j. verbálnej deklarácie príslušnosti k menšine, podľa údajov zo sčítania obyvateľov z roku 2011.

Súčasťou oboch výskumov boli všeobecnejšie formulované otázky, ale aj otázky ktoré mali objasniť, ako vnímajú príslušníci národnostných menšín uplatňovanie konkrétnych práv národnostných menšín, ktoré sú vymenované v Ústave SR a či sa na ich posudzovaní nejako odrazil faktor osobnej, resp. etnickej identity.

Posúdenie prijímaných právnych noriem v Slovenskej republike sme zisťovali všeobecne formulovanou otázkou: „*Myslíte si, že súčasná právna úprava, ktorú vytvára SR, garantuje podmienky pre zachovanie Vašej menšiny (národnostných menšín) na Slovensku?*“

Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafe 1.

10 Výsledky výskumu boli publikované v správe: VÝROST, Jozef – HOMIŠINOVÁ, Mária (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, CD-ROM, 2005.

Graf 1: Posúdenie právnej úpravy v závislosti od národnosti respondentov

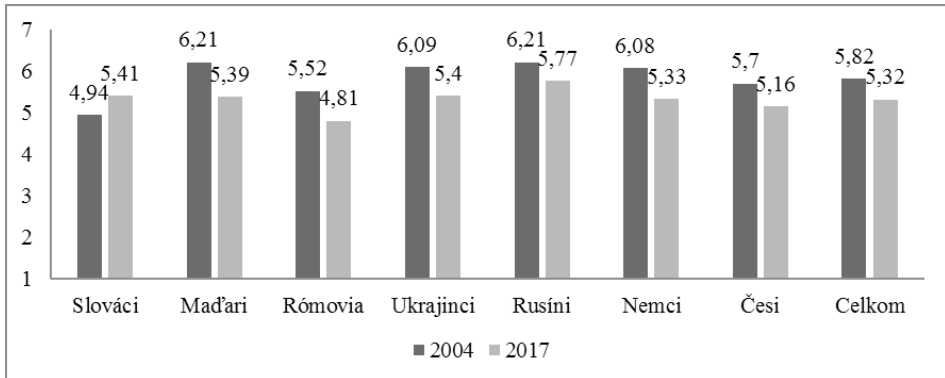
V roku 2004 sa Slováci (5,42) svojimi názormi líšili od všetkých ostatných skupín a posúdili právnu úpravu jednoznačne pozitívne. K tomuto hodnoteniu sa v roku 2004 blížili aj vyjadrenia Nemcov (4,86). Skôr neutrálne posudzovali uvedenú právnu úpravu Česi (4,35), Maďari (4,24), Rómovia (4,48) a Rusíni (4,35). Negatívne, aj keď len mierne, hodnotili v roku 2004 uvedenú oblasť Ukrajinci (3,38).

V roku 2017 už všetky skupiny respondentov posúdili právnu úpravu jednoznačne pozitívne alebo neutrálne. Slováci (5,38) a Česi (5,1) posúdili právnu úpravu jednoznačne pozitívne a k tomuto hodnoteniu sa blížia aj vyjadrenia Maďarov (4,96), Nemcov (4,85) a Ukrajincov (4,83). Skôr neutrálne posúdili uvedenú právnu úpravu Rómovia (4,52) a Rusíni (4,77). Všetky skupiny s výnimkou Slovákov a Nemcov posudzovali právnu úpravu v roku 2017 pozitívnejšie ako v roku 2004. Najvýraznejšie sa medzi rokmi 2004 a 2017 zmenilo vnímanie právnej úpravy Ukrajincami.

Ďalšou všeobecne formulovanou otázkou sme zisťovali názory všetkých respondentov (vrátane Slovákov) na rozvoj kultúry, tradícií a jazyka národnostných menšín. Otázka bola formulovaná nasledovne: „*Domnievate sa, že je potrebné vzhľadom na integrovanie sa do spoločnosti, aby príslušníci Vašej menšiny (v prípade Slovákov národnostných menšín) rozvíjali v budúcnosti svoje pôvodné tradície, kultúru, jazyk?*“

Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafe 2.

Výsledky svedčia o tom, že všetci respondenti v roku 2004 aj v roku 2017 nezávisle od ich národnostnej príslušnosti posúdili túto otázku jednoznačne pozitívne. Zistené rozdiely spočívajú len v miere pozitívnosti (v miere súhlasu) hodnotenia potreby rozvíjať v budúcnosti národnostné tradície, kultúru, jazyk.

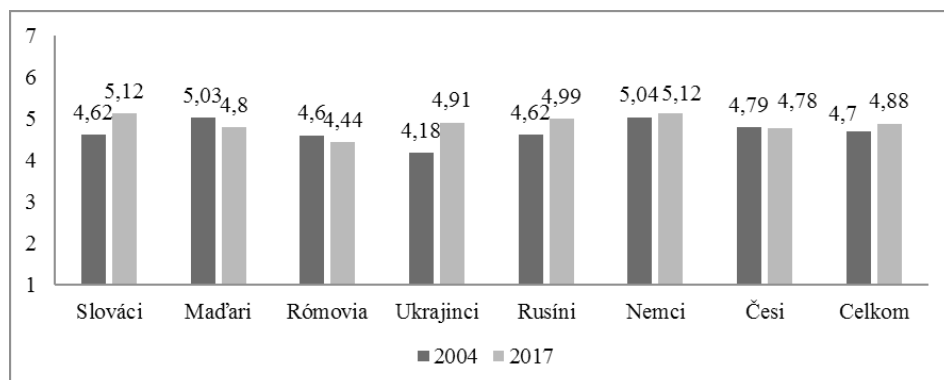

Graf 2: Rozvoj kultúry, tradícií a jazyka národnostných menšín

V roku 2004 podrobnejšia analýza umožnila diferencovať tri zoskupenia respondentov. Najmenej pozitívne hodnotenie sme získali a zároveň prvú skupinu tvoria Slováci (4,94). Druhú skupinu tvorili Rómovia (5,52) a Česi (5,70) a tretiu skupinu s najpozitívnejším hodnotením tejto otázky (respondenti vyjadrili s ňou najväčšiu mieru súhlasu) tvorili Maďari (6,21), Rusíni (6,21), Ukrajinci (6,09) a Nemci (6,08). V roku 2017 sa miera súhlasu s tým, že je potrebné vzhľadom na integrovanie sa do spoločnosti, aby príslušníci národnostných menšín rozvíjali v budúcnosti svoje pôvodné tradície, kultúru a jazyk znížila u respondentov všetkých skupín. Výnimkou boli Slováci (5,41), u ktorých sa ako u jediných prejavilo v roku 2017 pozitívnejšie hodnotenie potreby rozvíjať v budúcnosti národnostnými menšinami národnostné tradície, kultúru, jazyk.

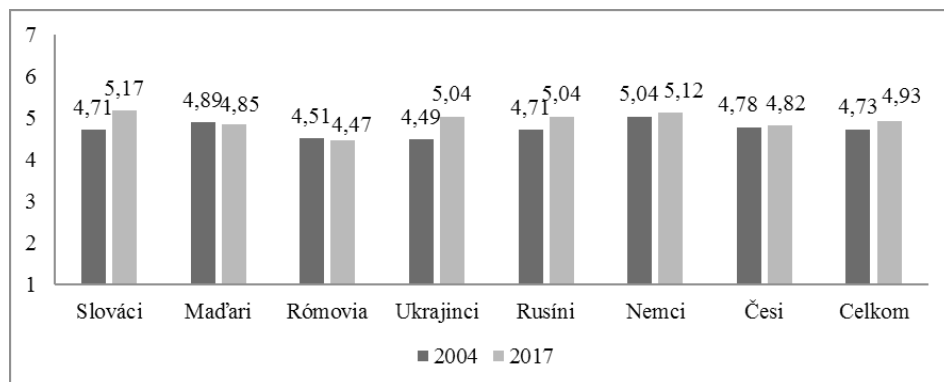
V dotazníku boli respondenti oslovení, aby posúdili aj efekt vstupu SR do EÚ na postavenie, vzťahy a práva národnostných menšín. Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Odpovede respondentov zaznamenávajú grafy 3 až 6.

Priemerné odpovede sa vo všetkých prípadoch v roku 2004 aj 2017 nachádzajú na pozitívnej strane. Znamená to, že respondenti mali v roku 2004 vo vzťahu k členstvu SR v EÚ v podstate pozitívne očakávania. V najväčšej miere to platilo pre Nemcov a Maďarov, o niečo menej pre Slovákov a Čechov. Skeptickejší boli v tomto ohľade Rusíni, Rómovia a najmä Ukrajinci, u ktorých sa vo výskume z roku 2004 prejavuje rezervovaný postoj. Etnická príslušnosť ako faktor významne ovplyvnila výsledky vo všetkých sledovaných oblastiach.

Graf 3: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na postavenie a ďalší rozvoj národnostných menšín

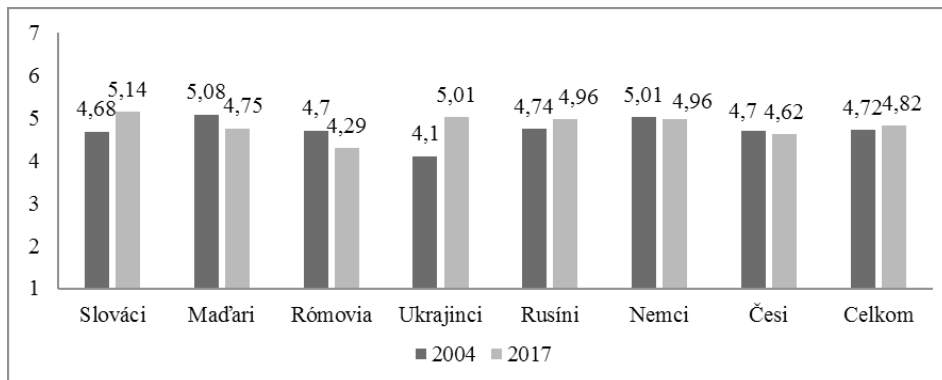
Pokiaľ ide o postavenie a ďalší rozvoj národnostných menšín, pozitívne očakávania v roku 2004 vyjadrovali predovšetkým Nemci (5,04) a Maďari (5,03). Najskeptickejší boli Ukrajinci (4,18), ktorí sa blížili k stredu škály. V roku 2017 hodnotili ako pozitívny vplyv EÚ na postavenie etnických menšín znovu Nemci (5,12), ale aj Slováci (5,12). Približovali sa k nim aj Rusíni (4,99), Ukrajinci (4,91), Maďari (4,8) a Česi (4,78). U Maďarov a Rómov však boli očakávania vplyvu vstupu SR do EÚ na postavenie etnických menšín v roku 2004 vyššie ako hodnotenie tohto vplyvu v roku 2017.

Graf 4: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na vzťahy medzi menšinami

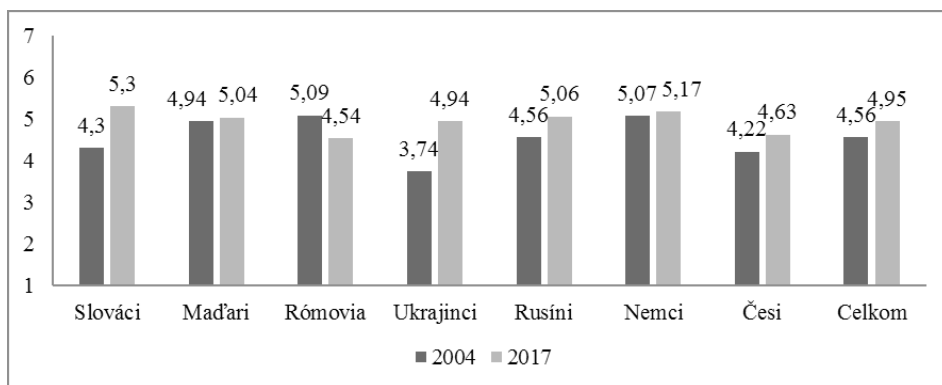
Pokiaľ ide o hodnotenie vzťahov medzi menšinami, pozitívne očakávania v roku 2004 vyjadrovali znovu predovšetkým Nemci (5,04) a Maďari (4,89). Najmenej optimistickí boli Ukrajinci (4,49) a Rómovia (4,51). V roku 2017 hodnotili ako pozitívny vplyv EÚ na vzťahy medzi menšinami znovu Nemci (5,12), ale aj Slováci (5,17), Ukrajinci (5,04) a Rusíni (5,04). Približovali sa k nim aj Maďari (4,85) a Česi (4,82). Aj v tomto prípade však boli u Maďarov a Rómov očakávania vplyvu vstupu SR do EÚ na vzťahy medzi menšinami v roku 2004

vyššie ako hodnotenie tohto vplyvu v roku 2017. Pri porovnaní výsledkov oboch výskumov si môžeme všimnúť, že sa výrazne zmenil najmä postoj Slovákov, Ukrajincov a Rusínov.

Graf 5: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na rozšírenie národnostných práv

Napokon v hodnotení rozšírenia národnostných práv menšín Maďari (5,08) a Nemci (5,01) v roku 2004 očakávali najpozitívnejšie efekty z členstva v EÚ. Ukrajinci hodnotili túto oblasť len na úrovni neutrálneho bodu a odlišovali sa od všetkých ostatných podsúborov. V roku 2017 hodnotili vplyv vstupu SR do EÚ na rozšírenie národnostných práv najpozitívnejšie Slováci (5,14) a Ukrajinci (5,01). Približovali sa k nim Rusíni (4,96), Nemci (4,96), ale aj Maďari (4,75) a Česi (4,62). Najhoršie hodnotili situáciu v roku 2017 Rómovia (4,29). V tomto prípade boli očakávania vplyvu vstupu SR do EÚ na rozšírenie národnostných práv v roku 2004 vyššie ako hodnotenie tohto vplyvu v roku 2017 u Maďarov, Rómov, Nemcov i Čechov.

Graf 6: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na uplatnenie národnostných práv

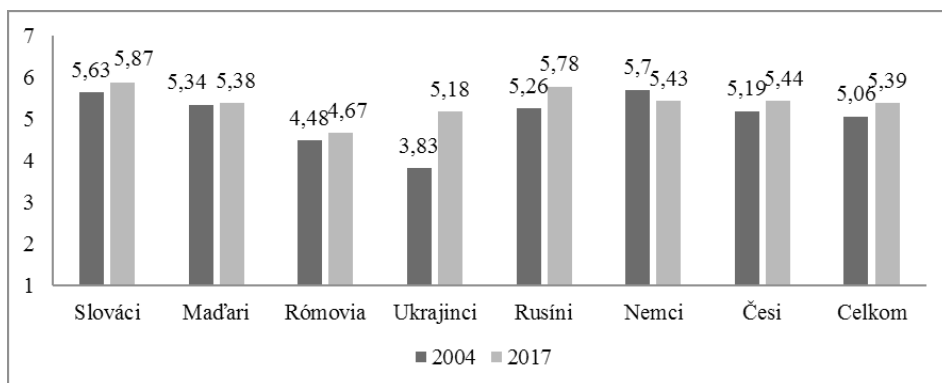
Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na uplatnenie národnostných práv menších, v roku 2004 sa pozitívne vyjadrovali Nemci (5,07), Rómovia (5,09) a Maďari (4,94). O niečo nižšie očakávania mali Slováci (4,3), Rusíni (4,56) a Česi (4,22). Najnižšie očakávania vyjadrili Ukrajinci (3,74).

V roku 2017 hodnotili pozitívnejšie vplyv EÚ na uplatnenie národnostných práv menších respondenti všetkých národností s výnimkou Rómov. Najpozitívnejšie túto problematiku hodnotili Slováci (5,3), Nemci (5,17), Rusíni (5,06) a Maďari (5,04). Približovali sa k nim aj Ukrajinci (4,94). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na danú problematiku v roku 2017 hodnotili Česi (4,63) a Rómovia (4,54).

Uplatňovanie práv národnostných menších na Slovensku v oblasti kultúry

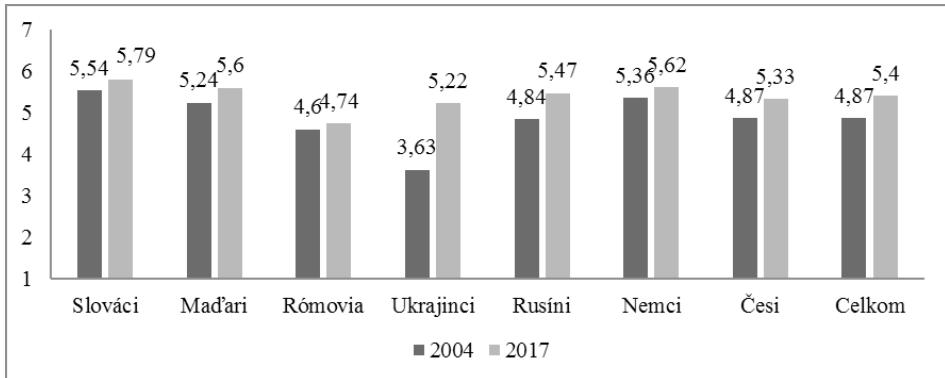
Uplatňovanie práv národnostných menších na Slovensku v konkrétnom živote predstavuje širokú paletu oblastí. V našom výskume sme venovali pozornosť aj hodnoteniu uplatňovania týchto práv v oblasti kultúry. Otázky sa týkali práva rozvíjať vlastnú kultúru a práva zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Spoločná otázka vo vzťahu k týmto oblastiam znela: „Myslíte si, že príslušníci národnostných menších žijúci na Slovensku majú zaručené nasledovné práva?“

Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafoch 7 až 8.

Graf 7: Posúdenie práva rozvíjať vlastnú kultúru v závislosti od národnosti respondentov

V roku 2004 len respondenti ukrajinskej národnosti (3,83) negatívne hodnotili právo rozvíjať vlastnú kultúru jednotlivými národnosťami. Príslušníci ostatných národností hodnotili právnu úpravu rozvoja kultúry jednotlivých národností pozitívne alebo skôr neutrálne (Rómovia). V roku 2017 už hodnotili právnu úpravu rozvoja kultúry jednotlivých národností pozitívne Slováci (5,87), Rusíni (5,78), Česi (5,44), Nemci (5,43), Maďari (5,38) aj Ukrajinci (5,18). Skôr neutrálne právnu úpravu rozvoja kultúry jednotlivých národností hodnotili Rómovia (4,67). Aj v tomto prípade sa pri pohľade na výsledky z roku 2004 a 2017 najvýraznejšia zmena prejavila na postoji Ukrajincov.

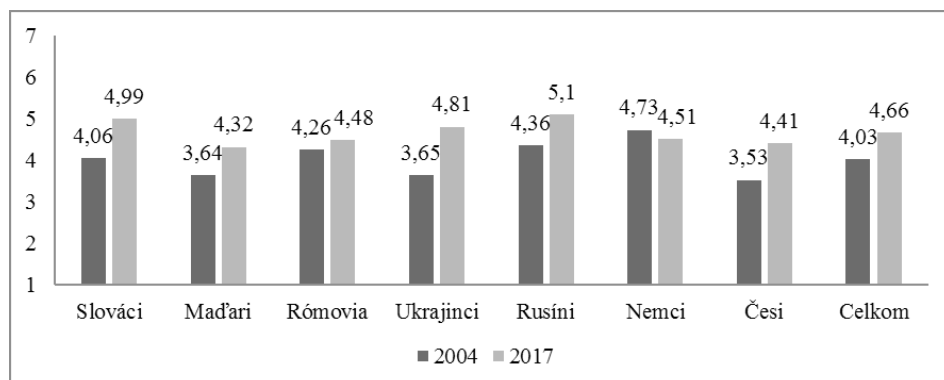

Graf 8: Posúdenie práva zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie v závislosti od národnosti respondentov

Ďalšou skúmanou otázkou bolo právo príslušníkov národnostných menšín zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnejšia analýza medziskupinových rozdielov potvrdila, že jedine respondenti ukrajinskej národnosti (3,63) vyslovili mierne negatívne hodnotiace stanovisko k posudzovanej otázke. Príslušníci ostatných národností sa priklonili k pozitívnemu hodnoteniu právnej úpravy vzťahujúcej sa k právu zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie menšín. V roku 2017 už hodnotili všetky skupiny respondentov túto právnu úpravu pozitívne. Najpozitívnejšie ju hodnotili Slováci (5,79), Nemci (5,62) a Maďari (5,6). Najvýraznejšia zmena sa prejavila u respondentov ukrajinskej (5,22) a rusínskej (5,47) národnosti, ktorí právnu úpravu hodnotili výrazne pozitívnejšie ako v roku 2004.

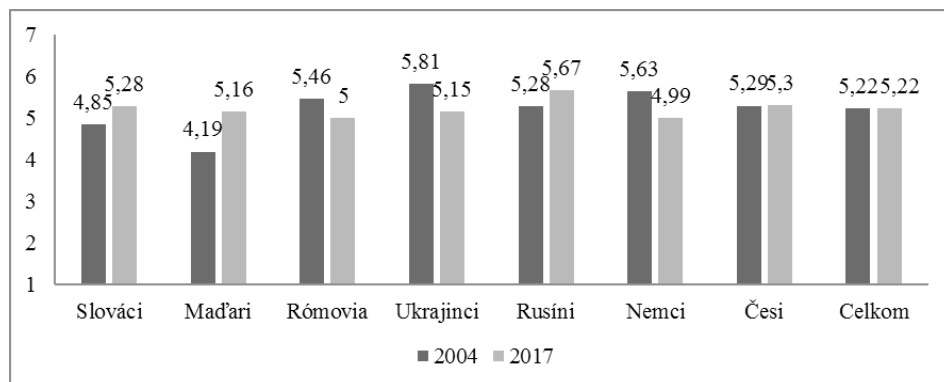
V našom výskume sme respondentom položili aj otázku, kto by mal na Slovenku rozhodovať o záležitostiach kultúry menšín. Respondentom sme ponúkli viaceré možné riešenia. Respondenti jednotlivito posudzovali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno), či by o záležitostiach kultúry menšín malo rozhodovať Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo kultúry SR, príslušné vyššie územné celky, krajské úrady, príslušné miestne samosprávy, zainteresovaná menšina a jej reprezentatívne orgány alebo nová inštitúcia, špeciálne určená pre záležitosti národnostných menšín. Získané výsledky uvádzame v grafoch 9 až 16.

Analýza získaných údajov potvrdila, že zistené rozdiely spočívajú v tomto prípade nielen v miere pozitívnosti hodnotenia uvedených inštitúcií, ale aj v ich prijímaní, resp. odmietaní.

Graf 9: Rozhodovanie Ministerstva školstva SR v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

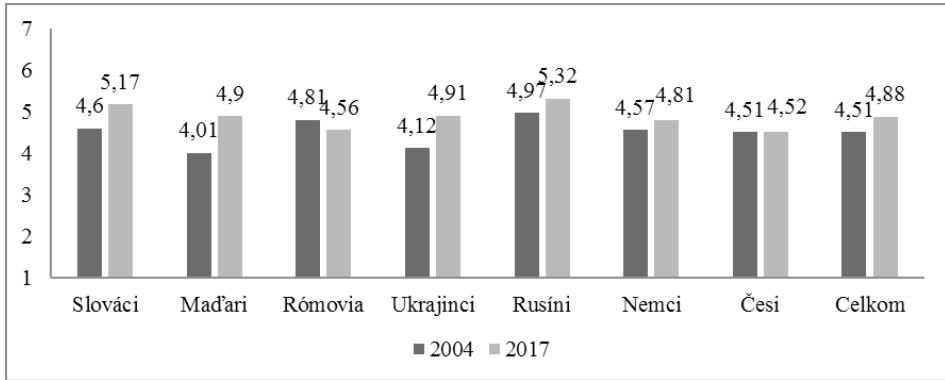
V roku 2004 s Ministerstvom školstva SR ako s inštitúciou rozhodovania v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku vyslovili mierny súhlas Nemci (4,73), Rómovia (4,26) a Rusíni (4,36). Naopak, skôr nesúhlasili s týmto riešením Česi (3,53), Maďari (3,64) a Ukrajinci (3,65). Stanovisko Slovákov (4,06) bolo skôr neutrálne. V roku 2017 bolo stanovisko respondentov väčšiny národností pozitívnejšie ako v roku 2004. Všetky národnosti prijímali skôr pozitívne možnosť, že by o záležitostiach kultúry menšín na Slovensku rozhodovalo Ministerstvo školstva SR.

Graf 10: Rozhodovanie Ministerstva kultúry SR v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

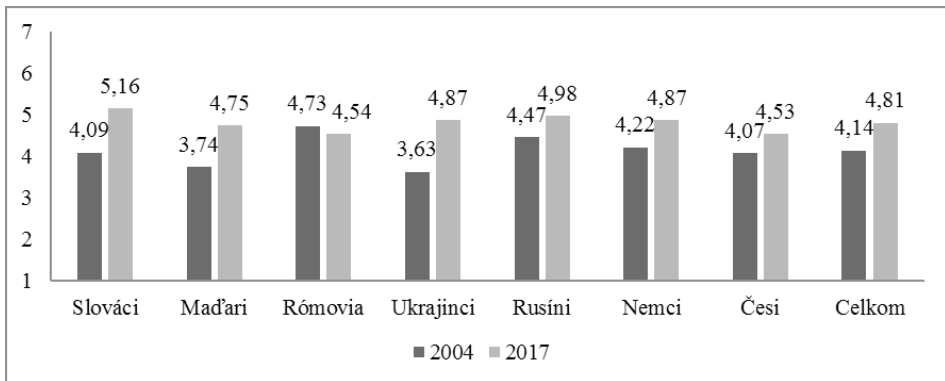
Ďalšou posudzovanou inštitúciou bolo Ministerstvo kultúry SR. V tomto prípade v roku 2004 všetci respondenti, nezávisle od ich národnostnej príslušnosti vyslovili súhlas s rozhodovaním o kultúre národnostných menšín Ministerstvom kultúry. Zistené rozdiely spočívali len v miere pozitívnosti, v miere súhlasu s touto inštitúciou. Najviac sa k uvedenému názoru prikláňali Ukrajinci (5,81) a Nemci (5,63). Najnižšiu mieru súhlasu vyslovili Maďari (4,19). Podobné výsledky sa zopakovali aj vo výskume z roku 2017. Aj v tomto prípade všetci respondenti bez ohľadu na ich národnostnú príslušnosť vyslovili súhlas s tým, aby

o kultúre národnostných menšín rozhodovalo Ministerstvo kultúry. Najviac sa k uvedenému názoru prikláňali Rusíni (5,67), Česi (5,3) a Slováci (5,28). Najnižšiu mieru súhlasu vyslovili v roku 2017 Nemci (4,99).

Graf 11: Rozhodovanie príslušných vyšších územných celkov v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

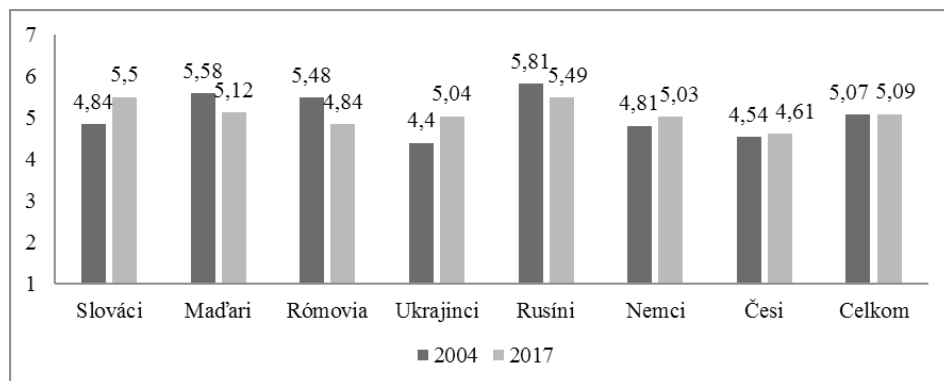
V roku 2004 vyslovili s rozhodovaním o kultúre národnostných menšín na úrovni vyšších územných celkov všeobecný súhlas (aj keď len veľmi mierny) všetci respondenti. Najpozitívnejšie toto riešenie vnímali Rusíni (4,97), Rómovia (4,81) a Slováci (4,6). Mierny súhlas s týmto riešením vyslovili Nemci (4,57), Česi (4,51). Skôr neutrálne bolo stanovisko Ukrajincov (4,12) a Maďarov (4,01). V roku 2017 bolo stanovisko respondentov väčšiny národností pozitívnejšie ako v roku 2004. Všetky národnosti prijímali skôr pozitívne možnosť, že by o záležitostiach kultúry menšín na Slovensku rozhodovali príslušné vyššie územné celky.

Graf 12: Rozhodovanie krajských úradov v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

Rozdielnejšie boli v roku 2004 názory na pôsobenie krajských úradov v analyzovanej oblasti. Mierny súhlas s takýmto zabezpečením vyslovili hlavne Rómovia (4,73), Rusíni

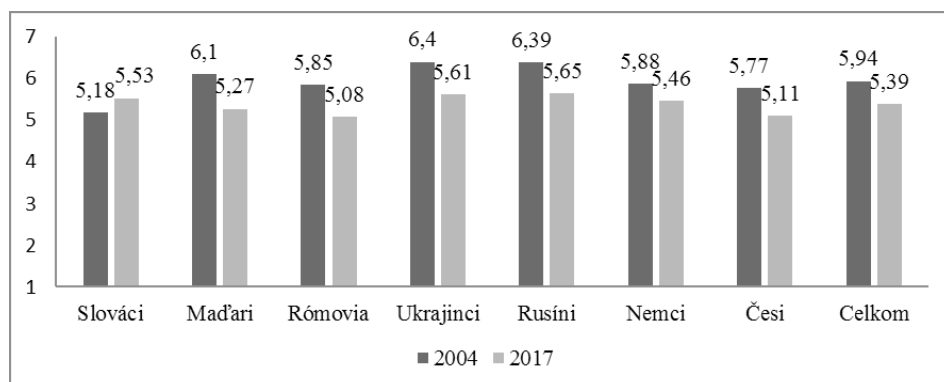
(4,47). Naopak proti boli, podobne ako v prípade Ministerstva školstva SR, Ukrajinci (3,63) a Maďari (3,74). V roku 2017 už respondenti bez ohľadu na národnosť vnímali pôsobenie krajských úradov v analyzovanej oblasti pozitívnejšie. Najpozitívnejšie ale takúto možnosť vnímali Slováci (5,16), približovali sa k nim Rusíni (4,98), Ukrajinci (4,87), Nemci (4,87) a Maďari (4,75).

Graf 13: Rozhodovanie príslušnej miestnej samosprávy v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

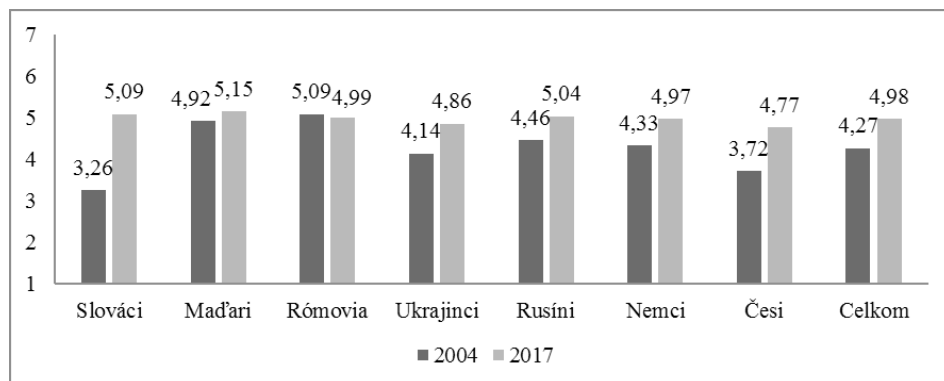
Všeobecný súhlas (aj keď v rôznej miere) sme v roku 2004 zistili pri posudzovaní rozhodovania o kultúre národnostných menšín príslušnou miestnou samosprávou. Najvyššiu mieru súhlasu s pôsobením samosprávy v tejto oblasti vyjadrili Rusíni (5,81), Maďari (5,58) a Rómovia (5,48). Najnižšiu mieru zase Ukrajinci (4,4) a Česi (4,54).

Aj v roku 2017 vyjadrili respondenti bez ohľadu na národnostnú príslušnosť súhlasné stanovisko s možnosťou, že by o záležitostiach kultúry menšín na Slovensku rozhodovala príslušná miestna samospráva. Najpozitívnejšie túto možnosť vnímali Slováci (5,5) a Rusíni (5,49). Najmenej pozitívne bola táto možnosť vnímaná Čechmi (4,61) a Rómami (4,84).

Graf 14: Rozhodovanie zainteresovanej menšiny a jej reprezentatívnych orgánov v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku

Možnosť, že by v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku mala rozhodovať zainteresovaná menšina a jej reprezentatívne orgány v roku 2004 preferovali respondenti všetkých národností. Najpozitívnejšie toto riešenie vnímali Rusíni (6,39), Ukrajinci (6,4), Maďari (6,10), Nemci (5,88) a Rómovia (5,85). Uvedené riešenie malo však v roku 2004 aj vo všeobecnosti najväčšiu podporu respondentov, ktorí sa zúčastnili nášho výskumu. V roku 2017 síce toto riešenie pozitívne vnímali respondenti všetkých národností, ale s výnimkou Slovákov klesla miera súhlasu u každej posudzovanej skupiny respondentov.

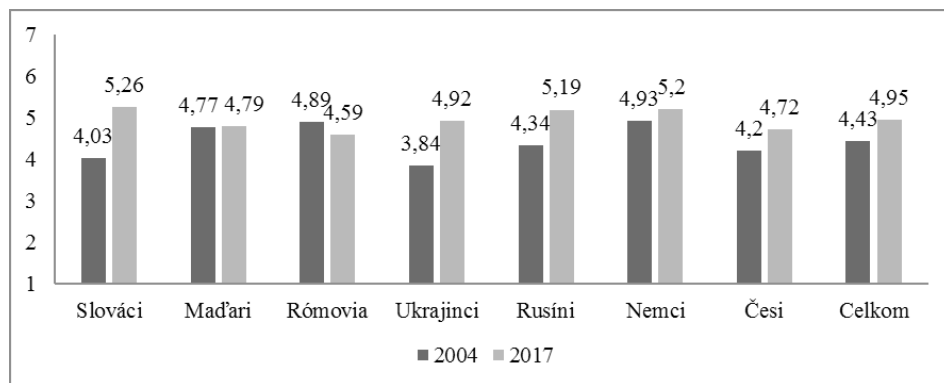
Graf 15: Rozhodovanie v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku špeciálnym úradom pre záležitosti menšín, ktorý je potrebné zriadiť

Názory na možnosť rozhodovania v záležitostiach kultúry na úrovni novej inštitúcie, špeciálne určenej pre záležitosti národnostných menšín boli v roku 2004 rozdielne. Rómovia (5,09), Rusíni (4,46) a Maďari (4,92) vyslovili súhlas s týmto riešením na rozdiel od Slovákov (3,26) a Čechov (3,72), ktorí s týmto postupom skôr nesúhlasili. V roku 2017 sa miera súhlasu respondentov s fungovaním takejto inštitúcie zvýšila. Súhlas s takýmto riešením vyslovila väčšia časť respondentov z každej z oslovených národnostných skupín. Najväčšia zmena sa prejavila v postojoch Slovákov (5,09) a Čechov (4,77).

Posúdenie toho, kto má rozhodovať v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku nadobúda rôzne hodnoty aj nezávisle od národnostnej príslušnosti respondentov.

Prezentované výsledky z roku 2004 aj z roku 2017 priniesli zhodu v názoroch príslušníkov národnostných menšín v tom, že problematika rozhodovania v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku by sa podľa respondentov mala riešiť predovšetkým troma inštitúciami: Ministerstvom kultúry – samosprávou – zainteresovanými menšinami, resp. orgánmi, ktoré ich reprezentujú. Najpozitívnejšie hodnotenie sme v roku 2004 získali vo vzťahu k zainteresovaným menšinám, resp. orgánom, ktoré ich reprezentujú – 5,94, Ministerstvu kultúry – 5,22 a samospráve – 5,07. Rovnako aj v roku 2017 bola najpozitívnejšie hodnotená možnosť, že by v záležitostiach kultúry menšín na Slovensku mali rozhodovať zainteresované menšiny, resp. orgány, ktoré ich reprezentujú – 5,39, Ministerstvo kultúry – 5,22 a samospráva – 5,09.

V dotazníku boli respondenti oslovení, aby posúdili aj efekt vstupu SR do EÚ na menšinovú kultúru. Aj v tomto prípade respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafe 9.

Graf 16: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na menšinovú kultúru

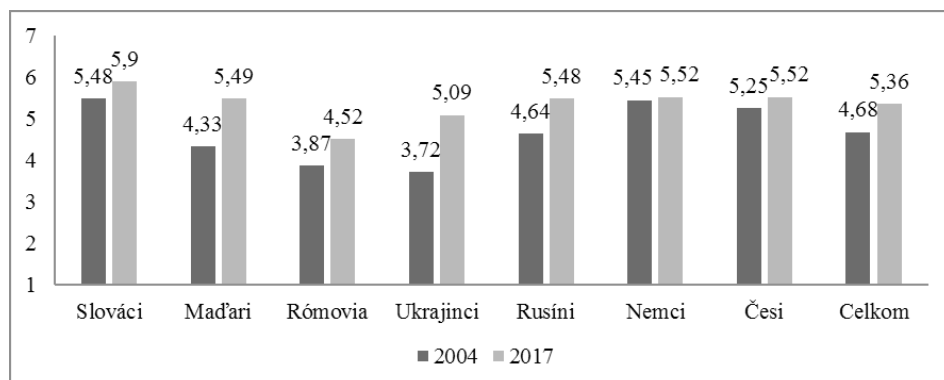
Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na menšinovú kultúru v roku 2004 sa odpovede väčšiny skupín respondentov pohybovali okolo neutrálneho bodu. Najpozitívnejšie sa vyjadrovali Nemci (4,93), Rómovia (4,89) a Maďari (4,77). K stredu škály sa približovali Slováci (4,03), Rusíni (4,34) a Česi (4,2). Najskeptickejší boli Ukrajinci (3,84).

V roku 2017 hodnotili ako pozitívny vplyv EÚ na menšinovú kultúru znovu Slováci (5,26) a Rusíni (5,19) ale aj Nemci (5,2). Približovali sa k nim aj Ukrajinci (4,91), Maďari (4,79) a Česi (4,72). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na menšinovú kultúru v roku 2017 hodnotili Rómovia (4,59), u ktorých boli očakávania vplyvu vstupu SR do EÚ na túto problematiku v roku 2004 vyššie ako hodnotenie tohto vplyvu v roku 2017.

Uplatňovanie práv národnostných menšín na Slovensku v oblasti použitia jazyka

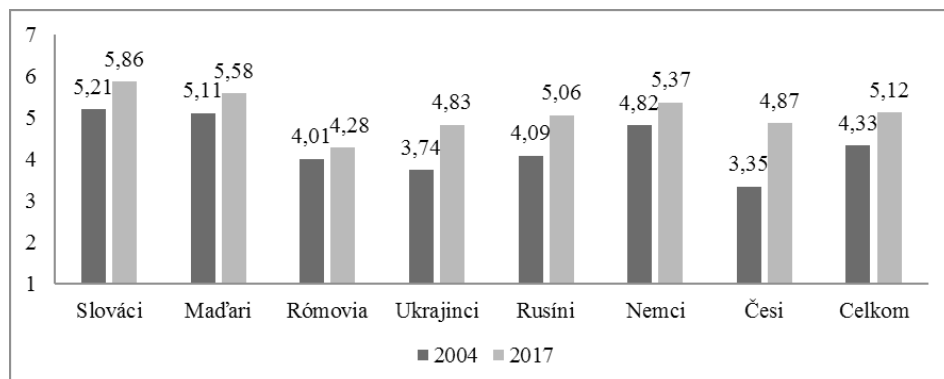
V našom výskume sme venovali pozornosť aj hodnoteniu uplatňovania týchto práv národnostných menšín na Slovensku v jazykových otázkach. Otázky sa týkali šírenia a prijímania informácií v materinskom jazyku a vzdelávania sa v materinskom jazyku. Spoločná otázka vo vzťahu k týmto oblastiam znela: „*Myslíte si, že príslušníci národnostných menšín žijúci na Slovensku majú zaručené nasledovné práva?*“

Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafoch 17 – 18.

Graf 17: Posúdenie práva rozširovať a prijímať informáciu vo svojom materinskom jazyku v závislosti od národnosti respondentov

Analýza diferencií medzi jednotlivými národnosťami v roku 2004 ukázala, že Slováci (5,48), Česi (5,25) a Nemci (5,45) posúdili právnu úpravu k zaručeniu práva rozširovať a prijímať informáciu vo svojom materinskom jazyku jednoznačne pozitívne. Skôr neutrálne posúdili uvedenú právnu úpravu Maďari (4,33) a Rusíni (4,64). Negatívne, aj keď len mierne, hodnotili uvedenú oblasť Ukrajinci (3,72) a Rómovia (3,87). V roku 2017 už hodnotili právnu úpravu pozitívne všetky skupiny respondentov s výnimkou Rómov, ktorí ju hodnotili skôr neutrálne. Proti výsledkom z roku 2004 sa výrazne zmenilo najmä hodnotenie Maďarov (5,49), Ukrajincov (5,09), Rusínov (5,48) a Rómov (4,52).

Graf 18: Posúdenie práva vzdelávania sa v materinskom jazyku v závislosti od národnosti respondentov

Dôležitou otázkou pri rozvoji akejkoľvek národnostnej menšiny je aj možnosť vzdelávania sa v materinskom jazyku. Analýza odpovedí na uvedenú otázku priniesla v roku 2004 čiastočne odlišné výsledky. Podrobnejšia analýza umožnila diferencovať tri zoskupenia respondentov. Pozitívne hodnotili zaručenie tohto práva Slováci (5,21), Maďari (5,11).

K tomuto hodnoteniu sa blíži aj vyjadrenia Nemcov (4,82). Skôr neutrálne posúdili uvedené právnu úpravu Rusíni (4,09) a Rómovia (4,01). Negatívne, aj keď len mierne, hodnotia uvedenú oblasť Česi (3,35) a Ukrajinci (3,74). V roku 2017 už všetky skupiny respondentov hodnotili danú právnu úpravu pozitívne alebo skôr neutrálne. Najpozitívnejšie ju hodnotili Slováci (5,86), Maďari (5,58), Nemci (5,37) a Rusíni (5,06). Najnižšiu mieru súhlasu vyjadrili Rómovia (4,28). Najvýraznejšia zmena sa prejavila u respondentov českej (4,87) a ukrajinskej (4,83) národnosti, ktorí právnu úpravu hodnotili výrazne pozitívnejšie ako v roku 2004.

Súčasťou výskumu bola aj otázka týkajúca sa stanovenia hranice pre používanie jazyka minorít v úradnom styku. Podľa Zákona o používaní jazykov národnostných menšín majú občania Slovenskej republiky, ktorí sú osobami patriacimi k národnostnej menšine právo používať v úradnom styku jazyk národnostnej menšiny v obci, v ktorej majú trvalý pobyt, ak v dvoch po sebe nasledujúcich sčítaniach obyvateľov v obci tvoria osoby patriace k národnostnej menšine najmenej 15 % obyvateľov tejto obce.¹¹ Čo sa týka distribúcie odpovedí respondentov na stanovenie hranice pre používanie jazyka minorít v úradnom styku (tabuľka č. 1.) bolo pri výskume z roku 2004 aj z roku 2017 možné sledovať, že každá z ponúknutých možností bola v odpovediach respondentov viac či menej zastúpená. Aj keď sa Slováci v najväčšej miere domnievajú, že v úradnom styku sa má používať výlučne iba slovenský jazyk (69,4 % v roku 2004 a 80,2 % v roku 2017), aj u nich sa stretávame aj s výberom ďalších ponúknutých možností.

Tabuľka 1: Hranica pre používanie jazyka minorít v úradnom styku (% v riadku podľa etník)

etniká	5 % hranica 2004	5 % hranica 2017	10 % hranica 2004	10 % hranica 2017	20 % hranica 2004	20 % hranica 2017	iba slov. jaz. 2004	iba slov. jaz. 2017
Slováci	3,8 %	6,2 %	12,7 %	6,2 %	14 %	7,4 %	69,4 %	80,2 %
Česi	7,1 %	6,7 %	11 %	14,5 %	22,6 %	24,8 %	59,4 %	53,9 %
Maďari	13,9 %	12,1 %	58,2 %	28,5 %	27,2 %	30,3 %	0,6 %	29,1 %
Nemci	13,9 %	5,6 %	30,4 %	10,1 %	25,9 %	18,4 %	29,7 %	65,9 %
Rómovia	21,5 %	14,4 %	17,4 %	20 %	22,1 %	15 %	38,9 %	50,6 %
Rusíni	3,1 %	3,1 %	18,8 %	14,4 %	23,8 %	20 %	54,4 %	62,5 %
Ukrajinci	12,1 %	10 %	21,7 %	10 %	45,2 %	20 %	21 %	60 %
spolu	10,8 %	8,3 %	24,3 %	14,8 %	25,8 %	19,4 %	39,1 %	57,5 %

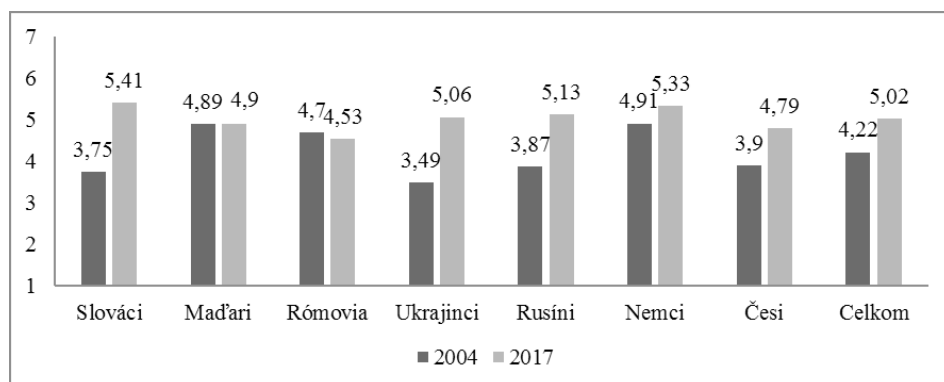
V roku 2004 sme zaznamenali odpovede blízke Slovákom u Čechov (59,4 % iba slovensky) a u Rusínov (54,4 % iba slovensky). Aj u Rómov bolo najčastejším variantom výlučné používanie slovenčiny v úradnom styku, ale k tomuto variantu sa prikláňala len asi tretina respondentov. Odpovede najviac preferujúce 20 % hranicu obyvateľstva pri používaní jazyka minorít v úradnom styku boli zreteľné u Ukrajincov (45,2 %). 10 % hranicu najviac preferovali Maďari (58,2 %) a takmer tretina Nemcov (30,4 %). Z výsledkov výskumu v roku 2017 vyplynulo, že s výnimkou Maďarov sa všetci respondenti priklonili k variantu, že sa na Slovensku v úradnom styku mal používať slovenský jazyk. V najväčšej miere sa k tejto

11 Zákona o používaní jazykov národnostných menšín

možnosti prikláňali Slováci (80,2 %), po nich nasledovali Nemci (65,9 %), Rusíni (62,5 %), Ukrajinci (60 %), Česi (53,9 %) a Rómovia (50,6 %).

Posúdenie toho, aká by mala byť hranica pre používanie jazyka minorít v úradnom styku nadobúda rôzne hodnoty aj nezávisle od národnostnej príslušnosti respondentov. V oboch výskumoch bola najfrekvencovanejšou odpoveďou možnosť používať v úradnom styku výlučne slovenský jazyk. V roku 2017 však už tento variant odpovede uprednostnilo viac ako 50 % respondentov z každej skupiny s výnimkou Maďarov.

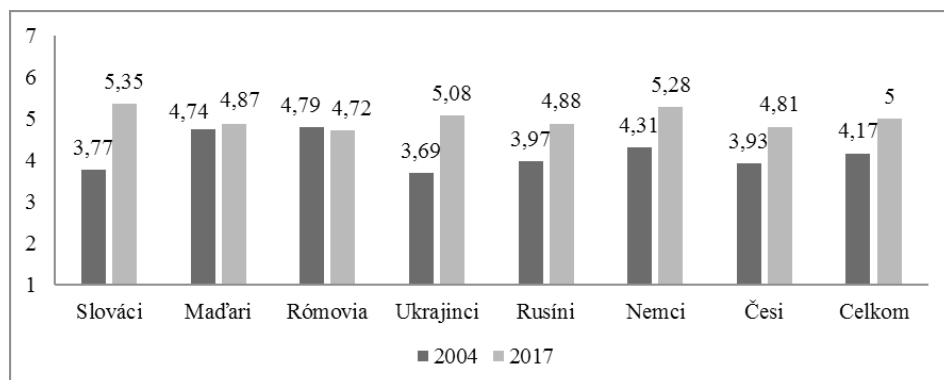
V dotazníku boli respondenti oslovení, aby posúdili aj efekt vstupu SR do EÚ na uplatnenie národnostných práv v oblasti jazyka. Aj v tomto prípade respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafoch 19 až 20.

Graf 19: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na používanie materinského jazyka

Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na používanie materinského jazyka v roku 2004 sa najpozitívnejšie vyjadrovali Nemci (4,91), Rómovia (4,7) a Maďari (4,89). Skeptickejší boli Slováci (3,75), Ukrajinci (3,49), Rusíni (3,87) a Česi (3,9).

V roku 2017 hodnotili ako pozitívny vplyv EÚ na používanie materinského jazyka respondenti všetkých národností. Najpozitívnejšie ho hodnotili Slováci (5,41), Nemci (5,33), Rusíni (5,13) ale aj Ukrajinci (5,06). Približovali sa k nim aj Maďari (4,9) a Česi (4,79). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na používanie materinského jazyka v roku 2017 hodnotili Rómovia (4,53). Aj v tomto prípade boli očakávania vplyvu vstupu SR do EÚ na túto problematiku u Rómov v roku 2004 vyššie ako hodnotenie tohto vplyvu v roku 2017.

Graf 20: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na úradný styk

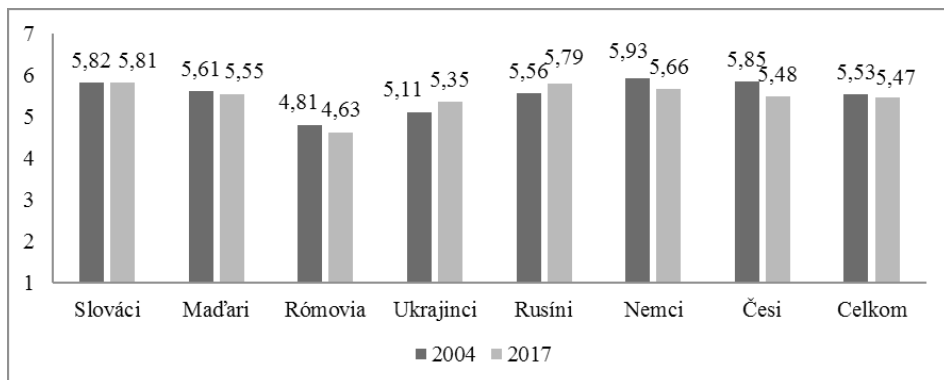
Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na postavenie etnických menšín vo vzťahu k styku s úradmi, v roku 2004 sa odpovede respondentov členili do niekoľkých skupín. Najpozitívnejšie sa vyjadrovali Rómovia (4,79) a Maďari (4,74). K stredu škály sa približovali aj Nemci (4,31). Skôr negatívne sa vyjadrili Slováci (3,77), Rusíni (3,97), Česi (3,93). Najskeptickejší boli Ukrajinci (3,69).

V roku 2017 hodnotili ako pozitívny vplyv EÚ na postavenie etnických menšín vo vzťahu k styku s úradmi respondenti všetkých národností. Najpozitívnejšie túto problematiku hodnotili znovu Slováci (5,35), Nemci (5,28) ale aj Ukrajinci (5,08). Približovali sa k nim aj Rusíni (4,88), Maďari (4,87) a Česi (4,81). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na danú problematiku v roku 2017 hodnotili Rómovia (4,72).

Uplatňovanie práv národnostných menšín na Slovensku v oblasti národnostného života

Uplatňovanie práv národnostných menšín na Slovensku v konkrétnom živote sa prejavuje aj vo vzťahu k právu združovať sa v národnostných združeniach a účasti menšiny na riešení vecí týkajúcich sa jeho menšiny. Spoločná otázka vo vzťahu k týmto oblastiam znela: „*Myslíte si, že príslušníci národnostných menšín žijúci na Slovensku majú zaručené nasledovné práva?*“

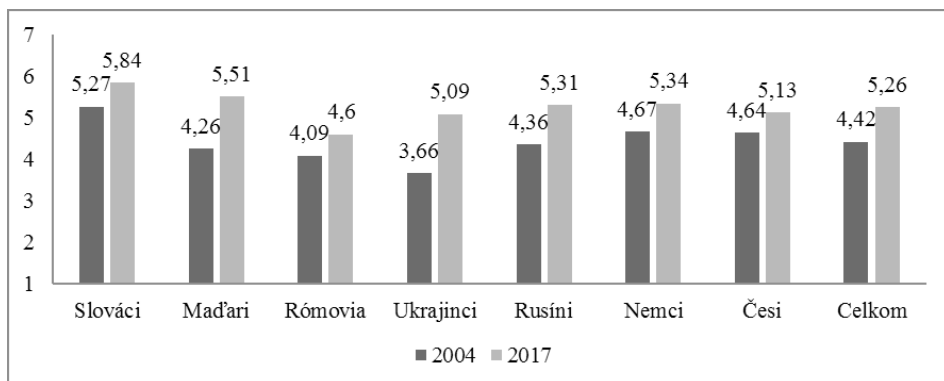
Respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafoch 21 – 22.

Graf 21: Posúdenie práva združovať sa v národnostných združeníach v závislosti od národnosti respondentov

Výsledky z roku 2004 svedčia o tom, že všetci respondenti, nezávisle od ich národnostnej príslušnosti posúdili túto otázku jednoznačne pozitívne. Zistené rozdiely spočívali len v miere pozitívnosti (v miere súhlasu) hodnotenia zaručenia tejto právnej normy. Z tohto hľadiska najvyššiu mieru súhlasu s uplatňovaním uvedených zásad vyslovili Nemci (5,93), Slováci (5,82) a Česi (5,85). Najnižšiu mieru súhlasu vyjadrili Rómovia (4,81). V roku 2017 respondenti tiež posúdili túto otázku jednoznačne pozitívne, ale celkovo sa miera súhlasu proti roku 2004 mierne znížila u Slovákov (5,81), Maďarov (5,55), Rómov (4,63), Nemcov (5,66) a Čechov (5,48).

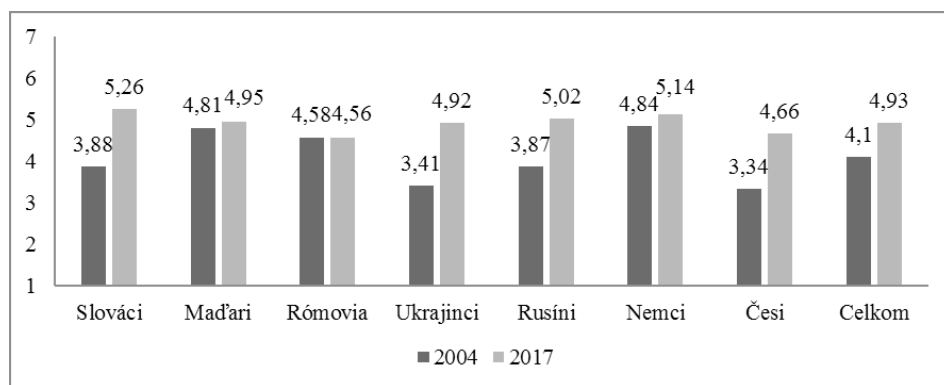
Poslednou oblasťou v rámci skúmania uplatňovania práv národnostných menšín na Slovensku v ich konkrétnom živote bolo právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín.

Graf 22: Posúdenie práva zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín v závislosti od národnosti respondentov

Detailnejší rozbor rozdielov medzi odpoveďami príslušníkov jednotlivých národností v roku 2004 svedčil o tom, že Ukrajinci (3,66) ako jediná národnostná menšina vyslovili mierne negatívne hodnotiace stanovisko k posudzovanej otázke. Príslušníci ostatných národností sa priklonili k neutrálnemu alebo pozitívnemu hodnoteniu právnej úpravy vzťahujúcej sa k právu zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín. V roku 2017 sa už k pozitívnemu hodnotiacemu stanovisku priklonili aj Ukrajinci (5,09). V roku 2017 túto problematiku vnímali výrazne pozitívnejšie aj Maďari (5,51) a Rusíni (5,31). Pozitívne, ale v menšej miere hodnotili túto právnu úpravu Rómovia (4,6).

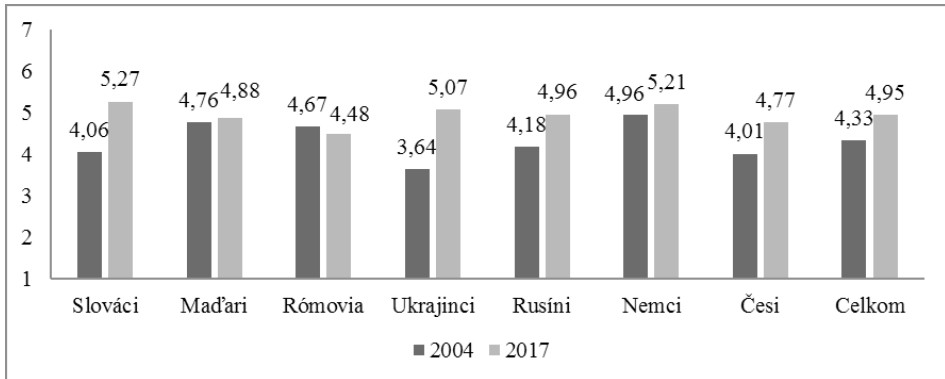
V dotazníku boli respondenti oslovení, aby posúdili aj efekt vstupu SR do EÚ na uplatnenie národnostných práv v rôznych oblastiach národnostného života. Aj v tomto prípade respondenti odpovedali na 7-bodovej škále (od 1 = rozhodne nie, po 7 = rozhodne áno). Získané výsledky uvádzame v grafoch 23 – 24.

Graf 23: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na menšinové školstvo

Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na menšinové školstvo, aj v tomto prípade sa v roku 2004 odpovede respondentov členili do dvoch skupín. Pozitívnejšie sa vyjadrovali Rómovia (4,58), Nemci (4,84) a Maďari (4,81). Skôr negatívne sa k problematike vyjadrili Slováci (3,88), Rusíni (3,87), Ukrajinci (3,41) a Česi (3,34).

V roku 2017 hodnotili pozitívnejšie vplyv EÚ na menšinové školstvo respondenti všetkých národností s výnimkou Rómov. Najpozitívnejšie túto problematiku hodnotili Slováci (5,26), Nemci (5,14) ale aj Rusíni (5,02). Približovali sa k nim aj Maďari (4,95), Ukrajinci (4,92). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na danú problematiku v roku 2017 hodnotili Česi (4,66) a Rómovia (4,56).

Graf 24: Posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na organizovanosť národnostného života

Pokiaľ ide o posúdenie vplyvu vstupu SR do EÚ na organizovanosť národnostného života menšín, v roku 2004 sa pozitívnejšie vyjadrovali Rómovia (4,67), Nemci (4,96) a Maďari (4,76). Blízko k stredu škály sa pohybovali Slováci (4,06), Rusíni (4,18) a Česi (4,01). Skôr negatívne sa k problematike vyjadrili Ukrajinci (3,64).

V roku 2017 hodnotili pozitívnejšie vplyv EÚ na organizovanosť národnostného života menšín respondenti všetkých národností s výnimkou Rómov. Najpozitívnejšie túto problematiku hodnotili znovu Slováci (5,27), Nemci (5,21) ale aj Ukrajinci (5,07). Približovali sa k nim aj Maďari (4,88), Rusíni (4,96) a Česi (4,77). Najnižšie vplyv vstupu SR do EÚ na danú problematiku v roku 2017 hodnotili Rómovia (4,48).

Záver

Na záver môžeme konštatovať, že pokiaľ pri hodnotení výsledkov nezohľadňujeme faktor národnostnej príslušnosti, tak pri pohľade na celkové výsledky zisťujeme, že boli všetky práva s výnimkou práva združovať sa v národnostných združeniach v roku 2017 hodnotené respondentmi pozitívnejšie ako v roku 2004. Podobne aj pri posudzovaní efektov vstupu do EÚ vo vzťahu k etnickej problematike boli očakávania respondentov v prípade že nezohľadňujeme faktor národnostnej príslušnosti v roku 2017 pozitívnejšie ako v roku 2004.

Pokiaľ pri hodnotení výsledkov zohľadňujeme faktor národnostnej príslušnosti, tak zisťujeme, že najmenej pozitívnych očakávaní či už vo vzťahu k uplatňovaniu národnostných práv alebo pri posudzovaní efektov vstupu do EÚ vo vzťahu k etnickej problematike v roku 2004 vyjadrovali Ukrajinci. V roku 2017 sa už respondenti viac prikláňali k pozitívnemu pólu a najnegatívnejšie hodnotenia sa objavovali u respondentov rómskej národnosti.

Literatúra

HOFMANNOVÁ, Mahulena. Ochrana národnostných menšín na Slovensku. In PETRÁŠ, René – PETRŮV, Helena – SCHEU, Harald Christian (eds.). *Menšiny a právo v České republice*. Praha : Auditorium, 2009, s. 359-378.

OROSZ, Ladislav. Ústavná úprava práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám v Slovenskej republike a jej komparatívna analýza. In ŠUTAJ, Štefan (ed.).

- Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy.* Prešov : Univerzum, 2004, s. 44-55.
- OROSZ, Ladislav. Práva národnostných menšín a etnických skupín v medzinárodných dokumentoch a ich implementácia do právneho poriadku Slovenskej republiky. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989.* Prešov : Univerzum, 2005, s. 22-35.
- SOMOROVÁ, Ľudmila. Národnostné menšiny, vážny ľudsko-právny problém. In *Človek a spoločnosť*, 2004, roč. 7, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-7-rok-2004/1/studie-a-clanky/narodnostne-mensiny-vazny-ludsko-pravny-problem/>
- Ústava Slovenskej republiky. Dostupné na internete: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460> [6. 2. 2020]
- VÝROST, Jozef – HOMIŠINOVÁ, Mária (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, CD-ROM, 2005.
- Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín. Dostupné na internete: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184> [6. 2. 2020]

Demografické premenné ako prediktory etnickej identity¹

Juraj Martonyik

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na prepojenia, vplyvy a možné vzťahy medzi etnickou identitou, jej komponentami a rozličnými demografickými kategóriami, následným prepojením na rozdiely medzi menšinami Slovenska. Demografickými kategóriami boli vek, dosiahnuté vzdelanie, pohlavie respondentov a veľkosť danej menšiny. Etnická identita bola koncipovaná ako 4-komponentová kompozitná premenná, ktorej komponenty predstavovali samostatne testované závislé premenné. Komponenty sú: autostereotyp o vlastnej etnickej skupine, sebaidentifikácia s vlastnou etnicitou, pocit patričnosti k etnicite a miera kultúrnej angažovanosti v etnických záležitostiach. Dáta boli zozbierané v dvoch kolách, v rokoch 2004 a 2017. Výskumná vzorka pozostávala z respondentov šiestich národností.² Uvedené fenomény boli skúmané v závislosti od charakteru daných premenných a od jednotlivých výskumných otázok. Na identifikáciu boli použité ako rozdielové, tak korelačné a regresné štatistické postupy. Z jednotlivých testovaných demografických kategórií sa žiadna neukázala byť univerzálnym a dostatočne silným prediktorom pre celý výskumný súbor, ale ukázali sa významné rozdiely ako aj vzťahy medzi jednotlivými národnosťami a komponentami etnickej identity. Vek nebol významným prediktorom etnickej identity ani jej jednotlivých komponentov. Pri testovaní rozdielov medzi jednotlivými skupinami sa ukázal významný rozdiel tam, kde sa všetky testované komponenty boli výraznejšie zastúpené v kategórií starších respondentov, s najvýraznejším nárastom zaznamenaným u respondentov ukrajinskej národnosti a najvýraznejší posun bol v komponente kultúrnej angažovanosti. Vzdelanie bolo analyzované korelačnými koeficientami. Potvrdil sa slabý vzťah medzi výškou vzdelania a etnickou identitou. Vytvorený regresný model vysvetľoval ako univerzálny prediktor zanedbateľné množstvo variancie, ale pri vyselektovaní jednotlivých národností sa ukázala vyššia predikčná sila jedine pri ukrajinskej národnosti, a to 15,4 %. V tejto kategórií je najvýznamnejší slabý negatívny vzťah medzi identitou a autostereotypom, a slabý až mierny pozitívny vzťah medzi identitou a kultúrnou angažovanosťou. Pohlavie nebolo dôležitým faktorom etnickej identity, dokonca ani v jednom zo sledovaných komponentov neexistujú štatisticky významné rozdiely v nedelenej vzorke. Vnímané rozdiely sa ukázali jedine pri niektorých komponentoch a to pre vyselektované národnosti, s rozdielmi prítomnými jedine v ukrajinskej, rusínskej a českej národnosti, s vyšším príklonom v rámci týchto komponentov k ženskému pohlaviu, v závislosti od konkrétneho komponentu. Poslednou skúmanou demografickou kategóriou bol vzťah medzi veľkosťou danej menšiny

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

2 Podrobnejšie údaje o respondentoch výskumov v rokoch 2004 a 2017 sú v: KENTOŠ, Michal. Vzorka / Účastníci výskumu. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*. (záverečná správa z výskumu). Prešov : Univerzum, 2019, s. 13-18.

a etnickou identitou. Žiadny komponent, rovnako ako ani celková miera etnickej identity sa neukázali byť v žiadnom vzťahu s veľkosťou menšiny.

Kľúčové slová: etnicita, identita, demografické kategórie.

Úvod

Objavovanie vlastnej identity patrí k základným vývinovým úlohám v rámci procesu individuácie každého jednotlivca. Uchopenie významu konceptu identity, stotožnenie sa s určitou predstavou o sebe samom ako aj o mieste jednotlivca vo svete predznamenáva a je nevyhnutným aspektom prechodu ku formálnym operačným štádiám počas dospievania (Krettenauer, 2005). Pri snahe identifikovať dôležitosť etnicity pri formovaní vlastnej globálnej identity je nutné rozumieť tejto identite ako súhrnu faktorov pôsobiacich na jednotlivca v kontexte sociálnej a skupinovej dynamiky s etnicky zafarbeným charakterom. Afiliácia s etnickou skupinou a následná identifikácia samého seba ako jej člena má veľký vplyv na osobnú ako aj sociálnu identitu (Cohen, 2004). Za špecifický znak etnickej identity sa dá označiť jej voliteľnosť, napriek jej zdanlivo nevyhnutnej, resp. geneticky naprogramovanej danosti. Táto danosť je do určitej miery nespochybniteľná, ale variabilná je v tomto kontexte miera v akej dochádza ku stotožneniu sa s vlastným etnikom, rovnako aj situačné pôsobenie rôznych sociálnych vplyvov, ktoré môžu vplývať na dôležitosť etnicity v rámci aktuálnej úrovni celkovej identity. Miesto etnickej identity v rámci identity ako psychologického konštruktu sa teda nachádza na priesečníku etnicity, skupinovej dynamiky a individuálnych interakcií jednotlivca v jeho sociálnom svete. Pre etnicitu a jej dôležitosť sa takisto ukazuje byť dôležitým faktorom jej rozpoznanie a pripísanie dôležitosti vonkajším svetom, t. j. situácie ktoré ohrozujú alebo propagujú etnicitu jednotlivca (Langer, 2010). Podľa Okamuru (Okamura, 2010) je situačná podmienenosť etnicity definovaná fluktuáciou, resp. prekryvaním v pripisovanej dôležitosti medzi rôznymi príbuznými kategóriami identity, napr. medzi etnickou a náboženskou (spoločným komponentom by v tomto prípade bola kultúra ako dôležitý aspekt oboch štruktúr). Príbuznosť medzi rôznymi druhmi identity je teda v tomto prípade definovaná ich spoločnými komponentami.

Vytvorené modely etnickej identity môžu slúžiť ako vhodný nástroj identifikácie ako spoločných, tak rozdielných komponentov etnickej identity, ktoré môžu následne slúžiť pre ako teoretické tak empirické podchytenie tohto konštruktu.

Spoločná línia, ktorá prepája štruktúralne modely etnickej identity spolu s vývinovými, je prepojenie pri ktorom sa predpokladá vývin tejto identity ako dialektický proces, ideologickú transformáciu (Gay, 1985), po ktorej úspešnom završení dochádza ku pozitívnejšiemu náhľadu a akceptácií vlastnej etnicity a svojej celkovej identity. Tento posun je synonymický podľa Crossa (in Gay, 1985) k posunu od externej determinácie atribútov etnicity ku vnútornej, od negatívneho k pozitívnemu náhľadu. Takéto chápanie umožňuje postuláciu psychologického wellbeingu ako dôležitého faktora vzťahujúceho sa ku etnickej identite. Keďže úspešné rozriešenie predpokladá uzatvorenie určitého finálneho štádia hľadania, dajú sa predpokladať základné konštrukčné prvky. Prepojenie týchto modelov možno pozorovať napr. na dvojfaktorovom modeli hľadania etnickej identity (Syed, Walker, Lee, Zamboanga, Armenta, Umaña-Taylor, Huynh, 2013), kde je etnická identita tvorená

dvoma faktormi: participáciou a hľadaním. V tomto ponímaní participácia predstavuje komponent aktivity, aktuálnu úroveň vnímanej subjektívnej etnickej identity, zatiaľ čo hľadanie predstavuje spomínaný procesuálny, vývinový aspekt, nevyhnutný pre dosiahnutie úspešného rozriešenia.

Dôležitým aspektom vývinových modelov je to, že predpokladajú, podobne ako v iných vývinových teóriách, určitý konflikt, zdroj napätia, ktorý slúži ako katalyzátor psychologického pohybu od štádia neriešenej identity k uzavretiu hľadania vlastného miesta v etnickej svete (napr. Cross, 1978).

Komponentové modely predstavujú snahu o formalizovanie stabilných, aktuálnych črt etnickej identity. V tomto smere sa dajú odpozorovať dve základné línie definícií, a t.j. participácia a postojová.

Participačná v tomto ponímaní postuluje ako jeden z hlavných komponentov participáciu, resp. aktivitu vykonanú za účelom afirmácie etnicity, resp. etnickej identity jednotlivca za účelom dosiahnutia konatívnej, behaviorálnej zložky. Pod týmto sa rozumie napr. účasť v kultúrnych rituáloch, udalostiach, s etnickým podtónom, ktoré majú za účel propagovať etnické fenomény navonok.

Na druhú stranu postojová, alebo vnútorná dimenzia je emotívnou zložkou, ktorá vplyva na vnútorné nastavenie a hodnotiace pocity vyplývajúce zo prežívania vlastnej etnicity. Vhodný model reprezentujúci toto rozdelenie, ktorý je zároveň vhodný pre formalizáciu meracích nástrojov nezávislých na konkrétnej menšine je model od Phinneyovej (1990). Tento model postuluje štyri komponenty etnickej identity, na základe ktorých sa dajú odsledovať vyššie spomínané vnútorné, ako aj vonkajšie aspekty tohto konceptu. Tieto komponenty predstavujú: 1. seba-identifikácia: identita je chápaná prostredníctvom tohto komponentu sebou opísaná a sebe pripísaná charakteristika, dobrovoľne a samostatne označenie samého seba za člena istej etnickej skupiny, 2. pocit spolupatričnosti: predstavuje emocionálnu zložku etnickej identity, tvorenú subjektívnym, emocionálnym, resp. afektívnym pocitom prináležitosti k skupine, 3. postoje k vlastnej skupine: predstavujú kognitívnu a hodnotiacu zložku voči vlastnej skupine, 4. angažovanosť v kultúrnom živote: predstavuje určitú „behaviorálnu zložku“, záujem o kultúrny život etnickej skupiny prejavovaný aktívnou participáciou v rituáloch danej skupiny.

Etnická identita sa javí byť významným ukazovateľom ako aj moderujúcim prvkom viacerých psychologických ukazovateľov. Z hľadiska dôležitých zistení formujúcich súčasné porozumenie jej možným funkciám a benefitom je možné zaradiť jej hypotetizované protektívne pôsobenie.

Konceptuálne zadefinovanie konštruktú etnickej identity sa sčasti prekrýva s možným pôsobením všeobecného sebavedomia ako mediátora funkcií etnickej identity (Brody, Chen, Murry, Ge, Simons, Gibbons, 2006), takže je potrebné vymedzenie ako odlišností tak podobností medzi týmito konštruktami. Z hľadiska sebavedomia ako psychologického konštruktú sa etnická identita dá nazvať tzv. etnickým sebavedomím, t. j. charakteristikou ktorá promuje jednotlivé aspekty vnútorného postoja akceptácie vlastnej etnicity. Výskum v tejto oblasti je však často zameraný na veľmi špecifické kontexty ako aj konceptualizácie etnickej identity ako takej. Chápanie etnickej identity ako z veľkej časti subjektívneho, multifaktoriálneho konštruktú s relatívnou mierou dôležitosti pre jednotlivca vedie k úzkej profilácii výskumných nástrojov ako aj operacionálnych definícií (napr. u mexickej etnicity

Felix-Ortiz et al., 1994; u ázijskej menšiny Suinn, Ahuna, Khoo, 1992). Hlavná príťažlivosť takýchto prístupov spočíva v ich vysokom zameraní na konkrétne prejavy etnicity a spoločných fenoménov u špecifických etnických a kultúrnych menšín, keďže obsahujú v sebe položky, ktoré odrážajú napr. špecifické kultúrne znalosti, konkrétne propagované rituály, atď. Vo svojej podstate sa jedná o výskum ktorý je nereplikovateľný na iné menšiny, resp. si vyžaduje vysokú mieru alterovania použitých metódik.

Úloha etnickej identity ako protektívneho faktora sa ukazuje byť v ochrannom pôsobení pri užívaní drôg, avšak výraznejšie u etnických menšín (napr. Fisher, Tamika, Zapolski, Sheehan, Barnes-Najor, 2017, Schwartz, Zamboanga, Luyckx, Meca, Ritchie, 2013), než je tomu u majoritných spoločností.

Takýto poznatok nahráva dôležitosť situačnej podmienenosti v rámci minoritných spoločností, t.j. v situácií skutočného či percipovaného ohrozenia vlastnej etnicity.

Čo sa týka demografických faktorov pôsobiacich na úroveň etnicity, faktory etnického, resp. menšinového pôvodu, ktoré je nutné zväziť sú vonkajšia, deklarovaná príslušnosť ako k etnickej tak k národnej menšine, keďže sa dá predpokladať vzťah na základe vyššie spomínaných modelov. Faktory socio-ekonomického statusu, veľkosti danej menšiny v rámci materského národa, tradičné demografické kategórie ako aj faktory stereotypného vnímania zo strany druhých menšín ako aj majority môžu vplývať na úroveň sledovaných premenných. Týmto hypotetizovaným vzťahom sa bude venovať pozornosť v rámci predkladanej štúdie.

Metóda

Prezentovaný výskum sa zaoberal skúmaním etnickej identity a jej prepojením na niektoré demografické kategórie, ako aj psychologické premenné. Etnická identita bola konceptualizovaná podľa 4-komponentového modelu Phinneyovej (1990) na základe položiek reprezentujúcich jednotlivé komponenty. Takto vytvorená miera vykazuje uspokojivú mieru reliability ($C\alpha = .872$), jednotlivé komponenty aj s ich obsahovou charakteristikou sú uvedené v tabuľke 1. Tieto premenné boli zostavené z oboch kôl zberu dát (2004 a 2017), vzorka pozostávala z 1 948 respondentov, v ktorej boli zastúpené hlavné národné a etnické menšiny reprezentované na Slovensku. Prehľad a kompozícia vzorky z hľadiska národnosti, pohlavia, ako aj veku je uvedená v tabuľke 2. Zo všetkých analýz však bola vyňatá slovenská národnosť, keďže sa nejedná v slovenskom kontexte o národnú menšinu ale majoritu, tým pádom by jej zaradenie do testovania mohlo priniesť skreslené výsledky. Skreslenie by pravdepodobne prinieslo hlavne zaradenie slovenskej národnosti do celkových ukazovateľov a kompozitných premenných, kde je cieľom vylúčenia zabránenie rovnocenného porovnávania respondentov z národnostných menšín spolu s príslušníkmi majority.

Respondenti v rámci výskumu odpovedali vo viac ako sto otázkach. Odpovede boli zaznamenávané na 7-bodových bipolárnych škálach, kde 0 = reprezentuje negatívny pól danej položky, a 7 = pozitívny pól, 4 = predstavuje neutrálny stred škály.

Takto vytvorená premenná etnickej identity predstavuje v prezentovanej analýze závislú premennú.

Tabuľka 1: Vytvorená miera etnickej identity a jej komponenty

škála	skratka	počet položiek	C α	obsah položiek
etnická identita (globálny ukazovateľ)	EI	4	.872	AS, SI, PP, KA
autostereotyp	AS	8	.914	kognitívna, resp. hodnotiaci zložka postoja k vlastnej etnicite
sebaidentifikácia	SI	1	x	pociťovaná subjektívna príslušnosť k menšine, deklarovaná
pocit patričnosti	PP	1	x	pocit prináležitosti ku menšine po afektívnej, emocionálnej stránke (hrdosť)
kultúrna angažovanosť	KA	1	x	subjektívna dôležitosť pripisovaná tradíciám a kultúre

Tabuľka 2: Popis vzorky s ohľadom na vek, pohlavie a národnosť

veková kat.	národnosť	pohlavie		Spolu
		mužské	ženské	
do 34 rokov	maďarská	49	41	90
	rómska	77	82	159
	ukrajinská	31	31	62
	rusínska	41	43	84
	nemecká	23	29	52
	česká	32	29	61
	spolu	253	255	508
35-44 rokov	maďarská	29	40	69
	rómska	39	34	73
	ukrajinská	43	34	77
	rusínska	32	37	69
	nemecká	24	21	45
	česká	15	28	43
	spolu	199	195	394
45-54 rokov	maďarská	37	41	78
	rómska	25	26	51
	ukrajinská	34	61	95
	rusínska	31	41	72
	nemecká	43	37	80
	česká	32	44	86
	spolu	202	250	462

55 a viac rokov	maďarská	35	53	88
	rómska	15	22	37
	ukrajinská	50	35	85
	rusínska	55	40	95
	nemecká	99	63	162
	česká	67	78	145
	spolu	321	291	612
spolu	maďarská	150	175	325
	rómska	156	164	320
	ukrajinská	158	161	319
	rusínska	159	161	320
	nemecká	189	150	339
	česká	146	179	325
	spolu	958	990	1948

Ako prediktory (nezávislé premenné) boli použité vybrané demografické kategórie. V tomto prípade boli použité demografické premenné následného typu: pohlavie, vek, vzdelanie a veľkosť danej menšiny. Veľkosti menšín boli zistené na základe zverejnených údajov v rámci posledného sčítania ľudu v roku 2011. V otázke vzdelania bola použitá kategorizácia do troch skupín najvyššieho ukončeného vzdelania, t. j.: 1 = stredoškolské s maturitou (1 084 respondentov), 2 = vysokoškolské (703 respondentov), 3 = vyššie vysokoškolské vzdelanie (159 respondentov). Takto koncipovaná premenná bola prevedená do poradovej podoby, kde predstavované úrovne dosiahnutého vzdelania boli použité od najnižšej až po najvyššiu (t. j.: 1 = najnižšie, 2 = stredné, 3 = najvyššie). Takáto redukcia umožňuje testovanie korelácií, aj keď zároveň limituje výsledok pre danú testovanú vzorku, keďže pôvodný obsah bol posunutý.

Vplyv, resp. vzťah jednotlivých kategórií na hodnotu etnickej identity bol skúmaný v závislosti od danej premennej a jej charakteru štatistickými postupmi uvedenými vo výsledkovej časti štúdie.

Tabuľka 3: Prehľad veľkosti jednotlivých menšín na Slovensku

národnosť	počet obyvateľov	percentuálne zastúpenie	hierarchia podľa veľkosti	hierarchia podľa hodnoty etnickej identity
maďarská	51 505	40,95 %	1	4
rómska	42 564	33,84 %	2	6
česká	6 374	5,07 %	4	2
ukrajinská	880	0,7 %	6	5
rusínska	22 857	18,17 %	3	3
nemecká	1 586	1,26 %	5	1
spolu	125 766	100 %		

Vek ako demografická premenná bol zisťovaný v podobe štyroch skupín, ktorých prehľad v rámci vzorky je uvedený v tabuľke 2. Tieto kategórie boli: 1. – do 34 rokov, 2. – 35-44 rokov, 3. – 45-54, 4. – 55 a viac. Takto koncipovaná premenná bola ďalej za účelom testovania regresnými analýzami zredukovaná na dve úrovne, t. j. : 1. – do 44 rokov, 2. – 45 a viac rokov. Takto definované kategórie boli vložené do regresnej analýzy ako prediktory.

Výsledky

Vek

Vzťah veku a etnickej identity bol testovaný ako rozdielovými, tak regresnými analýzami. V prvom kroku boli vytvorené dve kategórie, t. j. do 44 rokov a 45 a viac. Medzi týmito dvoma skupinami sa nachádza štatisticky významný rozdiel ($t_{(1894)} = -5.754, p < .001$), o slabej sile efektu (Cohenovo $D = -.262$). Za účelom regresného testovania bola zhodnotená predikčná sila metódou viacnásobnej regresie, kde sa však takto kategorizovaný vek neukázal ako významný prediktor, kde vo vytvorenom modeli predikoval zanedbateľné množstvo spoločnej variancie, t. j. 1.7 % ($F_{(1, 1947)} = 32.986, p < .001, r^2 = .017$). Z testovaných komponentov etnickej identity (AS, SI, PP, KA) žiadny nedosiahol vyššiu vysvetľovaciu silu než vytvorená spoločná miera.

Za účelom hlbšej analýzy boli v následnom kroku zo vzorky vylúčené stredné vekové kategórie, aby sa dosiahlo výraznejšieho predelu, t. j. bol testovaný vzťah medzi prvou vekovou kategóriou (do 34 rokov) a štvrtou vekovou kategóriou (55 a viac). Rozdiel medzi týmito dvoma kategóriami sa ukázal byť štatisticky významný o vyššej sile efektu (Cohenovo $D = -0.402$) než v predchádzajúcom prípade ($t_{(1119)} = -6.694, p < .001$). Regresná analýza v tomto prípade zaznamenala nárast (3.9 %), avšak vysvetľovacia sila ostáva zanedbateľná ($F_{(1, 1119)} = 44.811, p < .001, r^2 = .039$). Z testovaných komponentov boli všetky signifikantne odlišné v prospech štvrtej vekovej kategórie (nad 55 rokov), ako najvýznamnejší rozdiel sa ukázal nárast v komponente kultúrnej angažovanosti ($p < .001$), kde priemerná hodnota narástla o 0.412 umiestnenia na odpovedovej škále. Prehľady hodnôt priemerov a štandardných odchýlok sú uvedené v tabuľke 4.

Tabuľka 4: Prehľad komponentov etnickej identity vzhľadom na vekové kategórie

premenné etnickej identity*	vekové kategórie			
	do 34 rokov		55 a viac	
	priemer	štandard. odchýlka	priemer	štandard. odchýlka
EI	5,004	0.908	5,358	0.863
AS	4,811	1.093	5,146	1.091
SI	5,391	1.402	5,766	1.223
PP	5,791	1.080	6,163	0.996
KA	5,351	1.308	5,763	1.157

*EI – Etnická identita, AS – Autostereotyp, SI – Sebaidentifikácia, PP – Pocit patričnosti, KA – Kultúrna angažovanosť

Spomedzi všetkých zúčastnených národností najvýraznejší posun nastal u respondentov ukrajinskej národnosti, kde zaznamenaný posun predstavoval nárast o .648 v prospech staršej generácie ($t_{(146)} = -3.963, p < .001$), o strednej až silnej veľkosti efektu Cohenovho D 0.65.

Vzdelanie

Vzťah medzi vzdelaním a etnickou identitou bol skúmaný ako za pomoci rozdielovej tak korelačnej analýzy. Vytvorená kategorizácia umožnila korelačnú analýzu prostredníctvom Spearmanovho korelačného koeficientu, tieto výsledky sú uvedené v tabuľke 5.

Tabuľka 5: Prehľad korelácií medzi etnickou identitou, jej komponentmi a úrovňou vzdelania

premenné etnickej identity*	úroveň vzdelania	EI	AS	SI	PP	KA
úroveň vzdelania						
EI	-0.129**					
AS	-0.203**	0.964**				
SI	0.081**	0.409**	0.229**			
PP	0.091**	0.393**	0.231**	0.388**		
KA	0.249**	0.241**	0.059***	0.310**	0.300**	

*EI – Etnická identita, AS – Autostereotyp, SI – Sebaidentifikácia,

PP – Pocit patričnosti, KA – Kultúrna angažovanosť

** vzťah je signifikantný na úrovni $< .001$

*** vzťah je signifikantný na úrovni $= .01$

Ako je zjavné z tabuľky 5, najvýraznejší vzťah je negatívny slabého charakteru medzi úrovňou vzdelania a autostereotypom, a následne pozitívny medzi vzdelaním a kultúrnou angažovanosťou. Celková úroveň etnickej identity sa však v interakciách so vzdelaním pohybuje na slabej úrovni, mierne negatívnej.

Ďalším krokom bolo zisťovanie hodnôt týchto vzťahov pre jednotlivé národnosti, kde bol záujem vedený smerom zisťovania interakcií už obmedzených na dve vyšpecifikované komponenty v predchádzajúcom kroku, t. j. na kultúrnu angažovanosť a autostereotyp. Tu sa ukázalo že zo skúmaných národností bol efekt korelácie najsilnejší pri respondentoch ukrajinskej (Spearmanovo Rho = $-0.324, p < .001$) a rusínskej (Spearmanovo Rho = $-0.319, p < .001$) národnosti pri celkovej miere etnickej identity a to v negatívnom smere. Pri jednotlivých vyselektovaných komponentoch takisto dochádza k negatívnym koreláciám, komponent autostereotypu vykazuje najsilnejší vzťah u ukrajinskej (Spearmanovo Rho = $-0.406, p < .001$) a rusínskej národnosti (Spearmanovo Rho = $-0.369, p < .001$). Pri komponente kultúrnej angažovanosti došlo k určitým zmenám, najvýraznejšie pozitívne interakcie sú dosahované pri rusínskej (Spearmanovo Rho = $0.312, p < .001$) a maďarskej národnosti (Spearmanovo Rho = $0.303, p < .001$).

Regresnou analýzou vytvorený model vplyvu vzdelania na autostereotyp vysvetľuje u ukrajinskej národnosti 15,4 % spoločnej variancie ($F_{(1, 313)} = 58.084, p < .001, r^2 = .154$), u zvyšných národnostiach je táto hodnota výrazne nižšia.

Pre celú nedelenú vzorku bola prevedená jednovchodná Anova za účelom identifikácie významnosti rozdielov ($F_{(2, 1943)} = 14.254, p < .001$), a následné post-hoc testovanie (Tukey) určilo prítomnosť významných rozdielov vo všetkých troch skupinách, so znižujúcou sa etnickou identitou spolu so vzrastajúcim vzdelaním. Prehľad týchto hodnôt je poskytnutý v tabuľke 6.

Tabuľka 6: Hodnoty etnickej identity podľa vzdelania

vzdelanie	priemer / štandardná odchýlka	významnosť rozdielu
stredoškolské s maturitou	5,250 / .906	$p < .001$
vysokoškolské	5,094 / .894	$p < .001$
vyššie vysokoškolské	4,894 / .852	$p = .031$

Pohlavie

Vzťahy pohlavia na etnickú identitu sa skúmali na základe ako rozdielovej tak regresnej štatistiky. V prvom kroku bola prevedená rozdielová štatistika s ohľadom na pohlavie a nedelenú vzorku, konkrétne t-testom pre identifikovanie možných rozdielov medzi pohlaviami. Testovanie neodhalilo významný rozdiel medzi pohlaviami ($t_{(1946)} = -1.638, p = .102$) v globálnom ukazovateli etnickej identity. Následne boli testované aj jednotlivé komponenty, ale v žiadnom sa efekt pohlavia neukázal ako významný. Hodnoty týchto premenných, ako aj rozdielov sú uvedené v tabuľke 7.

Tabuľka 7: Hodnoty etnickej identity podľa pohlavia

premenné etnickej identity*	pohlavie			
	mužské		ženské	
	priemer	štandard. odchýlka	priemer	štandard. odchýlka
EI	5,129	0.890	5,196	0.913
AS	4,900	1.117	4,993	1.108
SI	5,586	1.288	5,590	1.314
PP	5,960	1.067	5,955	1.025
KA	5,622	1.202	5,644	1.203

*EI – Etnická identita; AS – Autostereotyp; SI – Sebidentifikácia; PP – Pocit patričnosti; KA – Kultúrna angažovanosť

Z hľadiska testovania národností sa ukázalo byť významným faktorom pohlavie u dvoch národností, a to u rusínskej ($t_{(318)} = -2.242, p = .026$) a českej národnosti ($t_{(323)} = -2.617, p = .009$), v oboch prípadoch sa jedná o vyššiu etnickú identitu v prospech ženského pohlavia. Pri pohľade na jednotlivé komponenty sa významné rozdiely v otázke hrdosti (PP) nachádzajú pri českej ($t_{(264)} = -2.556, p = .011$) a ukrajinskej národnosti ($t_{(317)} = 3.097, p = .002, \text{Cohen } D = .345$), pri českej udávajú vyššiu úroveň hrdosti ženy, zatiaľ čo pri ukrajinskej sú to muži.

V otázke vnímanej príslušnosti (SI) došlo k významným rozdielom jedine pri rusínskej národnosti ($t_{(318)} = -2.197, p = .029$), a to v prospech vyššej vnímanej príslušnosti u žien.

V komponente kultúrnej angažovanosti naopak vyšiel významný rozdiel jedine u českej národnosti ($t_{(277,41)} = -2.592, p = 0.01$) v prospech vyššej kultúrnej angažovanosti u žien. V poslednom komponente autostereotypu došlo k významným rozdielom na základe pohlavia opäť u rusínskej ($t_{(318)} = -2.046, p = .042$) a českej ($t_{(313)} = -2.220, p = .027$). Hodnoty týchto premenných sú uvedené v tabuľke 8.

Tabuľka 8: Prehľad štatisticky významných rozdielov s ohľadom na dotknuté národnosti a pohlavie respondentov

premenne etnickej identity*	rusínska				ukrajinská				česká			
	muži		ženy		muži		ženy		muži		ženy	
	priemer	št. odchýlka	priemer	št. odchýlka	priemer	št. odchýlka	priemer	št. odchýlka	priemer	št. odchýlka	priemer	št. odchýlka
AS	4,858	1.172	5,118	1.106	**	**	**	**	5,083	1.081	5,346	1.016
SI	5,90	1.132	6,16	0.999	**	**	**	**	**	**	**	**
PP	**	**	**	**	6,13	0.908	5,80	1.001	5,92	1.221	6,24	0.917
KA	**	**	**	**	**	**	**	**	5,74	1.209	5,83	1.232

*AS – Autostereotyp; SI – Sebaidentifikácia; PP – Pociť patričnosti; KA – Kultúrna angažovanosť

** štatisticky nevýznamný rozdiel

Veľkosť menšiny

Ako posledný vybraný demografický ukazovateľ bola zvolená veľkosť danej menšiny v rámci menšín na Slovensku. Za účelom testovania vzťahov medzi veľkosťou menšiny a etnickou identitou bola zvolená premenná vytvorená na základe veľkosti danej menšiny (podľa údajov sčítania ľudu uvedených v tabuľke 3) do poradovej podoby. Táto premenná má podobu 6-bodovej škály, na ktorej 1 = predstavuje najmenšiu menšinu a 6 = najväčšiu. Takto koncipovaná premenná bola následne vložená do korelačných analýz, ktoré sú uvedené v tabuľke 9. Ako je zjavné z týchto údajov, etnická identita ako celok rovnako ako ani všetky jej komponenty sa neukázali ako významné korelácie veľkosti menšín. Implikácie sú rozoberané v diskusnej časti tejto štúdie.

Tabuľka 9: Prehľad korelačných koeficientov medzi veľkosťou menšiny a jednotlivými komponentami etnickej identity

premenne etnickej identity*	veľkosť menšiny	EI	AS	SI	PP	KA
veľkosť menšiny						
EI	-0.073					
AS	-0.063	0.964				
SI	-0.043	0.409	0.229			
PP	-0.069	0.393	0.231	0.388		
KA	-0.014	0.241	0.059	0.310	0.300	

*EI – Etnická identita; AS – Autostereotyp; SI – Sebaidentifikácia;

PP – Pociť patričnosti; KA – Kultúrna angažovanosť

Diskusia a záver

Prezentovaný výskum bol zameraný na exploráciu etnickej identity a jej možných prediktorov. Tieto prediktory boli v teoretickej rovine identifikované na základe klasických, demografických rozdelení používaných ako v klasickom sociologickom výskume, tak v oblasti psychologických vied. Etnická identita sa ukazuje byť významným prediktorom rôznych psychologických aspektov, ako sú napr. celková adaptabilita (Kvernmo, Heyerdahl, 2003), zníženého rizika zneužívania substancií (Alvarado, Ricard, 2013), a pozitívny korelát seba-vedomia (Brody et al., 2006). Etnická identita sa takisto ukazuje byť významným prediktorom etnickej tolerancie, na základe typu osídlenia (Lebedeva, Tatarko, 2008). Cieľom tohto výskumu bolo teda sa pozrieť v slovenských reáliách na faktory ktoré by mohli ovplyvňovať etnickú identitu externe, ako závislú premennú, geopolitickom prostredí Slovenska.

V rámci tradičných demografických kategórií, prítomných vo väčšine výskumov zameraných na etnicitu a konkrétne etnickú identitu, tento prezentovaný výskum sčasti potvrdzuje predošlé výskumy v tejto oblasti (Holt, Hovick, Fete, Dailey, 2017) a to v tom zmysle, že väčšina skúmaných prediktorov nevykazuje významnú úlohu v predikovaní etnickej identity, alebo dosiahnuté výsledky sú protirečivé. Rasa sa ukazuje takisto byť významným prediktorom etnickej identity (Smith, Silva, 2011), avšak tento efekt sa zdá byť moderovaný inými faktormi, ako je napr. vek.

Konkrétne, na skúmanej vzorke boli testované nasledovné demografické kategórie: vek, vzdelanie, pohlavie a veľkosť danej menšiny. Týmto teda bude v tomto poradí venovaný priestor.

Vek sa neukázal v rámci tohto výskumu ako významný prediktor, avšak po vylúčení strednej vekovej kategórie a pri porovnaní najmladšej vekovej skupiny (do 34 rokov) spolu s najstaršou (nad 55 rokov) došlo k významnému posunu, kde boli jednotlivé aspekty (najvýraznejšie kultúrna angažovanosť) ako aj celková etnická identita omnoho výraznejšie zastúpené u staršej generácie. Tento poznatok súhlasí s poznatkom ohľadom veku, kde sa zisťuje že starší ľudia majú vžitejšiu etnicitu do svojej prirodzenosti, keďže veľkú časť z faktorov etnickej identity majú odžitú (Holt et al., 2017). Takisto sa však ponúka na re-evaluáciu mediujúci charakter rasy (v prípade tejto štúdie etnicity) a veku, keďže starší ľudia môžu mať viac skúseností s prijímaním, resp. odmietaním etnicity prostredníctvom heterostereotypov, čiže získava ich skúsenosť výraznejší rozmer. Rozdielne národnosti môžu mať takisto rozdielne historické dôvody na odmietanie, resp. prijímanie etnickej identity, ktoré vstupujú do problematiky. Takúto hypotézu sa však v tejto štúdií nepodarilo potvrdiť.

Vzdelanie sa takisto nedá v rámci výskumu interpretovať ako priamy univerzálny prediktor, aj keď kategorizácia vzdelania v rámci dát pravdepodobne neumožnila dostatočnú citlivosť, keďže najnižšia diferenciačná kategória bola tvorená stredoškolským vzdelaním s maturitou, čím boli stratené informácie pravdepodobne významného charakteru, t. j. nižšie (napr. učňovské) vzdelanie. Napriek tomu sa však ukázala tendencia mierne negatívneho vzťahu medzi vzdelaním a etnickou identitou, kde so stúpajúcim vzdelaním klesá dôležitosť etnickej identity ako aj jej komponentov. Z týchto komponentov sa však takisto ukázalo zaujímavým zistenie o mierne pozitívnom vzťahu medzi autostereotypom a vzdelaním, čo naznačuje tendenciu klesajúceho negatívneho stereotypického myslenia spolu so stúpajúcim vzdelaním, a mierne negatívny vzťah medzi kultúrnou angažovanosťou

a vzdelaním. V dôsledku konceptualizácie etnickej identity sú teda dôležitejšie jednotlivé indikátory než celková globálna úroveň etnickej identity.

V predošlej literatúre je naznačená pozitívna asociácia medzi vzdelaním a etnickou identitou, avšak v tomto ohľade dochádza k rozporuplným zisteniam, v závislosti od národnosti a etnicity výskumných vzoriek (napr. Kerpelman, Eryigit, Stephens, 2008).

Rozdiely medzi pohlaviami sa ukázali ako významné len vo veľmi špecifických kombináciách ako národnosti tak jednotlivých komponentov etnickej identity čím sa potvrdzuje výskumné zistenie o malej až žiadnej predikčnej hodnote pohlavia na etnickú identitu (Holt et al., 2017). Avšak spomínané špecifické rozdiely, smerujúce väčšinou k vyšším hodnotám u žien niektorých národností a komponentov etnickej identity ukazujú miernu dominanciu žien, čo je poznatok ktorý sa potvrdzuje v rôznych kontextoch, či ide o ženy ako nositeľky kultúry alebo špecifická situácia žien v rozdielnych etnických skupinách (napr. Koons-Witt, Sevigny, Burrow, Hester, 2014).

Posledným skúmaným komponentom bola skúmaná veľkosť menšiny a jej vzťah ku etnickej identite. Vytvorená hierarchia podľa veľkosti menšín sčasti kopírovala obrátenú hierarchiu podľa hodnôt etnickej identity (t. j. etnická identita negatívne koreluje s veľkosťou danej menšiny), hlavne pri nemeckej národnosti, patriacej k najmenším a zároveň k najvyšším etnickým identitám. Avšak voľná konceptualizácia tejto premennej, vytvorená v dôsledku chýbajúcich dát v tejto oblasti, neumožňuje hlbšie interpretácie a spoľahlivejšie štatistické ukazovatele. Avšak takýto vzťah je naznačený paradoxným javom, kde sa enklávy slovenského obyvateľstva v zahraničí stávajú spoľahlivejším držiteľom slovenských tradícií a zvykov než je tomu u domáceho obyvateľstva (Čukan, Michalík, 2019).

Prezentovaná štúdia do určitej miery potvrdila nastavené teoretické predpoklady, o malom vplyve vybraných demografických charakteristík na etnickú identitu. Do určitej miery sa tým takisto hlbšie potvrdzuje predpoklad vyplývajúci z predošlých výskumov v rámci slovenských reálií, že etnická identita je ako celok viac ovplyvňovaná internými, osobnostnými nastaveniami než vonkajšími demografickými charakteristikami. Avšak posuny na jednotlivých komponentoch, ako aj medzi národnosťami indikujú vysokú miery situačnej a kontextuálnej podmienenosti. V tomto ohľade by výsledkom pravdepodobne pomohla hlbšia analýza interakcií medzi jednotlivými ukazovateľmi, spolu s rôznymi ďalšími demografickými kategóriami, ktoré však v súčasných dátach nie sú obsiahnuté, ako napr. kultúrne špecifiká, výška príjmu. Stále sa však dá opatrne konštatovať, že tieto faktory sú opodstatnené, s významným vzťahom, avšak skôr na úrovni samostatných komponentov než v globálnej miere etnickej identity.

Literatúra:

- Alvarado, M., & Ricard, R. J. (2013). Developmental Assets and Ethnic Identity as Predictors of Thriving in Hispanic Adolescents. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 35(4), 510–523.
- Cohen, E. H. (2004). Components and symbols of ethnic identity: A Case Study in Informal Education and Identity Formation in Diaspora. *Applied Psychology: An International Review*, 53(1), 87–112.
- Cross, W. E. (1978). The Thomas and Cross models of psychological nigrescence: A review. *The Journal of Black Psychology*, 5(1), 13–31.

- Čukan, J., & Michalík, B. (2019). Kontexty zmien kultúry a identity dolnozemsých Slovákov. In J. Šutajová, Š. Šutaj, & B. Kacerová, Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia. (s. 166–167). Košice: UNIVERSUM-EU.
- Fisher, S., Zapolski, T., C., B., Sheehan, C., & Barnes-Najor, J. (2017). Pathway of protection: Ethnic identity, self-esteem, and substance use among multiracial youth. *Addictive Behaviors*, 72, 27–32.
- Gay, G. (1985). Implications of Selected Models of Ethnic Identity Development for Educators. *The Journal of Negro Education*, 54(1), 43–55.
- Holt, L., F., Hovick, S., R., Fete, E. M., & Dailey, P., M. (2017). Taking a Closer Look at the Factors That Influence Ethnic Identity, *Communication Studies*. Online: <https://doi.org/10.1080/10510974.2017.1303620>.
- Kerpelman, J., L., Eryigit, S., & Stephens, C., J. (2008). African American Adolescents' Future Education Orientation: Associations with Self-efficacy, Ethnic Identity, and Perceived Parental Support. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(8), 997–1008.
- Koons-Witt, B. A., Sevigny, E. L., Burrow, J. D., & Hester, R. (2014). Gender and sentencing outcomes in South Carolina: Examining the interactions with race, age, and offense type. *Criminal Justice Policy Review*, 25(3), 299–324.
- Krettenauer, T. (2005). The role of epistemic cognition in adolescent identity formation: Further evidence. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(3), 185–198.
- Kvernmo, S., & Heyerdahl, S. (2003). Acculturation Strategies and Ethnic Identity as Predictors of Behavior Problems in Arctic Minority Adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(1), 57–65.
- Langer, A. (2010). The Situational Importance of Ethnicity and Religion in Ghana. *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, 9(1), 9–29.
- Lebedeva, N. M., & Tatarko, A. N. (2008). Ethnic identity, group status and type of settlement as predictors of ethnic intolerance. *Psychology in Russia: State of the Art*, 1, 102–119.
- Okamura, J. Y. (1981). Situational ethnicity. *Ethnic and Racial Studies*, 4(4), 452–465.
- Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Luyckx, K., Meca, A., & Ritchie, R. A. (2013). Identity in Emerging Adulthood: Reviewing the Field and Looking Forward. *Emerging Adulthood*, 1(2), 96–113.
- Syed, M., Walker, L. H. M., Lee, R. M., Zamboanga, B. L., Armenta, B. E., Umaña-Taylor, A. J., & Huynh, Q. L. (2013). A two-factor model of ethnic identity exploration: Implications for identity coherence and well-being. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(2), 143–154.
- Smith, T. B., & Silva, L. (2011). Ethnic identity and personal well-being of people of color: A metaanalysis. *Journal of Counseling Psychology*, 58(1), 42–60.

Jazyková orientácia a komunikácia s „najbližšími“ na základe vybraných demografických faktorov – vek (historicko-sociologická komparatívna analýza)¹

Nikola Regináčová

Abstrakt:

Dnešné územie Slovenska po stáročia tvorilo integrálnu súčasť Uhorska, ktoré sa vyznačovalo výraznou multietnicitou. Práve zložité politické, sociálne, hospodárske i kultúrne vzťahy prebiehajúce v 19. storočí podmieňovali členenie populácie na základe príslušnosti k jednotlivým národom či etnickým skupinám. Príspevok sa zaoberá aktuálnymi otázkami národnostných menšín a hodnotí ich jazykovú orientáciu v kruhu najbližšej rodiny. Na základe porovnania odpovedí opýtaných respondentov dotazníkovej metódy uskutočnenej v rokoch 2004 a 2017, vyhodnocuje otázky súvisiace s komunikačnými schopnosťami obyvateľov Slovenska prostredníctvom demografického kritéria, ktorým je vek.

Kľúčové slová: jazyková orientácia, národnosť, vek, populácia.

Úvod

Obyvateľstvo je objektom štúdia veľkého množstva vedných disciplín, či už sa jedná o biologické, medicínske, ekonomické alebo spoločenskovedné odbory.² Pri podrobnej analýze populačných štruktúr tak máme k dispozícii množstvo znakov, ktoré majú širší ekonomický a spoločenský význam. Sú výsledkom predchádzajúceho demografického (ekonomického a spoločensko-kultúrneho vývoja) a zároveň významnou mierou ovplyvňujú aj budúce procesy a formovanie populačných štruktúr. Populačné štruktúry je preto potrebné skúmať v interpretácii historického vývoja.³

Územie Slovenska bolo do začiatku 20. storočia súčasťou mnohonárodnostného Uhorska. Významným medzníkom sa stal vznik Československej republiky v roku 1918, kedy bolo územie dnešného Slovenska prvýkrát vo svojej histórii aj teritoriálne zafinované. Práve na prelome 19. a 20. storočia sme zaznamenali najvýraznejšie zmeny vo formovaní národnostnej štruktúry na Slovensku, na ktoré vplýval dlhodobý dejinný vývoj ako aj celý rad ďalších faktorov. So zaznamenávaním údajov o používaní materinského jazyka sa začalo od roku 1880, kedy Uhorský kráľovský štatistický úrad⁴ začal s ich zapisovaním v rámci

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

2 MLÁDEK, Jozef. *Základy geografie obyvateľstva*. Bratislava : SPN, 1992, s. 17.

3 MLÁDEK, Jozef – KUSENDOVÁ, Dagmar – MÁRENČÁKOVÁ, Jana – PODOLÁK, Peter – VAŇO, Boris (eds.). *Demografická analýza Slovenska*. Bratislava : UK, 2006, s. 87.

4 Počiatky založenia *Uhorského štatistického úradu* siahajú do obdobia rokov 1848, v roku 1867 po rúsko-uhorskom vyrovnaní bol Károly Keleti vymenovaný za vedúceho novovytvoreného štatistického odboru Ministerstva poľnohospodárstva priemyslu a obchodu s názvom: *Uhorský kráľovský centrálny štatistický*

oficiálnych štatistických sčítaní. Tie sa uskutočnili v rokoch 1880, 1890, 1900 a 1910. V sčítaní obyvateľov v roku 1880 bol materinský jazyk určovaný nie ako jazyk, ktorý sa obyvatelia naučili v domácom prostredí, ale jazyk, ktorý si prijali za vlastný a ktorým hovorili najradšej a najlepšie.⁵ Od sčítania v roku 1900 sa pri kategórii materinská reč uvádzala reč, ku ktorej sa obyvatelia najviac hlásili a ktorou najradšej hovorili. Mohol to byť teda jeden z mnohých jazykov, ktorý obyvatelia ovládali a ktorý uviedli. Miera subjektivity bola v tomto prípade podstatne väčšia, čo bolo aj jednou z príčin nárastu podielu maďarského obyvateľstva.⁶ Vznikom Československej republiky, sa nová štátna moc identifikovala s jednou národnosťou (československá národnosť) a tomu prispôsobila svoju národnostnú politiku i definíciu národnosti v sčítaniach obyvateľov. V medzivojnovom období sa pod vedením štatistického úradu uskutočnili dva cenzy.

Prvý v roku 1921, kde „*národnosť bola definovaná ako kmeňová príslušnosť, ktorej vonkajším znakom bol spravidla materinský jazyk*“⁷ a sčítanie v roku 1930,⁸ kde zisťovaným znakom v sčítacích hárkoch sa stala národnosť – „*národnosť (materinský jazyk)*“, ktorá bola určovaná podľa materinského jazyka.⁹ Podľa Davida Kertzera a Dominika Arela sú kolektívne identity formované aj prostredníctvom sčítania ľudu.¹⁰ Bolo vyvinutých množstvo mechanizmov na zaznamenávanie identít ako legálnych a byrokratických kategórií v štáte. Riadiace orgány poznajú populáciu a vytvárajú tak „čitateľných ľudí“ prostredníctvom

úrad (*Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal*) ako predchodcu *Uhorského štatistického úradu* (*Magyar statisztikai hivatal*). 18. apríla 1871 bol úrad premenovaný na *Národný kráľovský maďarský štatistický úrad* (*Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal*) a riaditeľom bol Károly Keleti. Vtedy začala nezávislá činnosť národného štatistického úradu. Podrobnejšie informácie: [online]. [cit. 2019-09-20]. Dostupné na internete: <https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2017_05_24_2>.

5 A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. 1. kötet. (*bevezetés*).

6 HOLEC, Roman. Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In ŠVORC, Peter – HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká doba v malom priestore. Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov : Universum, 2012, s. 14.

7 TIŠLIAR, Pavol. Odras národnostnej politiky Slovenskej republiky (1939 – 1945) v štatistickej praxi. In TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHOVÁ, Terézia (eds.). *Populačné štúdie Slovenska 4*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, s. 26.

8 Na Slovensku popri spomenutých (celorepublikových) sčítaniach prebehli ešte dve mimoriadne sčítacie akcie v rokoch 1919 a 1938, na ktorých sa priamo štatistický úrad nepodieľal. TIŠLIAR, Pavol. K percepciám národnosti a jazyka pri sčítaniach ľudu 1919 – 1930 na Slovensku. In TIŠLIAR, Pavol (ed.). *Populačné štúdie Slovenska 5*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015, s. 67.

9 Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Praha : Státní úřad statistický, 1934. Bol prijatý návrh ministerstva vnútra: „*Národnosť sa zapisuje spravidla podľa materinského jazyka. Inú národnosť než tú, pre ktorú svedčí materinský jazyk, možno zapísať vtedy, ak sčítaná osoba nehovorí materinským jazykom ani vo svojej rodine ani v domácnosti a úplne ovláda reč onej národnosti. Židia však môžu vždy priznať židovskú národnosť.*“ TIŠLIAR, P. *K percepciám národnosti...*, s. 82.

10 KERTZER, I. David. – AREL, Dominique. Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In KERTZER, I. David. – AREL, Dominique (eds.). *Census and identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002, s. 1-43. [online]. [cit. 2019-09-11]. Dostupné na internete: <https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=qMxbzF4NdFUC&oi=fnd&pg=PA1&dq=Census,+Identity+Formation+and+Struggle+for+Political+Power&ots=DoWia1j0f&sig=D3ChgywiWW_DWDvHkK4XHEKHSBE&redir_esc=y#v=onepage&q=Census,+Identity+Formation+and+Struggle+for+Political+Power&f=false>.

rôznych postupov, ako sú sčítania obyvateľov, školská dochádzka, daňové záznamy, čím identifikujú obyvateľstvo na základe klasifikačných schém, ktoré v zásade merajú biografické charakteristiky ako sú: pohlavie, vek, povolanie, etnická príslušnosť atď.¹¹ Záujem štátneho aparátu sa orientoval na zavedenie i posilnenie jednotného úradného jazyka.¹² Tento stav sa odrážal v školstve, v kultúre, v tlači, v hospodárstve, ako aj v celom spoločenskom živote menšín, čo bolo aj jednou z príčin skresľovania výsledkov o národnosti obyvateľov v sčítacích cenoch. K problematickým sčítaniam sa zaraďujú najmä posledné sčítanie v Uhorsku z roku 1910 a prvé oficiálne sčítanie na území Československa v roku 1921, vybrané sčítania z týchto rokov patria zo strany odborníkov k najviac kritizovaným a to z dôvodu „umelého“ navyšovania početnosti štátotvorného etnika.

V roku 1938 sa rozhodlo Viedenskou arbitrážou o pripojení južného Slovenska k Maďarsku, čím sa populácia znížila približne o vyše 850 tisíc obyvateľov, z ktorých tretinu tvorili príslušníci slovenskej a českej národnosti.¹³ Zložitá spoločensko-politická situácia (rozbitie Československa, vznik slovenského štátu, strata odstúpených území, tlak zo strany najpočetnejšej nemeckej menšiny na Slovensku) mali vplyv aj na chod verejnej správy, ktorý bol v provizórnom stave. Jedným z riešení sa ukázalo zorganizovanie Mimoriadneho sčítania ľudu v roku 1938.¹⁴ V súlade so zákonom č. 47/1927 Zb. z a n. sa mal nasledujúci census uskutočniť v roku 1940 novozałożeným Štatistickým úradom so sídlom v Bratislave. Sčítanie môžeme označiť za atypické a to z dôvodu netradičnej metodiky uplatnenej pri zisťovaní informácií o národnosti obyvateľstva. Národnosť bola primárne určovaná podľa materinského jazyka, prípadne jazyka bežne používaného v hovorenom styku. Osobitne sa vyčleňovali skupiny židovského a cigánskeho (rómskeho) obyvateľstva, ktoré sa mohli hlásiť len k národnosti židovskej a Rómovia k cigánskej. Špecifikom daného sčítania ostáva aj fakt, že nedošlo k publikovaniu všetkých jeho výsledkov, pričom väčšina bola publikovaná so značným časovým odstupom.¹⁵

Druhá svetová vojna priniesla medzištátne presuny obyvateľstva (obyvatelia nemeckej a maďarskej národnosti), likvidácia Židov počas vojny, repatriácia Slovákov zo Zakarpatskej Ukrajiny, Juhoslávie, Bulharska a Rumunska. Po roku 1945 štátom riadená reslovakizácia, spôsobila potrebu získať obraz národnostného zloženia Československej republiky.

Vláda 18. októbra 1949 vydala nariadenie o sčítaní ľudu v roku 1950, ktoré mal spracovať Státní úrad štatistický, na Slovensku – Slovenský plánovací úrad. Národnosť bola v sčítacom hárku definovaná ako „príslušnosť k národu, s ktorého kultúrnym a pracovným spoločenstvom je sčítaný vnútorne spätý a ku ktorému sa hlási.“¹⁶ Podľa sčítania 1950 sa znížil počet ukrajinského a rusínskeho obyvateľstva (oproti roku 1930) a to z dôvodu nejednotnej etnickej identifikácie sa, keď boli Rusíni vyhlásení za súčasť ukrajinského národa,

11 RUPERT, Evelyn. Population Objects: Interpassive Subject. In *Sociology*, 2011, roč. 45, č. 2, s. 219.

12 HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : SLON, 2011, s. 83, 91.

13 MLÁDEK, J. *Demografická analýza...*, s. 100.

14 Podrobnejšie vid: TIŠLIAR, P. *Odras národnostnej politiky...*, s. 21-51.

15 ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, s. 20-21.

16 GABZDILOVÁ, Soňa. Sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1950, maďarská menšina a historické súvislosti. In *Historický časopis*, 2011, č. 2, roč. 59, s. 275.

so zavedením ukrajinčiny do vyučovacieho procesu. Podstatnú úlohu zohrávalo aj zrušenie gréckokatolíckej cirkvi a prechod na pravoslávie.¹⁷ Výsledky sčítania 1950 neboli zverejnené a v tej dobe ich nemali k dispozícii ani štátne orgány.¹⁸ Tieto dáta boli spracované na úrovni okresov, nespracované rukopisné informácie o národnostnej skladbe sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve a v archíve Štatistického úradu.¹⁹ Nová etapa československých populačných cenzov v demografickom zaznamenávaní nastala sčítaním ľudu z roku 1961, kde bola v sčítacích hárkoch zisťovaná národnosť opýtaných. Nasledovali sčítania v rokoch 1970, so zaznamenávaním národnosti a materinského jazyka, sčítanie 1980 (kde sa opätovne zaznamenávali údaje o národnosti) a posledné sčítanie – v marci 1991 už so zapisovaním národnosti a materinského jazyka. V rámci samostatnej Slovenskej republiky boli informácie o populácii sčítané v máji 2001 a v roku 2011. Až do súčasnosti nie je možné uviesť pri populačných cenzoch viac ako jednu národnosť.

Sčítanie z roku 2001 vykazuje napríklad 85,8 % obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti, pri poslednom sčítaní je už podiel 80,63 % Slovákov. Pri maďarskej národnosti je 9,7 % (2001) a 8,48 % v roku 2011. Nezistenú národnosť v poslednom sčítaní udáva až 7 % populácie SR.²⁰ Zvyšuje sa tak podiel obyvateľov, ktorí v priebehu života menia svoju národnosť na základe rozličných dôvodov, prirodzenej asimilácie, častejšie sa zmena preukázala viac pri mužoch ako pri ženách. Tento proces je rovnaký pri majoritnej slovenskej národnosti, ako aj pri národnostných menšinách.²¹

O jazyk sa zaujímali ľudia už v minulosti, slúžil ako dôležitý nástroj dorozumievania, udržiavania medziľudských kontaktov a spĺňal aj funkciu sociálnej interakcie. Používanie jazyka zároveň veľa napovie o zúčastnených osobách ako je napríklad ich regionálny pôvod, vzdelanie, sociálne pozadie a iné. Práve v súvislosti s utváraním moderných (národných) európskych štátov boli pokusy od začiatku koncipovať obyvateľstvo istého teritória na národ. Podstatnými kritériami boli jazyk, územie, spoločný pôvod atď.²²

Na Slovensku sa výskum národných identít intenzívnejšie začal rozvíjať po roku 1989 a do popredia sa dostáva výskum etnických skupín a národa ako aj procesy národnej identifikácie v historickom kontexte.²³ Predstava o národnosti ako jednoznačne určiteľnej a prirodzenej kategórii, ktorá je od narodenia vlastná každému jedincovi, je veľmi problematická a nejednoznačná.²⁴ Okrem množstva konkrétnych príkladov z histórie existujú v tejto

17 MLÁDEK, J. *Demografická analýza...*, s. 100.

18 GABZDILOVÁ, S. *Sčítanie obyvateľstva na Slovensku...*, s. 280.

19 ŠPROCHA, Branislav – MAJO, Juraj. *Storočie populačného vývoja Slovenska II.: populačné štruktúry*. Bratislava : UK v Bratislave, INFOSTAT, 2016, s. 52.; Bol vydaný aj *Štatistický lexikón obcí Republiky Československej*, pre verejnosť boli údaje sčítania 1950 uvoľnené po odtajnení v roku 1962.

20 *My v číslach. Pohyb obyvateľstva 2019*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2019, s. 42.

21 MLÁDEK, J. *Demografická analýza...*, s. 102.

22 ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor. Identita a jazyk. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 112-114.

23 Koncentrovanejší záujem o samotný pojem „identita“ bol autormi v oblasti humanitných vied zaznamenávaný približne od 60. rokov 20. storočia. KILIÁNOVÁ, Gabriela. *Bádanie o identite*. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 13,15.

24 KLADIWA, Pavel. Národnostní statistika českých zemí 1880 – 1921 – faktory, výsledky a problém jejich interpretace. In *Moderní dějiny*, 2015, roč. 23, č. 2, s.79.

otázke i teoretické koncepty. Podľa A. D. Smitha je národná identita založená na etnických prvkoch, obsahuje predstavu o spoločnom priestore, nie je variantom len skupinovej identity, ale na jej utváraní sa podieľa aj osobná a sociálna identita, ktoré vyjadrujú ako sa jediniec prezentuje v sociálnej interakcii a ako je prijímaný ostatnými.²⁵ Problematiku výskumu národnej identity zaradujeme neustále k aktuálnym témam viacerých vedných disciplín či výskumných oblastí zameraných na spoločnosť. Je potrebné rovnako poznamenať, aké zmeny mali vplyv na vývoj národnostných vzťahov a národnostnej politiky na Slovensku v krátkom období 1989 až 1993, okrem zmeny politického režimu aj zmena štátnej príslušnosti a podobne. Aj keď národnostná problematika (po roku 1989) vo výskumoch verejnej mienky nepredstavuje najsledovanejší problém, jej prínos je nesporný.²⁶

Jednou z úloh projektu APVV-15-0475 „*Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*“ je predstaviť výsledky výskumu z roku 2004²⁷ a porovnať ich s aktuálnymi výsledkami získanými z roku 2017. Základnou aplikovanou metodikou empirického výskumu bol dotazník, na základe ktorého respondenti odpovedali na otázky z oblasti: etnicity, medzietnických vzťahov, právnej regulácie a vyjadrovali sa aj k aktuálnym otázkam spoločenského života. Prvé kolo zberu údajov (ako sme už vyššie spomínali) sa uskutočnilo v novembri 2004 až januári 2005 na vzorke 1 280 respondentov (8x160 osôb) z 8 súborov – Maďari, Rusíni, Ukrajinci, Nemci, Rómovia, Židia, Česi a Slováci žijúci v národnostne zmiešaných oblastiach. V období júl až október 2017 sa následne uskutočnil druhý zber údajov, v rovnakej schéme. Zúčastnilo sa ho 1 151 opýtaných, pričom objektom výskumu boli Slováci z národnostne zmiešaných oblastí a 6 etnických spoločenstiev: Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci, Poliaci a Česi.²⁸ Vybrané postupy, monitorovanie a interpretácia dát na základe dotazníkového prieskumu patria k unikátnym v rámci zisťovania podobných údajov nielen na území Slovenska, ale aj v Európe. Nadobudnuté hodnoty tak na vzorke populácie poukazujú na špecifiká v tendenciách vývoja etnických vzťahov na Slovensku v skúmanom období.

Metóda

Prostredníctvom dotazníkovej metódy boli spracované údaje na základe dvoch kôl zberu informácií v roku 2004 a 2017. Na výskum sme tak z predložených informácií spracovali údaje týkajúce sa etnicity u opýtaných: maďarskej, rómskej, rusínskej, ukrajinskej, nemeckej a českej národnosti. Východiskovým je spracovanie odpovedí respondentov na otázky súvisiace s etnickou identitou na základe vybraných demografických faktorov (ako napríklad pohlavie a vek). Nakoľko sa pohlavie, ako demografický znak na sledovanej vzorke respondentov, nepreukázalo ako dôležitý faktor v súvislosti s hodnotenými kritériami,

25 HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody...*, s. 41-42.

26 Podrobnejšie informácie „*Národnostné vzťahy a národnostná politika na Slovensku a ich význam*“ vid': ŠUTAJ, Štefan et al. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2017)*. Prešov : Universum, 2019, s. 9.

27 Prvý výskum sa uskutočnil v roku 2003 – 2005 s názvom: „*Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti*“, ktorého výsledky boli publikované v záverečnej správe: ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : Universum, 2005.

28 ŠUTAJ, Š. et al. *Tendencie vývoja...*, s. 15-17.

východiskovým demografickým atribútom sa pri spracovaní získaných dát stal faktor veku. Poznanie vekového zloženia je dôležitým analytickým nástrojom. Umožňuje nahradenie hrubých demografických mier, mierami špecifickými. Vo väčšine prípadov tieto demografické znaky ako vek a pohlavie vystupujú ako spoločné kritérium, ktoré sa navzájom ovplyvňuje, no môžu byť skúmané aj samostatne.

Hodnotenú boli odpovede respondentov nemeckej, maďarskej, ukrajinskej, rusínskej, nemeckej a českej národnosti podľa vekovej škály 1. do 34 rokov, 2. od 34 do 44 rokov, 3. od 45 do 54 rokov a poslednou skupinou 5. bol vek nad 55 rokov. Pri výbere jednotlivých členov výskumného súboru bol použitý kvótny výber z hľadiska veku.

Veková štruktúra Slovenska prechádzala významnými zmenami. V období 1. ČSR poklesla detská zložka populácie, pričom postupne narastá početnosť obyvateľov zaradených k neproduktívnej zložke obyvateľstva.²⁹ Ak skúmame vývoj početnosti vekovej zložky v rokoch 1900 až 2000, veková kategória od 0 do 14 rokov má klesajúcu tendenciu, výrazne narástlo obyvateľstvo vo veku nad 60 rokov (takmer 4-násobne). Zároveň na základe štatistických údajov môžeme dokladovať, že počet obyvateľov Slovenska sa takmer zdvojnásobil. Nárast predstavuje zvýšenie počtu obyvateľov vo vyšších vekových kategóriách.³⁰ Diferenciáciu obyvateľov podľa vekového hľadiska môžeme považovať za demografický jav s vysokým stupňom komplexnosti, nakoľko sa formovanie vekovej štruktúry jej obyvateľov dotýka všetkých obyvateľov. Pri jej charakterizovaní sa vychádza z viacerých metód a techník.³¹

Keďže je cieľom štúdie porovnať zisťované údaje respondentov národnostných menšín, aby nedošlo k skresleniu výsledkov bola slovenská národnosť z analýz vyňatá. Dôvodom je, že sa v prvom kole zberu údajov v roku 2004 práve pri slovenskej národnosti nezisťovali údaje súvisiace s nami skúmanými otázkami. Pri druhom kole zberu údajov v roku 2017, Slováci uviedli, že v rodinnom prostredí komunikujú s rodičmi a manželmi (partnermi) v prevažnej väčšine len slovensky, malé percento viac slovensky ako jazykom menšiny. V dotazníku boli položené otázky súvisiace s jazykovými kompetenciami.

Jazyk sa okrem komunikačných, kultúrnych, spoločenských funkcií uplatňuje aj ako znak príslušnosti k etnickým spoločnostiam. Pojem etnickej identity v sebe zlučuje objektívne zložky etnickej príslušnosti (používanie a ovládanie jazyka, územie, spoločná história...) a subjektívnu etnickú sebaidentifikáciu (identifikovanie sa so sebou samým na základe sebapoznania).³²

Pozornosť je v príspevku upriamená na hodnotenie dvoch otázok dotazníkového výskumu: „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?*“ A „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou).*“ Zisťované otázky sme si ciele vybrali, aby sme porovnali odpovede o komunikačných schopnostiach s najbližšími, a teda v domácom prostredí (v privátnej sfére), kde vzťahy s najužším kruhom rodiny môžu relevantne poskytnúť pohľad na osobné vnímanie jazykovej zručnosti opýtaných.

29 ŠPROCHA, B. *Storočie populačného vývoja Slovenska II...*, s. 26.

30 MLÁDEK, J. *Demografická analýza...*, s. 92-94.

31 Podrobnejšie: REGINÁČOVÁ, Nikola. *Úvod do historickej demografie*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2015, s. 83-85.

32 ONDREJOVIČ, S. *Identita a jazyk...*, s. 123.

Ukazovateľom je demografický faktor veku, skupina, ktorá odpovedala na takto stanovenú problematiku predstavovala v roku 2004 – 943 opýtaných a v roku 2017 – 989 respondentov. Takto konštruované otázky boli položené v rámci šiestich kontextov, v dvoch kolách zberu dát (2004 a 2017) a to:

1. Len slovensky
2. Viac slovensky ako jazyk menšiny
3. Rovnako slovensky ako jazyk menšiny
4. Viac jazyk menšiny ako slovensky
5. Len jazyk menšiny
6. Netýka sa

Tabuľka 1: Odpovede respondentov do 34 rokov na otázku: „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?*“

národnosť respondentov do 34 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	4	3	38	0	45
	2017	2	9	11	3	18	2	45
rómska	2004	13	10	9	12	24	0	68
	2017	2	18	33	17	15	3	88
ukrajinská	2004	0	1	3	2	26	0	32
	2017	2	4	11	7	6	0	30
rusínska	2004	0	5	2	4	14	0	25
	2017	4	5	13	8	29	0	59
nemecká	2004	0	3	9	4	3	0	19
	2017	4	5	11	7	6	0	33
česká	2004	6	7	1	0	6	0	20
	2017	4	7	9	7	14	0	41

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Analýza skúmaných národnostných menšín potvrdila dominanciu vlastného jazyka v oboch kolách zberu údajov. Pri hodnotení odpovedí respondentov do 34 rokov, pri danej otázke (*Ktorým jazykom prevažne hovoríte – ste hovorili s rodičmi?*) sa pri maďarskej, ukrajinskej, rusínskej menšine prejavila mierna zmena. Zatiaľ čo v roku 2004 prevažovali odpovede o používaní jazyka spomínaných národnostných menšín, v druhom kole zberu údajov (2017) sa prejavil nárast používania aj slovenského jazyka v komunikácii s rodičmi, respektíve rovnako používania slovenského jazyka ako aj jazyka menšiny. Odlišnú distribúciu sme zaznamenali u Rómov, odpovede na položené otázky boli menej vyhranené a oproti ostatným národnostiam preukazovali pri oboch kolách zberu dát podobné odpovede. Rovnomerne preferovali používanie jazyka menšiny ako aj komunikáciu v slovenskom jazyku. Zároveň je pre túto vekovú kategóriu (do 34 rokov) počet respondentov rómskej národnosti (oproti ostatným opýtaným národnostiam) oveľa vyšší. Súvisí to s vekovou

štruktúrou základného súboru komunity, pre ktorú je charakteristická silná populácia práve v predreprodukčnej prípadne reprodukčnej vekovej štruktúre. Pri českej národnosti sa ukazuje v roku 2004 vyšší počet odpovedí komunikujúcich s rodičmi len slovensky, alebo viac slovensky ako v jazyku menšiny. V druhom kole zberu údajov narástol počet komunikujúcich v jazyku menšiny.

Tabuľka 2: Odpovede respondentov od 35 do 44 rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?“

národnosť respondentov od 35 do 44 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	2	2	32	0	36
	2017	1	4	6	10	10	2	33
rómska	2004	8	4	16	10	12	0	50
	2017	4	3	4	3	9	0	23
ukrajinská	2004	0	2	1	2	39	0	44
	2017	1	8	7	4	13	0	33
rusínska	2004	0	2	3	9	27	0	41
	2017	1	4	5	3	15	0	28
nemecká	2004	3	4	7	9	8	0	31
	2017	1	1	5	0	7	0	14
česká	2004	3	3	3	4	6	0	19
	2017	3	2	10	1	8	0	24

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

V tabuľke 2 sú uvedené preferencie respondentov o používaní jazyka v komunikácii s rodičmi, pri vekovej kategórii od 35 do 44 rokov. Dominancia používania jazyka menšiny je opäť viditeľná pri všetkých opýtaných. Pri maďarskej, ukrajinskej, rusínskej národnosti dominuje jazyk menšiny, najmä v prvom kole zberu údajov, pričom pri získaných hodnotách z roku 2017 dominuje materinský jazyk, zvýšili sa však počty respondentov komunikujúcich s rodičmi aj slovenskom jazyku. Pri rómskej, nemeckej a českej národnosti sú údaje vyrovnané, odpovede boli približne v rovnakom počte priradené ku komunikácii v materinskom, ale aj v slovenskom jazyku.

Tabuľka 3: Odpovede respondentov od 45 do 54 rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?“

národnosť respondentov od 45 do 54 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	0	5	38	0	43
	2017	2	3	3	6	17	4	35
rómska	2004	7	0	6	2	10	0	25
	2017	1	2	7	6	6	4	26
ukrajinská	2004	0	0	3	1	39	0	43
	2017	4	10	15	4	14	4	51
rusínska	2004	1	1	3	3	34	0	42
	2017	1	3	5	2	17	0	28
nemecká	2004	1	1	11	10	14	0	37
	2017	0	9	9	6	14	4	42
česká	2004	2	3	2	3	19	0	29
	2017	7	5	7	2	24	1	46

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Pri hodnotení odpovedí na otázku o komunikácii s rodičmi vo vekovej kategórii od 45 do 54 rokov, sa preukázala vyššia početnosť komunikácie v jazyku menšiny pri maďarskej, ukrajinskej a rusínskej národnosti najmä v prvom kole zberu dát. O 13 rokov neskôr pri týchto národnostiach stúpol počet komunikujúcich aj v slovenskom jazyku s dominanciu materinského jazyka. Pri českej a nemeckej národnosti stúpol počet komunikujúcich aj v slovenskom jazyku najmä v druhom kole (2017) zberu údajov. Rómska menšina komunikovala v roku 2004 aj slovensky ako aj v jazyku menšiny, v roku 2017 číselné údaje vykazujú viac používanie jazyka menšiny ako slovenského jazyka.

Tabuľka 4: Odpovede respondentov 55 a viac rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?“

národnosť respondentov 55 a viac rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	3	4	29	0	36
	2017	0	1	6	5	26	14	52
rómska	2004	4	0	3	2	5	0	14
	2017	1	0	6	7	8	1	23
ukrajinská	2004	0	0	2	5	32	0	39
	2017	2	8	9	4	20	3	46
rusínska	2004	1	0	3	5	41	0	50
	2017	0	4	1	6	28	6	45
nemecká	2004	3	10	19	19	19	0	70
	2017	1	6	16	13	36	18	90
česká	2004	2	3	4	2	74	0	85
	2017	3	2	8	1	29	11	54

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Pri vekovej kategórii respondentov nad 55 rokov je viditeľná výrazná prevaha používania maďarského materinského jazyka v komunikácii s rodičmi, pri maďarskej menšine – a to aj pri prvom kole zberu údajov ako aj v roku 2017. Podobné hodnoty sme zaznamenali aj pri českej, nemeckej a rómskej menšine, kde sa pri staršej populácii dominantne prejavuje jazyk menšiny. Pri ukrajinskej a rusínskej vzorke opýtaných dominuje materinský jazyk v roku 2004 a mierne rastie používanie aj slovenského jazyka v komunikácii s rodičmi v roku 2017. Rovnomerné využívanie jazyka, rovnako slovensky ako aj v jazyku menšiny vykazuje nemecká národnosť. Pre vekovú kategóriu (55 a viac rokov) je počet respondentov nemeckej ako aj českej národnosti (oproti ostatným opýtaným národnostiam) oveľa vyšší. Príčinou je veková štruktúra základného súboru komunity, pre ktorú je charakteristická silná populácia práve v poreneprodukčnej vekovej štruktúre.

Nakoľko sme sa primárne zamerali na skúmanie komunikácie v úzkom rodinnom kruhu, okrem odpovedí respondentov na otázku ohľadom komunikácie v rodine s rodičmi, bola pozornosť upriamená aj na jazyk využívaný vo vzťahu medzi manželmi, respektíve partnermi.

Tabuľka 5: Odpovede respondentov do 34 rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou)?“

národnosť respondentov do 34 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	3	7	17	0	27
	2017	6	3	10	3	7	16	45
rómska	2004	8	5	9	8	16	0	46
	2017	10	13	25	9	7	24	88
ukrajinská	2004	5	2	2	1	15	0	25
	2017	6	1	4	1	1	17	30
rusínska	2004	7	3	1	3	4	0	18
	2017	14	10	8	2	5	20	59
nemecká	2004	4	6	0	1	1	0	12
	2017	6	1	10	2	0	14	33
česká	2004	4	0	0	2	3	0	9
	2017	4	7	9	1	3	17	41

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Pri analýze odpovedí na otázku: ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou), sa pri vekovej kategórii do 34 rokov preukázali isté špecifiká, veľmi podobné s predchádzajúcou skúmanou otázkou. Dominantným jazykom maďarskej národnosti v prvom kole zberu údajov je jazyk menšiny a následne aj v roku 2017 ním ostáva jazyk menšiny, pričom sa pridáva aj jazyk slovenský, konkrétne rovnako slovensky jazyk ako aj jazyk menšiny. Rómska, ukrajinská, nemecká a česká národnosť vykazuje istú zmenu. V porovnaní s rokom 2004 už v roku 2017 väčšina opýtaných v komunikácii v manželskom zväzku využíva viac slovenský jazyk ako menšinový. U rusínskej národnosti tiež stúpa komunikácia v slovenskom jazyku, táto skutočnosť sa intenzívnejšie prejavila v druhom kole zberu dát (v roku 2017).

Tabuľka 6: Odpovede respondentov od 35 do 44 rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou)?“

národnosť respondentov od 35 do 44 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	1	1	0	3	25	0	30
	2017	8	4	3	7	8	3	33
rómska	2004	15	4	16	2	10	0	47
	2017	5	3	1	5	7	2	23
ukrajinská	2004	8	4	7	2	22	0	43
	2017	12	7	7	1	3	3	33
rusínska	2004	10	2	3	3	16	0	34
	2017	8	8	4	1	4	3	28
nemecká	2004	14	5	2	4	2	0	27
	2017	4	1	4	2	1	2	14
česká	2004	13	1	1	1	1	0	17
	2017	7	1	10	0	5	1	24

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Tabuľka 6 reflektuje odpovede respondentov od 35 do 44 rokov. Pri otázke ohľadom komunikácie s manželom(kou) sa maďarská menšina v prvom kole zberu údajov prevažne hlási k jazyku menšiny, v druhom kole nastal posun a údaje sú rozložené pri hodnotených kategóriách rovnomerne, čo naznačuje po 13 rokoch istú odchýlku a prikláňanie sa v komunikácii aj k slovenskému jazyku. Rómska národnosť v roku 2004 sa prevažne hlási k používaniu viac slovenského jazyka ako jazyka menšiny, v druhom kole je menší posun a väčšina opýtaných zase používa viac jazyk menšiny. Pri ukrajinskej, rusínskej národnosti zase stúpa používanie aj slovenského jazyka najmä v druhom kole – teda v roku 2017. Vybraná vzorka nemeckej a českej národnosti sa hlási k používaniu aj slovenského jazyka a to v prvom aj druhom kole zberu informácií o komunikačných zručnostiach.

Tabuľka 7: Odpovede respondentov od 45 do 54 rokov na otázku: „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou)?*“

národnosť respondentov od 45 do 54 rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	2	2	4	33	0	41
	2017	4	1	6	10	8	6	35
rómska	2004	8	3	5	0	8	0	24
	2017	2	2	9	4	6	3	26
ukrajinská	2004	5	2	4	8	24	0	43
	2017	19	9	14	0	5	4	51
rusínska	2004	8	2	1	8	21	0	40
	2017	6	2	10	2	6	2	28
nemecká	2004	13	6	8	3	4	0	34
	2017	22	4	13	1	2	0	42
česká	2004	9	2	6	4	5	0	26
	2017	10	6	14	5	10	1	46

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

V ďalšej časti bola analyzovaná vzorka respondentov vekovej kategórie od 45 do 54 rokov, ktorí odpovedali na otázku: „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou).*“ Pri maďarskej národnosti naďalej výraznejšie dominuje používanie menšinového jazyka, najmä v roku 2004. Pre druhé kolo zberu údajov je naďalej materinský jazyk prevládajúci, pribúda však počet komunikujúcich aj v slovenskom jazyku. Väčšina skúmanej vzorky opýtaných rómskej národnosti pri komunikácii s manželom(kou) využíva viac jazyk slovenský ako jazyk menšiny. Intenzívnejšie sa táto skutočnosť preukazuje v roku 2004 ako v roku 2017. Ukrajinská a rusínska menšina ako dominantný v roku 2004 udáva materinský jazyk, pričom v roku 2017 pribúda počet komunikujúcich rovnako po slovensky ako aj v jazyku menšiny. Nemecká a česká menšina sa prikláňala v komunikácii v druhom kole zberu údajov viac k slovenskému jazyku, ako k jazyku menšiny.

Tabuľka 8: Odpovede respondentov 55 a viac rokov na otázku: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou)?“

národnosť respondentov 55 a viac rokov	kolo zberu	1	2	3	4	5	6	spolu
maďarská	2004	0	0	2	11	21	0	34
	2017	6	4	7	5	20	10	52
rómska	2004	5	1	4	1	3	0	14
	2017	1	2	5	6	6	3	23
ukrajinská	2004	1	5	3	3	25	0	37
	2017	21	5	14	2	2	2	46
rusínska	2004	11	10	0	7	16	0	44
	2017	13	4	4	6	13	5	45
nemecká	2004	19	27	9	3	10	0	68
	2017	34	18	17	7	10	4	90
česká	2004	24	10	22	9	22	0	87
	2017	16	7	16	5	6	4	54

1. len slovensky, 2. viac slovensky ako jazyk menšiny, 3. rovnako slovensky ako jazyk menšiny, 4. viac jazyk menšiny ako slovensky, 5. len jazyk menšiny, 6. netýka sa.

Podobná schéma ako pri predchádzajúcich vekových skupinách sa ukázala aj na vzorke respondentov nad 55 rokov. Pri komunikácii s manželmi maďarskej menšiny v roku 2004 sa prevládajúcim jazykom stáva maďarský, v druhom kole, v roku 2017 pribúdajú aj odpovede o požívaní slovenského jazyka. Podobný stav je aj pri ukrajinskej menšine. Pri rómskej národnosti sú odpovede mierne opačné, zatiaľ čo v roku 2004 prevládal aj jazyk slovenský v roku 2017 pribudla komunikácia v jazyku menšiny. Nemecká a česká národnosť, tak ako v prvom kole rovnako v druhom kole zberu údajov, sa hlási aj k slovenskému a aj k materinskému jazyku, mierne prevláda v roku 2017 používanie jazyka slovenského.

Záver

Rodina zohráva dôležitú úlohu v postavení jedinca, pričom sa realizuje na úrovni vo vzťahu k spoločnosti ako aj k jednotlivým sociálnym skupinám. Stáva sa tak prirodzeným prostredím, ktoré formuje nielen názorové kompetencie jednotlivca. Dôležitým atribútom sa tak stáva jazyk, ktorý sa najčastejšie v rodinnom kruhu používa.

Materinský jazyk zároveň plní špecifické funkcie v prípade etnických skupín žijúcich v minoritnej pozícii, keďže sa stáva univerzálnym prostriedkom na udržiavanie svojbytnosti.³³ Na formovanie národnostnej štruktúry obyvateľov Slovenska a jeho minorít v priebehu dejinného vývoja vplývalo množstvo faktorov ako napríklad: politická situácia v krajine, prirodzená a násilná maďarizácia, neskôr slovakizácia, fyzicko-geografické pomery územia,

33 ĎURKOVSKÁ, Mária. Postavenie materinského jazyka v systéme hodnôt vybraných národností v rokoch 2004 – 2017. In ŠUTAJOVÁ, Jana – ŠUTAJ, Štefan – KACEROVÁ, Barbara (eds.). *Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia*. Prešov : Universum, 2019, s. 67.

pohyb obyvateľstva, zmeny hraníc, legislatívne podmienky národností, štatistické faktory a podobne.³⁴

Analýza respondentov národnostných menšín bola zameraná na hodnotenie komunikácie v privátnej sfére – v rodinnom prostredí. V príspevku sme sa zamerali konkrétne na dve otázky a to: „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s rodičmi?“ a „Ktorým jazykom prevažne hovoríte, resp. ste hovorili s manželom(kou)/partnerom(kou).“ Veková štruktúra respondentov bola v oboch kolách zberu dát (2004 a 2017) rozdelená do štyroch skupín: do 34 rokov, 35 – 44 rokov, 45 – 54 rokov a 55 a viac rokov.

Pri hodnotení otázok o komunikácii vo vzťahu s rodičmi a manželmi dominuje vlastný jazyk menšiny u všetkých etník. Vyskytli sa však aj určité špecifiká. Najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku je maďarská menšina. U respondentov maďarskej národnosti v komunikácii s najbližšími (v roku 2004) vysoko prevyšovalo používanie maďarského jazyka oproti iným menšinám. V druhom kole zberu údajov nastal mierny nárast používania aj slovenského jazyka, ktorý však nemal výrazný charakter. Pri rómskej národnosti prevládala v roku 2004 komunikácia s najbližšími v rómskom ako aj v slovenskom jazyku, pričom v roku 2017 nastala mierna zmena. Oproti ostatným národnostiam je v druhom kole zberu údajov vyšší príklon k materinskému jazyku. Podľa vekového kritéria sa respondenti staršej vekovej kategórie (od 45 rokov a viac) hlásia k menšinovému jazyku (rovnako intenzívne v roku 2017 ako v roku 2004). Pričom mladšie vekové kategórie rómskeho etnika do 45 rokov pri komunikácii využívali viac aj slovenský jazyk.

Na základe získaných výsledkov môžeme sledovať určité generačné rozdiely. Pri staršom obyvateľstve je používanie materinského jazyka dominantnejšie, zatiaľ čo mladšie vekové kategórie sa prikláňajú skôr k používaniu aj slovenského jazyka. Všetky národnosti komunikovali v domácom prostredí viac v menšinovom jazyku práve pri prvom kole zberu údajov (v roku 2004). O 13 rokov neskôr, v roku 2017, sa zvyšuje podiel respondentov komunikujúcich v slovenskom jazyku, s miernou výnimkou rómskej národnosti. Aj napriek týmto údajom sa hodnota: materinský jazyk nepreukázala výrazne podmienená práve vekom, nakoľko nastali určité rozdiely, nie sú však markantné.

Literatúra

A Magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.

1. kötet. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai Hivatal, 1882.

ĎURKOVSKÁ, Mária. Postavenie materinského jazyka v systéme hodnôt vybraných národností v rokoch 2004 – 2017. In ŠUTAJOVÁ, Jana – ŠUTAJ, Štefan – KACEROVÁ, Barbara (eds.). *Stredoeurópske súvislosti národnostného vývoja na začiatku 21. storočia*. Prešov : Universum, 2019, s. 66-78.

KILIÁNOVÁ, Gabriela. *Bádanie o identite*. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKVIČOVÁ, Eva (Eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009.

GABZDILOVÁ, Soňa. Sčítanie obyvateľstva na Slovensku v roku 1950, maďarská menšina a historické súvislosti. In *Historický časopis*, 2011, č. 2, roč. 59, s. 263-283.

HOLEC, Roman. Zmeny národnostného zloženia miest na Slovensku po roku 1918 a možnosti ich interpretácie. In ŠVORC, Peter – HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká doba v malom*

34 REGINÁČOVÁ, N. *Úvod do historickej...*, s. 91.

- priestore. *Zlomové zmeny v mestách stredoeurópskeho priestoru a ich dôsledky (1918 – 1929)*. Prešov : Universum, 2012, s. 13-29.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha : SLON, 2011.
- KLADIWA, Pavel. Národnostní statistika českých zemí 1880 – 1921 – faktory, výsledky a problém jejich interpretace. In *Moderní dějiny*, 2015, roč. 23, č. 2, s.61-82.
- MLÁDEK, Jozef – KUSEDOVÁ, Dagmar – MÁRENČÁKOVÁ, Jana – PODOLÁK, Peter – VAŇO, Boris (eds.). *Demografická analýza Slovenska*. Bratislava : UK, 2006.
- MLÁDEK, Jozef. *Základy geografie obyvateľstva*. Bratislava : SPN, 1992.
- My v číslach. Pohyb obyvateľstva 2019*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2019.
- ONDREJOVIČ, Slavomír – KRUPA, Viktor. Identita a jazyk. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 109-138.
- REGINÁČOVÁ, Nikola. *Úvod do historickej demografie*. Košice : UPJŠ v Košiciach, 2015.
- RUPERT, Evelyn. Population Objects: Interpassive Subject. In *Sociology*, 2011, roč. 45, č. 2, s. 219.
- Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930*. Praha : Statní úřad statistický, 1934.
- ŠPROCHA, Branislav – MAJO, Juraj. *Storočie populačného vývoja Slovenska II.: populačné štruktúry*. Bratislava : UK v Bratislave, INFOSTAT, 2016.
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016.
- Statistický lexikon obcí Republiky Československé 1955*. Praha : Státní úřad statistický a ministerstvo vnitra, 1955.
- ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : Universum, 2005.
- ŠUTAJ, Štefan et al. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2017)*. Prešov : Universum, 2019.
- TIŠLIAR, Pavol. K percepciám národnosti a jazyka pri sčítaniach ľudu 1919 – 1930 na Slovensku. In TIŠLIAR, Pavol (ed.). *Populačné štúdie Slovenska 5*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2015, s. 63-89 .
- TIŠLIAR, Pavol. Odras národnostnej politiky Slovenskej republiky (1939 – 1945) v štatistickej praxi. In TIŠLIAR, Pavol – ŠPROCHOVÁ, Terézia (eds.). *Populačné štúdie Slovenska 4*. Bratislava : Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, s. 21-51.

Internetové zdroje

- Maďarský štatistický úrad. Dostupné na internete: <https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2017_05_24_2>.
- KERTZER, I. David. – AREL, Dominique. Censuses, identity formation, and the struggle for political power. In KERTZER, I. David. – AREL, Dominique (eds.). *Census and identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge : Cambridge Univerzity Press, 2002, s. 1-43. [online]. [cit. 2019-09-11]. Dostupné na internete: <https://books.google.sk/tion+and+Struggle+for+Political+Power&ots=DoWiea1j-Of&sig=D3ChgywIWW_DWDvHkW4XHEKHSBE&redir_esc=y#v=onepage&q=Census,Identity+Formation+and+Struggle+for+Political+Power&f=false>.

Postoje k migrantom a vnímanie bezpečia v kontexte etnicity¹

Michal Kentoš

Abstrakt:

Prezentovaná štúdia analyzuje vnímanie bezpečia a postoje k migrantom a k migrácii etnickými spoločenstvami v Slovenskej republike. Cieľom štúdie bolo analyzovať vzťahy vnímanie bezpečia a postojov k migrácii a migrantov vybranými etnickými skupinami v SR. Zároveň boli skúmané postoje etnických spoločenstiev k ekonomickému a kultúrnemu prínosu ako aj spájanie imigrantov s kriminalitou. Výskumný súbor tvorilo 1325 príslušníkov 8 etnických skupín (slovenská, maďarská, rómska, ukrajinská, poľská, rusínska, nemecká, česká). Výsledky štúdie poukazujú na rozdielnu úroveň hodnotenia migrantov a migrácie jednotlivými etnikami. Ako vyplýva z prezentovaných údajov hodnotenia migrantov a migrácie rôznymi etnikami žijúcimi na Slovensku, sú celkové hodnotenia skôr negatívne. Vo vzťahu k migrantom sa o svoje bezpečie neobávali Slováci, Nemci a Česi. Čiastočné obavy vykazovali Maďari, Rómovia, Poliaci a Rusíni. Najväčšie obavy vo vzťahu k cudzincom prejavovali Ukrajinci. Slováci a Nemci sa rovnako neobávali dôsledkov migrácie, kým ostatné etniká vykazovali obavy o vlastné bezpečie vo vzťahu k ekonomickým a kultúrnym dôsledkom migrácie.

Kľúčové slová: vnímané bezpečie, migranti, etnicita.

Úvod

Etnická kompozícia Európy sa od polovice 20. storočia výrazne mení. Súvisí to najmä s migráciou za prácou v ekonomicky rozvinutejších krajinách Európy. Problémy vyspelých európskych krajín s nedostatkom pracovnej sily, starnutím populácie a zníženou pôrodnosťou saturovali tzv. gastarbeitri. Cudzinci najčastejšie zastávali nízko-kvalifikované a nízko-príjmové profesie, ktoré domáce obyvateľstvo nebolo schopné resp. ochotné vykonávať. Zároveň si zvyšovali kvalitu svojho života v porovnaní s krajinami svojho pôvodu. Mnohí cudzinci neskôr zostali žiť v hostiteľských krajinách a spolu so svojimi rodinami začali meniť ich demografické zloženie. Ekonomická migrácia bola vo svojich začiatkoch jednoduchým a vítaným spôsobom riešenia nedostatku pracovnej sily. V súčasnosti predstavujú migranti komplexnejšiu skupinu, nakoľko okrem ekonomických migrantov, zahraničných študentov a expatriantov zahŕňajú čoraz väčšiu skupinu azylantov a utečencov pred vojnovými konfliktmi najmä z Ázie a Afriky. Ako uvádzajú Davidov a Semyonov (2017), mnohým cudzincom sa však nepodarilo integrovať ani v nasledujúcich generáciách a vytvorili tak segregované etnické komunity s vyššou mierou nezamestnanosti a nižším socioekonomickým statusom v porovnaní s pôvodným obyvateľstvom. V súvislosti s tým začali vyvstávať otázky ohľadom sociálnej a kultúrnej integrácie cudzincov do spoločnosti ako aj otázky

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745 a VEGA 2/0068/19: Postoje voči migrantom v sociálno-psychologických kontextoch.

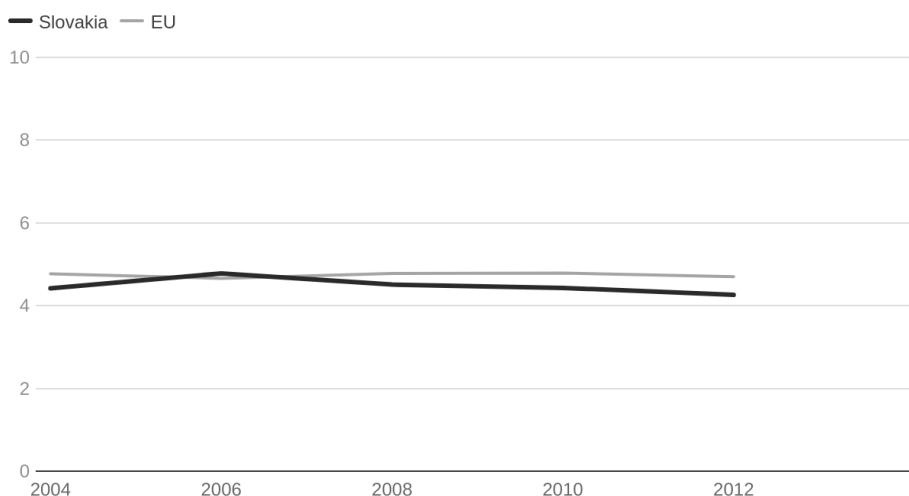
vlastnej národnej identity. Otvorenou tiež ostávajú otázky odlišných náboženských a hodnotových systémov a ich vplyv na európske krajiny. Téma migrácie tak nadobudla aj politické rozmery a prejavuje sa aj v podpore resp. v odmietaní vo verejnom diskurze. Ako uvádzajú Dennison a Geddes (2019), v Európe v poslednom desaťročí stúpa podpora anti-imigračných strán. Jednotlivé krajiny sa líšia tak v podpore imigrácie ako aj postojmi verejnosti k migrantom a k migrácii. Davidov a Semyonov (2017) zároveň referujú o podpore proti-imigračných postojov naprieč celou Európou. Pristáhovalci sú v tomto kontexte vnímaní ako hrozba pre spoločnosť, ekonomiku a kultúru. Mnohí Európania sú presvedčení, že pristáhovalci majú negatívny vplyv na hodnoty, kriminalitu, životné podmienky, sociálne zabezpečenie a kultúru krajiny kam prichádzajú. Viaceré štúdie referujú o rastúcej miere proti-imigračných tendencií na konci milénia a zároveň o ich celkovej stabilite v prvej dekáde 21. storočia (Ceobanu, & Escandell, 2010; Meuleman et al., 2009).

Postoje k migrantom

Postoje k migrantom vysvetľujú dve protichodné teórie – teória etnickej hrozby a kontaktná teória. Teória etnickej hrozby vychádza z práce Blalocka (1967) a je založená na súperení skupín o obmedzené zdroje (pracovné miesta, sociálnu starostlivosť, kultúru). V tomto kontexte je konkurenčná skupina vnímaná ako hrozba, výsledkom čoho sú k nej prechovávané nepriateľské postoje. Doterajší výskum teóriu etnickej hrozby podporil experimentálne (Stephan, Renfro, Esses, Stephan, & Martin, 2005) ako aj na vzorkách veľkých komparatívnych výskumov (Semyonov, Raijman, Yom-Tov, & Schmidt, 2004). Osobitná pozornosť je venovaná dynamike vzťahov s konkurenčnými skupinami na základe longitudinálnych dát (Meuleman et al., 2009).

Protikladom k teórii etnickej hrozby je kontaktná teória. Podľa tejto teórie priamy kontakt medzi skupinami eliminuje udržiavanie typicky negatívnych stereotypov (Allport, 1954). Prostredníctvom kontaktu sú jednotlivci vystavení novým informáciám o inej skupine. Tieto informácie pomáhajú porozumieť obavám a záujmom druhej skupiny a zároveň rozvíjajú afektívne väzby, ktoré znižujú pocity hrozby a vyvracajú negatívne stereotypy o členoch druhej skupiny. V rozsiahlej meta-analýze 713 štúdií Pettigrew a Tropp (2006) potvrdili v rôznych skupinách a prostrediach, že kontakt s príslušníkmi inej skupiny zlepšuje vzťahy a zároveň redukuje predsudky voči nim. Ako uvádzajú Schlueter a Sheepers (2010), funguje však autoselektívne. To znamená, že jedinci s najväčšími predsudkami sa zámerne vyhýbajú kontaktom s členmi iných skupín a naopak ľudia bez predsudkov ich prirodzene vyhľadávajú. Nejednoznačné výsledky prinášajú štúdie o pozitívnom vplyve kontaktov vo vzťahu k imigrantom. Kým niektoré uvedený predpoklad potvrdili (Schlueter, & Scheepers, 2010; Ellison, Shin, & Leal, 2011), iné predpokladaný vzťah nepotvrdili (Gravelle, 2016). Karreth, Singh a Stojek (2015) zistili, že kontakt s imigrantmi môže viesť k ich vnímaniu ako kultúrnej hrozby, čo v konečnom dôsledku môže podporiť celkový anti-imigračný sentiment. Z doterajších výskumov postojov k migrantom a k migrácii vyplýva, že sú sýtené dvomi skupinami faktorov. Prvú tvoria individuálne faktory. Sem patria ekonomicky vulnerabilné skupiny, teda ľudia s nízkym príjmom, vzdelaním a nezamestnaní, ktorí vnímajú imigrantov ako ohrozenie (Semyonov et al., 2004). Rovnako sú s negatívnymi postojmi k imigrantom spájané aj konzervativizmus, nacionalizmus a rasové predsudky (Davidov et al., 2008, Wagner et al., 2010). Druhú skupinu predstavujú faktory na úrovni krajín.

Patria sem ekonomické podmienky, množstvo prichádzajúcich migrantov, negatívny mediálny obraz migrantov ako aj aktuálna politická situácia v krajine (Schlueter, & Davidov, 2013). Na dokreslenie situácie sú tiež zaujímavé komparácie postojov k migrantom medzi jednotlivými krajinami. Giorigi a Vitale (2017) zistili, že obyvatelia severských krajín sú vo všeobecnosti menej hostilní k imigrantom, zatiaľ čo respondenti zo strednej Európy vykazovali priemernú úroveň hostility k migrantom. Ako uvádzajú Ceobanu a Escandell (2008), vo východnej Európe dominujú negatívnejšie postoje k migrantom aj napriek tomu, že nejde o typické cieľové krajiny pre prisťahovalcov. Uvedení autori analyzovali dáta z International Social Survey Programme (ISSP) 1995 – 2003 a zistili, že aj napriek veľkej variácii proti-imigračných postojov medzi krajinami, dáta referujú o negatívnych postojoch k migrantom (Ceobanu, & Escandell, 2010). Z výsledkov medzinárodného komparatívneho prieskumu Európska sociálna sonda (ESS) v rokoch 2004 – 2012 vyplýva, že výsledky slovenských respondentov kopírujú európsky priemer a sú relatívne stabilné v čase ako to dokumentuje graf 1.

Source: ESS • Created with Datawrapper

Graf 1: Priemerné hodnotenia otázky „Žije sa na Slovensku horšie alebo lepšie preto, že sem prichádzajú ľudia z iných krajín?“

Vnímanie bezpečia

Pre problematiku bezpečia je paradoxné, že sa stáva aktuálnou až v čase jeho nedostatku, kedy jedinec pociťuje chýbajúcu kontrolu nad potenciálnym ohrozením. Absencia bezpečia následne môže viesť k psychologickým dôsledkom – nespokojnosti, neistote a zníženej kvalite života, sociálnym dôsledkom – zníženej solidarite, kohézii, obmedzeniu sociálnych aktivít, ako aj k zmenám na úrovni správania – obmedzeniu pohybu, voľnočasových aktivít alebo životného štýlu.

Od začiatkov výskumu vnímania bezpečia bola prakticky jedinou skúmanou témou kriminalita. Strach z kriminality sa stal zaužívaným a zároveň ústredným pojmom problematiky. Aj napriek tomu, že strach z kriminality nebol jednotne definovaný, medzi najviac akceptované možno zaradiť vymedzenie Ferrara a LaGrangea (1987, 71), ktorí strach z kriminality definovali ako „*emocionálnu reakciu na kriminalitu alebo symboly, ktoré kriminalitu pripomínajú*“. Z uvedeného vyplýva, že strach ako reakcia nebol spájaný iba s kriminalitou, ale aj so symbolmi, ktoré s kriminalitou súvisia, ako napr. rozbité okná budov, odpadky, grafity a pod. Postupom času sa popri strachu z kriminality začali objavovať aj ďalšie riziká, ktoré vo svojich dôsledkoch pôsobili obdobne. Týkali sa najmä politických (napr. obdobie studenej vojny), ekonomických (napr. obavy zo straty zamestnania), environmentálnych (ekologické nehody) či sociálnych (imigranti) a zdravotných rizík (zranenia, prenosné choroby), ale aj extrémnych foriem násillia (terorizmus). V uvedenom kontexte sa strach z kriminality stal podmnožinou hrozieb, ktoré narušali základnú ľudskú potrebu – bezpečie. Bezpečie definujú Maurice et al. (2001) ako stav, resp. situáciu, pre ktorú je charakteristická primeraná kontrola nad fyzickým, materiálnym alebo morálnym ohrozením, ktoré prispieva k vnímaniu vlastnej ochrany pred nebezpečenstvom. Autori zaoberajúci sa touto témou rozlišujú jeho dve hlavné dimenzie: *objektívnu dimenziu*, ktorú reprezentuje reálne riziko alebo hrozba a *subjektívnu dimenziu*, týkajúcu sa osobných postojov, resp. vnímania pocitu bezpečia, pričom subjektívne vnímanie ohrozenia sa môže výrazne líšiť od reálneho objektívneho rizika (Nilsen, 2004). Jedinec môže navyše ohrozenie vnímať aj bez zjavnej príčiny, resp. naopak, neuviedomovať si riziko zjavného ohrozenia. Výrost (2012) v tejto súvislosti upozornil na rozlíšenie termínov bezpečnosť a bezpečie. Bezpečnosť interpretuje v širokom, celospoločenskom význame. Naopak bezpečie vzťahuje k telesnej a duševnej integrite jedinca, pričom rozlišuje objektívne podmienky, v ktorých sa jedinec nachádza, ako aj subjektívne vnímanie týchto podmienok, ktoré zabezpečujú ochranu jeho integrity (fyzickej, sociálnej a psychologickej) pred možnými negatívnymi dôsledkami. Metodologický problém uvedených definícií spočíva v tom, že strach z kriminality je podmnožinou vnímania bezpečia a ak jedinec vníma, že je ohrozený predovšetkým kriminalitou, empiricky je takmer nemožné uvedené konštrukty oddeliť. Pre konceptualizáciu vnímania bezpečia je dôležité uviesť relevantné koncepcie, ktoré súvisia s problematikou bezpečia a prispeli k jej poznaniu – viktimizácia, vnímanie rizika, vnímanie prostredia, spoločenské zmeny, psychológia strachu a úzkostlivosti a vplyv médií.

Najviac rozšírenou reflexiou ohrozenia vlastného bezpečia je stať sa obeťou kriminálneho správania. Viktimizácia predstavuje proces spôsobovania ujmy alebo poškodzovania, počas ktorého sa osoba stáva obeťou kriminality. Viktimizačná perspektíva je založená na predpoklade, že obavy obyvateľov o svoju bezpečnosť reflektujú aktuálnu úroveň kriminálnej aktivity, resp. informácie o kriminálnej aktivite, ktoré pochádzajú z konverzácií alebo médií (Bennett, 1991). Problémom sa však stávajú v tom prípade, ak nie sú primerané objektívnym hrozbám viktimizácie. V tomto kontexte existujú sú inkonzistencie medzi objektívnymi údajmi o kriminalite a obavami o bezpečie označované ako „*paradox strachu*“ (Warr, 2000). V tejto súvislosti bolo uskutočnených viacero štúdií, ktoré analyzovali súvislosti medzi úrovňou kriminality a hodnotením bezpečia (Entorf, & Spengler, 2002, Gruszczynska, & Gruszczynski, 2005, Kentoš, Homišinová, & Husovská, 2012). Z ich zistení vyplýva, že napriek klesajúcej celkovej úrovni kriminality v jednotlivých krajinách

Európy, vnímanie bezpečia vykazovalo skôr stabilnú úroveň. K obdobným zisteniam dospel aj Ito (1993), ktorý analyzoval strach z kriminality vo vzťahu k úrovni kriminality. Z jeho zistení vyplýva, že aj napriek veľmi malej pravdepodobnosti stať sa obeťou trestného činu (1 %), až 50 % respondentov vykazovalo uvedené obavy. Uvedený paradox bol spočiatku pripisovaný skreslenému a iracionálnemu vnímaniu na individuálnej úrovni (Balkin, 1979), v neskoršom období sa stal výzvou pre výskumníkov, ktorí sa s uvedenou interpretáciou neuspokojili. Ako uvádzajú vo svojom prehľade Visser, Scholte a Scheepers, (2013), vplyv viktimizácie na vnímanie bezpečia nie je jednoznačný. Časť štúdií uvedený predpoklad jednoznačne potvrdila, iné výskumy vzťah viktimizácie a strachu z ohrozenia dokumentovali len čiastočne resp. predpokladaný vzťah nepotvrdili (Hale, 1996). To viedlo k poznaniu, že vo vnímaní bezpečia existujú stabilné interindividuálne rozdiely. Na tomto základe vznikla teória vulnerability, ktorá vychádza z predpokladu, že určité sociálne skupiny sa cítia menej bezpečne, pretože sú fyzicky aj sociálne zraniteľnejšie. V tejto súvislosti boli zistené negatívnejšie hodnotenia bezpečia ženami (Callanan, & Teasdale, 2009, Bozogáňová, 2016), seniormi (Lane, & Meeker, 2003), jedincami s nízkym dosiahnutým vzdelaním (Kennedy, & Silverman, 1985) a obyvateľmi miest. Paradoxne, ženy a seniori, ktorí vykazovali vyššiu úroveň strachu, boli oveľa menej obeťami trestných činov, ako muži a mladí ľudia. Alternatívne vysvetlenie paradoxu strachu vychádza z toho, že viktimizácia v skutočnosti redukuje strach z ohrozenia a zreálnuje dôsledky kriminality u viktimizovaných a zároveň prehľbuje strach z neznámeho u neviktimizovanej časti populácie. Niektorí autori to vysvetľujú tým, že dôsledky viktimizácie týchto skupín vyvolávajú väčší strach v porovnaní s inými (Stanko, 1988). Väčšia pozornosť je tiež venovaná obeťami násilných trestných činov, čo v konečnom dôsledku zvyrazňuje dôsledky kriminality. Inými slovami, kým viktimizácia je kompenzovaná obeťami trestných činov, páchatelia násilných trestných činov zväčšujú vplyv kriminality. Farrall, Jackson a Gray (2009) v tejto súvislosti upozorňujú na viacero metodologických problémov spojených so skúmaním viktimizácie. Prvým je potlačanie prejavov strachu u mužov. Z ich zistení vyplýva, že muži buď nevykazovali adekvátnu úroveň prejavov strachu, alebo v situáciách, keď to bolo akceptovateľné, prejavovali nadmerný strach. Druhým problémom je, že väčšina viktimizovaných výskumov zisťuje viktimizáciu respondentov za posledných 12 mesiacov, pričom skúsenosti s kriminalitou môžu presahovať uvedené obdobie a nemusia byť respondentmi takto referované. Tretím nedostatkom výskumov obeť kriminality je konceptualizácia skúsenosti s kriminalitou ako jednorazovej udalosti, bez zisťovania dynamiky jej prežívania, ako aj intenzity potenciálnych následkov.

Vnímanie bezpečia a migranti

Farrall, Jackson a Gray (2009) rozlišujú dva typy strachu z ohrozenia. Prvým je strach na základe skúseností. Je založený na osobnej skúsenosti s ohrozením zdravia, majetku alebo osobnej integrity a je spojený s chudobou, rizikovými oblasťami a sociálnou dezorganizáciou. Druhým, rozšírenejším typom je expresívny strach. Vykazujú ho jedinci s ojedinelou skúsenosťou s kriminalitou, pochádzajúci zo stabilného a relatívne bezpečného prostredia. Pre obe skupiny však platí, že strach spôsobuje významné konzekvencie na úrovni každodenných aktivít jedincov. A to až do takej miery, že mnohí jedinci sa stávajú „vážňami vo vlastných domovoch“ len kvôli predstave, že za ich dverami im hrozí nebezpečenstvo. Súvisí to s multiplikačným efektom strachu – nepriamo sa týka aj ostatných jedincov

v spoločnosti. Skogan (1990) označil uvedený efekt ako nepriamu viktimizáciu, teda vplyv vlastných alebo sprostredkovaných informácií o ohrození v okolí. Aj Hale (1996) konštatuje, že nepriame skúsenosti s viktimizáciou majú významnejší vplyv na obavy v porovnaní s priamou viktimizáciou. Skogan (1995) v tomto kontexte uvádza, že množstvo migrantov v krajine spôsobuje etnickú hrozbu, ktorá môže byť chápaná ako ohrozenie bezpečia väčšinového obyvateľstva. Vysvetlením uvedeného je teória etnickej konkurencie, ktorá prítomnosť migrantov interpretuje ako konkurenciu, súťažiacu o tie isté zdroje ako pôvodné obyvateľstvo – pracovné miesta, sociálna starostlivosť, ako aj spoločenský status (McLaren, 2003). Ceobanu (2011) zistil, že s migrantmi sú navyše späté negatívne predsudky spojené s agresivitou, násilím a kriminálnym správaním, ktoré okrem negatívnejšieho hodnotenia bezpečia generujú aj sociálnu nedôveru. Sociálna dôvera je pritom facilitovaná homogenitou spoločnosti. Chiricos, Eschholz, a Gertz (1997) overovali hypotézu, či etnická diverzita obyvateľstva má vplyv na vnímanie bezpečia a zistili, že aktuálna úroveň etnickej diverzity nesúvisí s obavami z ohrozenia. Naopak, vnímaná etnická diverzita súvisela s vnímaním zvýšeného rizika stať sa obeťou kriminálneho činu. Uvedené zistenia však platili pre väčšinové obyvateľstvo. Aj Visser, Scholte a Scheepers (2013) overovali hypotézu vplyvu množstva cudzincov v krajine a vnímanej etnickej hrozby na strach z kriminality a vnímanie bezpečia. Z ich zistení vyplynulo, že množstvo cudzincov nemalo vplyv na vnímanie bezpečia. Naopak, vnímaná etnická hrozba mala vplyv nielen na strach z kriminality, ale aj na vnímanie bezpečia.

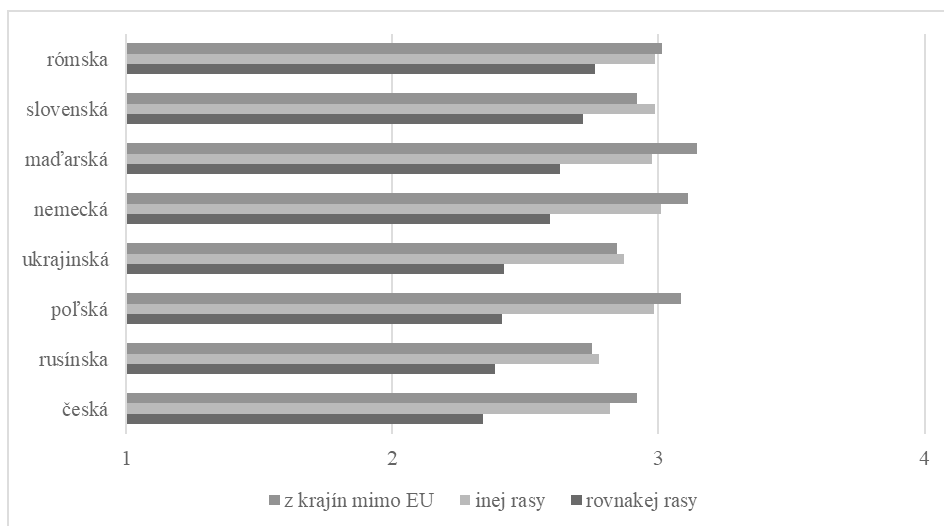
Odlíšnym zdrojom obáv sú ekonomické turbulencie spojené s recesiou a redukciou pracovných miest, ktoré sa manifestujú prostredníctvom ohrozenia vlastného bezpečia (Taylor, & Jamieson, 1998). Dowds a Ahrendt (1995) rozšírili uvedenú problematiku a interpretujú obavy o bezpečie ako strach zo spoločenských zmien a celkovej dezorganizácie spoločnosti. Ako uvádzajú Farrall, Jackson a Gray (2009), idea, že strach z kriminality resp. z migrantov je vyjadrením iných strachov, nie je nová a je založená na abstraktných a difúzných obavách. Problémom je uvedený predpoklad kvantitatívnymi metódami overiť. Preto bolo v tejto súvislosti uskutočnených viacero štúdií, ktoré identifikovali neistotu spojenú so zmenami, akými sú napr. mobilita obyvateľstva, väčšia sociálna a kultúrna heterogenita a z neho plynúca nepredvídateľnosť okolitého prostredia (Young, 1999; Lupton, & Tulloch, 1999).

Výskum postojov k migrantom a k migrácii

Pre výskum postojov k migrantom je typické skúmanie dvoch paralelných konceptov (Bauer, Lofstrom, & Zimmermann, 2000). Prvý predstavujú reakcie na konkrétnych prisťahovalcov, druhý reaguje na okolnosti resp. dôsledky spojené s imigráciou. Pre prvú skupinu sú typické rasové predsudky alebo postoje k etnikám alebo minoritám. Druhú skupinu, podľa uvedených autorov, tvoria politiky, súvislosti a dôsledky imigračného procesu pre krajinu. Uvedená konceptualizácia sa úspešne používa v komparatívnych výskumoch ako napr. Európska sociálna sonda. Postoje ľudí k migrantom a migrácii môžu konzekventne ovplyvňovať ich správanie. Týka sa to najmä pracovníkov, ktorí prichádzajú do kontaktu s migrantmi. Ako napr. zistili Hamilton a Essat (2008) predsudky a stereotypy o cudzincoch u zdravotníckych pracovníkov ovplyvňujú rozhodovanie o diagnostike a liečbe. Vo vzťahu k migrantom a k migrácii nateraz absentujú podrobnejšie dáta o postojoch rôznych skupín

obyvateľov. V tejto súvislosti sme uskutočnili výskum, ktorého cieľom bolo zistiť aké sú postoje jednotlivých etnických spoločenstiev na Slovensku k migrantom s ohľadom na ich pôvod. Zároveň nás zaujímalo aké sú postoje jednotlivých etník k migrácii.

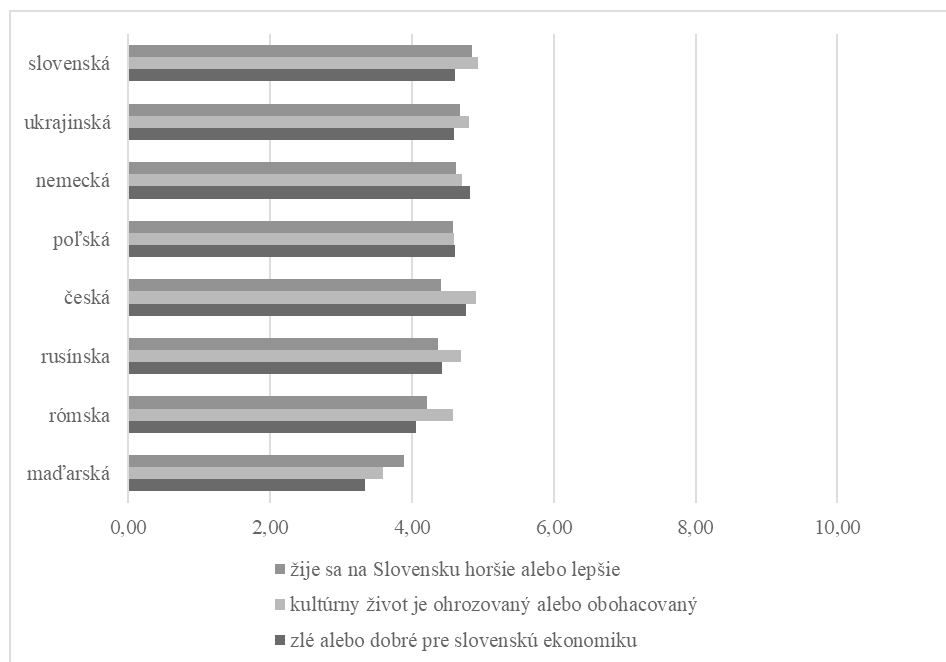
Účastníkmi výskumu bolo sedem etník žijúcich v Slovenskej republike – Slováci, Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci a Česi. Každé etnikum reprezentovalo 160 respondentov. Analyzovaný súbor tvorilo celkovo 1120 respondentov. V rámci jednotlivých skupín boli respondenti vyberaní kvótnym výberom na základe verbálnej deklarácie príslušnosti k menšine. Ďalej boli zohľadnené kvóty vekových skupín, rodu a vzdelania podľa údajov zo sčítania obyvateľov z roku 2011. Celkovo sa výskumu zúčastnilo 588 žien a 563 mužov, priemerný vek žien bol na úrovni $M = 45,00$, $SD = 15,52$ a mužov $M = 44,79$, $SD = 16,56$. Zber údajov sa uskutočnil v mesiacoch júl – október 2017. Dáta boli zbierané anketármi agentúry Median SK formou osobných rozhovorov. Postoje k migrantom reprezentovali tri položky: „*Do akej miery myslíte, že by Slovensko malo dovoliť ľuďom 1. rovnakej rasy alebo etnika, 2. inej rasy alebo etnickej skupiny, 3. ľuďom z chudobnejších krajín mimo Európy aby prišli na Slovensko a žili tu?*“ Respondent odpovedá na 4-bodovej škále (1 = dovoliť mnohým – 4 = nedovoliť to žiadnym). Postoje k migrácii reprezentovali položky: 1. „*Povedali by ste, že je vo všeobecnosti zlé alebo dobré pre slovenskú ekonomiku, keď tu prichádzajú žiť ľudia z iných krajín?*“ 2. „*Povedali by ste, že kultúrny život na Slovensku je vo všeobecnosti ohrozovaný alebo obohacovaný ľuďmi, ktorí sem prídu žiť z iných krajín?*“ 3. „*Žije sa na Slovensku horšie alebo lepšie preto, že sem prichádzajú ľudia z iných krajín?*“ Respondent odpovedá na 11-bodovej škále (0 = negatívne – 11 = pozitívne hodnotenie). Vnímanie bezpečia bolo skúmané pomocou otázky: „*Ako bezpečne sa cítite, alebo by ste sa cítili, prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?*“ Respondenti odpovedali 4-bodovej na škále od veľmi bezpečne až po vôbec nie bezpečne. Vzhľadom na to, že respondenti výskumov nespájajú uvedenú otázku s konkrétnym kriminálnym činom, zahŕňa širšie spoločenské súvislosti vzťahujúce sa k vlastnému bezpečiu. Viktimizácia respondentov bola skúmaná otázkou: „*Stali ste sa vy alebo niekto z vašej domácnosti obeťou vlámania alebo fyzického útoku za posledných 5 rokov?*“ Uvedené položky sú stabilnou súčasťou dotazníka projektu ESS o migrácii. Položky boli výskumne otestované v rôznych jazykových mutáciách a na rozličných populáciách (Davidov et al., 2015). Dizajn výskumu bol založený na testovaní rozdielov medzi pôvodom migrantov resp. dôsledkami migrácie (3 x within subject) v každom etniku (7 x between subject). Preto boli dáta analyzované metódou všeobecného lineárneho modelovania zmiešaného typu pre opakované merania. V prvej časti boli analyzované postoje jednotlivých etník k migrantom. Dizajn výskumu 3x7 umožnil komparáciu troch položiek v rámci siedmych etník. Mauchlyho test sféricity indikoval rozdielne rozptyly nameraných hodnôt ($\chi^2(2) = 44,81$, $p < 0,001$), preto bola použitá Greenhouse-Geisserova korekcia stupňov voľnosti ($\epsilon = 0,97$). Efekt pôvodu migrantov sa ukázal ako významný $F(1,94, 2548,7) = 249$ $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,16$ pričom respondenti najviac akceptovali migrantov rovnakej rasy ($M = 2,53$, $SD = 0,02$), menej migrantov inej rasy ($M = 2,93$, $SD = 0,025$) a najmenej z krajín mimo EÚ ($M = 2,97$, $SD = 0,025$).

Graf 2: Priemerné hodnoty postojov k pôvodu migrantov podľa etník

Významný bol aj efekt etnicity $F(7,1317) = 3,7, p = 0,001, \eta^2 = 0,02$. Post-hoc komparácie preukázali významné rozdiely medzi Rusínmi ($M = 2,64, SD = 0,06$) a Rómami ($M = 2,92, SD = 0,06$), Maďarmi ($M = 2,92, SD = 0,06$), Nemcami ($M = 2,91, SD = 0,06$). Rovnako významná bola aj interakcia pôvodu migrantov a etnicity respondentov $F(13,55, 2548,7) = 4,1, p < 0,001, \eta^2 = 0,02$. Celkovo boli postoje k migrantom rovnakej rasy neutrálne, avšak postoje k migrantom inej rasy resp. z krajín mimo EÚ nadobúdali negatívnejšie valencie.

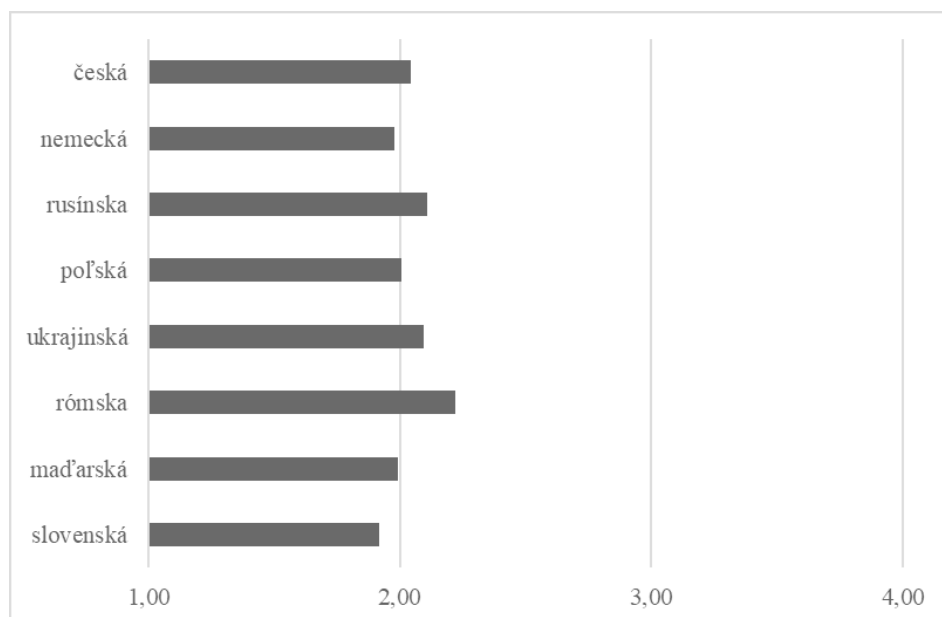
V ďalšej časti boli skúmané postoje k dôsledkom migrácie. Opäť boli analyzované tri položky, hodnotené siedmymi etnikami. Mauchlyho test sféricity nevykazoval rozdielne variancie ($\chi^2(2) = 3,33, p = 0,189$). Efekt dôsledkov migrácie bol významný $F(2,2634) = 7,62, p = 0,001, \eta^2 = 0,006$. Najmenej pozitívne bol hodnotený vplyv na ekonomiku ($M = 4,41, SD = 2,40$) a celkový vplyv na život na Slovensku ($M = 4,45, SD = 2,21$), neutrálnejšie bolo hodnotenie vplyvu na kultúrny život ($M = 4,60, SD = 2,36$).

Graf 3: Priemerné hodnoty postojov k dôsledkom migrácie podľa etník.

Efekt etnicity bol tiež významný $F(7,1317) = 6,209$ $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,032$. Post-hoc komparácie odhalili rozdiely medzi hodnoteniami Maďarov ($M = 3,60$, $SD = 0,16$) na jednej strane a ostatnými etnikami – Slovákmi ($M = 4,79$, $SD = 0,16$), Ukrajincami ($M = 4,69$, $SD = 0,16$), Poliakmi ($M = 4,59$, $SD = 0,15$), Rusínmi ($M = 4,50$, $SD = 0,16$), Nemcami ($M = 4,72$, $SD = 0,15$) a Čechmi ($M = 4,70$, $SD = 0,16$). Rovnako významná bola aj interakcia oboch sledovaných premenných $F(14,2634) = 2,6$, $p = 0,001$, $\eta^2 = 0,014$. Celkovo boli postoje k dôsledkom migrácie mierne negatívne až neutrálne.

V súvislosti s vnímaním bezpečia sme analyzovali hodnotenie bezpečnostnej situácie v mieste bydliska u jednotlivých etník, ktoré reprezentuje graf 4. Z jeho výsledkov vyplýva pomerne priaznivé hodnotenie bezpečnostnej situácie jednotlivými etnikami. Zároveň neboli identifikované štatisticky významné rozdiely v priemerných hodnoteniach bezpečia jednotlivými etnikami.

Graf 4: Priemerné hodnoty otázky „Ako bezpečne sa cítite, prechádzať sa v mieste vášho bydliska po zotmení?“ podľa etník (1 = veľmi bezpečne, 4 = vôbec nie bezpečne).

Tabuľka 1: Postoje k migrantom, migrácii a vnímaniu bezpečia u jednotlivých etník

	Vnímanie bezpečia							
	slovenská	maďarská	rómska	ukrajinská	poľská	rusínska	nemecká	česká
Do akej miery by Slovensko malo dovoliť ľuďom rovnakej rasy alebo etnika ako je väčšina Slovákov, aby prišli na Slovensko a žili tu?	,047	,173*	,134	,265**	,183*	,187*	,045	,048
A čo ľudia inej rasy alebo etnickej skupiny ako je väčšina Slovákov?	,097	,138	,180*	,279**	,199**	,166*	,060	,074
A čo ľudia z chudobnejších krajín mimo Európy?	,058	,081	,099	,202*	,146	-,052	-,073	-,014
Je zlé alebo dobré pre slovenskú ekonomiku, keď tu prichádzajú žiť ľudia z iných krajín?	,020	-,211**	-,157*	-,215**	-,273**	-,169*	-,140	-,187*
Kultúrny život na Slovensku je ohrozovaný alebo obohacovaný ľuďmi, ktorí sem prídu žiť z iných krajín?	,004	-,135	-,229**	-,167*	-,185*	-,256**	-,131	-,145
Žije sa na Slovensku horšie alebo lepšie preto, že sem prichádzajú ľudia z iných krajín?	,016	-,126	-,219**	-,116	-,178*	-,215**	-,106	-,264**

Zároveň sme analyzovali vzájomné vzťahy postojov k migrantom a migrácii a vnímania bezpečia u jednotlivých etník. Ako naznačujú výsledky, korelácie uvedených položiek sa líšia v závislosti od etnika. Vo vzťahu k migrantom sa o svoje bezpečie neobávali Slováci, Nemci a Česi. Čiastočné obavy vykazovali Maďari, Rómovia, Poliaci a Rusíni. Najväčšie obavy vo vzťahu k cudzincom prejavovali Ukrajinci.

Slováci a Nemci sa rovnako neobávajú dôsledkov migrácie, kým ostatné etniká vykazovali obavy o vlastné bezpečie vo vzťahu k ekonomickým a kultúrnym dôsledkom migrácie.

Záver

Prezentované výsledky je možné interpretovať vo viacerých rovinách. Prvou sú priemerné hodnotenia postojov k migrantom a k migrácii. Ako vyplýva z prezentovaných údajov hodnotenia migrantov a migrácie rôznymi etnikami žijúcimi na Slovensku, sú skôr negatívne a zároveň stabilné (Ceobanu, & Escandell, 2010; Davidov, & Semyonov, 2017). Dokumentujú to dáta viacerých prierezových výskumov ako napr. ESS resp. ISSP. Aj nami prezentované dáta kopírujú v priemere uvedený trend. Ako uvádzajú Gorodzeisky a Semyonov,

(2015) slovenskí respondenti vykazujú skôr neutrálne hodnotenia migrantov a migrácie na rozdiel od našich susedov Maďarov a Čechov. Z doterajších výskumov je však zrejmé, že migrantmi sa cítia ohrození najmä vulnerabilní jedinci. Absentujú však údaje o postojoch rôznych etník k migrantom a k migrácii. Prezentované výsledky síce naznačujú významné rozdiely v hodnotení migrácie a migrantov jednotlivými etnikami, avšak ich význam je aj vzhľadom k sile ich efektov skôr teoretický. Väčšie rozdiely sme zaznamenali v posudzovaní jednotlivých skupín migrantov. Všetky etniká žijúce na Slovensku sa zhodli v pozitívnejšom posudzovaní migrantov rovnakej rasy ako migrantov inej rasy resp. z krajín mimo EÚ. Vysvetlením uvedeného by mohli byť rasové predsudky alebo anti-imigračný sentiment ako uvádzajú Ceobanu a Escandell (2008). Aj keď podľa Quilliana (2006), je rasový predpoklad zjednodušeným vysvetlením postojov k migrantom. Pre postoje k migrácii platia obdobné závery. Aj v tomto prípade sme identifikovali rozdiely medzi jednotlivými etnikami avšak sila ich efektu je zanedbateľná. Otázkou v tomto kontexte zostáva opodstatnenosť skúmať oba konštrukty t.j. postoje k migrantom a k migrácii oddelene. Aj keď niektorí autori uvádzajú rozdielne zdroje postojov k migrantom (rasové predsudky) a k migrácii (napr. ekonomické hrozby) (Gorodzeisky, & Semyonov, 2015), iní zdôrazňujú vzájomné prekrývanie oboch konštruktov (Bauer et al., 2000). Obmedzenia výskumu spočívajú v limitovanom množstve položiek, ktoré boli objektom výskumu v oboch doménach ako aj v špecifickom výbere respondentov, ktorý nezodpovedá parametrom populácie SR. Samostatnou otázkou je skúmanie bezpečia pomocou otázky o nočnej prechádzke. Rountree a Land (1996) upozorňujú na to, že takáto otázka je príliš neurčitá a môže zisťovať percepciu rizika stať sa obeťou kriminálneho správania, alebo naopak, všeobecnú úzkostlivosť. Otázka môže byť zároveň podnetná pre jedincov s rozličnými fóbiami. Ferraro a LaGrange (1987) charakterizujú uvedenú otázku ako spôsob zisťovania rizík spojených s vlastným bezpečím, pričom každý respondent má príležitosť zasadiť ju do vlastného kontextu. Otvorenou tiež zostáva otázka vymedzenia lokality, ktorej sa otázka týka, nakoľko jednotliví respondenti môžu miesto bydliska vnímať v rôznom geografickom rozsahu. Ohrozením ekologickej validity otázky skúmajúcej bezpečie je, že je do istej miery hypotetická, najmä pre respondentov, ktorí nočnú prechádzku nepraktizujú. Aj napriek všetkým uvedeným výhradám zatiaľ platí, že zlatý štandard výskumu vnímania bezpečia doposiaľ nebol nahradený či vylepšený a kontinuálne sa v rámci kognitívneho prístupu používa.

Literatúra

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Balkin, S. (1979). Victimization rates, safety and fear of crime. *Social Problems* 26(3), 343–358.
- Bauer, T. K., Lofstrom, M., & Zimmermann, K.F. (2000). Immigration policy, assimilation of immigrants, and natives' sentiments towards immigrants: evidence from 12 OECD countries. *IZA Discussion Paper No. 187*. Bonn: Institute for the Study of Labor. Online: <http://ftp.iza.org/dp187.pdf>
- Bennett, T. (1991). The effectiveness of a police-initiated fear-reducing strategy. *British Journal of Criminology*, 31(1), 1–14.
- Blalock, H. M. (1967). *Toward a theory of minority-group relations*. New York: Capricorn Books.

- Bozogáňová, M. (2016). Gender and gender roles in the context of the perceived safety. In *Sociální procesy a osobnost 2015* (s. 49–55). Brno: Masarykova univerzita.
- Callanan, V. J., & Teasdale, B. (2009). An exploration of gender differences in measurement of fear of crime. *Feminist Criminology*, 4(4), 359–376.
- Ceobanu, A. M. (2011). Usual Suspects? Public Views about Immigrants' Impact on Crime in European Countries. *International Journal of Comparative Sociology* 52(1-2), 114–131.
- Ceobanu, A. M., & Escandell, X. (2008). East is West? National feelings and anti-immigrant sentiment in Europe. *Social science research*, 37(4), 1147–1170.
- Ceobanu, A. M., & Escandell, X. (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. *Annual review of sociology*, 36, 309–328.
- Chiricos, T., Eschholz, S., & Gertz, M. (1997). Crime, news and fear of crime: Toward an identification of audience effects. *Social problems*, 44(3), 342–357.
- Davidov, E., Meuleman, B., Billiet, J., & Schmidt, P. (2008). Values and support for immigration: A cross-country comparison. *European Sociological Review*, 24(5), 583–599.
- Davidov, E., Ciecuch, J., Meuleman, B., Schmidt, P., Algesheimer, R., & Hausherr, M. (2015). The comparability of measurements of attitudes toward immigration in the European Social Survey: Exact versus approximate measurement equivalence. *Public Opinion Quarterly*, 79(S1), 244–266.
- Davidov, E., & Semyonov, M. (2017). Attitudes toward immigrants in European societies. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5), 359–366.
- Dennison, J., & Geddes, A. (2019). A Rising Tide? The Salience of Immigration and the Rise of Anti-Immigration Political Parties in Western Europe. *The Political Quarterly*, 90(1), 107–116.
- Dowds, L., & Ahrendt, D. (1995). Fear of Crime. In Jowell, R. Curtice, J. Park, A. Brook, L. Ahrendt, D. (eds.) *British Social Attitudes: 12th Report*. Dartmouth: Aldershot.
- Ellison, C. G., Shin, H., & Leal, D. L. (2011). The contact hypothesis and attitudes toward Latinos in the United States. *Social Science Quarterly*, 92, 938–958.
- Entorf, H., & Spengler, H. (2002). *Crime in Europe: causes and consequences*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer.
- Farrall, S. D., Jackson, J., & Gray, E. (2009). *Social order and the fear of crime in contemporary times*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferraro, K. F., & LaGrange, R. L. (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological inquiry*, 57(1), 70–97.
- Giorgi A., & Vitale T. (2017). Migrants in the public discourse, between media, policies and public opinion, In S. Marino, R. Penninx, and J. Roosblad (eds.) *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe in the 21th Century: New Approaches Under Changed Conditions*. ILO-Edward Edgar.
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2015). Not only competitive threat but also racial prejudice: Sources of anti-immigrant attitudes in European societies. *International Journal of Public Opinion Research*, 28(3), 331–354.
- Gravelle, T. B. (2016). Party identification, contact, contexts, and public attitudes toward illegal immigration. *Public Opinion Quarterly*, 80(1), 1–25.

- Gruszczynska, B., & Gruszczynski, M. (2005). Crime in enlarged Europe: comparison of crime rates and victimization risks. *Transition Studies Review*, 12(2), 337–345.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International review of Victimology*, 4(2), 79–150.
- Hamilton, M., & Essat, Z. (2008). Minority ethnic users experiences and expectations of nursing care. *Journal of Research in Nursing*, 13(2), 102–110.
- Ito, K. (1993). Research on the fear of crime: perceptions and realities of crime in Japan. *Crime & Delinquency*, 39(3), 385–392.
- Karreth, J., Singh, S. P., & Stojek, S. M. (2015). Explaining attitudes toward immigration: The role of regional context and individual predispositions. *West European Politics*, 38(6), 1174–1202.
- Kennedy, L. W., & Silverman, R. A. (1985). Perception of social diversity and fear of crime. *Environment and Behavior*, 17(3), 275–295.
- Kentoš, M., Homišinová, M., & Husovská, D. (2012). Kriminalita a vnímanie bezpečia v Európe. *Človek a spoločnosť*, 15(4), 78–84. Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-15-rok-2012/4/studie-a-clanky/kriminalita-a-vnimanie-bezpecia-v-europe/>
- Lane, J., & Meeker, W. (2003). Ethnicity information sources and fear of crime. *Deviant Behavior. Interdisciplinary Journal*, 24(1), 1–26.
- Lupton, D., & Tulloch, J. (1999). Theorizing fear of crime: beyond the rational/irrational opposition. *The British journal of sociology*, 50(3), 507–523.
- Maurice, P., Lavoie, M., Laflamme, L., Svanström, L., Romer, C., & Anderson, R. (2001). Safety and safety promotion: definitions for operational developments. *Injury Control and Safety Promotion*, 8(4), 237–240.
- McLaren, L. M. (2003). Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, threat perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces*, 81(3), 909–936.
- Meuleman B., Davidov, E. & Billiet, J. (2009). Changing attitudes toward immigration in Europe, 2002 – 2007: A dynamic group conflict theory approach. *Social Science Research*, 38(2), 352–365.
- Nilsen, P. (2004). Making sense of safety. *Injury Prevention*, 10(2), 71–73.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783.
- Rountree, P. W., & Land, K. C. (1996). Perceived risk versus fear of crime: Empirical evidence of conceptually distinct reactions in survey data. *Social forces*, 74(4), 1353–1376.
- Semyonov, M., Raijman, R., Tov, A. Y., & Schmidt, P. (2004). Population size, perceived threat, and exclusion: A multiple-indicators analysis of attitudes toward foreigners in Germany. *Social Science Research*, 33(4), 681–701.
- Schlueter, E., & Davidov, E. (2013). Contextual sources of perceived group threat: Negative immigration-related news reports, immigrant group size and their interaction, Spain 1996–2007. *European Sociological Review*, 29(2), 179–191.
- Schlueter, E., & Scheepers, P. (2010). The relationship between outgroup size and anti-outgroup attitudes: A theoretical synthesis and empirical test of group threat-and intergroup contact theory. *Social Science Research*, 39(2), 285–295.
- Skogan, W. G. (1990). *The police and the public in England and Wales: A British crime survey report*. HM Stationery Office.

- Skogan, W. G. (1995). Crime and the Racial Fears of White Americans. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 539(1), 59–71.
- Stanko, E. (1988). Hidden Violence Against Women. In M. Maguire, J. Ponting (eds.) *Victims of Crime: A New Deal?* Milton Keynes: Open University Press.
- Stephan, W.G., Renfro, C.L., Esses, V.M., Stephan, C.W., & Martin, T., (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(1), 1–19.
- Taylor, I., & Jamieson, R. (1998). Fear of crime and fear of falling: English anxieties approaching the millennium. *European Journal of Sociology*, 39(01), 149–175.
- Visser, M., Scholte, M., & Scheepers, P. (2013). Fear of Crime and Feelings of Unsafety in European Countries: Macro and Micro Explanations in Cross-National Perspective. *The Sociological Quarterly*, 54(2), 278–301.
- Výrost, J. (2012). Dôveryhodnosť polície a súdov očami respondentov. In J. Výrost et al., *Európska sociálna sonda (5. kolo na Slovensku)* (137–159). Prešov: Universum.
- Wagner, U., Becker, J. C., Christ, O., Pettigrew, T. F., & Schmidt, P. (2010). A longitudinal test of the relation between German nationalism, patriotism, and outgroup derogation. *European sociological review*, 28(3), 319–332.
- Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: Avenues for research and policy. *Criminal justice*, 4(4), 451–489.
- Quillian, L. (2006). New Approaches to Understanding Racial Prejudice and Discrimination. *Annual Review of Sociology*, 32(1), 299–328.
- Young, J. (1999). *The exclusive society: Social exclusion, crime and difference in late modernity*. London: Sage Publications.

Dekréty prezidenta Edvarda Beneša a autonómia – reflexie slovensko-maďarských vzťahov (na príklade komparácie výsledkov empirického výskumu 2004 a 2017)¹

Štefan Šutaj

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá vnímaním dvoch významných otázok zo slovenských a českých dejín, ktoré sa v istých časových obdobiach objavujú ako dôležitá otázka verejných diskusií medzi obyvateľstvom českej, slovenskej, maďarskej a nemeckej národnosti. Je to problematika povojnovej protimenšinovej legislatívy, ktorá vo verejnom priestore rezonuje ako problematika „Benešových dekrétov“. Druhým fenoménom, ktorý rezonuje v slovenskej ale aj v maďarskej spoločnosti je problematika autonómie. Vnímanie týchto historických udalostí interpretujeme prostredníctvom dvoch výskumov z rokov 2004 a 2017 respondentmi respondentov slovenskej, českej, maďarskej a nemeckej národnosti.

Kľúčové slová: dekréty prezidenta E. Beneša, autonómia, národnostné menšiny

Dekréty prezidenta republiky Beneša a autonómia – ich miesto v slovenských dejinách

Slovenská spoločnosť (a neplatí to iba pre ňu) je v istom zmysle historicky stigmatizovaná svojou minulosťou a minulosť sa odráža v súčasnom konaní. Historické udalosti sa inštrumentalizujú v historickej pamäti rôznych skupín obyvateľstva v závislosti od historického obdobia, politickej klímy v danom historickom období, ale aj od politických a spoločenských dejov v súčasnosti. Významnú úlohu v procese ukotvovania historických udalostí v historickej pamäti zohrávajú názory rôznych skupín obyvateľstva, oficiálna (schválená) historická pamäť spracovaná v učebniciach dejepisu a aj vplyv politických elít na vysvetľovanie dejín. Samotné historické udalosti sú oživované v historickej pamäti a v spôsoboch komemorácie.

Tak je to aj v prípade myšlienky autonómie, ktorá mala v slovenských dejinách významnú úlohu najmä v súvislosti s možnosťami usporiadania postavenia Slovákov v Uhorsku (možnosti vytvorenia slovenského etnického územia) a neskôr aj v Československej republike (ako súčasť naplnenia slovenských politických ambícií vo vzťahu k Čechom). Táto dimenzia autonomistickej politiky neustúpila do úzadia ani po roku 1945, aj keď už bola transformovaná do podoby federalistického princípu. Pojem autonómia však bol po druhej svetovej vojne vyradený z politického slovníka v Československu, resp. prevažoval jeho negatívny, pejoratívny výklad.

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

V novom (česko)slovensko-maďarskom vzťahu po roku 1918 dostal pojem autonómie špecifickú podobu a súvisel s nespokojnosťou Maďarov, ktorí zostali v ČSR po jeho vytvorení.² Po podpise mierovej zmluvy v Trianone 4. júna 1920 revizionistické koncepcie naplno ovládli maďarskú politiku a spoločnosť. Nespokojnosť s dohodnutými hranicami sa stala trvalou súčasťou maďarskej politiky, ktorá určenie hraníc považovala za nespravodlivé.³ Československo považovali za umelý výtvar s krátkodobou perspektívou.⁴ Na rôznych úrovniach našli koncepcie integrálnej či etnografickej revízie v maďarskej spoločnosti významný ohlas a boli spojené s vládou politikou a propagandou. Postupne koncepciu integrálnej revízie, ktorej cieľom bolo obnovenie plnej integrity Uhorska, nahradili koncepcie etnografickej (etnickej) revízie. Tie našli v 20. rokoch 20. storočia odraz u maďarských politických špičiek. Výsledkom bola politika mierovej revízie, pre ktorú sa usilovali získať spojencov.⁵ Aj Maďari na Slovensku sa usilovali hľadať možnosti usporiadať svoju pozíciu tak, aby im umožňovala zachovať samosprávne prvky, ktoré by udržali napojenie na materský národ za hranicami novej „vnútenej domoviny“. Programom bola idea revízie, možnosťou pre aktivistické (so štátom spolupracujúce) skupiny autonómia.

Nástupom Hitlera k moci v Nemecku sa však situácia zmenila. Šance dosiahnuť revíziu trianonských hraníc vzrástli.⁶ Výsledkom medzivojnovej európskej politiky a politiky ústupkov voči Nemecku bolo podpísanie Mnichovskej dohody. Na jej základe sa Maďarsko a Poľsko mohli dožadovať, aj sa dožadovali, revízie hraníc na etnických princípoch. Dialo sa tak bez ohľadu na vôľu slovenských politikov, neskúsených v medzinárodnej oblasti. Išlo len o to, akej veľkej časti územia sa Česko-Slovensko, reprezentované na rokovaníach s Maďarskom slovenskými politikmi, bude musieť vzdať.⁷ Revíziu slovensko-maďarských hraníc začala Viedenská arbitráž a po zmarení plánov na integrálnu revíziu vytvorením Slovenského štátu, dokonala tzv. Malá vojna. Viedenská arbitráž ovplyvnila aj úsilie maďarských reprezentácií na Slovensku v spolupráci s maďarskou politikou nielen o revíziu hraníc, ale vytvorila aj model, vymedzenie etnicky definovaného územia.

Územie južného Slovenska pričlenené k Maďarsku v rokoch 1938 – 1939 muselo opustiť podľa slovenských historikov približne 100 tisíc obyvateľov slovenskej a českej národnosti.⁸ Výskumy verejnej mienky a historickej pamäte jednoznačne dokladujú, že toto

2 Podrobnejšie: MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 17-67; HRONSKÝ, Marián. *Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava : Veda, 2011.

3 GLATZ, Ferenc. *Minorities in East-Central Europe. Historical Analysis and a Policy Proposal*. Budapest : Europa institut, 1993.

4 JANEK, István. Maďarské diplomatické úsilie o získanie Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal a kol. *Rozbitie alebo rozpad*. Bratislava : Veda, 2010, s. 237.

5 JANEK, I. *Maďarské diplomatické úsilie ...*, s. 238. Pozri tiež: ŠUTAJ, Štefan. Variácie stop Trianonu v politické paměti. In DEJMEK Jindřich – LOUŽEK Marek (eds.). *Trianonská smlouva. Devadesát let poté*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2010, s. 69-97.

6 DEÁK, Ladislav. *Zápas o střední Evropu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vztahy*. Bratislava : Veda, 1986.

7 Podrobnejšie: JANEK, István. Maďarské a slovenské revizionistické snahy a bilaterálne vzťahy v rokoch 1939 – 1940. In MITÁČ, Ján (ed.). *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*. Bratislava : ÚPN, 2011, s. 74-77; ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. Pozsony : Kalligram, 2009.

8 Podrobnejšie o tomto probléme píše napr.: DEÁK, Ladislav (ed.). *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi*

obdobie vnímajú Slováci aspoň tak negatívne a tak intenzívne ako Maďari na Slovensku represie z rokov 1945 – 1948.⁹

Čo sú to „Benešove dekréty“

Po druhej svetovej vojne sa problematika maďarského revizionizmu aj autonomizmu dostala do inej polohy. Významným spôsobom ju ovplyvnili udalosti z druhej svetovej vojny, akceptovanie dočasného československého zriadenia v Londýne všetkými víťaznými mocnosťami. Pre situáciu po vojne bolo rozhodujúce, že Nemecko a Maďarsko boli vo vojne porazené. Myšlienku „spravodlivých“ hraníc, čo z hľadiska maďarských reprezentácií predstavovalo najmenej etnické hranice neopustili ani po skončení druhej svetovej vojny. Zásadne sa však zmenili podmienky, v ktorých sa zainteresované strany nachádzali a tým aj spôsoby, ktorými sa návrhy na zmenu trianonských hraníc predkladali predovšetkým predstaviteľom víťazných mocností.

Československo ako krajina víťaznej spojeneckej koalície svojou politikou v otázke hraníc požadovalo potvrdenie neplatnosti (anulovania) revízie dosiahnutej Nemeckom a Maďarskom v rokoch 1938 – 1939 a tiež ďalšiu úpravu (rektifikáciu) hraníc v prospech Československa. Výsledkom „povojnovej spravodlivosti“ boli aj dekréty prezidenta E. Beneša, princípy kolektívnej zodpovednosti a kolektívnej viny, represie voči obyvateľstvu nemeckej a maďarskej národnosti. Z pohľadu československej vlády sa mali realizovať preto, aby ďalšie generácie nemuseli znovu bojovať v ďalšej vojne o hranice s Nemeckom a Maďarskom.¹⁰

Bola príčinou povojnových represívnych opatrení nenávisť voči Maďarom, prehnaný nacionalizmus Slovákov? Či to boli len dôsledky situácie pred a po druhej svetovej vojne? Povojnová legislatíva voči Nemcom a Maďarom vychádzala z tézy, že väčšina príslušníkov nemeckej a maďarskej menšiny sa ťažko previnila voči Československej republike a mali značný podiel na jej rozbití. Preferovanou formou riešenia bol transfer, vysídlenie. Vo vzťahu k Maďarsku sa uvažovalo aj o výmene početnej slovenskej menšiny v Maďarsku za časť maďarskej menšiny na Slovensku. Maďarská menšina najcitlivejšie vnímala udalosti po roku 1945, ktoré môžeme súhrnne, aj keď nie správne nazvať ako „Benešove dekréty“, ako symbol pre udalosti a akty právne realizované dekrétmi prezidenta E. Beneša, ale aj nariadeniami Slovenskej národnej rady (SNR), či na základe medzinárodných dohôd alebo rozhodnutiami mocností v čase druhej svetovej vojny alebo krátko po nej (Dohodou o prímerí s Maďarskom z 20. januára 1945, rozhodnutiami Postupimskej konferencie,

Maďarskom a Slovenskom v marci 1939.) Bratislava : Slovak Academic Press, 1993; DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939.* Bratislava : Veda, 1990.

9 PAUKOVIČ, Vladimír a kol. *Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1990, 66 s.; ZELOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef. *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1992. BAČOVÁ, Viera. *Etnická identita a historické zmeny. Výskum obyvateľov vybraných obcí Slovenska.* Bratislava : Veda, 1996.

10 Podrobnejšie o tejto otázke: ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom.* Prešov : Universum, 2014.

medzinárodnou zmluvou o výmene obyvateľstva z 27. februára 1946, Mierovou zmluvou s Maďarskom z 10. februára 1947).¹¹

Do vytvorenia najvyššieho zákonodarného orgánu Dočasného národného zhromaždenia (DNZ) v októbri 1945 boli pre Československo prijímané zákony formou dekrétov prezidenta republiky E. Beneša. Dekréty sa týkali širokého okruhu problémov, ktoré bolo potrebné riešiť v povojnovom období, vytvárali zákonný rámec budovania čsl. štátu v povojnovom období. Dekréty prezidenta republiky E. Beneša neboli vytvorené prezidentom, ale boli pripravované ministrami a vládou. Netýkali sa len problematiky postavenia nemeckej a maďarskej menšiny, mali rôznu povahu a boli z rôznych oblastí života spoločnosti. Rozdielne sa uplatňovali v Čechách a na Slovensku, lebo nie všetky dekréty boli vydané so súhlasom SNR. Nariadenia SNR a dekréty prezidenta E. Beneša v širšom rámci tvorili právny základ obnovovanej ČSR.¹² Ich uplatňovanie a dôsledky boli rôzne voči Nemcom a voči Maďarom, čo vyplývalo z medzinárodných rozhodnutí o riešení problematiky.

Voči Nemcom a Maďarom sa v zmysle prijatých dekrétov, zákonov a nariadení uplatňoval princíp kolektívnej zodpovednosti (viny), ktorého základom bolo, že toto obyvateľstvo malo dokazovať (vyvinieť sa), že sa aktívne podieľalo na odboji alebo bolo v rokoch vojny prenasledované. Nepovažovalo sa teda dopredu za nevinné (ako Slováci alebo iné menšiny) so zdôvodnením, že sa nepostavilo proti zlu (profašistickému maďarskému a nemeckému fašistickému režimu) a na obranu ČSR.¹³ Výnimky, ktoré prezidentské dekréty a nariadenia SNR vytvárali len pre antifašistov, sa netýkali tých, ktorí sa neangažovali ani na jednej ani na druhej strane.

Z hľadiska prezentovaného československým štátnymi orgánmi, aj predstaviteľmi slovenskej politiky, to bol zápas za demokraciu, proti totalitným režimom, za bezpečnosť štátu a svojho „národného“ obyvateľstva. Podobne argumentovali reprezentanti čsl. politiky aj na Parížskej konferencii v roku 1946.

„Benešove dekréty“ a autonómia – interpretácie vyplývajúce z etnických stereotypov

Pri hodnotení slovensko-maďarských vzťahov v období 1945 – 1948 existujú na slovenskej i maďarskej strane určité stereotypy. Kľúčom k nim je národný princíp. Ľudí rozdeľuje spôsob, akým vnímajú minulosť. História sa dostáva do služieb súčasnosti, aby podporovala ciele ideové, národné, štátne, skupinové, ba aj individuálne. To je priestor nielen pre rozdielnu interpretáciu dejín, ale aj pre jej vedomé falšovanie. To je priestor na vytváranie

11 Aj v dnešnej politickej praxi sa všetky opatrenia realizované na základe voči menšinám, vrátane výmeny obyvateľstva, či konfiškácie pozemkového vlastníctva, vysídlenia anyásov alebo transferu Nemcov v politike a publicistike pripisujú „Benešovým dekrétom“. Ako príklad uvedieme vyhlásenie republikovej rady Strany maďarskej komunity z 26. 8. 2017 k 70. výročiu výmeny obyvateľstva realizovanej na základe dohody z 27. 2. 1946, kde sa uvádza, že výmena sa uskutočnila na základe Benešových dekrétov. Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/slovensko/podla-smk-bude-mat-koalicia-kriza/277333-clanok.html> [cit. 25. 11. 2019]. Takýchto príkladov by sme mohli z dennej tlače a politických prejavov uviesť na desiatky.

12 POPÉLY, Árpád – ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László. *Beneš dekrétumok és a magyar kérdés 1945 – 1948*. Budapest : Attraktor, 2007; ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 2012.

13 Pozri BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava : Belimex, 2004.

legiend a mýtov, ktoré rozdeľujú spoločnosť a prispôsobujú minulosť súčasným potrebám. Tento proces nie je jednoduchý aj preto, že ho zatieňujú krivdy, vnímané na vlastnom národe, ktorými sa potom ideológovia snažia ospravedlňovať krivdy spáchané na iných skupinách obyvateľstva či národoch. Pre pochopenie interpretovaných výsledkov dotazníkového výskumu je potrebné uviesť aj ďalšie skutočnosti.

Zatiaľ čo väčšina zo zhruba troch miliónov Nemcov sa musela z bývalej ČSR vysťahovať,¹⁴ väčšina príslušníkov maďarskej menšiny zostala na Slovensku a počas nasledujúcich rokov získala svoje občianske práva naspäť. Na rozdiel od Nemcov obyvateľstvo maďarskej národnosti ako celok nebolo z Československa vysťahované. Kým väčšina obyvateľstva nemeckej národnosti žila v Čechách, väčšina Maďarov v republike žila na Slovensku.

Na rozdiel od obyvateľstva nemeckej národnosti, ktorého sa nemohli týkať žiadne kompenzácie, pretože bolo vysídlené mimo územia Československa, obyvateľom maďarskej národnosti bolo v roku 1948 vrátené československé štátne občianstvo, mnohým boli majetky vrátené najmä pokiaľ ide o nehnuteľný majetok, ktorý nespadal pod „komunistické“ konfiškácie po 25. februári 1948, ale aj pokiaľ ide o poľnohospodársky majetok, konfiškovaný obyvateľom maďarskej národnosti na základe nariadení SNR. Osobitne bolo v rokoch 1949 – 1950 odškodňované obyvateľstvo odsunuté do Čiech.¹⁵

Od roku 1948 dochádzalo k zásadným zmenám v postavení neslovenského obyvateľstva v štáte oproti situácii v povojnovom období.¹⁶ Po februárovom prevrate v roku 1948 boli prijaté zákonné normy na zrovnoprávnenie, resp. na odstránenie niektorých diskriminačných noriem voči obyvateľom maďarskej národnosti. Komunistická strana a jej sekretariáty rozhodovali o všetkých podstatných otázkach spoločenského vývoja a tak opatrenia prijímané koncom 50. a začiatkom 60. rokov mali väčšinou politický nie legislatívny charakter. Akékoľvek diskusie o možných riešeniach na princípe autonómie, ani diskusia o povojnovej legislatíve voči Nemcom a Maďarov neboli akceptované. Politický odmäk reagujúci na výsledky XX. zjazdu KSSZ,¹⁷ sa začiatkom 60. rokov prejavil aj v prehodnotení niektorých opatrení povojnovej národnostnej politiky. Významnú úlohu zohralo ideologické plénum ÚV KSS z decembra 1963, oznámenie ÚV KSČ o porušovaní socialistickej zákonitosti a rezolúcia ÚV KSČ *O preskúmaní kritiky buržoázneho nacionalizmu vznesenej na IX. zjazde KSS*, čo vnieslo do výkladu problematiky maďarskej národnosti a podielu tzv. buržoáznych nacionalistov na opatreniach voči obyvateľstvu maďarskej národnosti v rokoch 1945 – 1948 nové pohľady. Rezolúcia ÚV KSČ z decembra 1963 odsúdila metódu výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, reslovakizáciu a „nábor“ Maďarov do českých krajín. Súčasne bolo konštatované, že zodpovednosť za tieto akcie nenesie skupina tzv. buržoáznych nacionalistov v KSS, ale že išlo o záležitosť celoštátnu, za ktorú

14 Podrobnejšie o problematike Nemcov na Slovensku: GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : SNM. Acta carpatho-germanica XII., 2004.

15 Pozri napr. ŠUTAJ, Štefan. *Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Sv. 8, 1993.

16 Podrobnejšie GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa. Vznik a činnosť Csemadoku-u v kontexte politiky KSČ (1948 – 1951). In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 3, s. 477-497.

17 SIKORA, Stanislav. Under the Banner of Socialism. In ŠUTAJ, Štefan et. al. *Key Issues of Slovak and Hungarian History (A View of Slovak Historians)*. Prešov : Universum, 2011, s. 249-253.

bola zodpovedná KSČ.¹⁸ Myšlienky kultúrnej autonómie sa objavovali v návrhoch Csemadoku z 15. marca 1968, ktoré požadovali spravovanie národnostného školstva autonómnymi menšinovými organizáciami.¹⁹ Kroky, ktoré žiadali urobiť (napr. väčšie kompetencie Csemadoku, nahradenie vedúcej úlohy strany vedúcou úlohou Csemadoku v maďarskej komunite, požiadavky smerujúce k autonómnemu riešeniu etnických záležitostí, vytvorenie národnostných rád ...), boli neskôr normalizátormi vyhodnotené ako protikomunistická činnosť a urobili z týchto kritikov ľudí perzekvovaných, prenasledovaných a vylúčených z verejnej politiky. Podobné tendencie, ktoré smerovali ku kultúrnej, aj územnej autonómii boli predkladané aj v Kultúrnom zväze ukrajinských pracujúcich.²⁰

Československá spoločnosť, ktorá riešila problematiku federatívneho usporiadania, nebola ochotná akceptovať požiadavky, ktoré mali čo i len latentne autonomistický charakter. Predkladané návrhy totiž vytvárali inštitucionálnu bázu pre národnostnú politiku a menšiny a predpokladali aj územno-regionálne vyčlenenie regiónu s maďarskou väčšinou, čo nebolo prijateľné pre slovenskú reprezentáciu, dotovanú informáciami o posilňovaní pôsobnosti maďarských inštitúcií a sporoch na južnom Slovensku. Aj po prijatí zákona o postavení národností z roku 1968 sa predovšetkým László Dobos ako člen vlády zodpovedný za národnostnú politiku, usiloval na rokovaníach v Hrušove v roku 1969 o prípravu takej legislatívy, ktorá by podporovala autonómne prvky v riadení národnostných záležitostí. Nastupujúca normalizácia však zmietla zo stola nielen tieto návrhy, ale aj samotného L. Dobosa.²¹

Situácia po roku 1989 bola komplikovaná vznikom samostatných štátov (rozdelením Československa), komplikovanými medzinárodnými aj vnútropolitickými vzťahmi.²² V tejto situácii sa opäť začalo diskutovať o nedoriešených otázkach slovensko-maďarských vzťahov z minulosti. Prvé pokusy o otvorenie „Benešových dekrétov“ (teda dôsledkov niektorých dekrétov prezidenta E. Beneša a nariadení SNR)²³ sa udiali krátko po novembri 1989, ale aj pred prijatím Slovenska do Európskej únie (EÚ), keď ich zrušenie požadoval vtedajší maďarský premiér Viktor Orbán. Základom maďarskej „národnej“ politiky je orientácia na

18 IRMANOVÁ, Eva. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska po roce 1989*. Ústí nad Labem : Albis internacional, 2005, s. 236.

19 Podrobnejšie o tom: ŠUTAJ, Štefan. Národnostné práva na prelome 60. – 70. rokov 20. storočia. Príklad maďarskej menšiny. In TÍŽIK, Miroslav – KMEŤ, Norbert (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu roku 1968*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2016, s. 109-151.

20 STÁTNIK, Dalibor. Národnostní a náboženské poměry na severovýchodním Slovensku v letech 1968 – 1970 na příkladu okresu Svidník. TÍŽIK, M. – KMEŤ, N. (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu?...*, s. 290-368.

21 Podrobnejšie o tom: In ŠUTAJOVÁ, Jana. *Zákon o národnostiach a Rada vlády Slovenskej socialistickej republiky pre národnosti (predstavy a realita)*. Košice : ŠafárikPress, 2019, 162 s.

22 MITROVITS, Miklós. Rozdelenie Československa a maďarská politika. In LONDÁK, Miroslav – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava : Veda, 2013, s. 290-305; ŠUTAJ, Štefan. Problematika etnických menšín v kontexte historického vývoja v rokoch 1989 – 1993. In LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S. a kol. *20 rokov samostatnej...*, s. 239-262.

23 Podrobnejšie o tejto problematike napr.: ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar – ŠTEFANOVIČ, Milan – ŠUTAJ, Štefan – ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAVACKÁ, Katarína. *Slovakia and Decrees of President of the Czechoslovak Republic Edvard Beneš in the Context of Regulation of the Slovak National Council*. Bratislava : Veda, 2006.

Maďarov v zahraničí, na rozdiel od okolitých štátov, pre ktorých dominantným obsahom národnej politiky je politika voči menšinám žijúcim na ich území.

Aj v domácej politike sa popri problémoch s používaním štátneho jazyka a jazyka národnostných menšín, diskusiou o ústavnom zakotvení menšinových práv, o zákone o národnostných menšinách, boli „Benešove dekréty“ konfliktnou témou počas celého obdobia rokov 1989 – 2002, najmä v čase vlád Vladimíra Mečiara. Prejavilo sa to v programoch politických strán vrátane strán národnostných menšín, ale aj v ďalšom období pri zostavovaní oboch Dzurindových vlád (1998 – 2006). Napriek tomu že Pál Csáky zastával funkciu podpredsedu vlády pre ľudské a menšinové práva a regionálny rozvoj (európske záležitosti ľudské práva a menšiny), jeho Strana maďarskej koalície (SMK) nedosiahla od svojich koalíčných partnerov výraznejšie ústupky v oblasti povojnovej legislatívy.

Nástupom prvej vlády Róberta Fica a neúčastou strán národnostných menšín vo vláde, nastúpila namiesto dialógu konfrontácia (dotovaná naivným, ale agresívnym nacionalizmom Jána Slotu), ktorá však postupne ochabla, najmä vďaka spoločným ambíciám v medzinárodnej oblasti vládnych reprezentácií vedených R. Ficom a V. Orbánom. Tie napriek tomu, že na oboch stranách pokračovala politika čerpajúca z nacionálnej demagógie a národného populizmu,²⁴ odbúrali napätie v medzinárodných vzťahoch, čo sa prejavilo aj vo vnútornej politike a menej konfrontačnej národnostnej politike. Súčasťou vlády R. Fica v roku 2016 (pokračujúcej vládou pod vedením Petra Pellegriniho) sa stala aj strana MOST – HÍD vedená Béloom Bugárom. Napriek tomu, že táto strana nemala podporu oficiálnych reprezentácií Maďarska, sa národnostné vzťahy a národnostná politika stabilizovali a reprezentantom tejto politickej strany, Maďarom aj Slovákom, sa podarilo realizovať umiernenú národnostnú politiku s pozitívnymi dopadmi na národnostné vzťahy. To vylučovalo otváranie nedoriešených historických otázok.

Po roku 1989 v slovenskej spoločnosti začala snaha o decentralizáciu a modernizáciu verejnej správy. Po roku 2002 posilnenie samosprávy, prenesenie kompetencií na úrovne obcí a samosprávnych krajov, zmeny vo financovaní územnej samosprávy vytvorili podmienky pre jej posilnenie. V roku 2004 bolo presunutých viac ako 400 kompetencií z miestnej štátnej správy na obce a samosprávu vyšších územných celkov.²⁵ Súčasťou týchto zmien bola aj modernizácia verejnej správy, ktorá je typickým znakom pre celé obdobie až do súčasnosti. To sú procesy, ktoré na jednej strane posilňujú stabilitu a kompetencie miestnych samospráv na rôznych stupňoch, ale zároveň aj eliminujú význam etnického faktora pre usporiadanie regiónu a uplatňovanie rôznych druhov kompetencií a právomocí, ktoré nemusia, ale môžu, mať aj etnické pozadie. Ich základom je však občiansky princíp. Podstatné pre spravovanie a uplatňovanie práv a kompetencií je príslušnosť k regiónu (spravovanej územnej jednotke), nie príslušnosť k etniku. Týmto sa problém autonomizmu, ktorý bol postrachom slovenských politických strán, transformoval na Slovensku do podoby hľadania efektívnej samosprávy a jej posilňovania. Problematika autonómie ustúpila do úzadia

24 MESEŽNIKOV, Grigorij – GYÁRFÁSOVÁ, Oľga. *Národný populizmus na Slovensku*. Bratislava : IVO, 2008, 56 s.

25 NIŽŇANSKÝ, Viktor. Decentralizácia štátu a modernizácia verejnej správy. In SZOMOLÁNYI, Soňa. *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesta k stabilite 1998 – 2004*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 269-283. ŠUTAJOVÁ, Jana. Reforma verejnej správy na Slovensku s ohľadom na postavenie maďarskej národnosti. In ŠUTAJ, Štefan. A kol. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Univesrum, 2008, s. 75-85.

aj v súvislosti s členstvom v EÚ. Najmä schengenské hranice vytvorili priepustnosť hraníc, možnosti pre pohyb obyvateľstva.

Podnety pre diskusiu o menšinových otázkach, vrátane „Benešových dekrétov“ prichádzali neraz z Maďarska. Pre reprezentácie Maďarska sa stala otázka Maďarov na Slovensku (maďarstva) súčasťou medzinárodnej aj vnútornej politiky. Bolo to aj v súvislosti so vstupom Slovenska do Rady Európy, ale najmä do NATO či EÚ. Mnohé diskusie o postavení maďarskej menšiny na Slovensku, boli inšpirované maďarskými vnútrostraníckymi problémami (napr. voľby, referendum o štátnom občianstve) a otvárali témy, (napr. diskusie o dekrétach prezidenta E. Beneša, autonómia).²⁶ Na Slovensku sa väčšinou nestali predmetom verejných diskusií z obavy o krehkú politickú koalíciu v čase, keď dominantnou pre maďarské politické reprezentácie, resp. z obavy, že by SMK, resp. MOST-HÍD nemohli dokončiť pre ňu výhodné reformy na postoch, ktoré zastávali jej predstavitelia vo vláde SR.²⁷ Väčšinou s návrhmi otvárajúcimi povojnovú legislatívu prichádzali v čase, keď boli v opozícii. K nim môžeme zaradiť aj pokusy Jánoša Bószu o zaregistrovanie Občianskeho združenia Juho-hornozemská rada za sebaurčenie (Južanská rada za sebaurčenie), potom Juho-hornozemská autonómna rada v roku 2007. Po odmietnutí týchto združení Ministerstvom vnútra sa pokúsil vytvoriť Hnutie za regionalizmus a navrhol vytvorenie Juho-hornohorského autonómneho okolia, ktoré by siahalo od Šamorína po Kráľovský Chlmec.²⁸ Jeho aktivity však odmietli aj predstavitelia maďarského politického života na Slovensku.

Opozičná SMK síce v programe z roku 2011 spomínala možnosti školskej, kultúrnej a regionálnej (rozumej územnej) autonómie, ale v ďalšom období ho nahradila priateľnejším pojmom „samospráva“.²⁹ V období pôsobenia strany MOST-HÍD vo vládnej koalícii po roku 2016 sa niektoré prvky kultúrnej a školskej autonómie (napr. Fond na podporu kultúry národnostných menšín) pretransformovali do reálnej politiky.³⁰ V medzinárodnej politike je potrebné všetky kroky v tejto oblasti vnímať aj v súvislosti so základnou líniou maďarskej politiky postavenej na budovaní jednoty maďarského národa ponad hranice, ktorej súčasťou je zabezpečenie štátneho občianstva pre Maďarov za hranicami, presadzovaním myšlienky autonómie ako dôležitého komponentu tejto jednoty, podpory všetkých aktivít (kultúrnych, školských, športových...) Maďarov za hranicami. Politiky, ktorá by slovami V.

26 ŠUTAJ, Štefan. Benešove dekréty ako nástroj politickej propagandy. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : Universum, 2004, s. 90-111; Ešte v decembri 2015 predseda maďarského parlamentu László Köver spôsobil diplomatické napätie výrokom pre český denník *Právo lidu*. Uviedol, že Slovensko a Česká republika nemali byť prijaté do Európskej únie. Obe ministerstvá zahraničných vecí si predvolali maďarských veľvyslancov, aby toto vyhlásenie vysvetlili. Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/slovensko/vyjadrenia-l-kovera-berie-lajcak-ak/171794-clanok.html> [cit. 25. 10. 2019].

27 ŠUTAJ, Štefan – SÁPOSOVÁ, Zlatica. Národnostná politika Slovenska vo vzťahu k maďarskej menšine po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989...*, s. 18-31; ŠUTAJ, Štefan. Slovensko-maďarské vzťahy, maďarská menšina na Slovensku, problematika občianstva a euroústava. In GBÚROVÁ, Marcela (ed.). *Európske občianstvo a národná identita*. Prešov : Slovacontact, 2006, 183-194.

28 Projekt autonómie. Dostupné na internete: http://www.shp.hu/hpc/hpc_member_3_g.php?azonosito=commorakozigaz&oldalkod=1d5S524AAv [cit. 23. 12. 2018].

29 Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/553735/komentar-daga-danisa-madari-zia-daju-uzemnu-autonomiu/> [cit. 15. 08. 2019].

30 Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/slovensko/a-ravasz-fondom-davame-mensinam-is/245224-clanok.html> [cit. 05. 06. 2019].

Orbána „*budúcnosť Karpatskej kotliny písala po maďarsky*“ a ktorá sa prejavuje v činnosti „Stálej maďarskej konferencie“ (MÁÉRT).³¹

Problematika dekrétov prezidenta E. Beneša a nariadení SNR a požiadavky zrušiť ich, prípadne odškodniť obyvateľov maďarskej národnosti bola súčasťou politiky maďarských reprezentácií na Slovensku po celé obdobie, ale presadzovaná bola s rôznou intenzitou. Najväčšie diskusie sa rozpúťali pri pokuse rokovať o spoločnej deklarácii o uzmiernení, ktorá bola sproblematizovaná snahou SMK predložiť do NR SR zákon o odškodnení Maďarov za „Benešove dekréty“. Vyvrcholila návrhom poslancov Slovenskej národnej strany (SNS) na uznesenie „*o nedotknuteľnosti denacifikačných dokumentov k usporiadaniu pomerov po II. svetovej vojne*“ o ktorom rokovala NR SR 20. septembra 2007. Pod uznesenie sa podpísali všetky slovenské parlamentné politické strany, mimo SMK.³² Podľa niektorých autorov v súvislosti s Listinou základných práv a slobôd, ktorá sa stala súčasťou ústavného systému Slovenskej republiky stratili platnosť ustanovenia a zákony, ktoré nie sú v súlade s touto Listinou. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na rozdiely medzi platnosťou a účinnosťou právnych noriem. Na rušenie právnej normy od začiatku, od jej vzniku (*ex tunc*) a zrušenie od vydania zrušovacej právnej normy (*ex nunc*). Z toho vyplývajú rozdiely medzi tým, že dekrétý prezidenta E. Beneša sú súčasťou slovenského právneho poriadku, ale nie sú účinné.³³ Navyše, mnohé dekrétý prezidenta E. Beneša boli novelizované, či zrušené už v pojnovom období.

Napriek tomu agenda „Benešových dekrétov“ žila a sporadicky sa objavovala v rôznych sférach politického života na Slovensku aj v Maďarsku, ba aj v európskych inštitúciách.³⁴ Na tomto mieste nie je možné hodnotiť všetky aktivity tejto oblasti. Pri hodnotení svojho funkčného obdobia v europarlamente v roku 2018 P. Csáky uviedol, že medzi svoje najvýznamnejšie aktivity považuje podporu piatich petícií, medzi nimi aj „petíciu za ospravedlnenie sa v oblasti aplikácie tzv. Benešových dekrétov na základe princípu kolektívnej viny“.³⁵

Výsledky interdisciplinárnych výskumov Spoločenskovedného ústavu SAV

Aj keď od roku 1989 národnostná problematika nefiguruje pri výskumoch verejnej mienky medzi najvýznamnejšími problémami, s ktorým zápasia obyvatelia Slovenska, jej význam na spoločnosť je nesporný. V rámci predchádzajúcich projektov Spoločenskovedného ústavu SAV, na ktoré nadväzuje aj tento výskum, bola problematike Benešových dekrétov

31 Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/zahranicie/orban-v-otazkach-obcianstva-volebneho-pr/291642-clanok.html> [cit. 12. 11. 2019].

32 ŠUTAJ, Štefan. Slovenské a maďarské politické elity a slovensko-maďarské vzťahy na Slovensku (na príklade roku 2007). In ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie*. (Historické, politologické a právne súvislosti.). Prešov : Universum, 2007, s. 40-62.

33 KLIMKO, Jozef. Viedenská arbitráž a súčasnosť. In ŠMIHULA, Daniel. *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti*. Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008, s. 103-111.

34 Štátny tajomník maďarského úradu vlády zodpovedný za národnú politiku Árpád Potápi v prejave v Bonyháde pri príležitosti 70. výročia výmeny obyvateľstva potvrdil odhodlanie Maďarska bojovať za zrušenie Benešových dekrétov „*všetkými silami*“. *Pravda*, roč. 27, č. 129, 6. 6. 2017. (mti) Budapešť má opäť na programe Benešove dekrétý.

35 Dostupné na internete: <http://www.teraz.sk/slovensko/p-csaky-europoslanec/339614-clanok.html> [cit. 12. 11. 2019].

venovaná dostatočná pozornosť, boli spracované základné charakteristiky povojnovej legislatívy,³⁶ aj inštrumentalizácia problematiky v politike a vnímanie problematiky respondentmi našich výskumov.³⁷

V rokoch 2004 a 2017 sa uskutočnil zber údajov pre komparatívny výskum národnostných vzťahov a postavenia národnostných menšín na Slovensku, ktorého súčasťou boli aj otázky zamerané na vnímanie problematiky dekrétov prezidenta E. Beneša a problematiky autonómie. Vychádzali sme z predpokladu, že bude súvislosť medzi odpoveďami na tieto otázky medzi respondentmi zainteresovaných etník teda Slovákov, Čechov, Maďarov a Nemcov. Vzhľadom na to, že sme si uvedomovali tento aspekt „Benešových dekrétov“, formulovali sme varianty odpovedí pre respondentov v tu prezentovaných výskumoch tak, ako sú pertraktované vo verejnej mienke v Čechách a na Slovensku. V duchu zaužívanej, aj keď nesprávnej charakteristiky, považujeme za „Benešove dekréty“ pre tento prípad celý komplex opatrení voči nemeckej a maďarskej menšine bez ohľadu na to, či boli vydané E. Benešom, Dočasným alebo Ústavodarným národným zhromaždením, SNR alebo sa odvíjali od medzinárodnoprávných dohôd či rozhodnutí.

Výskumná vzorka / Účastníci výskumu (Slováci, Maďari, Nemci, Česi)³⁸

V súlade s cieľom projektu sa v roku 2017 uskutočnil zber údajov, ktorý v hlavných ukazovateľoch kopíroval výskumnú vzorku z roku 2004. Zber údajov sa uskutočnil v mesiacoch júl – október 2017. Dáta boli zbierané anketármi agentúry Median SK formou osobných rozhovorov.

Analýzovaný súbor v roku 2017 tvorilo 1151 respondentov. Objektom výskumu boli Slováci z národnostne zmiešaných lokalít a šesť etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku – Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci, Česi. V rámci jednotlivých skupín boli

36 Z historicky orientovaných projektov je možné spomenúť štúdie a publikácie: ŠUTAJ, Štefan. Le mémoire de la minorité hongroise en Slovaquie et les conséquences de la seconde guerre mondiale (les décrets Benes). In *La nouvelle alternative*. 1995 (38), 37-38; ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty E. Beneša v povojnovom Slovensku*, Bratislava : Veda, 2002; ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : Universum, 2004.

37 VÝROST, Jozef – HOMIŠINOVÁ, Mária. (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti. Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu v rámci riešenia Štátneho programu výskumu a vývoja 2003/2005*. CD ROM, Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005; ŠUTAJ, Štefan – HOMIŠINOVÁ, Mária – SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJOVÁ, Jana. *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (identita a politika)* Prešov : Universum, 2006; O výskumoch Spoločenskovedného ústavu SAV sú podrobnejšie informácie v: ŠUTAJ, Štefan. Slovak and Hungarian History – the subjekt of common view and confrontations of historians. In IEDA, Osamu – NAGAYO, Susumo (eds.) *Transboundary Symbiosis over the Danube II. Slavic Eurasian Studies*, No. 29, Sapporo : Slavic-Eurasian Research Center Hokkaido University, 2015, p. 15-29. Dostupné na internete: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no29_ses/index.html; ŠUTAJ, Štefan. Interdisciplinary Accesses in the Researches of the Slovak-Hungarian Relationships in History. Possibilities of Cooperation of the Humanitarian and Social Sciences. In IEDA, Osamu – NAGAYO, Susumo (eds.). *Transboundary Symbiosis over the Danube: Re.thinking the mening of Symbiosis-Past, Present And Future*. Tokyo : Waseda University Press, 2018, p. 77-92. Dostupné na internete: https://waseda.repo.nii.ac.jp/?action=repository_opensearch&index_id=2926

38 Podrobnejšie údaje o účastníkoch projektu/respondentoch z výskumov v rokoch 2004 a 2017 sú uvedené v: KENTOŠ, Michal. *Vzorka / Účastníci výskumu*. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*. (záverečná správa z výskumu). Prešov : Universum, 2019, s. 13-18.

respondenti vyberaní kvótnym výberom na základe troch kritérií: verbálna deklarácia príslušnosti k národnosti, vekové skupiny, pohlavie, ktoré sa určovali podľa údajov zo sčítania obyvateľov z roku 2011. Celkovo sa výskumu v roku 2017 zúčastnilo 588 žien a 563 mužov, priemerný vek žien bol na úrovni $M = 45,00$ a mužov $M = 44,79$.

Súbor z roku 2004 v našich komparatívnych analýzach teda predstavovali príslušníci majority a šiestich minorít – Maďari, Nemci, Rómovia, Rusíni, Ukrajinci a Česi. Každú skupinu tvorilo 160 respondentov. Pri výbere členov jednotlivých skupín bol uplatnený kvótny výber z hľadiska veku respondentov, pritom v jednotlivých štyroch vekových kategóriách (15-34 rokov; 35-44 rokov; 45-55 rokov; 55 a viac rokov) na základe výsledkov sčítania obyvateľov Slovenska z roku 2001. Výskum sa uskutočnil v mesiacoch november 2004 až január 2005.³⁹

V prípade hodnotenia otázok týkajúcich sa dekrétov prezidenta E. Beneša a názorov na autonómiu sme pozornosť venovali štyrom vybraným minoritám (Slováci, Maďari, Nemci a Česi), ktoré odpovedali na otázku týkajúcu sa „Benešových dekrétov“. Zloženie vzorky bolo nasledujúce: Na otázky odpovedalo 671 respondentov, 330 mužov a 341 žien. Priemerný vek žien bol $M = 47,32$ a mužov $M = 46,21$. Najvyšší priemerný vek bol u respondentov nemeckej národnosti 51,83 a najnižší u respondentov slovenskej národnosti 42,87.

Pri charakteristike výskumnej vzorky v oboch kolách zberu u vybraných štyroch etník z hľadiska veku je možné konštatovať, že u Nemcov a Čechov prevažovali respondenti nad 55 rokov, u Slovákov zase respondenti do 34 rokov, kým vzorka respondentov maďarskej národnosti bola z vekového hľadiska rovnomerne rozdelená medzi všetky štyri vekové kategórie. Medzi jednotlivými kolami zberu údajov neboli významnejšie rozdiely medzi respondentmi z jednotlivých etník z hľadiska veku.

Z rodového hľadiska u respondentov českej, maďarskej a slovenskej národnosti prevažovali ženy, kým medzi respondentmi nemeckej národnosti mali prevahu muži.

Vzhľadom na to, že vzdelanie nebolo parametrom pre kvótny výber, výsledný súbor predstavuje viac štruktúru vzdelania účastníkov výskumu, ako jednotlivých etník, žijúcich na území SR. Relatívne podobné vzdelanie bolo u respondentov slovenskej a maďarskej národnosti, avšak s rozličným zastúpením stredoškolsky vzdelaných. Najväčší podiel vysokoškolsky vzdelaných respondentov bol medzi Čechmi a Nemcami.

Tabuľka 1: Kompozícia výskumného súboru podľa etnicity respondentov a vzdelania 2017 v %

	základné	stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské
slovenská	1,9	21,0	45,1	16,0
maďarská	18,2	37,0	33,9	10,9
nemecká	7,8	12,3	49,2	30,7
česká	4,2	25,5	40,0	30,3

Analýza skúmaných súborov na základe materinského jazyka potvrdila dominanciu vlastného jazyka u všetkých etník. Vo väčšine etník bola distribúcia jazykov takmer

39 VÝROST, J. – HOMIŠINOVÁ, M. (eds.) *Národ, národnosti a etnické skupiny...*

identická v oboch kolách. Za dôležité môžeme považovať, že respondenti maďarskej národnosti vykazovali v roku 2017 mierne vyšší výskyt slovenčiny ako materinského jazyka.

Pri analýze etnicity rodičov respondentov, platí, že patrili k rovnakej národnosti ako respondenti. Jednotlivé etniká sa líšili len v miere etnickej homogenity. Slovenskí respondenti dosahovali 90 % úroveň, kým u Maďarov a Čechov to bolo 80 %. Maďari a Česi žijúci na Slovensku zároveň vykazovali nižšiu mieru etnickej homogenity v roku 2017. Vo všetkých štyroch skupinách sme zaznamenali vyšší podiel rodičov slovenskej národnosti v roku 2017 ako v roku 2004.

Štruktúra etnickej príslušnosti partnerov respondentov referuje o relatívnej homogénosti partnerstiev v rámci jednotlivých etnických spoločenstiev. Pre všetky skupiny platila dominantná orientácia na vlastné etnické spoločenstvo a na majoritu. Pre slovenských a maďarských respondentov platila dominantná orientácia k vlastnému etniku a k sebe navzájom. Aj materinský jazyk partnerov a partneriek respondentov dokumentoval predchádzajúce zistenia o dominantnej orientácii na vlastné etnické spoločenstvo a majoritu v partnerských zväzkoch.

Vzorok z hľadiska etnicity rodinného zázemia respondentov, či už ide o materinský jazyk otca, matky alebo životných partnerov naznačuje, pomerne vysokú mieru homogenity etnických spoločenstiev žijúcich na Slovensku s tendenciou k posilňovaniu prelínania sa s príslušníkmi slovenskej majority.

Vychádzajúc z tejto charakteristiky výskumnej vzorky môžeme usudzovať, že výsledky zistené výskumom v oboch kolách môžu naznačovať akceptovateľné výsledky a najmä ukazujú na tendenciu vo vzťahoch etník žijúcich na Slovensku a pri hodnoteniach predložených otázok.

Názory respondentov na „Benešove dekréty“

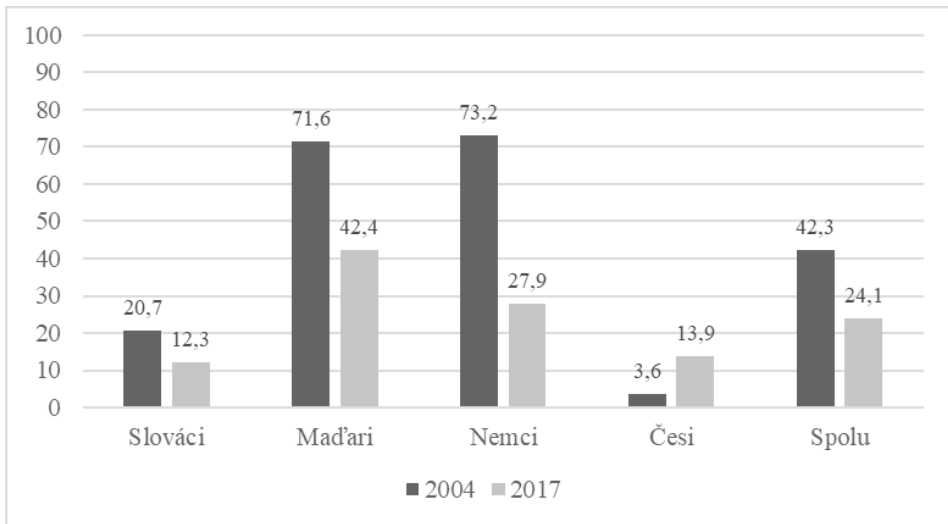
V oboch kolách bola všetkým respondentom distribuovaná rovnaká otázka „*Aký je prevládajúci názor príslušníkov Vašej menšiny na tzv. Benešove dekréty ?*“ V rámci tohto bloku odpovedali respondenti spôsobom ÁNO/NIE na šesť výrokov, ktoré vystihujú jadro problematiky. Ako vyplýva aj z predchádzajúceho textu predmetom „konfliktu“, či rozdielnych názorov pri interpretácii fenoménu „Benešove dekréty“ je, kto bol zodpovedný za to, že takáto legislatíva vznikla. Či to bol český a slovenský nacionalizmus a šovinizmus, nepriateľstvo voči Nemcom a Maďarom, ktoré je dôsledkom podriadenosti a historickým okolnostiam alebo či je to dôsledok nemeckej a maďarskej revizionistickej politiky, ktorá odmietala Versaillský mierový systém a považovala Československo za umelý útvar vytvorený mocnosťami po prvej svetovej vojne. Druhým sporným bodom, ktorý najviac rezonoval v inštrumentalizácii príbehu „Benešových dekrétov“ bol a je faktor priznania viny a ospravedlnenia sa za prenasledovanie a neraz aj atrocitu spôsobené v priebehu historického vývoja. Mieru akceptovania viny a možného ospravedlnenia, či akceptovania dôsledkov za previnenia z minulosti sme pretransformovali do dvoch symbolických historických dejinných komplexov. Majú sa Slováci ospravedlniť za Benešove dekréty a majú sa Maďari ospravedlniť za Viedenskú arbitráž. Tieto dva symboly tvoria spojené nádoby, ktoré nám môžu dokumentovať mieru empatie v spoločnosti voči názoru inej etnickej komunity. Treťou bodom pohľadu na vlastné dejiny aj dejiny etník, s ktorými oslovené etnikum žije dlhé obdobie je vyjadrenie sa k dôsledkom dekrétov E. Beneša pre súčasnosti. Vyjadrenie sa

k odškodneniu prípadne možnému zrušeniu povojnovej legislatívy môže naznačiť, ako respondenti vnímajú aktuálnosť tejto problematiky v súčasnej spoločnosti.

Respondentom v oboch výskumoch boli položené na posúdenie rovnaké výroky:

1. *Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty*
2. *Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938*
3. *K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika*
4. *Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu*
5. *Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi*
6. *Benešove dekréty je potrebné zrušiť, lebo môžu negatívne ovplyvniť život aj dnes*

Problematika zodpovednosti za povojnovú legislatívu bola vyjadrená výrokom „Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty“.

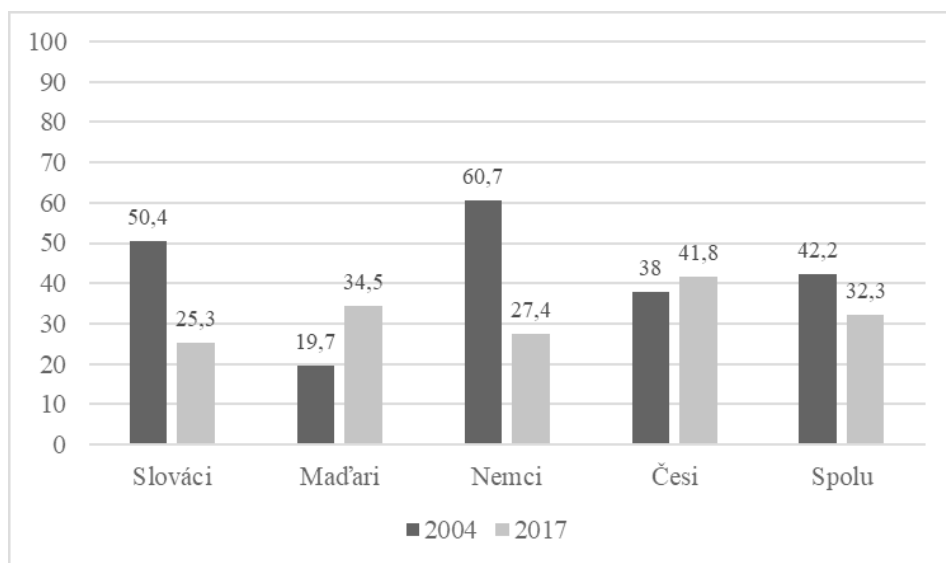

Graf 1: *Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty* (1. a 2. kolo)

Vo vybranom súbore oproti roku 2004 poklesol v roku 2017 pomer odpovedí „ÁNO“ (zo 42,3 % na 24,1 %), ktoré požadovali takéto ospravedlnenie. Je to výsledok toho, že u respondentov nemeckej a maďarskej národnosti výrazne poklesol počet osôb, ktoré by takéto ospravedlnenie požadovali, poklesol však tiež u Slovákov a mierne vzrástol len u respondentov českej národnosti. Oproti roku 2004 výrazne poklesol počet respondentov nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí by požadovali takéto ospravedlnenie. Najvýraznejšie u respondentov nemeckej národnosti, ktorí v roku 2004 odpovedali najčastejšie pozitívne na túto otázku. Vo výskume v roku 2017 už boli najvýznamnejším podporovateľom ospravedlnenia respondenti maďarskej národnosti, aj ich podiel však poklesol pod 50 %. Znížil sa však aj počet Slovákov, ktorí by akceptovali ospravedlnenie sa Nemcom a Maďarom za „Benešove dekréty“, kým počet Čechov, ktorí podporili túto alternatívu sa zvýšil.

Príčiny týchto zmien, môžeme dedukovať z prebiehajúcich zmien v spoločenskej klíme: umiernené etnické prostredie predovšetkým po roku 2010 (absencia výraznejších etnických konfliktov na medzinárodnej slovensko-maďarskej úrovni, pozitívne zmeny v oblasti posilňovania samosprávy, kultúrnej a školskej politiky), zmeny v demografickej štruktúre obyvateľstva – starnutie populácie, príslušníkov generácie, ktorej sa problematika bytostne dotýkala, ktorí sami zažili opatrenia voči Nemcom a Maďarom po druhej svetovej vojne sa znižuje. Tendencia zmenšovania priepastných dichotómnych rozdielov medzi respondentmi slovenskej a českej národnosti na jednej a maďarskej a nemeckej národnosti na druhej strane je viditeľná pri odpovediach na všetky otázky týkajúce sa „Benešových dekrétov“.

Špecifická situácia nastala pri odpovedi na ďalšiu otázku. „*Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938?*“

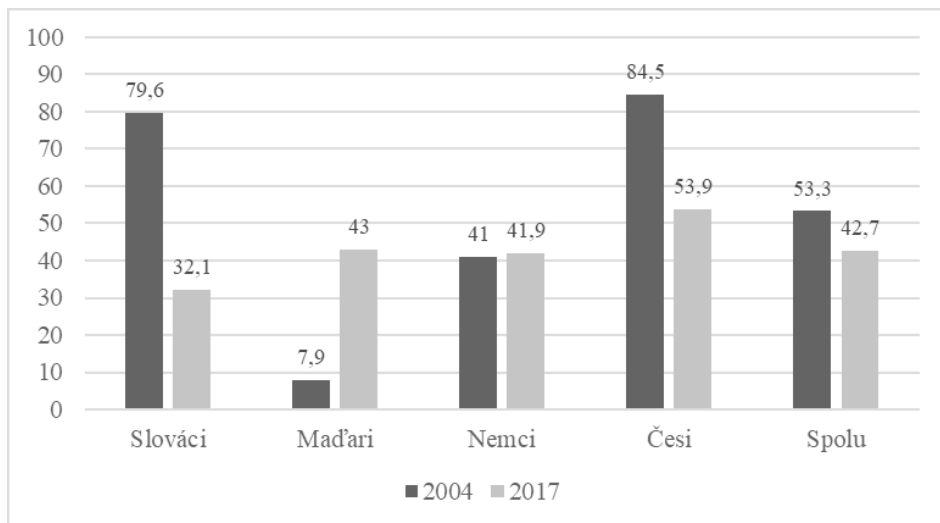

Graf 2: *Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938* (1. a 2. kolo)

V prvom rade tu bola narušená kohézia dvoch blokov. Vyplyvalo to z toho, že kým problém ospravedlnenia bol tematicky chápaný ako záležitosť na jednej strane Čechov a Slovákov a na druhej strane Nemcov a Maďarov, pri hodnotení Viedenskej arbitráže fungoval aspekt etnickej dištancie. Respondenti nemeckej národnosti ho nepociťovali ako „vlastný“ a najmä v roku 2004, menej už v roku 2017 akceptovali, že by sa Maďari mali ospravedlniť za Viedenskú arbitráž a v istej miere sa prejavil aj pri respondentoch českej národnosti, ktorí ospravedlnenie za Viedenskú arbitráž vnímali ako problém menej aktuálny a ospravedlnenie ako súčasť všeobecnej tolerancie. Oveľa paradoxnejšia situácia nastala pri hodnotení ospravedlnenia Slovákami a Maďarmi. Pri hodnotení výroku „*Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938*“ sa ukázalo, že na rozdiel od roku 2004, boli maďarskí respondenti ochotní v roku 2017 v ďaleko väčšej miere akceptovať tento výrok (z 19,7 % na 34,5 %) a slovenskí respondenti takéto ospravedlnenie nepožadovali

v takej miere ako v roku 2004 (z 50,4 % na 25,3 %). Ba maďarskí respondenti boli v hodnotení výroku ústretovejší ako respondenti slovenskej národnosti (Maďari 34,5 % – Slováci 25,3 %), čím sa zmazal výrazný rozdiel, ktorý bol pri hodnotení tohto výroku v roku 2004 (Maďari 19,7 % – Slováci 50,4 %). Okrem časového faktoru, časovej dištancie od historickej udalosti, môžu zohrávať úlohu aj zmeny vo vnímaní tejto historickej udalosti pod vplyvom oficiálnej historickej pamäte, v ktorej sa Viedenská arbitráž z hľadiska znalosti, vnímania historických krívd a tráum postupne marginalizuje a pre maďarských respondentov umožňuje byť tolerantnejšími, empatickejšími k „slovenskej krivde“ a z hľadiska slovenských respondentov ospravedlnenie za Viedenskú arbitráž nie je natoľko podstatné pre súčasnosť. Podobný trend ako u respondentov maďarskej národnosti bol zaznamenaný aj pri odpovediach respondentov nemeckej národnosti. Ich odpovede, ktoré sa v roku 2004 výrazne líšili do ostatnej výskumnej vzorky, sa vyrovnali hodnotám ostatných respondentov. Respondenti českej národnosti zostali solidárni so stereotypným „slovenským“ riešením a v najväčšej miere požadovali ospravedlnenie za Viedenskú arbitráž.

Aj pri treťom výroku: „K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika“ došlo k zblíženiu názorov medzi respondentmi z jednotlivých etník.

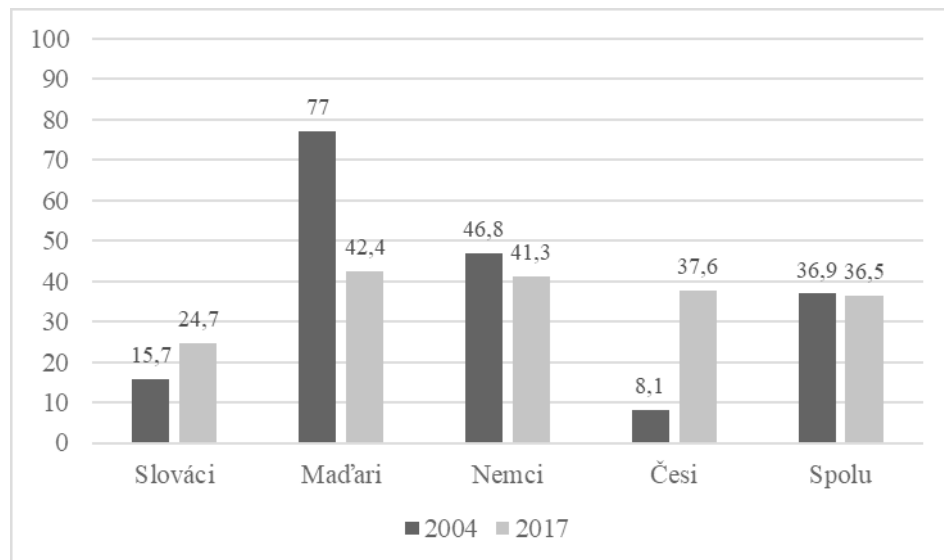

Graf 3: K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika (1. a 2. kolo)

Kým respondenti slovenskej národnosti sa stotožnili s výrokom „K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika“ v roku 2004 v oveľa väčšej miere ako v roku 2017 (v roku 2004 – 79,6 %, v roku 2017 už iba 32,1 %) respondenti maďarskej národnosti ho hodnotili síce negatívne v oboch výskumoch, ale v roku 2017 v oveľa menšej miere ako v roku 2004 (v roku 2004 – 92,1 % a v roku 2017 – 57,0 %). Respondenti nemeckej národnosti hodnotili tento výrok približne rovnako v oboch výskumoch,

kým respondenti českej národnosti sa s týmto výrokom stotožnili najčastejšie z celej vzorky, ale oproti roku 2004 sa znížil podiel súhlasu s týmto výrokom (v roku 2004 – 84,5 %, v roku 2017 – 53,9 %).

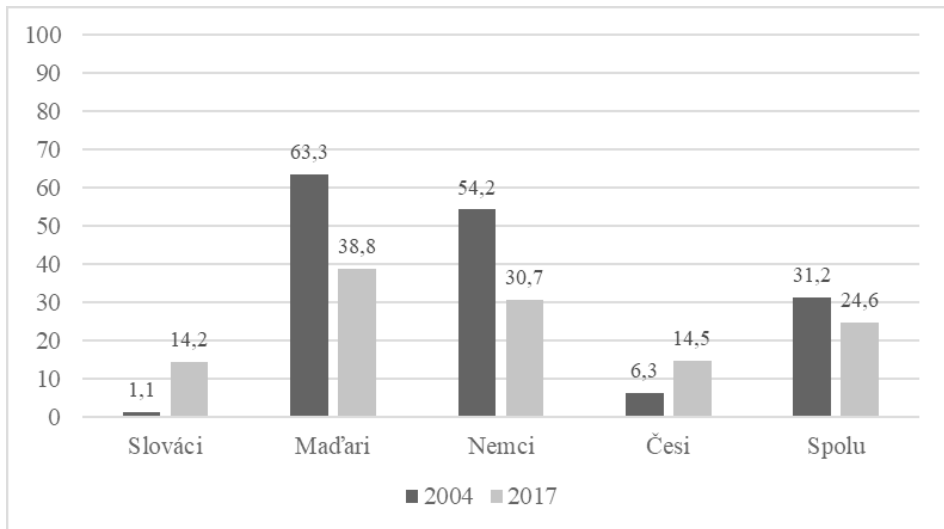
Respondenti mohli vychádzať z predpokladu, že príčinou prijatia dekrétov prezidenta Beneša bola buď politika Nemecka a Maďarska alebo to bol český a slovenský nacionalizmus. Významnú úlohu však mohli pripísať obom faktorom. Porovnanie odpovedí na tieto dve alternatívy však naznačuje, že respondenti sa väčšinou rozhodovali spôsobom vylučovacím nie zjednocovacím.

Graf 4: Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu (1. a 2. kolo)

Dokladujú do výsledky odpovedí respondentov v súvislosti s výrokom: „*Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu*“. Respondenti nemeckej a maďarskej národnosti považovali častejšie slovenský a český nacionalizmus naďalej za príčinu povojnovej legislatívy, ale tento názor už nebol prevažujúci v takej miere, ako to bolo v roku 2004. Na druhej strane, u respondentov slovenskej a v ešte väčšej miere českej národnosti sa zvýšil podiel respondentov, ktorí vyjadrovali súhlas s výrokom „*Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu*“. To zároveň zmenšilo dištanc medzi respondentmi slovanských a neslovanských etník.

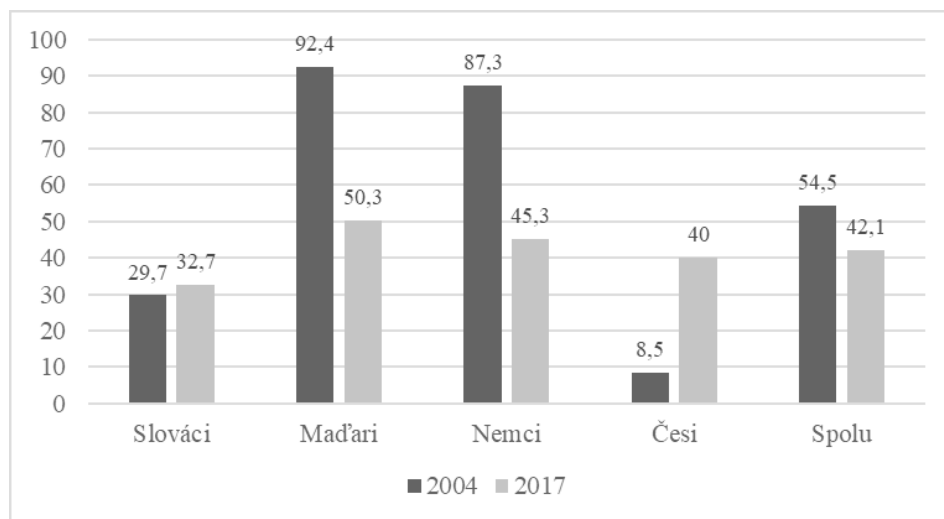
Na výrok týkajúci sa dôsledkov povojnovej legislatívy pre súčasnosť respondenti odpovedali v tradičnej schéme rozdielného pohľadu slovenských a českých respondentov na jednej strane a maďarských a nemeckých respondentov na druhej strane.

Graf 5: *Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi.* (1. a 2. kolo)

Tendencia k zblížovaniu názorov sa však prejavila aj v hodnotení výroku „*Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi.*“ Kým v roku 2004 sa väčšina respondentov nemeckej aj maďarskej národnosti na rozdiel od Slovákov a Čechov domnievala, že je potrebné odškodniť osoby voči ktorým sa dekrétý uplatňovali, v roku 2017 sa znížil rozdiel v názoroch tým, že aj časť respondentov slovenskej a českej národnosti vyjadrila súhlas s odškodnením a zároveň sa významne znížil podiel Nemcov a Maďarov, ktorí takéto odškodnenie požadovali a u respondentov všetkých etník už prevažovalo negatívne stanovisko k odškodneniu. Takéto výsledky by mohli signalizovať, že v priebehu sledovaného obdobia došlo k zníženiu významu tejto problematiky pre respondentov vo všetkých sledovaných skupinách.

Posledný hodnotený výrok reagoval na hypotetickú možnosť rušenia povojnovej legislatívy. Problematickosť a nezmyselnosť takéhoto kroku bola prediskutovaná odborníkmi na viacerých fórach. Verejnosť však bola naďalej masírovaná politickými prejavmi a rozhodnutiami (uznesenie NR SR o nedotknuteľnosti povojnovej legislatívy – apely maďarských a nemeckých politikov na odstránenie tejto legislatívy zo slovenského zákonodarstva).

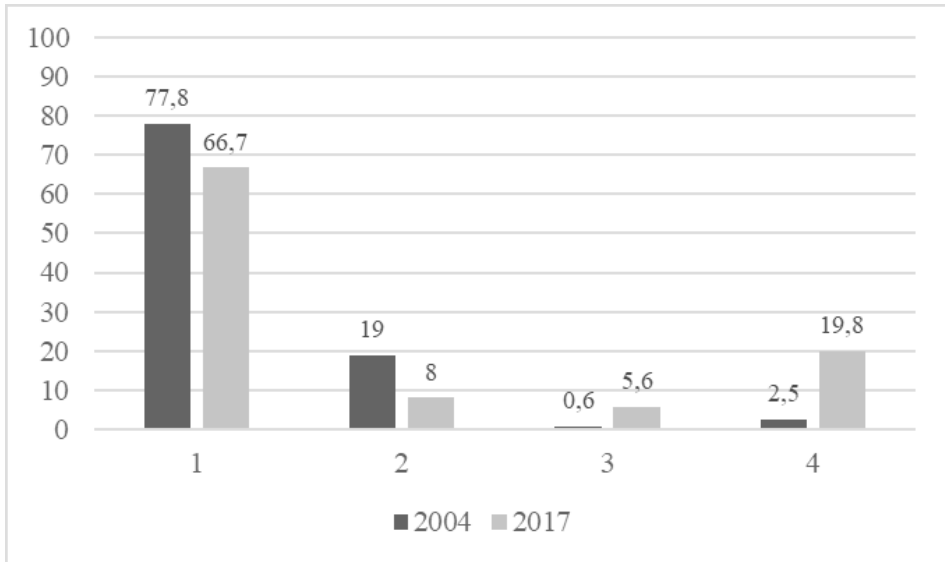
Graf 6: *Benešove dekréty je potrebné zrušiť, lebo môžu negatívne ovplyvniť život aj dnes.* (1. a 2. kolo)

Časový efekt, či dopad diskusií v odborných textoch a verejnom priestore sa prejavil v zblížení názorov respondentov. Kým v roku 2004 výrazná väčšina respondentov nemeckej a maďarskej národnosti súhlasila s výrokom, že „Benešove dekréty“ je potrebné zrušiť, v roku 2007 už ich počet osciloval okolo 50 %. Naopak u slovenských respondentov a ešte viac u českých respondentov sa zvýšilo percento súhlasných odpovedí s týmto výrokom, aj keď ani v roku 2017 nedosahovalo percento odpovedí respondentov nemeckej a maďarskej národnosti.

Pohľad respondentov na autonómiu

Ďalšou otázkou, v ktorej významnú úlohu zohráva história a aj ňou vytvorené stereotypy je problematika autonómie. Ako sme už v úvodnej časti naznačili, pre slovenské prostredie má osobitnú konotáciu a vyvoláva rôzne, často práve historickou pamäťou a historickými skúsenosťami ovplyvnené odpovede. Jedna z možností ako tvoriť autonómne oblasti je aj etnický princíp, a práve ten bol predmetom našej otázky. Znenie otázky bolo nasledovné: „Mali by mať, podľa Vášho názoru, národnostné menšiny na ich sídelnom území možnosť vytvoriť si nejakú formu autonómie?“ Respondenti mali možnosť výberu z alternatív:

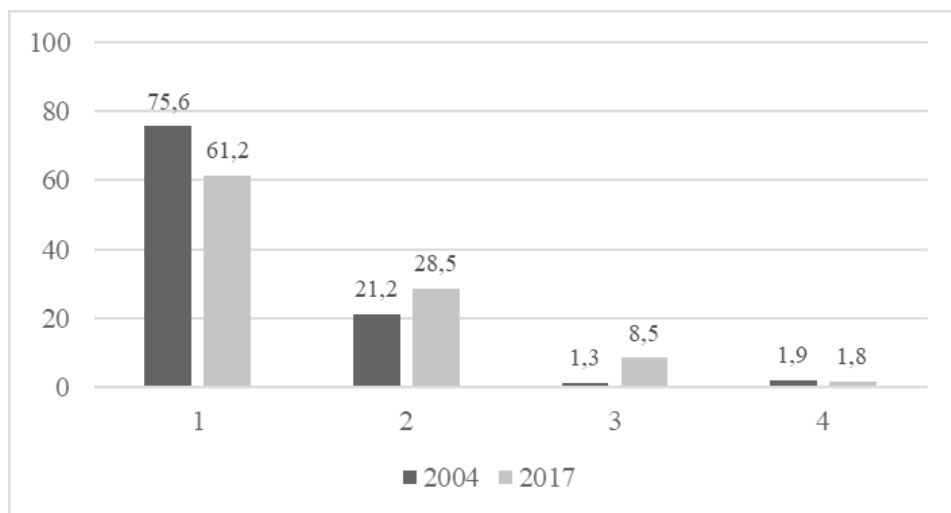
1. *nie, žiadne formy autonómie by nemali byť povolené*
2. *áno, a to kultúrnu a školskú autonómiu*
3. *áno, a to územnú autonómiu*
4. *iný názor*

Graf 7: Percentuálny podiel odpovedí respondentov slovenskej národnosti na otázku týkajúcu sa autonómie

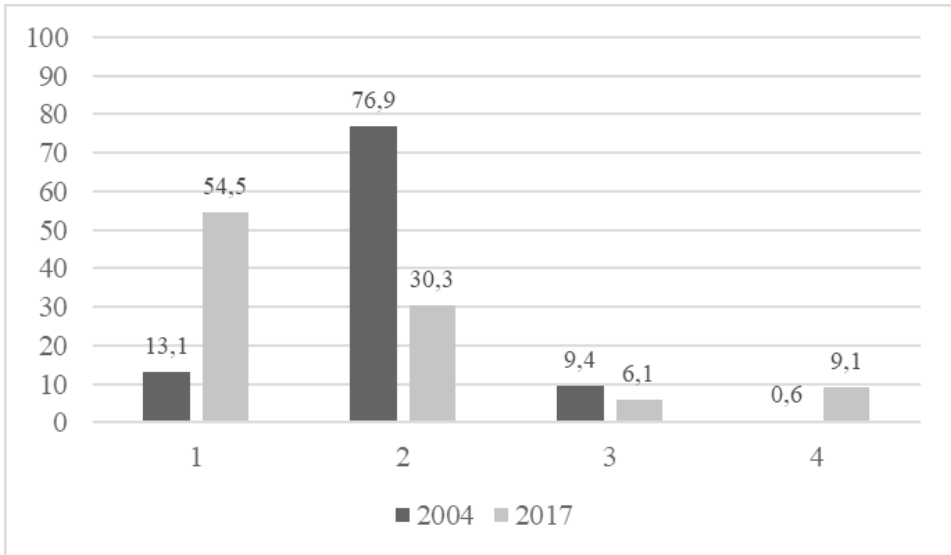
V roku 2004 sa viac ako tri štvrtiny respondentov slovenskej národnosti priklonilo k názoru, že žiadne formy autonómie by nemali byť povolené a približne 1/5 by priznala národnostným menšinám autonómiu v kultúrnej a školskej oblasti. V roku 2017 počet respondentov odmietajúcich akúkoľvek formu autonómie vo vzorke poklesol o 11 percentových bodov a poklesol aj počet respondentov akceptujúcich kultúrnu a školskú autonómiu. Počet slovenských respondentov, ktorí by boli ochotní akceptovať územnú autonómiu síce stúpol na 5,6 %, ale aj tak tvoril výraznú menšinu v skúmanom súbore. Naopak inú ako ponúkanú alternatívu by zvolilo okolo 20 % respondentov.

Podobný scenár volili aj respondenti českej národnosti. Väčšina respondentov v oboch kolách výskumu odmietla akúkoľvek formu autonómie s rozdielom, že stúpol výraznejšie počet respondentov akceptujúcich kultúrnu a školskú autonómiu a na rozdiel od Slovákov menej respondentov volilo alternatívu, iný názor.

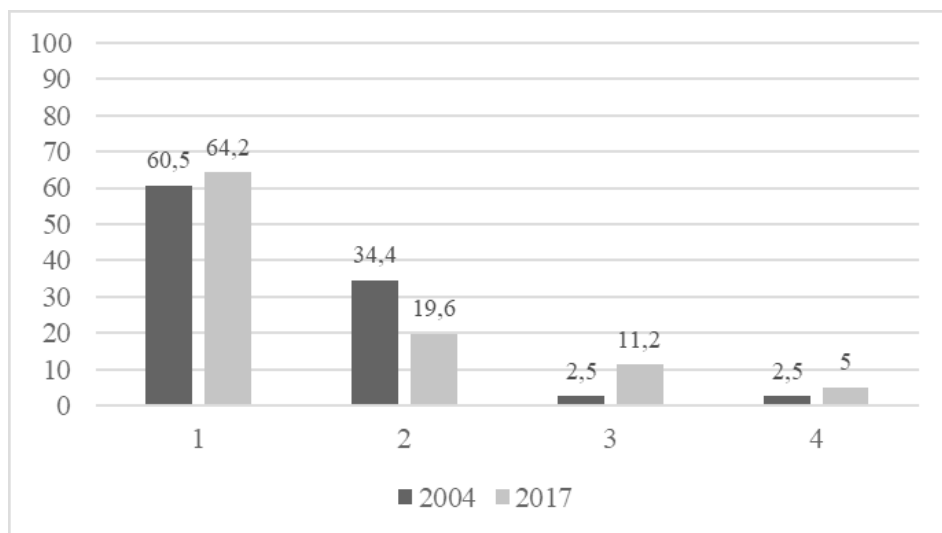
Graf 8: Percentuálny podiel odpovedí respondentov českej národnosti na otázku týkajúcu sa autonómie

Zaujímavý obraz prináša pohľad na výsledky, ktoré sme získali od respondentov maďarskej a nemeckej národnosti. V roku 2017 výrazne stúpol počet respondentov (z 13,1 % až na 54,5 %), ktorí odmietli akúkoľvek formu autonómie a výrazne poklesol počet respondentov, ktorí predtým akceptovali myšlienku kultúrnej a školskej autonómie (zo 76,9 % na 30,3 %) a mierne poklesol aj počet respondentov, ktorí by podporovali územnú autonómiu. Zjavne respondenti maďarskej národnosti ocenili zmeny, ktoré sa v oblasti školstva a kultúry uskutočnili v poslednom desaťročí, kedy sa podarilo zabezpečiť dotovanie kultúry prostredníctvom samostatného fondu, ktorý spravujú samotné menšiny pod gesciou ministerstva a taktiež zmeny, ktoré sa uskutočnili v oblasti školstva prechodom regionálnych škôl do kompetencie obcí v prípade základných škôl, prípadne samosprávnych územných celkov v prípade stredného školstva. Idea formálneho vytvorenia autonómnych celkov tak stratila z praktického hľadiska význam, aký mala v predchádzajúcom období. Myšlienka územnej autonómie sa v priebehu predchádzajúceho obdobia ukázala ako kontroverzná a polarizujúca a tak ani medzi respondentmi, ktorí preferujú pokojné spolunažívanie nenachádza podporu, hoci sa najmä za hranicami často označuje ako dôležitý princíp udržania etnickej stability a jednoty stredoeurópskeho maďarstva.

Graf 9: Percentuálny podiel odpovedí respondentov maďarskej národnosti na otázku týkajúcu sa autonómie

U respondentov nemeckej národnosti, asi aj vzhľadom k tomu, že nemecké etnikum na Slovensku v súčasnosti nežije koncentrovane v územných lokalitách, zmeny v národnostnej politike posledného desaťročia nemali významnejší vplyv a u respondentov nemeckej národnosti zostali zachované stereotypy z predchádzajúceho obdobia. Mierne narástol počet respondentov, ktorí odmietli akúkoľvek formu autonómie, ale zároveň mierne vzrástol aj počet tých, ktorí by preferovali územnú autonómiu (z 2,5 % na 11,2 %), kým percento respondentov preferujúcich kultúrnu a školskú autonómiu poklesol z 34,4 % na 19,6 %.

Graf 10: Percentuálny podiel odpovedí respondentov nemeckej národnosti na otázku týkajúcu sa autonómie

Názory respondentov na „Benešove dekréty“ v súvislosti s názorom na autonómiu

Dve súčasné aj historické témy teda vnímanie dekrétov prezidenta E. Beneša a autonómie a pohľad na ne cez etnický faktor a etnicitu respondentov môže ukázať na vzájomné súvislosti medzi týmito komponentmi.

Porovnali sme názory respondentov podľa etnickej príslušnosti odpovedajúcich na otázku „Aký je prevládajúci názor príslušníkov Vašej menšiny na tzv. Benešove dekréty?“ Odpovede na jednotlivé výroky sme porovnali s odpoveďami respondentov na možnosti autonómie na Slovensku.

Výrok: „Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty“

Ak porovnáme kladné odpovede respondentov na možné uplatnenie autonómie vidíme, že všetci respondenti, ktorí sa v oboch kolách priklonili najčastejšie ku kultúrnej a školskej autonómii alebo územnej autonómii, preferovali v oveľa väčšej miere ospravedlnenie sa Slovákov za Benešove dekréty ako tí, ktorí odmietali akúkoľvek formu autonómie. Zároveň je potrebné konštatovať, že u respondentov nemeckej a maďarskej národnosti bola tendencia k ospravedlneniu preferovaná vo väčšej miere aj u tých respondentov, ktorí odmietali autonómiu, ako to bolo u Slovákov a Čechov. Zároveň môžeme konštatovať, že pri porovnaní výsledkov z rokov 2004 a 2017 dochádza percentuálnemu poklesu požiadavky ospravedlniť sa u Nemcov a Maďarov bez ohľadu na názor na možnosť uplatnenia autonómie. Aj keď u Slovákov a Čechov je počet respondentov, ktorí inklinovali k nejakej forme autonómie podstatne nižší ako u respondentov nemeckej a maďarskej národnosti, tí respondenti slovenskej a českej národnosti, ktorí boli ochotní akceptovať nejakú formu

autonómie boli náchylní súhlasiť vo väčšej miere aj s ospravedlnením. Výsledky sú uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka 2: Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo						
Slováci	13,4	6,5	44,4	38,5	0,0	44,4
Maďari	52,6	25,6	72,5	60,0	86,7	70,0
Nemci	65,9	25,2	87,0	37,1	50,0	40,0
Česi	1,9	7,9	6,7	23,4	50,0	21,4

Výrok: „Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938“

Pri hodnotení tohto výroku sa prejavilo, že pozitívne na otázku alebo na výrok týkajúci sa dekrétov prezidenta Beneša odpovedal menší počet respondentov. V takom prípade môže byť výsledkom buď výsledok 0,0 % (v prípade súhlasu s územnou autonómiou napr. 0,6 % respondentov podporujúcich územnú autonómiu medzi respondentmi slovenskej národnosti a 2,6 % respondentov nemeckej národnosti v roku 2004) alebo naopak relatívne vysoký podiel výslednej odpovede (z 1,3 % respondentov českej národnosti hlásiacich sa k územnej autonómii polovica podporila výrok, že sa Maďari majú Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž). K výraznejším zmenám došlo u respondentov nemeckej národnosti. Z respondentov, ktorí nepodporovali žiadnu formu autonómie sa oproti roku 2004, kedy súhlas s výrokom o ospravedlnení sa za Viedenskú arbitráž podporilo 51,7 % respondentov, to bolo v roku 2017 už iba 16,5 %. Z respondentov maďarskej národnosti v roku 2004 hlásiacich sa ku kultúrnej a školskej autonómii podporilo výrok o ospravedlnení sa 16,1 % respondentov a tento pomer sa v roku 2017 zvýšil na 46,0 %. U respondentov slovenskej národnosti sa oproti roku 2004 podiel respondentov odmietajúcich kultúrnu a školskú autonómiu, ale aj odmietajúcich autonómiu, ktorí súhlasili s výrokom o ospravedlnení sa za Viedenskú arbitráž, znížil na polovicu. Pri ostatných odpovediach sa neukázali významnejšie rozdiely v názoroch medzi respondentmi v súvislosti s názorom na autonómiu. Porovnanie dokumentuje tabuľka 3.

Tabuľka 3: Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938 a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo						
Slováci	45,4	20,4	74,1	38,5	0,0	44,4
Maďari	36,8	23,3	16,1	46,0	28,6	60,0
Nemci	51,7	16,5	76,1	51,4	0,0	45,0
Česi	36,5	33,7	37,9	53,2	50,0	64,3

Výrok: „K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika“

Vzhľadom na to, že alternatívu územnej autonómie volilo medzi všetkými etnikami malé percento respondentov, aj v tomto prípade môžeme odhliadnuť od dosiahnutých zistení, tak ako to bolo zdôvodnené pri predchádzajúcom výroku a nebudeme sa nimi zaoberať, pretože nemajú výpovednú hodnotu. Tendencia stotožniť sa s výrokom, podľa ktorého príčinou povojnovej legislatívy bola predovšetkým maďarská a nemecká predvojnová politika, sa prejavila aj v tom, že respondenti slovenskej a českej národnosti tento výrok podporili bez ohľadu na to, či odmietali akúkoľvek formu autonómie alebo pripúšťali existenciu kultúrnej a školskej autonómie. U respondentov maďarskej a nemeckej národnosti, ktorí nepožadovali žiadnu formu autonómie zostalo percento respondentov podporujúcich túto alternatívu v prvom a druhom kole výskumu stabilné. U respondentov týchto národností, podporujúcich školskú a kultúrnu autonómiu však došlo k výraznému nárastu podielu respondentov schvaľujúcich tento výrok. Práve medzi nimi je možné hľadať prírastok respondentov podporujúcich tento výrok. Podrobnejšie výsledky sú uvedené v tabuľke 4.

Tabuľka 4: „K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika“ a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo						
Slováci	84,8	30,6	69,2	46,2	0,0	22,2
Maďari	26,3	28,9	5,0	56,0	7,7	70,0
Nemci	45,9	41,7	30,4	48,6	0,0	40,0
Česi	83,0	55,4	87,1	51,1	100,0	57,1

Výrok: „Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu“

Na základe zistení v oboch výskumoch je možné konštatovať, že s výrokom, že dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu v povojnovej dobe, súhlasia častejšie respondenti všetkých etník, ktorí by akceptovali kultúrnu a školskú autonómiu ako u respondentov, ktorí autonómiu odmietali. V porovnaní rokov 2004 a 2017 však majú zistené údaje klesajúcu tendenciu u Nemcov a Maďarov a stúpajúcu tendenciu u Čechov a Slovákov. Percento súhlasiacich je však podstatne vyššie u respondentov maďarskej a nemeckej národnosti ako u Slovákov a Čechov.

Tabuľka 5: „Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu“ a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo						
Slováci	13,1	24,1	29,6	30,8	0,0	33,3
Maďari	63,2	26,7	80,7	62,0	61,5	50,0
Nemci	38,4	38,3	55,6	42,9	100,0	55,0
Česi	5,9	37,6	6,7	34,0	50,0	57,1

Výrok: „Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi.“ Vzhľadom na to, že iba nízke percento respondentov slovenskej a českej národnosti podporilo tento výrok, zaujímavé zistenia možno vidieť pri výsledkoch respondentov nemeckej a maďarskej národnosti. Vyššie súhlasné skóre dosahovali respondenti maďarskej a nemeckej národnosti, ktorí inklinovali ku kultúrnej a školskej autonómii. Zároveň sa preukázala pri porovnaní výsledkov z rokov 2004 a 2017 klesajúca tendencia počtu respondentov, bez ohľadu na vzťah k autonómii.

Tabuľka 6: „Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi.“ a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo	2004	2017	2004	2017	2004	2017
Slováci	9,0	7,4	22,2	38,5	0,0	44,4
Maďari	42,1	23,3	65,5	46,0	71,4	90,0
Nemci	50,6	21,7	55,3	51,4	50,0	50,0
Česi	5,5	12,9	6,7	17,0	50,0	14,3

Výrok: „Benešove dekréty je potrebné zrušiť, lebo môžu negatívne ovplyvniť život aj dnes.“ Výsledky výskumu ukázali, že respondenti akceptujúci kultúrnu a školskú autonómiu sa častejšie k prikláňali k pozitívnemu hodnoteniu výroku o zrušení dekrétov prezidenta E. Beneša ako respondenti, ktorí autonómiu odmietali. Nemci a Maďari, ako to už bolo spomenuté, volili súhlasné stanovisko s výrokom v oveľa väčšej miere ako Slováci a Česi a zároveň sa aj tu potvrdilo, že bez ohľadu na to, či odmietali autonómiu alebo ju podporovali, v porovnaní výsledkov medzi rokmi 2004 a 2017 poklesol počet respondentov nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí súhlasili so zrušením „Benešových dekrétov“ a naopak mierne stúpol podiel respondentov českej a slovenskej národnosti, ktorí by zrušenie dekrétov akceptovali.

Tabuľka 7: „Benešove dekréty je potrebné zrušiť, lebo môžu negatívne ovplyvniť život aj dnes.“ a odpovede ÁNO na formy autonómie v percentách (1. a 2. kolo)

formy autonómie	žiadne formy		kultúrna a školská autonómia		územná autonómia	
	2004	2017	2004	2017	2004	2017
kolo	2004	2017	2004	2017	2004	2017
Slováci	23,9	32,4	50,0	53,8	100,0	55,6
Maďari	85,7	40,0	92,6	60,0	100,0	60,0
Nemci	83,3	40,0	94,0	66,7	66,7	60,0
Česi	6,6	34,7	16,1	46,8	0,0	57,1

Záver

Na problematické vnímanie dekrétov prezidenta E. Beneša a rozdiely v interpretácii ich dôsledkov v súčasnosti poukazuje mnoho prác slovenských, českých a maďarských autorov. Potvrdzujú to aj výsledky dvoch výskumov, ktoré sa realizovali v rámci spomínaných výskumov. Ukazuje sa, že existujú súvislosti nielen medzi etnicitou respondentov a ich odpoveďami na otázky týkajúce sa dekrétov prezidenta E. Beneša a akceptovaním autonómie alebo rôznych foriem autonómie, ale aj súvislosti medzi vnímaním dekrétov a jednotlivých foriem autonómie. Podobne je možné predpokladať takéto vnútorné väzby medzi odpoveďami na ďalšie otázky. Je možné konštatovať, že v priebehu rokov 2004 a 2017 sa zachovala zhoda medzi názormi respondentov slovenskej a českej národnosti na jednej strane a maďarskej a nemeckej národnosti na druhej strane. Zároveň došlo zblížovaniu názorov na položené a v tejto práci interpretované otázky medzi týmito dvomi skupinami. Ukazuje sa, že medzi odpoveďami na preferované formy autonómie a výrokmi týkajúcimi sa povinnej legislatívy existujú väzby.

Dnešný pohľad na problémy minulosti je určite iný, determinovaný novými poznatkami, súčasnosťou a vývojovými tendenciami dnešnej Európy.⁴⁰ Každý jav, udalosť má svoje korene v minulosti. Je potrebné poznať dejiny, aby sa o dnešných problémoch s dôsledkami historických udalostí a rozhodnutí, bolo možné primerane vysporiadať. História už nie je možné zmeniť, ani zrušiť, môžeme ju však rôzne interpretovať a novými rozhodnutiami korigovať alebo oslabiť staré krivdy. Ukazuje sa, že etnicita, etnická identita má v týchto procesoch naďalej významnú úlohu.

Literatúra

- BAČOVÁ, Viera. *Etnická identita a historické zmeny. Výskum obyvateľov vybraných obcí Slovenska*. Bratislava : Veda, 1996.
- BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava : Belimex, 2004.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar – ŠTEFANOVIČ, Milan – ŠUTAJ, Štefan – ŠTEFANSKÝ, Michal – ZAVACKÁ, Katarína. *Slovakia and Decrees of President of the Czechoslovak Republic Edvard Beneš in the Context of Regulation of the Slovak National Council*. Bratislava : Veda, 2006.
- DEÁK, Ladislav (ed.). *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939.)* Bratislava : Slovak Academic Press, 1993.
- DEÁK, Ladislav. *Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939*. Bratislava : Veda, 1990.
- DEÁK, Ladislav. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy*. Bratislava : Veda, 1986.
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa. Vznik a činnosť Csemadoku-u v kontexte politiky KSČ (1948 – 1951). In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 3, s. 477-497.
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa – OLEJNÍK, Milan. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : SNM. Acta carpatho-germanica XII., 2004.

40 ŠUTAJ, Štefan. Niektoré problémy interpretácie slovenských a maďarských dejín v súčasnosti. In SZIGETI, László (ed.). *V službe demokracie. Pamätnica k sedemdesiatke Martina Bútoru*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 471-491.

- GLATZ, Ferenc. *Minorities in East-Central Europe. Historical Analysis and a Policy Proposal*. Budapest : Europa institut, 1993.
- HRONSKÝ, Marián. *Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava : Veda, 2011.
- IRMANOVÁ, Eva. *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska po roce 1989*. Ústí nad Labem : Albis internacional, 2005.
- JANEK, István. Maďarské diplomatické úsilie o získanie Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal a kol. *Rozbitie alebo rozpad*. Bratislava : Veda, 2010, s. 237-253.
- JANEK, István. Maďarské a slovenské revizionistické snahy a bilaterálne vzťahy v rokoch 1939 – 1940. In MITÁČ, Ján (ed.). *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*. Bratislava : ÚPN, 2011, s. 74-108.
- KENTOS, Michal. Vzorka / Účastníci výskumu. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Tendencie vývoja etnických vzťahov na Slovensku (komparatívny výskum národnostnej problematiky v rokoch 2004 – 2020)*. (záverečná správa z výskumu). Prešov : Universum, 2019, s. 13-18.
- KLIMKO, Jozef. Viedenská arbitráž a súčasnosť. In ŠMIHULA, Daniel. *Viedenská arbitráž v roku 1938 a jej európske súvislosti*. Bratislava : Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008, s. 103-111.
- MESEŽNIKOV, Grigorij – GYÁRFÁSOVÁ, Oľga. *Národný populizmus na Slovensku*. Bratislava : IVO, 2008, 56 s.
- MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009.
- MITROVITS, Miklós. Rozdelenie Československa a maďarská politika. In LONDÁK, Miroslav – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava : Veda, 2013, s. 290-305.
- NIŽŇANSKÝ, Viktor. Decentralizácia štátu a modernizácia verejnej správy. In SZOMOLÁNYI, Soňa. *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesta k stabilite 1998 – 2004*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 269-283.
- PAUKOVIČ, Vladimír a kol. *Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1990, 66 s.
- POPÉLY, Árpád – ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László. *Beneš dekrétumok és a magyar kérdés 1945 – 1948*. Budapest : Attraktor, 2007.
- SIKORA, Stanislav. Under the Banner of Socialism. In ŠUTAJ, Štefan et. al. *Key Issues of Slovak and Hungarian History (A View of Slovak Historians)*. Prešov : Universum, 2011, p. 249-253.
- STÁTNÍK, Dalibor. Národnostní a náboženské pomery na severovýchodním Slovensku v letech 1968 – 1970 na príkladu okresu Svidník. In TÍŽIK, Miroslav – KMEŤ, Norbert (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu roku 1968*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2016, s. 290-368.
- ŠUTAJ, Štefan. *Akcia Juh. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Sv. 8, 1993.
- ŠUTAJ, Štefan. Interdisciplinary Accesses in the Researches of the Slovak-Hungarian Relationships in History. Possibilities of Cooperation of the Humanitarian and Social Sciences. In IEDA, Osamu – NAGAYO, Susumo (eds.). *Transboundary Symbiosis over the*

- Danube: Re-thinking the mening of Symbiosis-Past, Present And Future.* Tokyo : Waseda University Press, 2018, p. 77-92.
- ŠUTAJ, Štefan. Le mémoire de la minorité hongroise en Slovaquie et les conséquences de la seconde guerre mondiale (les décrets Benes). In *La nouvelle alternative.* 1995 (38), 37-38.
- ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí.* Bratislava : Kalligram, 2012.
- ŠUTAJ, Štefan. Národnostné práva na prelome 60. – 70. rokov 20. storočia. Príklad maďarskej menšiny. In TÍŽIK, Miroslav – KMEŤ, Norbert (eds.). *Príliš ľudská tvár socializmu? Reforma zdola a okolnosti reformného procesu v Československu roku 1968.* Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2016, s. 109-151.
- ŠUTAJ, Štefan. Niektoré problémy interpretácie slovenských a maďarských dejín v súčasnosti. In SZIGETI, László (ed.). *V službe demokracie. Pamätnica k sedemdesiatke Martina Bútoru.* Bratislava : Kalligram, 2014, s. 471-491.
- ŠUTAJ, Štefan. *Parižska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom.* Prešov : Universum, 2014.
- ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období .* Prešov : Universum, 2004.
- ŠUTAJ, Štefan. Problematika etnických menšín v kontexte historického vývoja v rokoch 1989 – 1993. In LONDÁK, Miroslav – MICHÁLEK, Slavomír a kol. *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja.* Bratislava : Veda, 2013, s. 239-262.
- ŠUTAJ, Štefan. Slovak and Hungarian History – the subjekt of common view and confrontations of historians. In IEDA, Osamu – NAGAYO, Susumo (eds.) *Transboundary Symbiosis over the Danube II. Slavic Eurasian Studies*, No 29. Sapporo : Slavic-Eurasian Research Center Hokkaido University, 2015, pp. 15-29.
- ŠUTAJ, Štefan. Slovenské a maďarské politické elity a slovensko-maďarské vzťahy na Slovensku (na príklade roku 2007). In ŠUTAJOVÁ, Jana – ĎURKOVSKÁ, Mária (eds.). *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie. (Historické, politologické a právne súvislosti).* Prešov : Universum, 2007, s. 40-62.
- ŠUTAJ, Štefan. Slovensko-maďarské vzťahy, maďarská menšina na Slovensku, problematika občianstva a euroústava. In GBÚROVÁ, Marcela (ed.). *Európske občianstvo a národná identita.* Prešov : Slovacontact, 2006, 183-194.
- ŠUTAJ, Štefan. Variace stop Trianonu v politickej paměti. In DEJMEK, Jindřich – LOUŽEK, Marek (eds.). *Trianonská smlouva. Devadesát let poté.* Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2010, s. 69-97.
- ŠUTAJ, Štefan – HOMIŠINOVÁ, Mária – SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJOVÁ, Jana. *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (identita a politika)* Prešov : Universum, 2006.
- ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty E. Beneša v povojnovom Slovensku.* Bratislava : Veda, 2002.
- ŠUTAJ, Štefan – SÁPOSOVÁ, Zlatica. Národnostná politika Slovenska vo vzťahu k maďarskej menšine po roku 1989. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989.* Prešov : Universum, 2008, s. 18-31.
- ŠUTAJOVÁ, Jana. Reforma verejnej správy na Slovensku s ohľadom na postavenie maďar-

- skej národnosti. In ŠUTAJ, Štefan a kol. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Univesrum, 2008, s. 75-85.
- ŠUTAJOVÁ, Jana. *Zákon o národnostiach a Rada vlády Slovenskej socialistickej republiky pre národnosti (predstavy a realita)*. Košice : ŠafárikPress, 2019, 162 s.
- VÝROST, Jozef – HOMIŠINOVÁ, Mária. (eds.). *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti. Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu v rámci riešenia Štátneho programu výskumu a vývoja 2003/2005*. CD ROM, Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2005.
- ZEIDLER, Miklós. *A revíziós gondolat*. Pozsony : Kalligram, 2009.
- ZEĽOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef. *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1992.

Fragmenty z národnej politiky maďarských vlád so zreteľom na vlády Viktora Orbána

Zlatica Sáposová

Abstrakt

Národná politika sa stala od roku 1990 pre maďarské vlády vecou zodpovednosti. Vytvorila sa vládna štruktúra národnej politiky ako aj jej podporný systém. Po zmene režimu sa vlády v národnej politike vybrali cestou spolupracujúcou, kooperačnou alebo konfrontačnou. Výrok premiéra Józsefa Antalla o 15 miliónoch Maďarov vyvolával kontroverzné reakcie aj v susedných štátoch a vrátil pojem národná politika do verejného života. Národná politika sa stala vládnu aktivitou, ktorá sa zamerala na vzťah medzi maďarským štátom a maďarskými komunitami v zahraničí. Prvých desať rokov 21. storočia mala národná politika diplomatickou cestou, prostredníctvom dobrých vzťahov so susednými krajinami zabezpečiť a posilniť pozíciu zahraničných Maďarov. V roku 2010 v národnej politike sa nastali radikálne zmeny. Druhá pravicová vláda Viktora Orbána vybudovala do roku 2014 systémový rámec národnej politiky. Bol prijatý nový základný zákon. Udelenie dvojitého štátneho občianstva a hlasovacie právo pre zahraničných Maďarov vytvárali podmienky na verejnoprávne (legislatívne) zjednotenia národa (počas tretej Orbánovej vlády, 2014 – 2018). Idea Viktora Orbána o nadhraničnom zjednotení maďarského národa sa naplňala.

Kľúčové slová: mierová dohoda, zmena režimu, majorita, minorita, národná politika, podporná politika

Národná politika, politika maďarstva je už čiastočne spracovaná v odbornej literatúre. Medzi významných bádateľov, ktorí sa venujú tejto problematike patrí Nándor Bárdy.¹ Jeho práce tvoria základ pre poznanie danej problematiky. Okrem neho však na tejto téme pracujú aj ďalší významní odborníci,² ktorí analyzujú prístup maďarských vlád, premiérov, jednotlivých politických strán a ich popredných predstaviteľov k zahraničným Maďarom. Skúmajú danú politiku z rozličných aspektov, najmä: politického, hospodárskeho, sociálneho. Žiaľ, neraz jednotliví analytici problematiku interpretujú na základe sympatií k politickým stranám, bez kritického prístupu a poznania historického zázemia.

1 BÁRDI, Nándor. *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony : Kalligram, 2004, 272 s.; BÁRDI, Nándor (ed.). *Globalizáció és nemzetépítés*. Budapest : Teleki László Alapítvány, 1999, 319 s.; BÁRDI, Nándor – FEDINEC, Csilla – SZARKA László (eds.). *Kisebbségi magyar közös-ségek a 20. században*. Budapest : Gondolat Kiadó - MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 508 s.; BÁRDI, Nándor – SIMON, Attila (eds.). *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 440 s.; BÁRDI, Nándor. *Národná politika Maďarska po roku 1989*. In ZAHORÁN, Csaba – KOLLAI, István – OTČENÁŠOVÁ, Slávka (eds). *Neznámy sused. Dvadsať rokov Maďarska (1990 – 2010)*. Budapest – Bratislava : Terra Cognita Alapítvány – Vydavateľstvo Talentum, 2011, s. 145-175.

2 TÖRZSÖK, Erika. *Paraszt az Orbán-politika sakktabláján a nemzetpolitika*. <http://www.cecid.net/hu/taxonomy/term/31>[cit. 15. 1. 2020.]

Používanie jednotlivých pojmov na označenie maďarských komunít žijúcich za hranicami Maďarska „na odpojených územiach“ (*elcsatolt területeken*) alebo v „domovine“ (*külhonban*) má v maďarskom politickom živote politický charakter. Tieto pomenovania predpokladajú rozličné (právne, politické, symbolické) súvislosti, ale vzťahujú sa na jednú vec: na jednotný maďarský národ existujúci ponad hranice.

Tak isto sa používajú rôzne pomenovanie pre politiku maďarských vlád, vzťahujúcu sa na Maďarov žijúcich v susedných štátoch: napr. národná politika (*nemzetpolitika*), politika za hranicami (*határontúli politika*), politika maďarstva (*magyarságpolitika*).

Vývoj starostlivosti o zahraničných Maďarov žijúcich za hranicami môžeme rozdeliť na niekoľko etáp.

1. Obdobie predstáv o budúcej revízii 1920 – 1938/1940/1941.
2. Obdobie pripojení („malé maďarské svety“) 1938/1940/1941 – 1944.
3. Obdobie bezmocnosti (bez prostriedkov) 1944 – 1947.
4. Autonomizmus a obdobie mlčania 1948 – 1956.
5. Odrieknutie a obdobie mlčania 1956 – 1964/1968.
6. Znovuobjavenie problematiky a vnútorná tematizácia 1964/1968 – 1983/1985.
7. Inštitucionalizácia kultúrneho národa 1985/1989 – 1992.
8. Inštitucionalizácia zahraničných Maďarov a očakávanie autonómie 1990 – 1996.
9. Podpora budovanie paralelnej spoločnosti, inštitucionalizácia národnej integrácie 1996 – 2004.
10. Retorika integrácie (kompenzácia deficitov maďarskej spoločnosti) dvojaké štátne občianstvo a volebné právo.³

Menšinová problematika sa do centra pozornosti medzinárodnej politiky dostala po skončení prvej svetovej vojny. Pozornosť na národnostné menšiny sa upriamila hlavne v dôsledku zániku troch mnohonárodnostných ríš po prvej svetovej vojne (rakúsko-uhorskej monarchie, Ruska a Osmanskej ríše). Víťazné veľmoci sa v Spoločnosti národov snažili udržať poriadok, zabezpečiť stabilitu, garantovať mier aj prostredníctvom medzinárodnej dohody o národnostných menšinách.

Po prvej svetovej vojne v stredovýchodnej časti Európy žilo v pozícii národnostnej menšiny približne 30 miliónov obyvateľov, tretina celej populácie. Väčšinou sa tak stalo v dôsledku nového geopolitického usporiadania na základe systému mierových zmlúv. Víťazné mocnosti sa snažili vytvoriť systém ochrany národnostných menšín aj napriek tomu, že sa hranice zmenili v prospech nástupníckych štátov. Pri novej organizácii spoločnosti namiesto etnického princípu a práva na sebaurčenie uprednostnili ekonomické a strategické aspekty. Základ systému ochrany národnostných menšín tvorili mierové zmluvy podpísané s jednotlivými štátmi.⁴ Zmluvy s víťaznými mocnosťami na ochranu práv národnostných menšín nástupnícke štáty podpísali, ale ich vykonávanie často úmyselne sabotovali.

3 BÁRDI, Nándor. *Tény és való...*

4 NAGY, L. Zsuzsa. *A Párizs környéki békek, 1919 – 1920*. In *Historia*, 1979, roč. 1, č. 1. www.historia.hu; [cit. 23. 2. 2020.]; ROMSICS, Ignác. *Trianonská mierová zmluva*. Bratislava : Kalligram. 2006, 240. p.; ORMOS, Mária. Új rend a világban. Egy meghasonlott békerendszer. Rubiconline. Történelmi Magazin. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/uj_rend_a_vilagban_egy_meghasonlott_bekerendszer [cit. 23. 2. 2020.]

Po Trianonskej mierovej zmluve⁵ sa Maďari, trvalo žijúci za hranicami Maďarska, stali druhým najväčším etnikom na kontinente. Z pozície majoritného národa (mimo územia materinskej krajiny) – sa približne 3,5 milióna osôb (34 %) dostalo do menšinovej pozície v novovzniknutých nástupníckych štátoch. Z územia Maďarského kráľovstva, ostalo v tzv. trianonskom Maďarsku len 93 tisíc km² a z 18 miliónov obyvateľov 7,5 miliónov.⁶

Podľa posledného uhorského sčítania (1910) sa občanmi Československej republiky stalo 1 072 000 osôb s maďarským materinským jazykom, občanmi Rumunska 1 664 000 osôb a nového juhoslovanského štátu 600 000 takýchto osôb. Sčítania obyvateľov vykonané v prvej polovici 20. rokov 20. storočia v susedných krajinách Maďarska už zaregistrovali omnoho nižšie počty príslušníkov maďarskej národnosti, približne o 790 000 osôb menej.⁷ (Tabuľka 1).

Tabuľka 1 Počet obyvateľov maďarskej národnosti v jednotlivých štátoch strednej Európy po Trianonskej dohode

Štát	Rok sčítania obyvateľov	Počet obyvateľov maďarskej národnosti
Rakúsko	1923	26 474
Československo	1921	761 823
Juhoslávia	1921	472 409
Rumunsko	1927	1 307 543
Spolu		2 568 249
Maďarsko	1928	7 147 053
Počet príslušníkov maďarskej národnosti v Karpatskej kotline		9 715 302

Zdroj: FRITZ, László. *A magyarság a nagyvilágban [online]. In SÜLYOK, István.–FRITZ, László. (eds.), Erdélyi Magyar Évkönyv 1918 – 1929, Vol. I, 263-267. Kolozsvár: „Juventus“ Kiadás, 1930, http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf10777.pdf*

Na základe oficiálneho sčítania obyvateľstva v štátoch susediacich s Maďarskom žilo v prvej tretine 20. storočia viac ako 2,5 milióna obyvateľov maďarskej národnosti. Maďarská minorita v nástupníckych štátoch po strate majoritnej pozície si musela vytvoriť vlastný inštitucionálny systém v záujme zachovania vlastnej etnickej identity.

Vývoj na európskom kontinente v druhej polovici tridsiatych rokoch, spojený s rastúcou rozpínavosťou nacistického Nemecka a stupňujúcou sa kritikou versaillského systému, podporovali aj maďarské vládnuce kruhy, ktoré mali nádej na revíziu hraníc.⁸

Politiku Maďarska v medzivojnovom období charakterizovalo vzájomné spojenie revízie a revanšu. Jadro zahraničnej politiky tvorila otázka revízie. Budapeštianske politické

5 Tvorila súčasť versaillského mierového systému po 1. svetovej vojne.

6 Z Maďarského kráľovstva ostalo v potrianonskom Maďarsku: z územia 32,7 %; z obyvateľov 41,6 %; z mestského obyvateľstva 62,7 %.

7 A magyarság a nagyvilágban. http://adatbank.ro/html/alcim_pdf10777.pdf [cit. 10. 1. 2020.]

8 GABZDILOVÁ, Soňa – SÁPOSOVÁ. Zlatica. Maďarská menšina na Slovensku – pohľad do minulosti a súčasného stavu. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum, 2004, s. 117.

kruhy intenzívne udržiavali úzke kontakty s predstaviteľmi politického, spoločenského života maďarskej národnosti a spolupracovali aj s ich politickými stranami a organizáciami v susedných štátoch. V danom období neexistovala politika starostlivosti o Maďarov žijúcich v susedných štátoch, existovalo len hľadanie vinníka za dôsledky Trianonu a snahy o jeho revíziu. Propaganda revízie „*sa stala každodennou záležitosťou*“ odvolávajúcou sa na historické, kultúrne, hospodárske, etnické a geografické argumenty.⁹ Politika revízie priniesla svoje výsledky v rokoch 1938, 1941.¹⁰

Politika maďarskej vládnucej elity a účasť Maďarska v druhej svetovej vojne spečatila osud maďarskej menšiny v ďalších desaťročiach. Mierové zmluvy prijaté v Paríži uzavreli druhú svetovú vojnu a s menšími zmenami obnovili hranice vytýčené Trianonskou mierovou zmluvou. Ambícia jednotlivých národov vytvoriť „národné“ štáty patrili medzi najvýznamnejšie faktory povojnového vývoja. Perzekučné opatrenia (akceptovanie princípu kolektívnej viny, odsun obyvateľov maďarskej národnosti, deportácia, reslovakizácia) po druhej svetovej vojne mali tragický dopad na vývoj maďarských menšín v jednotlivých krajinách. Maďarská zahraničná politika po druhej prehratej svetovej vojne nemala prostriedky na presadzovanie svojich záujmov. Popri tom počas koaličného obdobia jednotlivé politické strany Maďarska skoncipovali vlastné názory na Trianon.¹¹ Ich nádeje na etnickú revíziu už nemali žiadne reálne opodstatnenie.

V roku 1948 v Maďarsku tiež „zvíťazil“ totalitný systém komunistickej strany, ktorá pod vplyvom „moskovských súdruhov“ uznala trianonské hranice.¹² Národnostnú otázku nahradila idea triedneho boja. Vedomé mlčanie komunistického vedenia o Trianone a o zahraničných Maďaroch odvrátilo pozornosť verejnosti od revizionistickej myšlienky, ale aj záujmu o informácie o Maďaroch žijúcich v susedných krajinách.¹³ Do maďarskej spoločnosti sa informácie o zahraničných Maďaroch dostávali len cez masovú kultúru. Časopisy o nich písali len povrchno a v duchu socialistického internacionalizmu.¹⁴

9 SÁPOSOVÁ, Zlatica. Národná politika maďarských vlád po roku 1989 (na základe vybraných aspektov). In ŠUTAJ, Štefan – REGINÁČOVÁ, Nikola – HELDÁKOVÁ, Lucia (eds.). *Aktuálne otázky výskumu národnostnej politiky a národnostných vzťahov na Slovensku v 20. a 21. storočí*. Prešov : Universum, 2017, s. 105.

10 Prvý revízny úspech: viedenská arbitráž, 2. november 1938. Prípojenie južnej časti Slovenska k Maďarsku, 12 tisíc km², 1 milión obyvateľov; druhá viedenská arbitráž, 30. augusta 1940, Maďarsku sa podarilo získať od Rumunska územie severného Sedmohradska (resp. Severozápadnú Transylvániu), ktoré Maďarska stratilo po prvej svetovej vojne na základe Trianonskej mierovej zmluvy.

11 Nezávislá maloroľnícka strana (*Független Kiszgazdapárt*), víťazná strana volieb v roku 1945 sa stotožnila revíziou na etnickej báze, Národná sedliacka strana (*Nemzeti Parasztpárt*) považovala snahy o revíziu hraníc pred trianonského obdobia za šovinistické a protiludové. Sociálno-demokratická strana (*Szociáldemokrata Párt*) sa nechcela stotožniť s ideou medzivojnového obdobia Maďarska ani s jeho inštitucionálnym systémom a tradíciou. Socialni demokrati žiadali preskúmať zodpovednosť štátnej moci, ako aj morálnu zodpovednosť maďarskej spoločnosti a intelektuálov za predchádzajúce udalosti. LITVÁN, György. *Koalíciós közzéték, 1945 – 1948*. Rubiconline. Történelmi Magazin. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/koalicioos_kozjatak_1945_1948 [cit. 16. 1. 2020.]

12 CSARNAI, Márk. *Szocializmus és nemzetpolitika – Magyarországnak viszonya a határon túli magyarsághoz (1945 – 1989)*, Újkor.hu. 2017, <http://ujkor.hu/content/szocializmus-es-nemzetpolitika-magyarorszag-viszonya-a-hataron-tuli-magyarsaghoz-1945-1989> [cit. 16. 1. 2020.]

13 BALOGH, Gábor. *Kádár és Trianon*. Nagy Magyarország 2009/1, 2009. augusztus 4. <http://tortenelemportal.hu/2009/08/kadar-es-trianon/> [cit. 9. 1. 2020.]

14 KOLLAI, István. *Rozštiepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapešť : Terra Recognita, 2008.

Oficiálna inštitucionálna spolupráca medzi materskou krajinou a Maďarmi v zahraničí takmer neexistovala, len osobné, príbuzenské vzťahy. Napriek tomu maďarská diplomacia sledovala udalosti o Maďaroch v zahraničí. Svedčia o tom aj archívne dokumenty nachádzajúce v Maďarskom národnom archíve v Budapešti. „... sledovala, že čo sa deje v kruhoch maďarskej menšiny žijúcej za hranicami. Dôvodom toho mohlo byť aj to, že členovia najvyššieho vedenia Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály, pochádzajúci zo stredných vrstiev, disponovali osobnými väzbami s v zahraničí žijúcimi Maďarmi v komunistickom hnutí. Stalo sa, že Mátyás Rákosi v Moskve chcel intervenovať za prenasledovanie Maďarov v Česko-slovensku.“¹⁵

Po páde komunistických režimov v štátoch východnej a strednej Európy sa ochrana národnostných menšín dostala medzi najdôležitejšie otázky. Štáty jednoznačne dali najavo, že majú záujem starať sa o svojich krajanov žijúcich v iných štátoch. Prijaté ústavy jednotlivých štátov obsahovali ustanovenia, podľa ktorých sú materské štáty zodpovedné za svoje menšiny žijúce za hranicami, navyše podporovali a posilňovali ich vzťah k materskému štátu.¹⁶

Pred zmenou režimu v Maďarsku, počas socialistickej éry „nebolo zvykom“ zaoberať sa maďarskými menšinami v susedných štátoch. Prvá slobodne zvolená vláda v Maďarsku vznikla 23. mája 1990 pod vedením predsedu vlády Józsefa Antalla. Na zasadnutí Maďarského demokratického fóra (*Magyar Demoktara Fórum*) 2. júna 1991 premiér József Antall pripomenul 70. výročie podpísania Trianonskej dohody. „Stratili sme dve tretiny krajiny, nikto nám nemôže odoprieť právo na bolesť. A trváme na tom, aby všetci naši susedia zaručili na základe mierovej zmluvy kolektívne a osobné práva národnostných menšín.“ V prejave odznela veta, ktorá vyvolala kontroverzné reakcie politických predstaviteľov, aj vo verejnosti v okolitých štátoch kvôli nesprávnej interpretácii „V právnom zmysle, na základe maďarského verejného práva, pre každého maďarského občana v desaťmilionovej krajine, chcem byť predsedom vlády, duchovne aj citovo, pätnásť miliónov Maďarov.“

Zároveň vyhlásil, že je odhodlaný chrániť národné, etnické a náboženské menšiny žijúce v Maďarsku. Zdôraznil, že čisté národné pocity nie sú namierené proti nikomu, ani v rámci hraníc, ani za hranicami.¹⁷ Vďaka premiérovi J. Antalovi sa pojem národná politika („nemzetpolitika“) vrátil späť do vedomia obyvateľov Maďarska, ako aj Maďarov žijúcich v menšinovej pozícii v susedných štátoch.

Vláda Gyulu Horna (koalícia MSZP-SZDSZ, 1994 – 1998) budovala národnú politiku na zásadách dobrého vzťahu so susednými krajinami tak, aby kroky maďarskej vlády, aj v záujme zahraničných Maďarov, v žiadnom prípade neovplyvnili susedské vzťahy. Počas vlády Gy. Horna boli podpísané základné zmluvy (*alapszerződés*) s Rumunskom a Slovenskom.

15 ABLONCZY, Balázs. *A történelem túllépett Trianonon, a magyarok még nem.* https://mult-kor.hu/20100604_a_tortenelem_tullepett_trianonon_a_magyarok_meg_nem [cit. 20. 12. 2019.]

16 Ústava Rumunskej republiky (1991) 7. článok; Ústava Slovinskej republiky (1991) 5. článok; Ústava Macedónskej republiky (1991) 49. článok; Ústava Chorvátskej republiky (1991) 10. článok; Ústava Ukrajinskej republiky (1996) 12. článok; Ústava Poľskej republiky (1997) 6. článok.

17 „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliósi országunk a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tízenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.“ KÖNYA, Imre „...és az ünnep mindig elmarad?“ <https://antalljosef.igytortent.hu/az-antalli-orokseg/122-a-leleekben-tizenotmillio-magyar-miniszterelnoke> [cit. 11. 1. 2020.]

Každá strana podpísala zmluvu z iných dôvodov. Maďarsko kvôli dodržiavaniu základných práv pre maďarskú národnosť, Rumunsko potrebovalo, aby maďarská strana zaručila dodržiavanie zásady nedotknuteľnosti hraníc.

Ľavicová vláda nedisponovala efektívnym systémom na podporu ekonomického zázemia Maďarov v zahraničí a cezhraničnej spolupráce. V nových programoch sa snažili podporovať cezhraničný hospodársky rozvoj, hospodársku spoluprácu, s cieľom rozvíjať hospodársku konvergenciu regiónov a zastaviť alebo obmedziť migráciu Maďarov z pohraničných území. Žiaľ, tieto hospodárske plány nenašli pochopenie u predstaviteľov Maďarov v zahraničí, navyše nebol vytvorený vhodný inštitucionálny systém, sieť kontaktov a financovania na realizáciu daných programov.

I. vláda Viktora Orbána (1998 – 2002)

Vzťah vládnej koalície Fidesz – MDF – FKgP¹⁸ k národnej politike sa radikálne zmenil. Začlenila ju do maďarskej administratívy ako oficiálnu odbornú otázku.¹⁹ Nevychádzala len z kultúrnej a politickej stratégie, ale z koncepcie jednotného národa, ktorý je nad týmito stratégiami. Existujúce inštitúcie sa stali súčasťou centra a cez centrum uplatňovali svoje záujmy. Politickú elitu zahraničných Maďarov brali ako súčasť celonárodnej politiky.

Nová politická koncepcia Orbánovej vlády sa namiesto diplomatických prostriedkov vybrala novou cestou. Namiesto základných zmlúv sa snažila práva Maďarov za hranicami zabezpečiť prijatím *Zákona o zahraničných Maďaroch (2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról)*.²⁰ *Zákonom o zahraničných Maďaroch sa upravil právny, inštitucionálny a politický vzťah osôb, patriacich k maďarskej národnostnej menšine a maďarskému štátu. Tento zákon zabezpečoval okrem kultúrnych výhod aj výhody sociálne a ekonomické. Za určitých podmienok držiteľ preukazu („Magyarigazolvány“) dostával výhody a podporu od maďarského štátu,*

Maďarský zákon o zahraničných Maďaroch skomplikoval vzťahy Maďarska so susednými krajinami. Negatívne dopady na medzinárodné vzťahy boli zrejme aj z toho, že maďarskou legislatívnou normou sa zaoberali aj medzinárodné inštitúcie, Benátska komisia, Európska komisia pre rozšírenie, OBSE. Benátska komisia označila niektoré články zákona o zahraničných Maďaroch exteritoriálne, podobne sa vyjadrila aj OBSE. Európska komisia pre rozšírenie odporučila maďarskej strane, aby s Rumunskom a Slovenskom hľadali obojstranne prijateľný kompromis.²¹ Kabinet V. Orbána presiahol vízie J. Antalla o znovuzjednotení maďarského národa bez zmeny hraníc.

18 Fidesz – Fiala Demokraták Szövetsége; MDF – Magyar Demokrata Fórum, FKgP – Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (známe ako Független Kisgazdapárt).

19 BÁRDI, Nándor. *Tény és való ...*, s. 146.

20 Zákon prijal parlament Maďarskej republiky 19. júna 2001, do platnosti vstúpil 1. januára 2002. Na Slovensku je tento zákon známy ako maďarský krajanský zákon.

21 GABZDILOVÁ, Soňa – SÁPOSOVÁ, Zlatica. Maďarský krajanský zákon. In ŠUTAJ, Štefan (ed). *Národ a národnosti Slovensku v transformujúcej spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : Universum, 2005, s. 149, s. 144-151.

Péter Medgyesi 2002 – 2004, Ferenc Gyurcsány 2004 – 2009, Gordon Bajnai 2009 – 2010

Po prvej, pravicovej vláde V. Orbána nasledovali ľavicové vlády (Péter Medgyesi 2002 – 2004, Ferenc Gyurcsány 2004 – 2009, Gordon Bajnai 2009 – 2010). Po parlamentných voľbách v roku 2002 vládu Fideszu vystriedala koalícia socialistov a liberálov Pétra Medgyesiho. Pokračovala v národnej politike Hornovej vlády, ale tento politický smer už nemal budúcnosť, vyčerpal sa. Medgyesiho vláda sa snažila riešiť konflikty so susednými štátmi, ktoré vznikli kvôli zákonu o zahraničných Maďaroch. Zákon bol na medzinárodnej pôde kriticky hodnotený a vyvolával odmietavé reakcie v politickom vedení susedných štátov. Maďarská strana sa snažila Benátskou komisiou zistené nedostatky korigovať a prepracovala ho. Zákon o zahraničných Maďaroch vláda schválila 23. mája 2003. O mesiac neskoršie 23. júna 2003 ho Parlament Maďarskej republiky prijal len tesnou väčšinou. Maďarsku sa v priebehu júla 2003 podarilo dohodnúť najprv s Rumunskom a neskôr aj so Slovenskom. Slovensko a Rumunsko po dvoch rokoch akceptovali modifikovaný zákon o zahraničných Maďaroch

Rok 2004 stal medzníkom v národnej politike. Vyostřili sa konflikty medzi politickými stranami. Konflikt vyvolalo referendum o dvojtom štátnom občianstve. Pravicové strany, najmä Fidesz, od začiatku podporovali myšlienku udelenia maďarskej štátnej príslušnosti Maďarom v zahraničí, čiastočne aj kvôli zväčšeniu budúcej voličskej základne. Najväčšia ľavicová strana MSZP pristupovala k tejto otázke na začiatku neutrálne, neskôr už mala odmietavý postoj, so zdôvodnením, že dvojité štátne občianstvo môže vyvolať migráciu z krajiny, v ktorej Maďari žili. F. Gyurcsány vo vystúpení v parlamente vyzýval svojich priaznivcov, aby v referende hlasovali za jeho odmietnutie. Jeho argumenty zarážali zahraničných Maďarov.²² Ani pre jednu politickú stranu v rámci referenda problém zahraničných Maďarov nepatrila medzi priority, išlo o vnútropolitický boj. Vo vnútropolitickom živote každý každého obviňoval, medzi zahraničnými Maďarmi rástla kritika vládnucej politickej elity Maďarska.

Gyurcsányov druhý kabinet hľadal nový smer v národnej politike. Vyhlásil 6. januára 2005 svoju národnú stratégiu Päť bodov národnej zodpovednosti (*„A nemzet felelősége 5 pontja“*). Predseda vlády F. Gyurcsány videl opodstatnenosť národnej politiky v tom, že maďarský štát má zodpovednosť za podporu maďarských spoločenstiev pri získavaní, výkone a ochrane národnostných práv, pri zakladaní a fungovaní ich inštitúcií. Pomocou nádiacie fondu Rodná zem (*Szülőföld Alap*) vytýčil cieľ podporovať zachovanie ich národnej identity a konkurencieschopnosti. Na rozdiel od predchádzajúcich vlád, koalícia v rámci národnej politiky kládla dôraz aj na hospodársky rozvoj prihraničných oblastí.²³ Podporovali aj hospodárske podnikanie a ďalšie aktivity v regiónoch obývaných maďarskou menšinou.

V podpornej politike za prvotný cieľ vytýčili transparentnosť podpory. Odborné kolégia Fondu Rodná zem vykonávali činnosť za účasti domácich a zahraničných expertov (patriarchov do maďarských komunít za hranicami).²⁴

22 SÁPOSOVÁ, Zlatica. Národná politika maďarských vlád po roku 1989 (na základe vybraných aspektov). ŠUTAJ, Štefan – REGINÁČOVÁ, Nikola – HELDÁKOVÁ, Lucia. (eds.). *Aktuálne otázky výskumu...*, s. 95.

23 Zdroje pre hospodársky rozvoj a podporu podnikania riadil Corvinus Zrt.

24 Odborné kolégia Szülőföld Alap: vzdelávacie a odbornovzdelávacie, kultúrne a cirkevné, spolupráca na

Napriek tomu, že národná stratégia obsahovalo nové zásady prispôsobené stavu danej komunity, diferenciálne podpory a programy,²⁵ nenašla podporu u zahraničných Maďarov. Premiér sa stal nedôveryhodnou osobou v očiach zahraničných Maďarov kvôli jeho prístupu k referendu o dvojtom štátnom občianstve. Maďarská vláda sa nepretržite konfrontovala s politickými predstaviteľmi maďarskej menšiny v zahraničí.

Inštitucionálny systém národnej politiky tiež prešiel zmenami. Druhý kabinet F. Gyurcsány zrušil nariadením vlády 364/2006. (XII. 28.) Úrad pre zahraničných Maďarov (*Határon Túli Magyarok Hivatala* – HTMH). Úrad zanikol 31. decembra 2006, bez právneho nástupcu. Vypracovanie národnej koncepcie a koordinácia prác prebiehala na Úrade predsedu vlády (*Miniszterelnöki Hivatal* – MeH) a koordinácia odbornej činnosti na jednotlivých ministerstvách. Okrem toho sa vytvoril „monitorovací mechanizmus“ na úrovni expertov, na kontrolu vykonávania dohôd medzi vládou a maďarskými spoločenstvami v zahraničí, ktorý mesačne podával správy o vykonaných prácach. Vzhľadom na rozdielnú situáciu v maďarských komunitách, na okruh politických predstaviteľov zaoberajúcich sa národnou politikou v materskom štáte a na rozšírenie odborného obsahu udržovania kontaktov so zahraničím, bolo podľa vlády potrebné vybudovať diferencovaný systém „fóra“.²⁶ Pri Fóre maďarských poslancov Karpatskej kotliny (*Kárpát-medencei Magyar Képviselek Fóruma* – KMKF), ktorý vytvorili v decembri 2004, založili Maďarsko-maďarskú vládnú konzultačnú skupinu (*Magyar-Magyar Kormányzati Konzultáció*) a Fórum pre regionálne zmierenie (*Regionális Egyeztető Fórum*) na komunikáciu so zahraničnými Maďarmi. Stála maďarská konferencia (*Magyar Állandó Értekezlet* – MÁÉRT) tiež stratila svoju pozíciu.

Počas vládnutia ľavicových kabinetov prebiehal vstup jednotlivých štátov stredovýchodnej Európy do Európskej únie (Maďarsko, Slovensko, Rumunsko 2007). Po ich vstupe do EÚ sa pozícia národnostných menšín v regióne výrazne zmenila.²⁷ Predstavitelia maďarskej menšiny v týchto krajinách zastávali významné postavenie v parlamentoch, v štátnej aj verejnej správe. Postupne sa vytvárala kultúrna autonómia.

Európska integrácia umožnila vytváranie nových smerov národnej stratégie, ale aj nové právne a hospodárske prostriedky. Schengenský priestor umožňoval voľný pohyb po Európe, cestovanie vlakom, autom, návštevy príbuzných, priateľov, susedov a to všetko bez toho, aby sa zamýšľali nad hranicami. Priestor bez kontroly na vnútorných hraniciach, revitalizácia železničnej a cestnej dopravy v pohraničnom oblasti naštartovali všestrannú spoluprácu medzi dlhodobou oddelenými regiónmi. Tým sa vytvárali možnosti na spoluprácu medzi Maďarmi žijúcimi v materinskom štáte a susedných krajinách.

Cieľom všetkých vlád po roku 1989 bolo posilnenie pozície maďarskej národnosti na úrovni politickej, spoločenskej, hospodárskej ako aj zastavenie negatívneho demografického vývoja Maďarov doma aj za hranicami.

Počet príslušníkov maďarskej národnosti od roku 1989 do roku 2011 klesol o viac ako pol milióna (cca 550 000) osôb, čo potvrdili aj údaje z posledných sčítaní obyvateľov

úrovni samospráv, informatika a média. V roku 2010 kancelária Szülőföld Alap zanikla.

25 Vojvodina, Zakarpatsko: uplatnila sa maďarská-maďarská solidarita.

26 ROSTÁS, Szabolcs. *Be nem avatkozó nemzetpolitika*. https://kronikaonline.ro/kulfold/be_nem_avatkozó_nemzetpolitika [cit. 3. 1. 2020.]

27 Napriek zmene režimu (1989 – 1990) v politickej kultúre bývalých postkomunistických štátoch naďalej pretrvávala nadriadenosť majoritnej spoločnosti – národnosti boli podriadené majorite.

v okolitých štátoch v roku 2011.²⁸ Údaje v tabuľke 2 ukazujú zmeny v počte osôb maďarskej národnosti v jednotlivých krajinách po roku 1989 do posledného sčítania obyvateľov v roku 2011. Žiaľ, snahy maďarských vlád ovplyvniť negatívny demografického vývoj Maďarov za hranicami neboli úspešne.

Tabuľka 2 Počet príslušníkov maďarskej národnosti v susedných krajinách Maďarska

Krajiny	1989-1992	2001-2002	%	2011	%
Rakúsko	33 355	40 583	21,3	60 000 ¹	47,8
Chorvátsko	22 355	16 595	- 25,8	14 048	-15,3
Rumunsko	1 642 959	1 434 377	-11,7	1 268 444	-11,6
Srbsko	344 147	293 199	- 15,8	251 136	- 14,4
Slovensko	567 269	520 528	- 8,2	458 467	-11,9
Slovinsko	8 503	6 243	- 26,6	5 000 ²	- 19,9
Ukrajina	155 711	151 516	- 2,7	141 000	- 6,9
Spolu	2 756 430	2 463 141	- 10,61	2 198 095 ¹	- 10,76

1 odhad; 2 sčítanie na základe registrov 2011, prieskum neskúmal národnostnú príslušnosť

Zdroj: *Magyar nemzetpolitika 2013.* s. 24.

Najväčší vplyv na vývoj populácie maďarskej národnosti mali: negatívny prirodzený prírastok, migrácia a asimilácia. Niektoré demografické faktory v jednotlivých krajinách mali iný charakter. Kým v Sedmohradsku a Vojvodine najväčšiu stratu zapríčinila emigrácia, na juhu Slovenska to bola asimilácia.²⁹ Keď zrátame pokles počtu Maďarov v materinskom štáte (cca 942 000) a príslušníkov maďarskej národnosti v okolitých štátoch (558 335), tak počet Maďarov v Karpatskej kotline v rokoch 1989 – 2011 klesol zhruba o 1,5 milióna osôb.³⁰

Vlády Viktora Orbána 2010 – 2014, 2014 – 2018

Orbánov kabinet po prevzatí moci v roku 2010 sľúbil „novú éru“ v národnej politike. Maďarská vláda ovplyvnila omnoho viac ako predchádzajúce vlády súčasnosť a budúcnosť maďarských menšinových komunít za hranicami.

Obsiahlym cieľom národnej politiky sa stalo posilnenie maďarských komunít: z hľadiska počtu, intelektuálneho, hospodárskeho aj právneho. „*Počet členov komunity rastie, neasimiluje, charakterizuje ho pozitívny prírastok a dobrá kvalita života. Identita členov rastúcej komunity je silná, spoločenské normy považujú za vlastné, majú konkurencieschopné znalosti, kultúrny poklad zachovávajú a rozvíjajú. Hospodársky prosperujúca komunita*

28 JELEŇOVÁ, Iveta – SÁPOSOVÁ, Zlatica. *Jazyk, interetnické vzťahy a používanie maďarského jazyka v Košiciach*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Fórum Maďarov v Košiciach, 2018, s. 41-42.

29 GYURGYÍK, László. Magyar kisebbségek a kutatások tükrében In. *Magyar Tudomány*, 2005/2, s. 132. <http://www.matud.iif.hu/05feb/03.html> [cit. 16. 10. 2019.]

30 A „*Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete*“ című stratégiai dokumentum végrehajtása. 2013, s. 24.

disponuje koordinovaným rozvojom, príležitosťami, využitím cezhraničných vzťahov, s dobrou dostupnosťou taktiež zladenou prácou klastrov.³¹ Členovia rastúcej komunity využívajú svoje práva, chránia a podľa potreby ich rozširujú.³²

Koalícia FIDESZ a KDMP vo voľbách získala dvojtretinovú väčšinu, s tým mala aj možnosť na zmenu najvyššej právnej normy, ústavy. Od roku 2011 Základný zákon Maďarska (článok D) vládam ukladá: „*Majúc na zreteli spolupatričnosť jednotného maďarského národa, Maďarsko nesie zodpovednosť za osud Maďarov žijúcich mimo jeho hraníc, napomáha zachovaniu a rozvoju ich komunit, podporuje ich snahy smerujúce k zachovaniu ich maďarskej identity, uplatnenie ich individuálnych a kolektívnych práv, vytvorenie ich komunálnych samospráv, ich uplatnenie sa v rodnom kraji a podporuje ich vzájomnú spoluprácu a spoluprácu s Maďarskom.*“³³

Orbánov kabinet reorganizoval politiku podpory (*támogatási politika*). Zanikol podporový Fond Rodná zem (*Szülőföld Alap*) a vytvoril sa Fond Gábor Bethlena (*Bethlen Gábor Alap* – BGA).³⁴ Zásadným princípom Fideszu bolo, že Maďari žijúci v zahraničí sú neoddeliteľnou súčasťou maďarského národa. Spoločná história, kultúra, jazyk boli podľa nich dostatočným zásadným a etickým dôvodom na to, aby sa budapeštianska vláda starala o Maďarov žijúcich za hranicami a ak je to potrebné, aby niesla aj dôsledky za to, aby si Maďari žijúci za hranicami mohli zachovať svoju identitu.

Parlament zvolený 26. mája 2010 výraznou väčšinou (97,7 %) prijal novelizáciu zákona č. LV z roku 1993 o štátnom občianstve. Na jeho základe mohli zahraniční Maďari zjednodušeným postupom znovu získať alebo dostať maďarské štátne občianstvo. Zjednodušený postup znamenal, že Maďari žijúci za hranicami sa nemusia usadiť Maďarsku, nie je potrebné osvedčenie zabezpečení prostriedkov na živobytie a nemusia absolvovať skúšku občianstva. Maďarské štátne občianstvo zjednodušeným postupom mohla dostať osoba, ktorá mala predkov s maďarským štátnym občianstvom alebo pochádzala z Maďarska a ovláda maďarský jazyk.

Zsolt Semjén ešte v roku 2015 vyhlásil, že chce dosiahnuť jeden milión nových maďarských občanov „*sú to tí, ktorí neboli maďarskými štátnymi občanmi, ale sú naviazaní na maďarskú kultúru, rozprávajú našim jazykom a ich predkovia pochádzajú z územia Maďarského kráľovstva.*“³⁵ O rok neskôr Zs. Semjén informoval verejnosť o 920 tisíc pridelených

31 Klaster je špeciálna forma spolupráce, sieť ekonomických a niekedy vedeckých a iných aktérov pracujúcich v rovnakom odvetví, respektíve a spoja tie isté odvetvia, aby získali spoločné a vzájomné výhody.

32 A „*Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete*“..., s. 88.

33 *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.). Základný zákon Maďarska (25. apríla 2011.) http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/0/10/50000/szlov%C3%A1k-magyar_nyomdai.pdf [cit. 16. 9. 2019.]

34 Vo vedení BGA nedostali miesto organizácie reprezentujúce zahraničných Maďarov (počas predchádzajúcich vlád to bolo samozrejmosťou). Vytvoril sa deväť členný výbor, ktorý podával návrhy na podporu. Na čelo výboru Zs. Semjén, podpredseda vlády zodpovedný za národnú politiku, nominoval bývalého predsedu Maďarskej akadémie vied Szilvesztra E Viziho. Rozhodovaciu právomoc však mal Zs. Semjén, András Levente Gál, štátny tajomník pre verejnú správu a Zsuzsanna Répás, zástupkyňa štátneho tajomníka zodpovedná za národnú politiku.

35 CSENDE, Gergely 2018-ra egymillióval nőhet a magyar állampolgárok száma! 2015-07-15 <http://4024.hu/2015/07/15/2018-ra-egymillioval-nohet-a-magyar-allampolgarok-szama/> [cit. 4. 1. 2020.]

dvojitých štátnych občianstách.³⁶ Na základe toho Zs. Semjén vyhlásil, že vytýčený cieľ o milióne nových maďarských občanov do začiatku roka 2018 bude splnený.

„Získanie maďarského štátneho občianstva je pre mňa citovou záležitosťou. Naozaj chcem byť plnohodnotným občanom Maďarska, ako boli moji predkovia.“
Miklós Lajkó miliónty dvojitý štátny občan z Vojvodiny³⁷

do marca roku 2018

o maďarské štátne občianstvo požiadalo **918 tisíc** osôb
v **135 tisíc** prípadoch uznali predchádzajúce maďarské občianstvo
875 tisíc osôb zložilo občiansky sľub
resp. **1 milión 10 tisíc** osôb získalo maďarské štátne občianstvo³⁸

Z hľadiska Fideszu zjednodušenie pridelenia štátneho občianstva nebolo len veľkým gestom a symbolom národného spolucitania so zahraničnými Maďarmi, bola to aj politická vypočítavosť zameraná na dlhodobé posilnenie moci.

Ďalším cieľom Orbánovho kabinetu bolo pridelenie volebného práva pre nových štátnych občanov Maďarska, ktorí nemali pobyt na území Maďarska. Hoci Martonyi a Zsolt Németh vyhlásili, že so získaním štátneho občianstva občan nezískava automatický volebný právo, vývoj pridelenia volebného práva pre dvojitých štátnych občanov sa vyvíjal úplne iným smerom, ako to vyhlásovali poprední politici Fideszu.

Po druhej modifikácii Základného zákona Maďarska (9. november 2012) sa najpodstatnejšia zmena uskutočnila vo vykonaní volebného práva. Na vykonanie volebného práva už nebol potrebný trvalý pobyt v Maďarsku.³⁹ V praxi to znamenalo, že zabezpečil volebné právo pre Maďarov žijúcich za hranicami, mohli hlasovať na parlamentných voľbách a v národných referendách. Oproti občanom Maďarska s pobytom na území Maďarska môžu svoj hlas odovzdať listom. V parlamentných voľbách môžu hlasovať len za tie strany, ktoré sú na zozname politických strán, za jednotlivých poslancov nie (*egyéni képviselokre nem*). Pre zahraničných Maďarov je potrebná predbežná registrácia, listom, resp. prostredníctvom internetu.⁴⁰

36 30. november 2016, streda, 13:33 MTI <http://www.maszol.ro/index.php/kulfold/73277-semjen-a-honositas-kezdetek-ota-920-ezer-uj-allampolgar-lett> [cit. 5. 1. 2020.]

37 „A magyar állampolgárság megszerzése számomra érzelmi dolog. Igazán szeretnék Magyarország teljes jogú állampolgára lenni, hiszen elődeim is azok voltak.“ citované podľa článku: *Esküt tett az egymilliomodikként honosított külhoni magyar.* <https://www.feol.hu/orszag-vilag/eskut-tett-az-egymilliomodikkent-honosított-kulhoni-magyar-2170215/> [cit. 4. 1. 2020.]

38 *Nemzetpolitikai eredmények.* Budapest : BGA Zrt., 2018, s. 11.

39 Magyarország Alaptörvényének második módosítása (2012. november 9.) Druhá modifikácia Základného zákona Maďarska. 2012. november 9.

40 *Nemzetpolitikai eredmények.* Budapest : BGA Zrt., 2018, s. 11.

Počet registrovaných voličov (zapísaní do zoznamu voličov)
bez pobytu na území Maďarska: 378 382
(5. apríl 2018)⁴¹

Pred druhou úpravou základného zákona sa uskutočnili diskusie na rôznych úrovniach. Na odbornej konferencii budapeštianskej univerzity Corvinus, kde sa venovala pozornosť jednotlivým aspektom volebného zákona a volebného práva zahraničných Maďarov, Zsolt Király, ekonóm, člen Okrúhleho stola Maďarov na Slovensku (*Szlovákiai Magyarok Kerekasztala*), výstižne poukázal na prístup k otázke volebného práva slovenských Maďarov v Maďarsku. Vzhľadom na miestne okolnosti nevytvára naviazanosť na Maďarsko resp. Orbánovej vláde. Maďari na Slovensku si uvedomujú, že národná rétorika nevyrieši ich každodenné sociálne a hospodárske problémy.⁴²

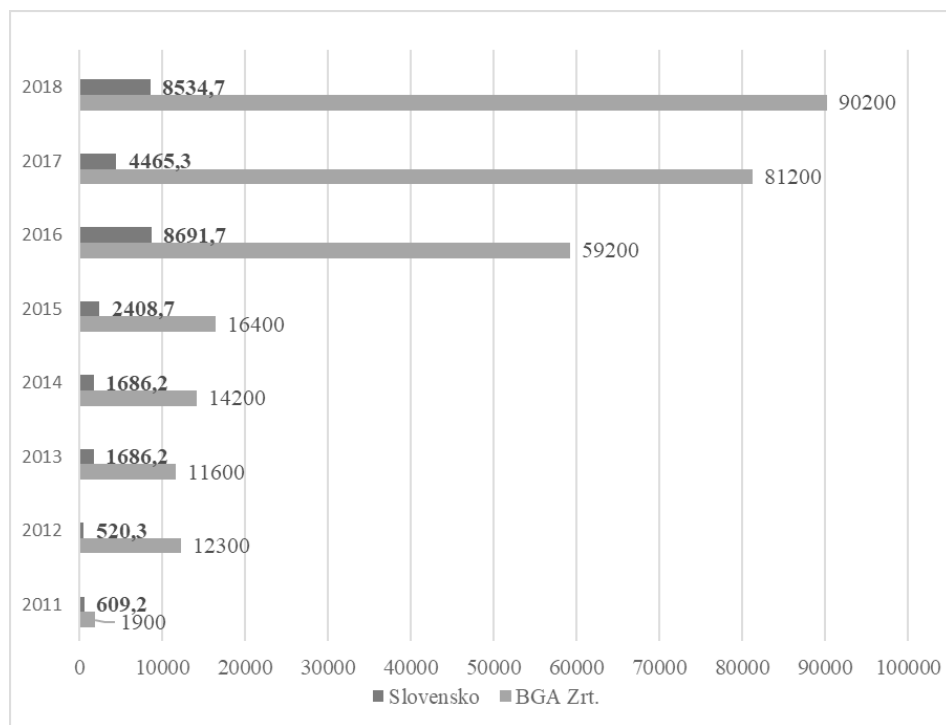
Dvojité štátne občianstvo a pridelenie volebného práva v Maďarsku nezlepší status maďarských komunití v jednotlivých štátoch ani silu ich politického zastúpenia.⁴³

Po voľbách 2018 začalo obdobie posilnenia moci Fideszu za hranicami, medzi komunitami maďarskej národnosti. Najefektívnejšia cesta na dosiahnutie tohto cieľa bola štedrá podporná politika pre zahraničných Maďarov. Orbánov kabinet v roku 2020 na podporu zahraničných Maďarov plánuje použiť 92,8 miliárd forintov. Pritom treba konštatovať, že podporný systém Orbánovej vlády je neprehliadnuteľný.

41 Nemzetpolitikai eredmények. Budapest: BGA Zrt., 2018, s. 11.

42 A kettős állampolgárság és szavazati jog megadása nem lehet öncélú. <https://korkep.sk/cikkek/tudomany/2011/10/10/8262-kettos-allampolgarsag-szavazati-jog-megadasa-nem-lehet-oncelu/> [cit. 5. 1. 2020.]

43 TÖRZSÖK, Erika. Magyar kormányok és kormánypolitikák 1990 után. A kisebbségpolitikától a nemzetpolitikáig. Prednáška, 14. 10. 2013, Budapešť ELTE ÁJTK <https://www.slideshare.net/CecidNet/magyar-kormnyok-s-kormnypolitikak-1> [cit. 16. 1. 2020.]

Graf 1: Celková finančná podpora zahraničných Maďarov cez BGA Zrt. (miliardách) suma podpory maďarskej národnosti na Slovensku (Ft.) – uvedené sumy sú nepresné.⁴⁴

Podľa údajov z Grafu 1 finančná podpora zahraničných Maďarov za 10 rokov, od 2011 do 2020 sa zvýšila skoro 50 násobne. Treba ale konštatovať, že čísla o finančnej veľkosti podpory nie sú nepresné. Ide len o predpokladanú veľkosť podpory. Presné dáta o veľkosti finančnej podpory z maďarských verejných zdrojov pre zahraničné organizácie je veľmi ťažké overiť. Systém podpory nie je transparentný. Okrem Fondu Gábora Bethlena (ďalej BGA) cez ktorú by mala prebiehať podpora pre organizácie v jednotlivých krajinách, existujú ďalšie inštitúcie maďarskej vlády, ktoré môžu poskytovať podporu a aj štátne podniky majú rámce, cez ktoré sa môžu uchádzať cezhraničné organizácie uchádzať o podporu. Átlatszó.hu poukázal nato, že popri BGA Zrt. má v podpornej schéme dôležité miesto aj Ministerstvo ľudských zdrojov (*Emberi Erőforrások Minisztériuma* – EMMI). Možnosti získať podporu našli zahraničné organizácie aj v programoch Národného kultúrneho fondu (*Nemzeti Kulturális Alap* – NKA), vo Výskumnom ústave národnej stratégie Jenőa Szásza

44 KOVÁCS, Gábor. A kormány suttuyomban sokkal több pénzt tol ki a határon túlra. https://hvg.hu/gazdasag/20190628_bethlen_gabor_alap_hataron_tuli_tamogatás <https://atlatsz.hu/2019/02/08/foci-templom-iskola-84-milliard-forint-allami-tamogatás-ment-tavaly-a-hataron-tulra/> [cit. 5. 1. 2020.]

(*Szász Jenő Nemzetstratégiai Kutatóintézet* – NSK) alebo v Szerencsejáték Zrt.(ktorú vlastní maďarský štát).

Aj samotná oficiálna propaganda vo vlastných propagačných materiáloch označuje okrem BGA v „*užšom slova zmysle*“ za „*pramene*“ národnej politiky nasledujúce inštitúcie:

Štátny sekretariát pre národnú politiku (*Nemzetpolitikai Államtitkárság*), Vládny komisariát zodpovedajúci za vládnu koordináciu rozvojových úloh a spoluprácu Sabolčsko-satmársko-berežskej župy a Zakarpatska. (*Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja Együttműködésének és Összehangolt Fejlesztési Feladatainak Kormányzati Koordinációjáért Felelős Kormánybiztosság*).

Sumarizácia a uverejnenie informácií o finančnej podpore je úlohou Informačného systému národnej politiky (*Nemzetpolitikai Informatikai Rendszer* – NIR). Systém NIR vo svojich výkazoch nemá uvedené stále programy BGA. Podľa dát NIR od roku 2011 BGA podporoval projekty v hodnote 190 miliárd forintov. Dovtedy na stránke BGA, na základe sumarizácie rozhodnutiach o podpore, novinári z *Átlátszo* vykázali omnoho väčšiu sumu, 300 miliárd forintov.

Značná časť informácií o peniazoch určených na podporu Maďarov v zahraničí však nie je zverejnená. Uskutočnili sa veľkolepé investície do nehnuteľnosti a výstavby futbalových akadémií (Príloha č. 2). Presný prehľad o daných investíciách sa nedá vytvoriť. Len podľa zverejnených informácií možno odhadnúť ich hodnotu, ktorá je však reálne vyššia, ako je oficiálne zverejnená suma.

Na získanie podpory sú potrebné predovšetkým dobré kontakty a aktivita „lobby.“ O miliardových podporách rozhoduje Ministerský úrad (*Miniszterelnökség*).⁴⁵

Súčasná finančná podpora pre zahraničných Maďarov sa nedá korektne a prehľadne prezentovať. Data zistené zo zverejnených údajov a z ťažko zistených informácií od kompetentných úradov nie sú dostačujúce nato, aby bolo možné vytvoriť prehľadný sumár. Súčasný systém podpory je rozdrobený. Neexistuje žiadna jednotná stratégia podpory pre maďarské komunity za hranicami. Jednotlivé štátne orgány rozhodujú samostatne o finančných zdrojoch, väčšinou nesystematicky a náhodne (nie podľa potrieb obyvateľov maďarskej národnosti v jednotlivých regiónoch).⁴⁶ Neexistuje žiadny kontrolný systém, ktorý by monitoroval dlhodobé účinky podporných programov, udržateľnosť realizovaných projektov (ani zo strany maďarského štátu, ani zo strany poberateľov podpory maďarskej národnosti).

Vláda V. Orbána sľúbila v roku 2010 novú, dynamickú národnú politiku. Vytýčili si cieľ zjednotiť maďarský národ ponad hranice, strážiť národnú jednotu, rozvíjať kultúru a posilniť pozíciu maďarského jazyka. Sľúbili novú éru v národnej politike, zmeny v koncepcii podporného systému, spravodlivú a priehľadnú kontrolu.

Nikdy však nebolo jasné, aká suma bola použitá na finančnú podporu. Je však zřejmé, že veľkosť sumy sa za posledné roky rapídne zvýšila. Rast finančnej podpory súvisel aj vznikom nových inštitúcií a s úlohou zabezpečiť stále spojenie, komunikáciu medzi

45 CZIMER, Gábor. *Áttekinthetetlen magyar támogatók*. <https://uj szo.com/kozelet/attekinthetetlen-magyar-tamogatasok> [cit. 19. 1. 2020.]

46 SIPOS, Zoltán. *Határon túli támogatók 1.: a jobb kéz nem tudja, mit támogat a bal*. <https://atlatzso.ro/infografikak/hataron-tuli-tamogatasok-1-a-jobb-kez-nem-tudja-mit-tamogat-a-bal/#> [cit. 20. 1. 2020.]

materinským štátom a zahraničnými Maďarmi. Tento vývoj bol charakteristický aj pre vlády ľavicových vlád s tým rozdielom, že liberálne vlády dávali väčší priestor pre inštitúcie maďarskej národnosti pri rozhodovaní a rozdeľovaní. Pravicová vláda V. Orbána v tom preferuje centralizované systémy.⁴⁷

Predstavitelia inteligencie maďarskej národnosti, ktorí reálne vidia snahy národnej politiky Orbánovej vlády, často zdôrazňujú, že maďarská vláda cieľavedome využíva krajanov na zabetónovanie moci a na posilnenie finančnej pozície seba blízkych ľudí. Podporný systém nie je vybudovaný na základe systémovej stratégie a podobá sa viac na budovanie klientely ako na národnú stratégiu.⁴⁸ Vytvorením systému klientelizmu medzi zahraničnými Maďarmi, rozdávaním štedrej podpory, si V. Orbán a jeho kabinet posilnili pozíciu medzi maďarskými komunitami za hranicami. Postupne sa vytvára obraz, že bez V. Orbána už neexistuje národná politika a len on a jeho vláda môžu národnú identitu a pozíciu Maďarov za hranicami posilniť. Pritom skutočný stav odzrkadľuje iný smer vývoja. Pridelením štátneho občianstva, volebného práva a zdôrazňovaním zjednotenia maďarského národa V. Orbán oslovil voličov najmä z nacionalistického tábora. Získanie voličov, podpora vybraných politických strán alebo organizácií maďarskej národnosti vyvoláva konflikty medzi Maďarmi za hranicami, polarizuje maďarské komunity a tým oslabuje ochranu ich záujmov.

Namiesto záveru

Maďarský premiér V. Orbán v rozhovore pre rumunský denník *Krónika* stručne charakterizoval smer národnej politiky svojho kabinetu:

„Presadzujeme národnú politiku, ktorá je v súlade s tým, že byť Maďarom je nielen pozváňajúci pocit, ale aj odmeňujúci a nie len pre najvzdelanejších, ale pre každého Maďara by oplátilo byť Maďarom. Na tento účel slúžia programy rozvoja podnikania. Materská krajina už teraz je schopná na každom území za hranicami podporovať programy hospodárskeho rozvoja podobné tým, aké sú doma, ktoré každému umožňujú posunúť sa vpred. Tieto sa dostanú do cieľa na Dolnú zem (Délvidék) a na Zakarpatsko (Kárpátalja), v Sedmohradsku, len štartujeme v prípade Hornej zeme (Felvidék). So Slováckmi sme sa dohodli na tom, ako by sa to dalo realizovať tak, aby to aj oni vedeli podporovať. Jedným z veľkých výsledkov v nadchádzajúcich rokoch bude to, že Maďari prežijú: že len kvôli tomu, že sú Maďari, majú širšie možnosti rozvoja, na zamestnanie, príjem a vzdelanie, ako mali predtým. Preto bude pre Maďara žijúceho aj v poslednej dedine, v poslednom dome výhodné, aby zostal Maďarom.“⁴⁹

47 PAP, Szilárd István. *Bármiféle stratégia nélkül szörja a kormány a határon túli magyar támogatásokat.* https://kettosmerce.blog.hu/2017/03/29/barmifele_strategia_nelkul_szorja_a_kormany_a_hataron_tuli_magyar_tamogatásokat [cit. 20. 1. 2020.]

48 PAP, Szilárd István. *Bármiféle stratégia nélkül...*

49 Orbán Viktor *interjúja a Krónika című romániai napilapnak.* <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-interjuja-a-kronika-cimu-romaniai-napilapnak> [cit. 22. 1. 2020.]

Príloha 1

Podpora maďarskej národnosti na Slovensku (výbrané údaje)

Fond Gábora Bethlena (Bethlen Gábor Alap - BGA)

2018 Fonf BGA dokopy rozdelil 84 miliárd forintov z toho 5 817 116 800 forintov (18,2 milión eur) medzi slovenské inštitúcie.⁵⁰

Tabuľka 3 Najväčšie sumy od Fondu BGA dostali nasledujúce inštitúcie na Slovensku, 2018 (HUF)

Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku	2 100 000 000	finančná podpora na program obnovenie materských škôl
Akadémia DAC Dunajská Streda	1 350 000 000	podpora fungovania a rozvoja organizácie
Podpora učebných pomôcky a učebnice	995 836 800	
KFC Komárno	300 000 000	podpora fungovania a rozvoja organizácie
Szlovákiai Magyar Társadalmi és Kulturális Szövetség (Csemadok)	145 000 000	podpora fungovania organizácie a podpora programu
Dunajská Streda	108 000 000	podpora mestskej materskej škôlky

Zdroj. CZIMER, Gábor. *Áttekinthetetlen...*,

Na základe regionálnej výzvy pre „*Felvidék*“ rozdelili peniaze medzi 504 uchádzačov o finančnú podporu v hodnote 92 milión forintov. Z výzvy pre rozvoj materských škôl, pozvané organizácie získali 1 613 315 000, (rozdelili sa medzi 30 žiadateľov).

Okrem regionálnych výziev (pre jednotlivé krajiny) existovala centrálna výzva, do ktorej sa mohli zapojiť nielen organizácie Maďarov za hranicami, ale aj domáce organizácie.

Tabuľka 4 Programy a veľkosť celkovej podpory – z toho získané podpory pre Slovensko (HUF)

Výzva na predloženie projektu	Celkový stav podporovaných	Celková suma programu	Podporený na Slovensku	Získané finančné zdroje
Centrálne	1148	726 000 000	203	108 600 000
Podpora mládežníckych komunít	287	190 000 000	47	41 900 000
Na podnikanie pre rodiny	118	484 764 050	26	138 604 618
Rok maďarských rodín v zahraničí	136	213 788 914	30	49 681 239

Zdroj. *Kiket támogat Magyarország szlovákiai magyar kultúra és oktatás címén? XI. rész* <https://www.bumm.sk/belfold/2019/01/21/kiket-tamogat-magyarorszag-szlovakiai-magyar-kultura-es-oktatas-cimen-xi-resz>

50 CZIMER, Gábor. *Áttekinthetetlen...*,

Na margo treba pripomenúť, že získanie údajov podľa krajín z webovej stránky BGA je zložitá úloha. Zoznam úspešných žiadateľov skenujú, nepodávajú sa informácie o krajine žiadateľa, navyše často sa vyskytnú prípady, že ani mesto alebo obec nie je označená, uvádza sa len názov organizácie. Hľadanie elektronickou formou nie je možné.

Fond Gábora Barosa (Baros Gábor Alap – BGA)

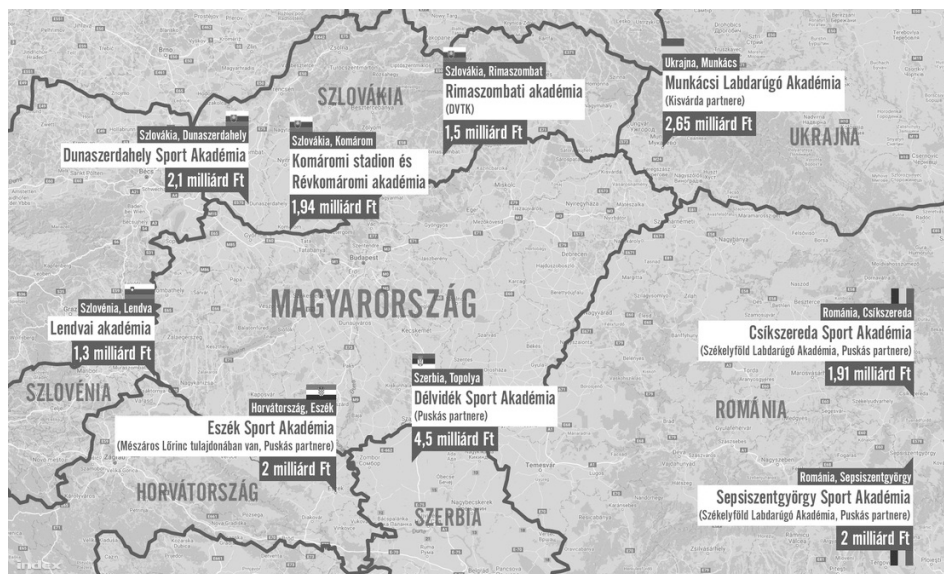
Na začiatku roku 2018 z Baros Gábor Alap (nadácia vytvorená na podporu hospodárskeho rozvoja, podnikania) z Program pre hospodársky rozvoj Hornej zeme (*Felvidéki Gazdaságélénkítő Program*) bolo rozdelených 5,5 miliárd forintov medzi 1 521 žiadateľov o podporu.⁵¹

51 *Kiket támogat Magyarország...*

Príloha 2

Futbalová ríša Viktora Orbána Futbalové akadémie

Obrázok 1 Futbalové akadémie v okolitých štátoch Maďarska

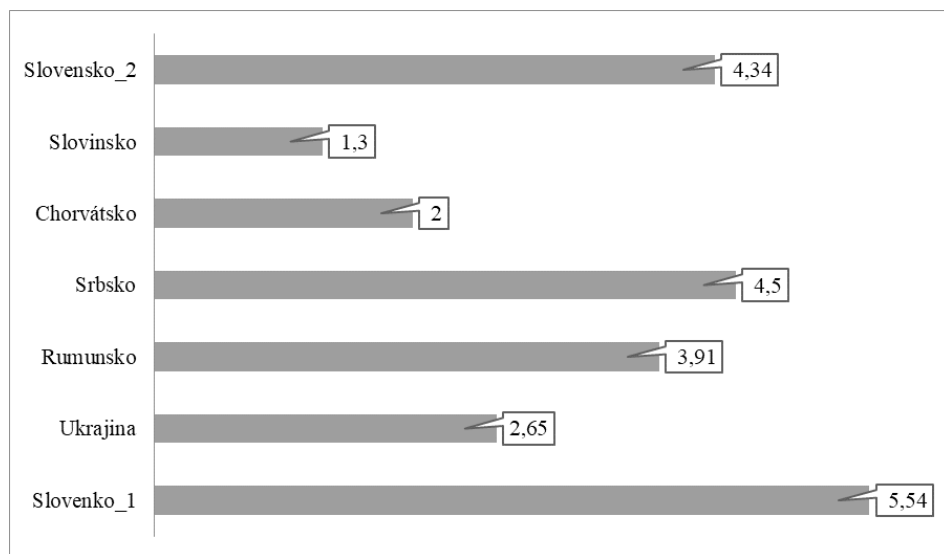

Zdroj. Két év alatt 20 milliárd forint ment el határon túli futballra. https://index.hu/sport/futball/2018/01/09/20_milliard_felett_hataron_tuli_labdarugas_magyar_allami_tamogatas/ [cit. 22. 1. 2020.]

Od roku 2013 maďarská vláda investovala 22,5 miliárd forintov (70 milión eur) do futbalových akadémii za hranicami – Sedmohradsko, južné Slovensko, Vojvodina, Zakarpatsko, Pomurje. Medzi podporovanými futbalovými klubmi sú aj úspešné, ale aj neúspešné.⁵² Peniaze sa posielajú čiastočne cez Maďarský futbalový zväz (*Magyar Labdarúgó Szövetség*), čiastočne cez *Bethlen Gábor Alap*. Pritom sa všade objaví *Puskás Akadémia*, ktorej majiteľ Lőrinc Mészáros je blízkym priateľom V. Orbána, najbohatší človek Maďarska, ktorý sa skoro z nuly vypracoval za miliardára.⁵³

52 BÓD, Tintanilla. *Orbán Viktor milliárdokkal fozizta be magát a Felvidékre*. <https://atlatz.ro/tamogatasok/nemzeti-futballmania/orban-viktor-milliardokkal-focizta-be-magat-a-felvidekre/> [cit. 23. 1. 2020.]

53 BÓD, Tintanilla. *Orbán Viktor milliárdokkal fozizta ...*,

Legenda: Slovensko 2 hodnota bez prirátania sumy na futbalovú akadémiu v Rimavskej Soboty
 Slovensko 1 hodnota obsahuje podporu pre futbalové akadémie a štadióny: Dunajská Streda, Komárno, Rimavská Sobota

Graf 2 Suma od maďarskej vlády pre futbalové akadémie za hranicami⁵⁴

Zamestnanci Átlátszó.ro získali zmluvy vzťahujúce na podporu futbalových akadémii za hranicami ⁵⁵ Dva futbalové kluby získali od maďarskej vlády podporu v hodnote 6 miliárd forintov. FC DAC Dunajská Streda, pod vedením Oszkára Világiho (ktorý patrí medzi najplyvnejších podnikateľov Slovenska⁵⁶ a je známy aj z politického života). V roku 2014 prevzal futbalový klub DAC, s cieľom postaviť nový štadión a vytvoriť futbalovú akadémiu. O. Világi sa s V. Orbánom zoznámil ešte v 90. rokoch. Obaja boli na začiatku politickej kariéry, ako mladí, liberálni politici. FC DAC od dostal maďarského štátu 2,4 miliárd forintov.

54 Zdroj. JÁVOR, Bence. *Két év alatt 20 milliárd forint ment el határon túli futballra.* https://index.hu/sport/futball/2018/01/09/20_milliard_felett_hataron_tuli_labdarugas_magyar_allami_tamogatas/ [cit. 24. 1. 2020.]; OROSZI, Babett. *Futballtámogatás határok nélkül.* <https://ujso.com/kozelet-sport/futballtamogatas-hatarok-nelkul> [cit. 24. 1. 2020.]

55 SIPOS, Zoltán. *A Vajdaságban, Felvidéken és Muravidéken foci és óvodaprogram kapott nagy összegeket.* <https://atlatszo.hu/2019/02/08/foci-templom-iskola-84-milliard-forint-allami-tamogatas-ment-tavaly-a-hataron-tulra/> [cit. 24. 1. 2020.]; OROSZI, Babett – SIPOS, Zoltán. *Megszereztük, feldolgoztuk és nyilvánosságra hozzuk a határon túli fociakadémiák támogatásáról szóló szerződéseket.* <https://atlatszo.hu/2018/12/11/megszereztuk-feldolgoztuk-es-nyilvanossagra-hozzuk-a-hataron-tuli-fociakademiak-tamogatasarol-szolo-szerzodeseket/> [cit. 24. 1. 2020.]; BŐD, Titanilla. *Orbán Viktor milliárdokkal ...*; <https://atlatszo.ro/tamogatasok/nemzeti-futballmania/orban-viktor-milliardokkal-focizta-be-magat-a-felvidekre/> [cit. 24. 1. 2020.]

56 Generálny riaditeľ Slovnaftu, člen vedenia MOL, je zainteresovaný aj v investíciách do potravinárskeho priemyslu.

Tabuľka 5 FC DAC Dunajská Streda, veľkosť a účel podpory (HUF)

Rok	Veľkosť podpory	Cieľ podpory
2005	300 000 000	režijné náklady, 2 nové cvičiská
2017	1 000 000 000	2 ihriská a tribúny; miestnosti v hlavnej budove: šatne, lekárska izba, kondičná hala, kancelárie, kabinety
2018	1 100 000 000	dokončenie hlavnej budovy: stavebné, inštalačné práce a vybavenie budovy; 2 trávnaté ihriská s kúrením ihriska; renovácia internátu; zdravotný rehabilitačný centrum

Zdroj. dáta www.atlatszo.ro

Zdroj. dáta www.atlatszo.ro

Tabuľka 6 Rozpočet Akadémie MOL (Dunajská Streda) (EUR)

Maďarský futbalový zväz (Magyar Labdarugó Szovetség)	6 500 000
Vlastný vklad	6 000 000
Bethlen Gábor Alap	1 000 000
Slovenský futbalový zväz	500 000

Zdroj. Bőd, Titanilla. Orbán Viktor milliárdokkal ...,

Celková hodnota stavby dosiahla 14 milión eur (4,5 miliárd ft.). Maďarský štát financoval približne polovicu. Komplex akadémie leží na 18 hektároch, kde nachádza 10 ihrísk, z nich dve ihriská majú vyhríevaný trávnik, v hlavnej budove je lekárska izba a kondičná hala pre futbalistov.

Úryvok zo slávnostného prejavu V. Orbána na otváracom ceremoniáli futbalovej akadémie v Dunajskej Strede, 16. novembra 2018.

„Táto Akadémia, spolupráca na realizácii akadémie, je úspechom celého regiónu, a potvrdzuje, že spolupráca a vzájomný rešpekt nás posilňujú, kým nejednotnosť nás oslabuje. ...Šport je našim spoločným jazykom, spája nás a podporuje čestnú súťaž. Preto vláda Maďarska podporí športové akadémie v celej Karpatskej kotline. Aj osobne som presvedčený, že v športe sa najkrajším spôsobom spojí bojový duch, kolektívny cit a kultúra rešpektu – úcty. Som tiež presvedčený, že šport je jedným z najdôležitejších stavebných prvkov európskej civilizácie.“⁵⁷

„Dôležitosť akadémie v živote maďarskej národnosti na juhu Slovenska“ zdôraznili aj ďalší hostia na otvárací ceremonii: Zsolt Hernádi, generálny riaditeľ MOL, Vladimír Poór, majiteľ Spartaka Trnava, Ivan Kmotrík, majiteľ Slovana Bratislava, Béla Bugár, predseda Híd-Most, József Menyhárt, predseda MKP, Árpád Érsek minister dopravy, Gábor Csicsai,

57 Orbán Viktor: *A dunaszerdahelyi akadémia az egész régió sikere.*

http://www.nemzetisport.hu/minden_mas_foci/orban-viktor-a-dunaszerdahelyi-akademia-az-egesz-regio-sikere-2669675 [cit. 27. 1. 2020.]

štátny tajomník ministerstva poľnohospodárstva, Zoltán Hájos, primátor mesta Dunajská Streda, Gyula Bárdos, predseda Csemadoku.

Tabuľka 7 FC Komárno, veľkosť a účel podpory (HUF)

	Suma	Cieľ podpory
2017	1 800 000 000	rozvoj športových zariadení: búracie zemné práce okolo ihriska, vytvorenie nového ihriska s kúrením, vytvorenie ihriska s umelou trávou, rekonštrukcia šatne a tribúny, výstavba novej tribúny
2018	140 000 000	podpora športovej akadémie: kancelárske potreby, pohonné látky, nájomné, autobus

Zdroj. dáta www.atlatszo.ro

Rimavská Sobota

V roku 2017 sa v *Magyar Közlöny* objavila správa, že futbalový klub DVTK v Diósgyőri dostane 10 miliárd forintov, z čoho 1,5 miliardy forintov (4,7 milión eur) má použiť na vybudovanie futbalovej akadémie na južnom Slovensku.

Predstavitelia A DVTK a Rimavská Sobota v januári 2018 sa stretli prvýkrát a diskutovali o spolupráci, v rámci čoho by sa uskutočnila obnova štadiónu, vybudovanie pár nových ihrísk a nové cvičiská. Plánovaný projekt sa zastavil kvôli viacerým prekážkam: hlavným dôvodom boli miestne politické boje okolo akadémie. Kvôli tomu dohoda mešká.⁵⁸

Podrobné informácie o futbalových akadémiách na juhu Slovenska sú aj v novinovom článku V. Orbána „*V. Orbán si zahral miliardový futbal na Hornej zemi*“.⁵⁹

58 OROSZI, Babett. *Futballtámogatás határok nélkül*. <https://uj szo.com/kozelet-sport/futballtamogatas-hatarok-nelkul> [cit. 24. 1. 2020.]

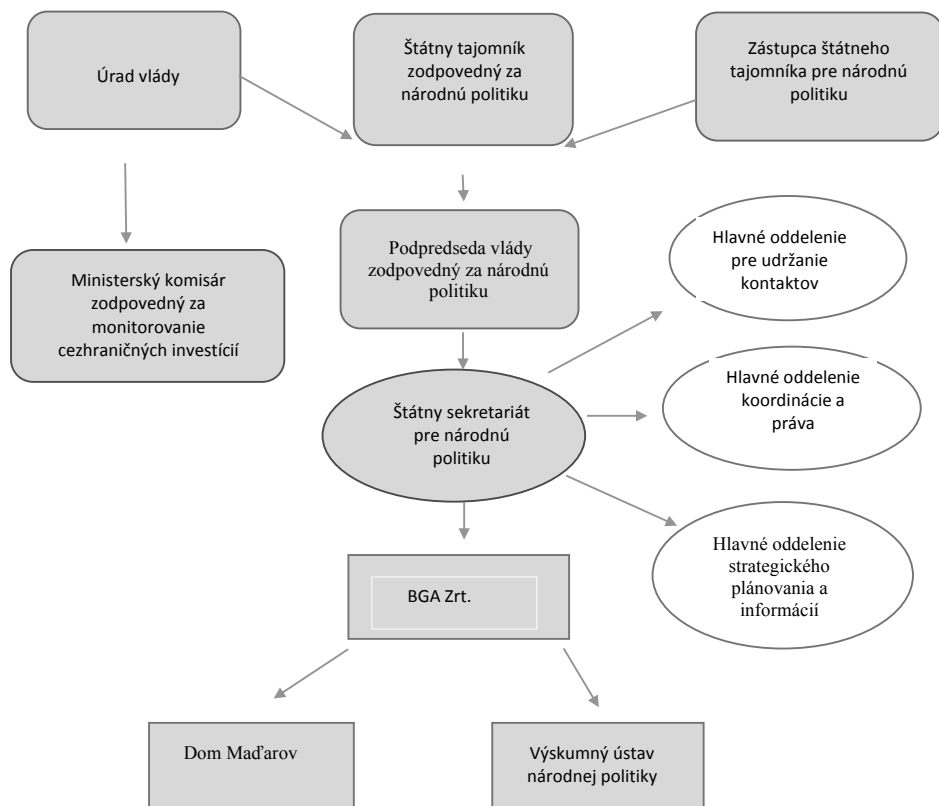
59 BŐD, Titanilla. *Orbán Viktor milliárdokkal fozizta be magát a Felvidékre*. <https://atlatszo.ro/tamogata-sok/nemzeti-futballmania/orban-viktor-milliardokkal-focizta-be-magat-a-felvidekre/> [cit. 24. 1. 2020.]

Príloha 3

Inštitucionálny systém maďarskej národnej politiky

Po roku 1990 začalo budovanie inštitucionálneho systému národnej politiky. Inštitucionálne riadenie problematiky dostalo pod Úradom predsedu vlády, kde v roku 1990 vznikol Sekretariát zahraničných Maďarov (*Határon Túli Magyarok Titkársága*). O dva roky neskôr v roku 1992 ho zmenili na Úrad zahraničných Maďarov (*Határon Túli Magyarok Hivatalává – HTMH*) s celokrajanskou spôsobilosťou, pod kontrolou Ministerstva zahraničných vecí. Počas prvej vlády Gy. Horna HTMH svoju činnosť vykonával pod dohľadom Úradu predsedu vlády. Zmena sa nastala po prvej vláde V. Orbána, keď bol úrad daný pod gesciu Ministerstva zahraničných vecí. Lavicová vláda Medgesyho ho znovu presunula pod kontrolou Úradu predsedu vlády. HTMH existoval do roku 2006, kedy v rámci verejnoprávnej reformy prebiehajúcej počas vlády F. Gyurcsányja zanikol. V rokoch 2007 – 2010 v rámci Úradu predsedu vlády vytvorili nové oddelenie na riešenie problematiky maďarskej národnosti v zahraničí, pod názvom Oddelenie národnopolitických záležitostí Štátneho sekretariátu pre zahraničné veci a národnú politiku (*Külkapcsolatok és Nemzetpolitikai Ügyek Szakállamtitkársága Nemzetpolitikai Ügyek Főosztálya*). Po voľbách v roku 2010 prebiehali radikálne zmeny vytvorením Ministerstva verejnej správy a spravodlivosti a Štátneho sekretariátu zodpovedného za národnú politiku (*Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárság*). Tým sa problematika zahraničných Maďarov dostala na rovnakú úroveň ako akákoľvek iná odvetvová politika. Od roku 2014 patrí Štátny sekretariát pod Úrad predsedu vlády (*Minniszterelnökség*).

Štátny sekretariát zodpovedný za národnú politiku má tri oddelenia: Hlavné oddelenie pre kontakty (*Kapcsolattartási Főosztály*), Hlavné oddelenie pre koordináciu a práva (Kordinációs és Jogi Főosztály) a Hlavné oddelenie strategického plánovania a informácií (*Stratégiai Tervező és Tájékoztatási Főosztály*). Z politického hľadiska je za sektor zodpovedný podpredseda vlády pre národnú politiku.

Graf 3 Štruktúra (inštitucionálneho systému) národnej politiky Maďarska⁶⁰

60 Zdroj. MILOVÁN, Orsolya. *Nemzetpolitikai struktúra és programok*. <https://docplayer.hu/1893583-Nemzetpolitikai-struktura-es-programok-milovan-orsolya-foosztalyvezeto-nemzetpolitikai-allamtitkarsag.html>

Literatúra

- ABLONCZY, Balázs. *A történelem túllépett Trianonon, a magyarok még nem*. https://mult-kor.hu/20100604_a_tortenelem_tullepett_trianonon_a_magyarok_meg_nem [cit. 20. 12. 2019.]
- A kettős állampolgárság és szavazati jog megadása nem lehet öncélú. <https://korkep.sk/cikkek/tudomany/2011/10/10/8262-kettos-allampolgarsag-szavazati-jog-megadasa-nem-lehet-oncelu/> [cit. 5. 1. 2020.]
- A magyarság a nagyvilágban*. http://adatbank.ro/html/alcim_pdf10777.pdf [cit. 10. 1. 2020.]
- BALOGH, Gábor. *Kádár és Trianon*. Nagy Magyarország 2009/1, 2009. augusztus 4. <http://tortenelemportal.hu/2009/08/kadar-es-trianon/> [cit. 9. 1. 2020.]
- BÁRDI, Nándor. *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony : Kalligram, 2004, 272 s.
- BÁRDI, Nándor (ed.). *Globalizáció és nemzetépítés*. Budapest : Teleki László Alapítvány, 1999, 319 s.
- BÁRDI, Nándor – FEDINEC, Csilla – SZARKA, László (eds.). *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest : Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 508 s.
- BÁRDI, Nándor – SIMON, Attila (eds.). *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 440 s.
- BÁRDI, Nándor. *Národná politika Madarska po roku 1989*. In. ZAHORÁN, Csaba – KOLLAI, István – OTČENÁŠOVÁ, Slávka (eds.). *Neznámy sused. Dvadsať rokov Maďarska (1990 – 2010)*. Budapest – Bratislava : Terra Recognita Alapítvány – Vydavateľstvo Talentum, 2011, s. 145-175.
- BÓD, Titanilla. *Orbán Viktor milliárdokkal focizta be magát a Felvidékre*. <https://atlatzso.ro/tamogatasok/nemzeti-futballmania/orban-viktor-milliardokkal-focizta-be-magat-a-felvidekre/> [cit. 24. 1. 2020.]
- CSARNAI, Márk. *Szocializmus és nemzetpolitika – Magyarország viszonya a határon túli magyarsághoz (1945 – 1989)*. <http://ujkor.hu/content/szocializmus-es-nemzetpolitika-magyarorszag-viszonya-a-hataron-tuli-magyarsaghoz-1945-1989> [cit. 16. 1. 2020.]
- CSENDE, Gergely. *2018-ra egymillióval nőhet a magyar állampolgárok száma!* <http://4024.hu/2015/07/15/2018-ra-egymillioval-nohet-a-magyar-allampolgarok-szama/> [cit. 4. 1. 2020.]
- CZIMER, Gábor. *Áttekinthetetlen magyar támogatások*. <https://uj szo.com/kozelet/attekinthetetlen-magyar-tamogatasok> [cit. 19. 1. 2020.]
- GABZDILOVÁ, Soňa – SÁPOSOVÁ, Zlatica. *Maďarská menšina na Slovensku – pohľad do minulosti a súčasný stav*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov : Universum, 2004, s. 117-125.
- GABZDILOVÁ, Soňa – SÁPOSOVÁ, Zlatica. *Maďarský krajanský zákon*. In ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Národ a národnosti Slovensku v transformujúcej spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : Universum, 2005, s. 149, s. 141-151.
- FRITZ, László. *A magyarság a nagyvilágban* [online]. In SULYOK, István – FRITZ, László. (eds.). *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918 – 1929*, Vol. I, 263-267. Kolozsvár: „Juventus“ Kiadás, 1930, http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf10777.pdf
- GYURGYÍK, László. *Magyar kisebbségek a kutatások tükrében*. <http://www.matud.iif.hu/05feb/03.html> [cit. 16. 10. 2019.]
- JÁVOR, Bence. *Két év alatt 20 milliárd forint ment el határon túli futballra*. https://index.hu/sport/futball/2018/01/09/20_milliard_felett_hataron_tuli_labdarugas_magyar_allami_tamogatas/ [cit. 24. 1. 2020.]

- JELEŇOVÁ, Iveta – SÁPOSOVÁ, Zlatica. *Jazyk, interetnické vzťahy a používanie maďarského jazyka v Košiciach*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV – Fórum Maďarov v Košiciach, 2018, 140 s.
- Kiket támogat Magyarország szlovákiai magyar kultúra és oktatás címén? XI. rész <https://www.bumm.sk/belfold/2019/01/21/kiket-tamogat-magyarország-szlovákiai-magyar-kultura-es-oktatas-cimen-xi-resz>
- KOVÁCS, Gábor. *A kormány suttymomban sokkal több pénzt tol ki a határon túlra*. https://hvg.hu/gazdasag/20190628_bethlen_gabor_alap_hataron_tuli_tamogatas
- KOLLAI, István. *Rozštepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapešť : Terra Recognita, 2008, s 254.
- KÓNYA, Imre „...és az ünnep mindig elmarad?” <https://antalljosef.igytortent.hu/az-antalli-orokseg/122-a-leleken-tizenotmillio-magyar-miniszterelnok>
- LITVÁN, György. *Koalíciós közjáték, 1945 – 1948*. Rubiconline. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/koalicios_kozjatak_1945_1948 [cit. 16. 1. 2020.]
- MILOVÁN, Orsolya. *Nemzetpolitikai struktúra és programok*. <https://docplayer.hu/1893583-Nemzetpolitikai-struktura-es-programok-milovan-orsolya-foosztalyvezeto-nemzetpolitikai-allamtitkarsag.html>
- Orbán Viktor interjúja a *Krónika* című romániai napilapnak. <https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-interjuja-a-kronika-cimu-romaniai-napilapnak> [cit. 22. 1. 2020.]
- Orbán Viktor: *A dunaszerdahelyi akadémia az egész régió sikere*. http://www.nemzetisport.hu/minden_mas_foci/orban-viktor-a-dunaszerdahelyi-akademia-az-egesz-regio-sikere-2669675 [cit. 27. 1. 2020.]
- OROSZI, Babett. *Futballtámogatás határok nélkül*. <https://ujsozso.com/kozelet-sport/futballtamogatas-hatarok-nelkul> [cit. 24. 1. 2020.]
- OROSZI, Babett – SIPOS, Zoltán. *Megszereztük, feldolgoztuk és nyilvánosságra hoztuk a határon túli fociakadémiák támogatásáról szóló szerződéseket*. <https://atlatzso.hu/2018/12/11/megszereztuk-feldolgoztuk-es-nyilvanossagra-hoztuk-a-hataron-tuli-fociakademiak-tamogatasarol-szolo-szerzodeseket/> [cit. 24. 1. 2020.]
- PAP, Szilárd István. *Bármiféle stratégia nélkül szórja a kormány a határon túli magyar támogatásokat*. https://kettosmerce.blog.hu/2017/03/29/barmifele_strategia_nelkul_szorja_a_kormany_a_hataron_tuli_magyar_tamogatasokat [cit. 20. 1. 2020.]
- ROSTÁS, Szabolcs. *Be nem avatkozó nemzetpolitika*. https://kronikaonline.ro/kulfold/be_nem_avatkozo_nemzetpolitika [cit. 3. 1. 2020.]
- SIPOS, Zoltán. *Határon túli támogatások 1.: a jobb kéz nem tudja, mit támogat a bal*. <https://atlatzso.ro/infografikak/hataron-tuli-tamogatasok-1-a-jobb-kez-nem-tudja-mit-tamogat-a-bal/#> [cit. 20. 1. 2020.]
- SIPOS, Zoltán. *Foci, templom, iskola: 84 milliárd forint állami támogatás ment tavalý a határon túlra*. <https://atlatzso.hu/2019/02/08/foci-templom-iskola-84-milliard-forint-allami-tamogatas-ment-tavalý-a-hataron-tulra/> [cit. 5. 1. 2020.]
- TÖRZSÖK, Erika. *Paraszt az Orbán-politika sakkjábláján a nemzetpolitika* - Interjú Törzsök Erikával. <http://www.cecid.net/hu/taxonomy/term/31>[cit. 15. 1. 2020.]
- TÖRZSÖK, Erika. *Magyar kormányok és kormánypolitikák 1990 után. A kisebbségpolitikától a nemzetpolitikáig*. Prednáška, 14. 10. 2013, Budapešť, ELTE ÁJTK <https://www.sli-deshare.net/CecidNet/magyar-kormnyok-s-kormnypolitikak-1> [cit. 16. 1. 2020.]

Slovenské národnostné školstvo v Maďarsku v 21. storočí v zrkadle empirických dát¹

Mária Ďurková

Abstrakt:

Výsledky výskumov zaoberajúce sa slovenským národnostným školstvom v Maďarsku konštatujú jeho rozhodujúcu úlohu v živote Slovákov v Maďarsku a zároveň krízový stav v súčasnosti. Tým, že sa pozícia rodiny pri odovzdávaní slovenčiny nasledujúcej generácii v súčasnosti čoraz viac oslabuje a väčší dôraz sa kladie na školstvo, aj význam a opodstatnenie národnostných škôl sa automaticky prehodnocuje. Cieľom príspevku je načrtnúť vnímanie statusu slovenského národnostného školstva, statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve a záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov slovenskými pedagógmi v Maďarsku v 21. storočí na základe dát z dotazníkového výskumu. Výskum bol realizovaný v radoch pedagógov pôsobiacich na slovenských národnostných školách v Maďarsku v roku 2019. Jeho výsledky dokazujú, že aj keď v súčasnosti slovenské školstvo v Maďarsku zápasí s množstvom problémov (predovšetkým pedagógovia slovenskej národnosti sú vo veku tesne pred dôchodkom a chýba mladá generácia učiteľov, ktorá by nastúpila na ich miesto), vnímajú učitelia status slovenského školstva, ale aj svoj vlastný status a záujem o výučbu slovenčiny pozitívne.

Kľúčové slová: slovenskí učitelia, Maďarsko, národnostná výučba, školy národnostných menšín.

Úvod

Vzdelávanie v materinskom jazyku je jednou z kľúčových oblastí udržiavania a rozvoja jazykovej a národnej identity. V prípade Slovákov v Maďarsku úloha slovenských národnostných škôl nespočíva iba vo vyučovaní jazyka, ale predovšetkým v zachovávaní už spomínanej národnej identity. V nadväznosti na výsledky doposiaľ uskutočnených výskumov² bolo zistené, že slovenská mládež v Maďarsku uvádza národnostné školy ako najdôležitejší faktor zachovania ich materinského jazyka. Slovenská inteligencia v Maďarsku si uvedomuje, že rodiny už nedokážu odovzdať svojim deťom slovenský jazyk a žiaci si svoje vedomosti o slovenskej národnostnej kultúre, svoje jazykové dedičstvo, osvoja až v školských laviciach. Tým, že sa pozícia rodiny pri odovzdávaní slovenčiny nasledujúcej generácii v súčasnosti čoraz viac oslabuje a väčší dôraz sa kladie na školstvo. Aj význam a opodstatnenie národnostných škôl sa automaticky prehodnocuje.

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745 a VEGA 2/0012/19 Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania.

2 Výskumy realizovali Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach a Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe.

Z dejín slovenského školstva v Maďarsku

Cieľom úradnej maďarskej kultúrnej, cirkevnej a školskej politiky v medzivojnovom období bolo posilniť maďarský jazyk a maďarskú kultúru. Od druhej polovice 19. storočia sa nástrojom tejto politiky stalo pomaďarčovanie území obývaných slovenskou väčšinou. Záujem štátneho aparátu sa tak orientoval najmä na posilnenie jednotného úradného jazyka. Tento stav sa odrážal vo všetkých oblastiach verejného života, ako napríklad kultúra, tlač, hospodárstvo ako aj spoločenský život menšín.³ Cieľom pomaďarčovania boli najmä ľudové školy. V štátnych ľudových školách bol vyučovacím jazykom bez výnimky maďarský jazyk – i v oblastiach obývaných Slovákmi. Aj v cirkevných katolíckych a evanjelických základných školách upustili v druhej polovici 19. storočia od vyučovania v materinskom jazyku, hoci dovtedy stáročia prebiehala výučba slovenských roľníckych vrstiev prirodzene v tomto jazyku.⁴

S rozdelením uhorskej monarchie bolo potrebné vyrovnať sa s existenciou fenoménu národnostných menšín v oblasti hospodárskej, kultúrnej ale i školskej. „*Národnostné školy v 20. storočí sa stali hračkou politických udalostí, manipulácií a asimilačných cieľov.*“⁵ V medzivojnovom období bolo cieľom maďarskej vlády pomaďarčovanie národnostných menšín, hlavne v oblasti školstva. Závery mierových rokovaní v Paríži po prvej svetovej vojne síce deklarovali ochranu práv národnostných menšín, avšak v praxi sa nerealizovali. Bethlenova vláda v Maďarsku prijala nariadenie č. 4800/1923, ktoré rozdeľovalo typy menšinového školstva do troch kategórií: A – školy s vyučovacím jazykom menšiny; B – školy so zmiešaným vyučovacím jazykom (jazyk menšiny a maďarčina); C – vyučovacím jazykom maďarským a v jazyku menšiny sa vyučovala reč a literatúra (školský predmet). Stav slovenského školstva na území Maďarska bol v 30. rokoch 20. storočia v počte 55 slovenských škôl avšak väčšina z nich spadala do kategórie C.⁶ V skúmanom období neexistovalo v Maďarsku stredné školstvo so slovenskou výučbou. Vo vyššom školstve sa iba v učiteľských ústavoch a na teologickej fakulte vyučoval slovenský jazyk dve hodiny týždenne. Z dôvodu nedostatku slovenských stredných a vysokých škôl pokračovali Slováci v štúdiu na maďarských stredných a vysokých školách, čo v mnohých prípadoch viedlo k ich pomaďarčeniu a ako príslušníci maďarskej inteligencie boli neraz iniciátormi maďarizačných snáh, prípadne sa

3 PEKÁR, Martin – REGINÁČOVÁ, Nikola. Between demography and politics: changing perceptions of nationality of the Slovak population in censuses 1869 – 1930. In *Romanian Journal of Population Studies*, 2016, roč. X, č. 2, s. 59.

4 LÁSIK, Michal – PEČEŇOVÁ, Edita. Sedem desaťročí békešabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In KMEŤ, Miroslav – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta et al. *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018, s. 321-339.

5 FARKAŠOVÁ, Eva. Ako ďalej? – jazykový stav v našich národnostných školách. In TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 582.

6 Podľa učebných plánov vyučovali po slovensky čítanie a písanie, a to z dôvodu úspešného zvládnutia náboženstva, pretože jazykom tohto predmetu bola slovenčina. Základom výučby náboženstva bola cirkevná literatúra písaná biblickou češtinou. Tento typ vyučovania, ktorý mal obsahovať výučbu materinského jazyka (čítania a písania), a formou sa pripájal k maďarskému školstvu, ťažko môžeme považovať za dostatočne kvalitné národnostné vyučovanie; napriek tomu, že sa týkalo pomerne veľkého počtu žiakov. Veľká väčšina Slovákov v Maďarsku školy takéhoto typu ani nenavštevovala, ale chodila do maďarských škôl. LÁSIK, M. – PEČEŇOVÁ, E. *Sedem desaťročí...*, s. 321-339.

voči vlastnej národnosti správali indiferentne. Vzdelaná a uvedomelá slovenská inteligencia bola oslabená a potlačená do úzadia a neraz bola vystavená politickému nátlaku a dokonca i sledovaniu.

V tomto období čelila slovenská menšina intenzívnej maďarizácii obcí, ktorá pokračovala i v priebehu 40. rokov. Pre Slovákov v Maďarsku bol v jazykovej oblasti príznačný proces kultúrnej diferenciacie – premieňali sa na dvojjazyčné skupiny (osvojili si okrem slovenského jazyka vplyvom maďarizácie i maďarský jazyk).⁷ Keď v roku 1948 na maďarskom území prebehol proces poštátneho škôl malo to za následok vznik národnostnej školskej siete, no zároveň stratu cirkevných škôl a s nimi spätého i akéhosi lokálneho piliera etnickej kultúry. Proces vytvárania siete slovenského národnostného školstva sprevádzal rad problémov. Najväčšou ťažkosťou bola skepsa slovenskej menšiny z predchádzajúcich desaťročí vyznačujúcim sa maďarizačným tlakom, pod vplyvom ktorého sa slovenské povedomie postupne vytrácalo. Na druhej strane museli pri zakladaní nových škôl čeliť personálnym problémom, nedostatku kvalifikovaných pedagógov. O vybudovanie slovenského národnostného školstva sa v roku 1949 pričínilo Ministerstvo náboženstva a verejného školstva spolu s Demokratickým zväzom Slovákov v Maďarsku a pre tento proces boli príznačné podľa Anny Divičanovej dve tendencie. Prvou bol fakt, že školy mohli byť zakladané len na území, kde sa táto myšlienka stretla s porozumením slovenských príslušníkov (najmä Slováci z Dolnej zeme) a na územiach, ktoré boli jazykovo príliš uzavreté (napr. obce v Pílišských horách alebo Novohrade) sa tieto školy nepodarilo založiť.⁸ V 60. rokoch došlo k zániku slovenských základných a stredných škôl a ich miesto nahradilo päť dvojjazyčných základných škôl a dve gymnáziá (Budapešť, Békešská Čaba), na ktorých sa vybrané predmety vyučovali v slovenskom jazyku.⁹ Na ostatných národnostných školách sa slovenský jazyk vyučoval už len ako samostatný predmet v podobe cudzieho jazyka, čo malo za následok značnú degradáciu znalosti slovenského jazyka v prostredí slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku.¹⁰

7 KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*, 2008, s. 318-320; SZABÓOVÁ MARLOKOVÁ, Júlia. Podpora výchovno-vzdelávacej činnosti Materskej školy, všeobecnej školy, gymnázia a kolégia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti. In *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 117.

8 DIVIČANOVÁ, Anna. Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1, s. 102-103.

Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/sociologicke-a-kulturne-zazemie-narodnostnej-skoly-v-madarsku-po-roku-1948/>

9 V roku 1961 zanikla v štyridsiatych rokoch vybudovaná sieť národnostných škôl s vyučovacím jazykom národností v dôsledku zakladania duálnych, dvojjazyčných škôl. Fenomén dvojjazyčnosti prebralo Ministerstvo školstva a osvety od lužických Srbov a Sovietskeho zväzu. Dvojjazyčné, bilingválne školy boli charakteristické tým, že humanitné predmety sa v nich vyučovali v jazyku národnostnej menšiny (slovensky) a prírodovedné predmety sa učili v maďarčine, avšak všetky odborné názvy boli odučené i v slovenskom jazyku. Pokus, ktorý predchádzal zavedeniu bilingválnych škôl sa realizoval na slovenskej škole v Slovenskom Komlóši v školskom roku 1959-60. Tak ako v priebehu ich zakladania až dodnes sa projekt bilingválnych škôl stretával s pozitívnymi názormi i kritikou vyplývajúcou z náročnosti zvládnutia takto zostaveného učiva z psychologickéj, pedagogickej ale i jazykovej stránky. DIVIČANOVÁ, A. *Sociologické a kultúrne zázemie...*, s. 103.

10 Viac k tejto problematike pozri: HELDÁKOVÁ, Lucia – KALISTOVÁ, Anna. Slovenský národný naratív v deje-

Slovenské školstvo v Maďarsku v súčasnosti:

V roku 1995 sa otázka výuky v slovenskom jazyku na menšinových slovenských školách dostala aj do centra pozornosti Vysokého komisára pre národnostné menšiny OBSE Maxa van der Stoela. Ten v liste z 26. februára 1996 ministrom zahraničných vecí Maďarskej republiky Lászlóvi Kovácsovi o slovenskom menšinovom školstve v Maďarsku napísal, že situácia slovenského jazyka v školskom systéme v Maďarsku je kritická. K tejto situácii prispel podľa neho celý komplex faktorov: nedostatky v systéme vyučovania slovenského jazyka v období minulého režimu a dominancia maďarského jazyka v súčasnom školskom systéme, dôsledky relatívnej slabosti identity v rámci slovenskej komunity, rastúci dopyt a záujem o vyučovanie cudzích veľkých jazykov ako angličtina, nemčina v školskom systéme atď.¹¹

V 90. rokoch 20. storočia sa začala v Maďarsku reforma verejného školstva, ktorá pozitívne ovplyvnila aj národnostné školstvo.¹² Podľa nariadenia Ministerstva školstva a kultúry č. 32 z roku 1997 *O vydaní smerníc národnostnej a etnickej výučby* rozoznávame tri typy národnostných škôl: jednojazyčné, dvojjazyčné školy a školy vyučujúce národnostný jazyk ako predmet.

Jednojazyčné školy sú také, v ktorých vyučovanie (okrem maďarského jazyka a literatúry a cudzieho jazyka) prebieha v národnostnom jazyku. V *dvojjazyčných školách* prebieha vyučovanie dvojjazyčne, ale 50 % vyučovacích hodín (okrem maďarského a cudzieho jazyka) sa koná v národnostnom jazyku. Nariadenie konkrétne neurčuje predmety, ktoré by sa mali vyučovať v slovenskom jazyku, je to v kompetencii škôl. Jednotlivé inštitúcie samy určujú vo svojich vzdelávacích programoch predmety, ktoré sa budú vyučovať v slovenskom jazyku. Predpokladom splnenia vyššie uvedenej zákonnej povinnosti je dostatočný počet slovensky hovoriacich pedagógov. V *školách vyučujúcich národnostný jazyk ako predmet* prebieha vyučovanie v maďarskom jazyku, ale do rozvrhu je zakomponovaný aj národnostný jazyk a literatúra a tzv. slovenská vzdelanosť. V týchto školách je počet hodín slovenského jazyka 5 + 1 (týždenne je povinných 5 hodín slovenského jazyka a 1 hodina tzv.

pise Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice – Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV; Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 37-52.

11 SZARKA, László. Jazykové problémy menšinového školstva na Slovensku a v Maďarsku. In *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/jazykove-problemy-mensinoveho-skolstva-na-slovensku-a-v-madarsku/>

12 Treba konštatovať, že tak ako priaznivo ovplyvnila táto reforma slovenské národnostné základné a stredné školy, tak skomplikovala a sťažila existenciu slovenských katedrií v Maďarsku. Išlo o obdobie prebiehajúce v znamení integrácie. Spojenie rôznych fakúlt do jedného celku si vyžadovalo veľa zmien vo vysokoškolskom systéme v rámci celej krajiny. K. Maružová Šebová píše o školských reformách v Segedíne toto: „V duchu spoločenských a politických zmien bolo treba uskutočniť také obsahové a štruktúrne zmeny, ktoré slúžili novým cieľom a úlohám. Spomedzi týchto môžeme spomenúť napríklad vysokoškolský učebný plán z rokov 1989/1990, ktorý v duchu plurality a demokracie odštartoval mnoho nových odborov a umožnil študentom aj učiteľom prechod medzi katedrami a odborami. Integrácia, akreditácia, kreditový systém, bolonský proces, to všetko sú pojmy, ktoré charakterizujú hlavné smery tejto dvadsaťročnej periódy“. Slová autorky môžeme aplikovať na celý vysokoškolský systém v rámci krajiny. MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. Dejiny katedry. In MARUŽSNÉ SEBÓ, Katarína et al. (eds.). *Katedra na Labutej ulici. Zborník prác pri príležitosti 60. výročia založenia Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Národnostnom ústave Pedagogickej fakulty Gyula Juhásza Segedínskej univerzity*. Segedín : SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010, s. 4-20.

slovenskej vzdelanosti.) a podľa zákona je povinná 100 % účasť detí na výučbe slovenského jazyka.¹³

Reformy národnostného zákona priaznivo ovplyvnili aj možnosti riadenia národnostných škôl národnostnými inštitúciami, výsledkom čoho je, že prevádzkovateľom jednojazyčnej školy, ako aj dvojjazyčných škôl sa stala Celoštátna slovenská samospráva. Spomínaný proces prebiehal viac ako desať rokov. Jeho cieľom bolo zabezpečiť vyvážený rozvoj a fungovanie národnostných slovenských škôl v Maďarsku.¹⁴

V súčasnosti v Maďarsku existuje okolo 90 školských inštitúcií, ktoré zákonné predpisy definujú ako slovenské národnostné školy.¹⁵ Slovenské materské škôlky fungujú v 8 župách. Najviac škôlok je v Békešskej a v Novohradskej župe. Smernice o národnostnej výchove určili dva typy materských škôl. V jednojazyčných materských školách výchova prebieha zväčša v národnostnom jazyku, v dvojjazyčných škôlkach v maďarskom a národnostnom jazyku. Nariadenie neurčuje pomer používania týchto jazykov. V zmysle týchto predpisov jednojazyčná škôlka funguje iba v slovenskej škole v Budapešti. Ostatné materské škôlky sú dvojjazyčné.¹⁶

Základné školy, v ktorých sa vyučuje slovenčina, fungujú v 9 župách.¹⁷ Jednojazyčná škola funguje v Budapešti. Dvojjazyčné školy sú v Békešskej Čabe, Novom Meste pod Šiatrom, Sarvaši a v Slovenskom Komlóši. Po slovensky sa v nich vyučuje dejepis, zemepis, slovenská vzdelanosť, vecné učivo, spev a hudba, kreslenie, technika a telesná výchova. V ostatných školách sa vyučuje slovenský jazyk a literatúra, resp. slovenská vzdelanosť v počte 6 hodín týždenne.¹⁸ V jednojazyčnej základnej škole v Budapešti sa v školskom roku 2018/2019 slovenčinu učilo 98 žiakov.¹⁹ V dvojjazyčných základných školách sa slovenský jazyk učí 826 žiakov.²⁰ V Maďarsku existujú dve národnostné slovenské gymnáziá – v Budapešti a v Bé-

13 UHRINOVÁ, Alžbeta. O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In PAVELCOVÁ, Zuzana (Ed.). *Slováci v zahraničí*, 33. Martin : Matica slovenská, 2016. s. 46-47.

14 TUŠKOVÁ, Tünde. *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity, 2016, s. 40-41.

15 Informácia o školstve a vzdelávaní Slovákov žijúcich v jednotlivých krajinách so štatútom národnostnej menšiny. Materiál pre výbor NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport, s. 4. Dostupné na internete: <https://www.uszz.sk/data/fce57df089241519623e627340d5611a.pdf>.

16 Zoznam dvojjazyčných materských škôl je na stránke Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Dostupné na internete: <http://www.slovaci.hu/index.php/sk/kolstvo/565-dvojjazy-ne-slovenske-materske-koly-v-ma-arsku>

17 Najviac takýchto škôl je v Komárňansko-ostrihomskej, v Békešskej a Peštianskej župe.

18 Zoznam základných škôl, kde sa slovenský jazyk vyučuje ako predmet je na stránke Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Dostupné na internete: <http://www.slovaci.hu/index.php/sk/kolstvo/566-slovenske-jazykove-koly>

19 MARLOKOVÁ, Júlia. Perspektívy jednojazyčnej školy v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, M. – TUŠKOVÁ, T. (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku...*, s. 57-58.

20 ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde. Téma slovenského národnostného školstva v Maďarsku v projektoch Slovenskej akadémie vied a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, M. – TUŠKOVÁ, T. (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku...*, s. 18.

kešskej Čabe. V národnostnom slovenskom gymnáziu v Budapešti sa učí slovenský jazyk 52²¹ študentov a v gymnáziu v Békešskej Čabe je to 60 študentov.²²

Najcitlivejším bodom slovenského národnostného školstva v Maďarsku je v súčasnosti vysoké školstvo. Slovenský jazyk, literatúra a kultúra, resp. odbor slovenské národnostné učiteľstvo sa dá v súčasnosti v Maďarsku študovať na štyroch vysokých školách: na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti, na Pedagogickej fakulte Segedínskej univerzity v Segedíne, na Katolíckej vysokej škole Ferenca Gála v Sarvaši a na Fakulte Jána Vitéza Katolíckej univerzity Petra Pázmaňa v Ostrihome. Ide o tri pedagogické a jednu filozofickú fakultu. Slovenské katedry, inštitúcie, sú všade integrované do národnostného, slavistického alebo cudzojazyčného inštitútu. To znamená, že nemôžu samostatne rozhodovať o svojich záležitostiach, personálnych a vecných otázkach a o fungovaní vôbec. Ich najväčším problémom je, že majú celkovo veľmi málo poslucháčov. Nemajú dostatočný počet domácich študentov, študujú na nich hlavne Maďari zo Slovenska. V roku 2015 napríklad okrem univerzity v Budapešti nevedeli na týchto katedrách otvoriť prvé ročníky. Z dvoch slovenských gymnázií je možné ročne počítať len s niekoľkými poslucháčmi, ktorí chcú študovať slovenčinu a národnostné učiteľstvo pre materské školy, pre nižší a vyšší stupeň základnej školy alebo pre stredné školy. Z tých málo stredných škôl, kde sa vyučuje slovenčina ako predmet, sa študenti prihlásia na slovenčinu len výnimočne. Pre uchádzačov je navyše charakteristická veľmi heterogénna jazyková a všeobecná vzdelanostná pripravenosť, čo veľmi sťažuje prácu vysokoškolského učiteľa.²³

Ciele a metódy príspevku:

Výsledky výskumov zaoberajúce sa slovenským národnostným školstvom v Maďarsku²⁴ konštatujú jeho rozhodujúcu úlohu v živote Slovákov v Maďarsku a zároveň krízový,

21 MARLOKOVÁ, J. *Perspektívy jednojazyčnej školy...*, s. 57-58.

22 ĐURKOVSKÁ, M. – TUŠKOVÁ, T. *Téma slovenského národnostného školstva...*, s. 18.

23 V Maďarsku sa slovenský jazyk vyučuje len na humanitných fakultách a v slovenskom jazyku sa iné odbory, okrem učiteľstva, nedajú študovať. Donedávna fungovala Katedra slovakistiky Katolíckej univerzity Petra Pázmaňa v Pilíškejskej Čabe, národnostných pedagógov pripravovali aj v Békešskej Čabe, slovenský jazyk a kultúru vyučovali aj na Vysokej škole teologickej Ferenca Gála v Segedíne. Tieto možnosti už však neexistujú, zanikli. Pokiaľ majú študenti slovenskej národnosti v Maďarsku záujem študovať na najvyššom stupni v slovenskom jazyku, majú možnosť prihlásiť sa na rôzne odbory na slovenské univerzity. Je však potrebné skonštatovať, že i napriek všetkým existujúcim problémom, negatívnym tendenciám a ambivalencii v oblasti slovenského verejného a vysokého školstva v Maďarsku nastali od konca 80. rokov významné pozitívne zmeny, vplyv ktorých badať zatiaľ predovšetkým v prípade dvojjazyčných základných škôl. UHRINOVÁ, A. *O slovenskom školskom systéme...*, s. 43-55.

24 Pozri práce: DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002, s. 404-408; BODONYI, Edit. *Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig*. Budapest : Új Pedagógiai Közlemények, ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, 1999, s. 78-88; UHRINOVÁ, Alžbeta. *Dejiny prípravy slovenských národnostných učiteľov v Békešskej Čabe*. /UHRIN Erzsébet. *A békecsabai szlovák tanítóképzés története*. Békešská Čaba – Békešcsaba : VÚSM – MSZKI, 2004; TÓTH, Alexander Ján. Používanie slovenského jazyka v školách. In UHRINOVÁ, Anna – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 224-244; LÁSIK, Michal. Šesťdesiat rokov békeščabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In *Z pokolenia na pokolenie*. Békešská Čaba : Békeščabianske Slovenské gymnázium, základná škola, materská škola a kolégium, 2009, s. 9-20; TUŠKOVÁ, Tünde. *Slovenský jazyk v univerzit-*

ohrozený stav v súčasnosti. Tým, že sa pozícia rodiny pri odovzdávaní slovenčiny nasledujúcej generácii v súčasnosti čoraz viac oslabuje a väčší dôraz sa kladie na školstvo, aj význam a opodstatnenie národnostných škôl sa automaticky prehodnocuje. Problematikou slovenského školstva v Maďarsku sa v súčasnosti zaoberá Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci so Spoločenskovedným ústavom CSPV SAV v Košiciach v rámci dvoch projektov.²⁵ V rámci nich bol v radoch pedagógov pôsobiacich na slovenských národnostných školách v Maďarsku realizovaný terénny výskum. Výsledkom sú dáta vyzbierané v januári – apríli 2019 od 139 učiteľov.

Cieľom príspevku je načrtnúť vnímanie statusu slovenského národnostného školstva, statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve a záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov slovenskými pedagógmi v Maďarsku v 21. storočí, na základe dát z dotazníkového výskumu. Taktiež je cieľom popísať situáciu, problémy a perspektívy slovenského národnostného školstva v Maďarsku.

Výskumný súbor:

Výber respondentov bol realizovaný na školách všetkých troch typov v mestách a obciach, v ktorých prebieha výučba slovenského jazyka (ďalej SJ). Kritériom výberu bolo zamestnanie (pôsobenie ako pedagóga vyučujúceho SJ alebo v slovenskom jazyku) a dostupnosť respondenta bez ohľadu na identifikačné kritériá (vek, lokalita, pohlavie). Výskumný súbor tvorilo 11,7 % mužov a 88,3 % žien. Ich priemerný vek bol 48,7 rokov (SD = 10,017), najmenej 24 a najviac 68. 7,3 % vyučovalo na jednojazyčnej škole, 48,2 % na dvojjazyčnej a 43,1 % na škole, kde sa SJ vyučuje ako predmet. Slovenskú národnosť deklarovalo 54 %, maďarskú 18,2 % a slovenskú aj maďarskú 27,7 % opýtaných. Najviac pedagógov (22 %) má vyštudované učiteľstvo nižšieho stupňa (1. – 4. ročník) a potom jednodoborový slovenský jazyk (17,4 %). V prípade učiteľstva slovenského jazyka v kombinácii nasledujú učitelia s maďarčinou (9,1 %) a históriou (9,1 %). Pomerne vysoké percento tvoria aj vychovávateľia v internáte alebo školskej družine (10,6 %) a učitelia, ktorí nemajú vyštudovaný slovenský jazyk, ale napr. matematiku a fyziku, ale slovenský jazyk ovládajú (9,1 %).

Keďže vo výskume slovenského národnostného školstva v Maďarsku absentuje obraz postojov k stále aktuálnym problémom týkajúcich sa menšinového školstva v nasledujúcej časti príspevku sme zo súboru všetkých otázok analyzovali nasledujúce okruhy:

- 1) Vnímanie statusu slovenského národnostného školstva
- 2) Vnímanie statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve
- 3) Záujem o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov

nom bilingválnom prostredí..., s. 35-49; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov.* Nadlak : Ivan Krasko, 2018, s. 78-93; LENOVSÝ, Ladislav. *Naši vo svete. Slováci Južne od hranice Slovenska II.* Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 76-88; TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta. „Škola by sa len vtedy zachránila...“ Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši. In ZSILÁK, Mária – TUSKA, Tünde (eds.). *Slovenské inšpirácie z Tardoša 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku.* Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018, s. 161-186.

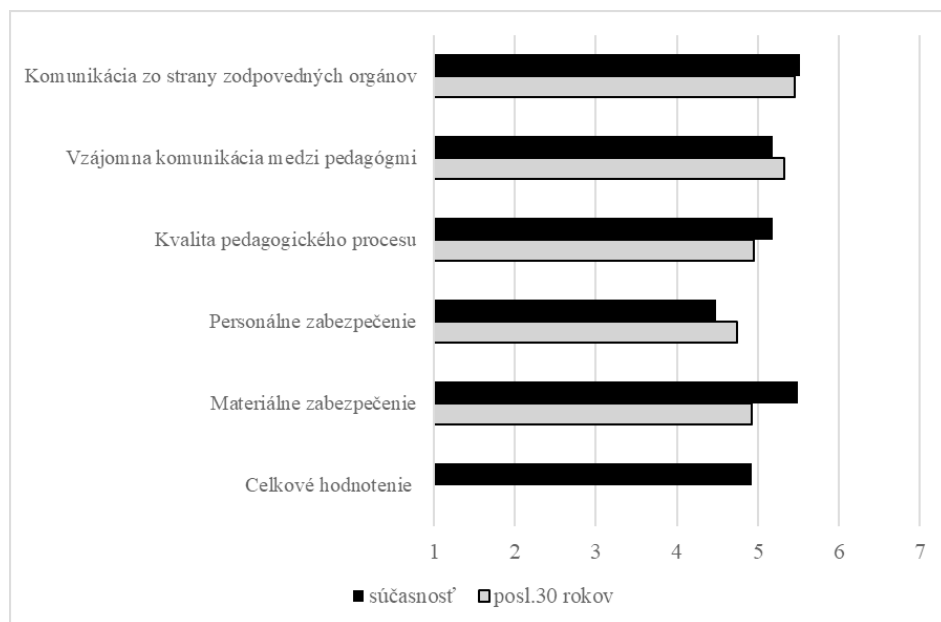
²⁵ Prvým je projekt VEGA s názvom Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania, druhým je medzinárodný bilaterálny projekt medzi SvÚ CSPV SAV a VÚSM s názvom Súčasný stav a fungovanie slovenského národnostného školstva – reflexia pedagógov, reflexia študentov a reflexia rodičov.

Výsledky:

1. Vnímanie statusu slovenského národnostného školstva

V prvej časti sme analyzovali priemerné hodnotenia učiteľov vo vzťahu k stavu slovenského národnostného školstva v Maďarsku. V tejto súvislosti sme porovnávali hodnotenia obdobia po roku 1989 a súčasného obdobia. Východiskom pre analýzy boli otázky: „Ako hodnotíte obdobie posledných 30 rokov (po r. 1989) z hľadiska stavu slovenského národnostného školstva?“ a „Ako hodnotíte súčasné obdobie z hľadiska stavu slovenského národnostného školstva?“ Respondenti mali zvoliť príslušnú možnosť na škále, pričom skóre bolo vypočítané zo 7-bodovej škály, kde 1 = veľmi negatívne a 7 = veľmi pozitívne. Hodnotenia sa týkali materiálneho zabezpečenia, personálneho zabezpečenia, kvality pedagogického procesu, vzájomnej komunikácie medzi pedagógmi a komunikácie zo strany zodpovedných orgánov.

Z výsledkov komparácie vyplývajú pomerne pozitívne hodnotenia jednotlivých oblastí národnostného školstva ako to ilustruje Graf 1. Komparácia hodnotení slovenského národnostného školstva učiteľmi potvrdila pozitívnejšie hodnotenia materiálneho zabezpečenia v súčasnosti ($M = 5,49$, $SD = 1,41$) v porovnaní s minulým obdobím ($M = 4,93$, $SD = 1,30$). Pozitívnejšie hodnotenia boli identifikované aj v oblasti kvality pedagogického procesu v súčasnosti ($M = 5,18$, $SD = 1,29$) oproti minulosti ($M = 4,95$, $SD = 1,29$). Naopak ako horšiu hodnotili pedagógovia situáciu v oblasti personálneho zabezpečenia slovenského národnostného školstva v súčasnosti ($M = 4,50$, $SD = 1,48$) v porovnaní v minulosti ($M = 4,74$, $SD = 1,40$). V oblasti komunikácie s kolegami a nadriadenými inštitúciami sme rozdiely v hodnoteniach nezaznamenali. Celkové hodnotenie súčasného postavenia slovenského národnostného školstva dosiahlo pozitívnu úroveň ($M = 4,92$, $SD = 1,30$).

Graf 1: Priemerné hodnotenia jednotlivých oblastí národnostného školstva

2. Vnímanie statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve

V druhej časti boli analyzované hodnotenie statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve. Vzhľadom na náš predpoklad, že hodnotenie vlastného statusu sa bude u starších a mladších pedagógov výrazne líšiť, sme tento aspekt skúmali na základe veku učiteľov. Pre tieto účely sme pedagógov podľa veku rozdelili do troch skupín (mladšej, strednej a staršej).

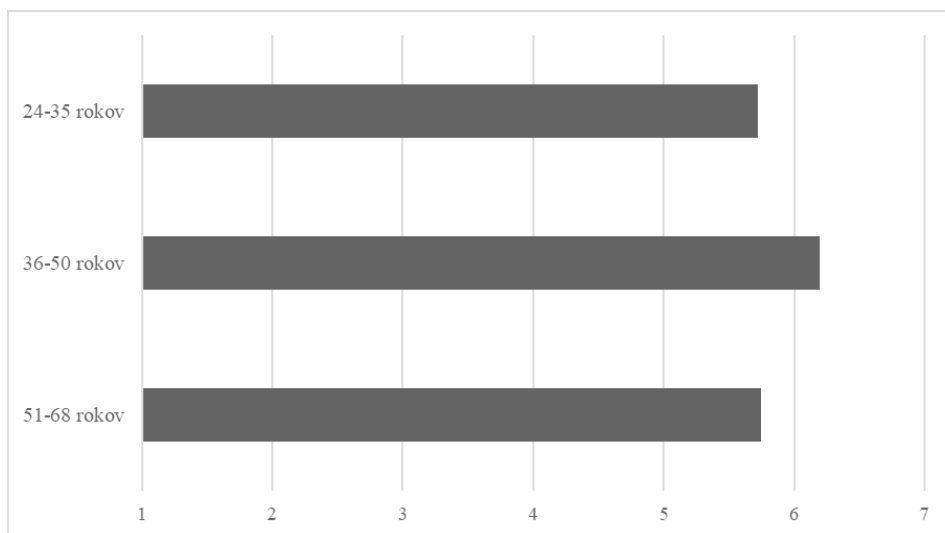
Tabuľka 1: Vekové kategórie učiteľov v absolútnych a relatívnych číslach

Vek	Kategória	Počet	Percentá
24 – 35 rokov	mladšia	18	12,9 %
36 – 50 rokov	stredná	55	39,6 %
51 – 68 rokov	staršia	66	47,5 %

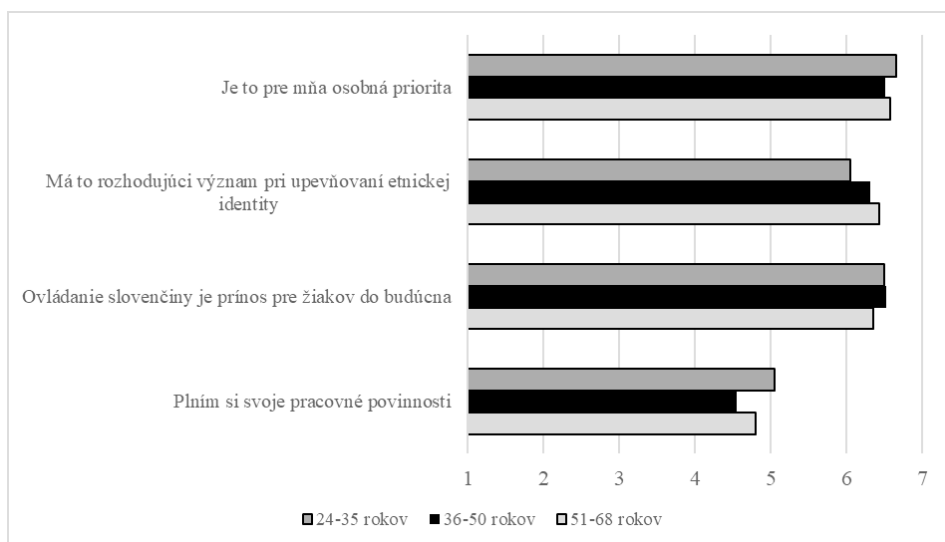
Pre účel analýzy medzi jednotlivými položkami boli použité otázky: „*Ako by ste zhodnotili Vaše pôsobenie ako pedagóga vyučujúceho slovenský jazyk?*“ Respondenti mali zvoliť príslušnú možnosť na škále, pričom skóre bolo vypočítané zo 7-bodovej škály, kde 1 = veľmi negatívne a 7 = veľmi pozitívne. V prípade pozitívnej odpovede mali „*označiť na škále mieru dôvodov svojho hodnotenia pri výučbe slovenského jazyka*“. Boli im ponúknuté možnosti: 1. je to pre mňa osobná priorita, mám záujem, 2. má to rozhodujúci význam pri upevňovaní etnickej identity, 3. ovládať slovenčinu považujem za prínos pre žiakov do budúcnosti, 4. plním si tak svoje pracovné povinnosti. Respondenti mali zvoliť príslušnú možnosť na 7-bodovej škále, kde 1 = rozhodne nie a 7 = rozhodne áno.

V rámci jednotlivých vekových skupín najpozitívnejšie hodnotili svoje pôsobenie učiteľia strednej vekovej kategórie ($M = 6,20$; $SD = 0,70$). Učitelia mladšej a staršej vekovej kategórie dosiahli takmer identické priemerné (mladší: $M = 5,72$; $SD = 0,95$; starší: $M = 5,75$; $SD = 0,94$), pozri graf 2.

Rozdiely sa preukázali aj pri jednotlivých položkách v grafe 3. Najnižšie priemerné skóre u všetkých troch vekových kategórií získala položka „*plním si svoje pracovné povinnosti*“, pri strednej a staršej vekovej kategórii dosiahla 4,5 a 4,8 bodu. S položkou týkajúcou sa významu pri upevňovaní etnickej identity v najvyššej miere súhlasili pedagógovia najstaršej vekovej kategórie ($M = 6,43$; $SD = 0,83$), najmenej učiteľia najmladšej vekovej kategórie ($M = 6,05$; $SD = 0,87$). Pri položke týkajúcej sa ovládania slovenčiny ako prínosu pre žiakov do budúcnosti v najvyššej miere súhlasili učiteľia strednej vekovej kategórie ($M = 6,53$; $SD = 0,69$), najmenej pedagógovia vo veku 51 – 68 rokov ($M = 6,36$; $SD = 1,03$). Pri položke „*je to pre mňa osobná priorita*“ sme rozdiely v hodnotení nezaznamenali, resp. rozdiely boli minimálne, a to pri strednej vekovej kategórii.

Graf 2: Zhodnotenie vlastného pôsobenia ako pedagóga

Graf 3: Dôvody hodnotenia pôsobenia ako pedagóga

3. Záujem o výučbu slovenčiny

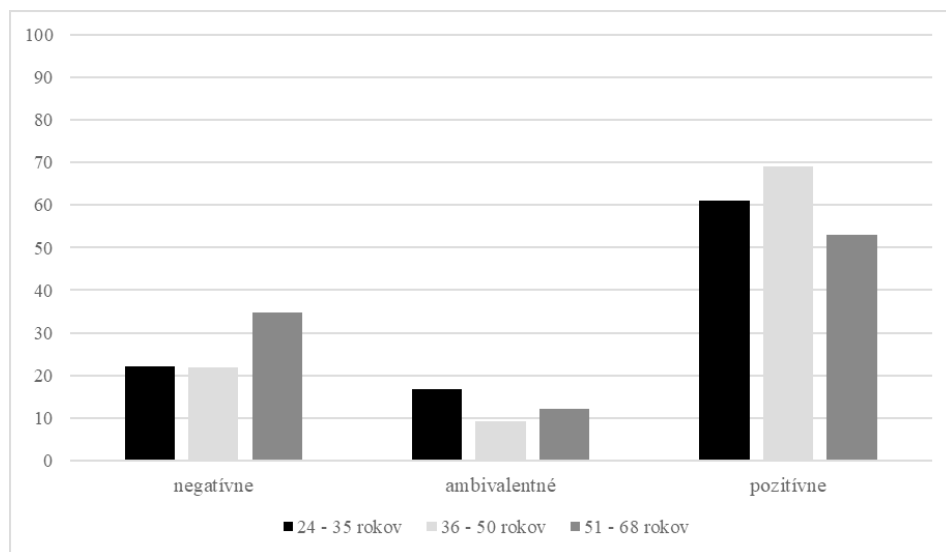
V tretej časti sme venovali pozornosť záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov a rodičov z optiky pedagógov.

Pre účel analýz súvisiacich so záujmom o výučbu slovenčiny boli použité dve otázky: „Aký je, podľa Vás, záujem o výučbu slovenčiny u žiakov, resp. študentov v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi?“ a „Aký je, podľa Vás, záujem o výučbu slovenčiny u rodičov, príslušníkov slovenského etnika, v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi?“ Skóre bolo v oboch prípadoch vypočítané zo 7-bodovej škály, kde 1 = je podstatne nižší a 7 = je podstatne vyšší. Údaje z analýz predkladáme v tejto časti v percentách.

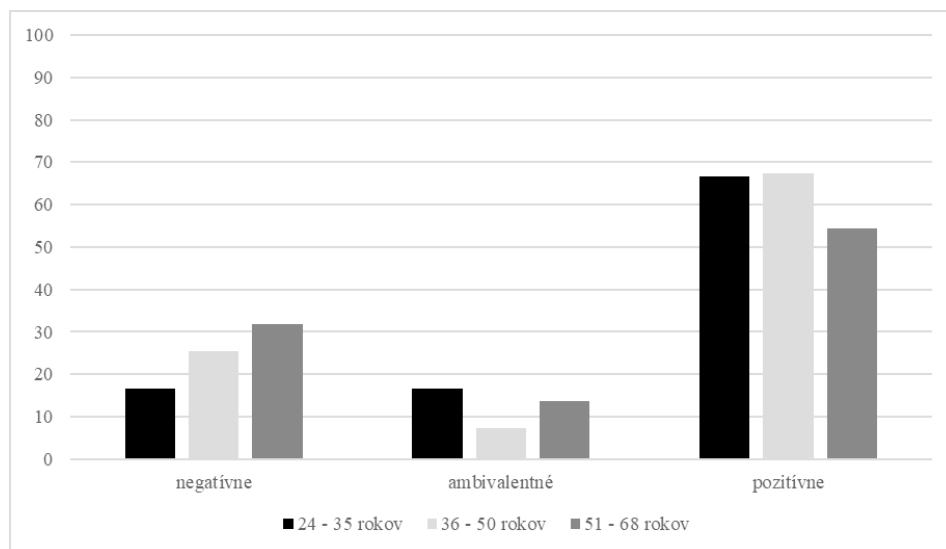
Pre lepšiu prehľadnosť výsledkov sme pristúpili k modifikácii škály. Boli vytvorené tri kategórie odpovedí, prvá skupina prezentovala viac či menej negatívne stanovisko (sčítané varianty 1+2+3 = negatívne názory), druhá skupina volila ambivalentnú, nerozhodnú odpoveď (variant 4 = ambivalencia); tretia skupina sa prikláňala k pozitívnym hodnoteniam (zvolili pozitívne varianty 5+6+7 = pozitívne odpovede). Týmto spôsobom vieme odlišiť negatívne resp. pozitívne orientované odpovede, ktoré nás najviac zaujímali. Výsledky predkladáme v nasledujúcich grafoch.

Na základe frekvencie jednotlivých odpovedí v grafe 4 vidíme, že odpovede respondentov boli pri otázke „záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov, resp. študentov v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi“ umiestnené prevažne v pozitívnom poli škály. Najmenej presvedčení o záujme o výučbu slovenčiny boli učitelia vo veku 51 – 68 rokov (34,8 %). Pri nerozhodných odpovediach dosiahli najvyššie percento učitelia vo vekovej skupine 24 – 35 rokov (16,7 %). Najpozitívnejšie hodnotili záujem o výučbu slovenčiny u žiakov a študentov pedagógovia vo veku 36 – 50 rokov (69,1 %).

Pri otázke „záujmu o výučbu slovenčiny u rodičov v porovnaní so situáciou pred 10 rokmi“ sa hodnotenie pedagógov trochu líšilo od hodnotenia v predchádzajúcej otázke – graf 5. Na základe frekvenčnej analýzy je zrejmé, že väčšina respondentov sa prikláňala k pozitívnym odpovediam. Najskeptickejšie hodnotili záujem o výučbu slovenčiny u rodičov opäť učitelia vo veku 51 – 68 rokov (31,8 %). Ambivalentné odpovede dosiahli najvyššie skóre opäť u učiteľov mladšej generácie. Najviac presvedčení o záujme o výučbu slovenčiny boli pedagógovia vo veku 36 – 50 rokov (67,3 %).

Graf 4: Hodnotenie záujmu o výučbu slovenčiny u žiakov a študentov v percentách

Graf 5: Hodnotenie záujmu o výučbu slovenčiny u rodičov v percentách

Diskusia:

Z prezentovaných výsledkov týkajúcich sa vnímania statusu slovenského národnostného školstva vyplýva, že hodnotenie úrovne národnostného školstva má pozitívny charakter. Spätná väzba od pedagógov pôsobiacich v slovenskom národnostnom školstve referuje o celkovom zlepšení v oblasti kvality pedagogického procesu v súčasnosti ako aj o výrazne lepšom materiálnom vybavení. Komunikácia s kolegami aj s inštitúciami má kontinuálnu kvalitu. Čoraz viac sa však prejavuje nedostatočné personálne zabezpečenie pedagogického procesu. To veľmi úzko súvisí s nedostatočným počtom študentov na univerzitách a vysokých školách v Maďarsku. Podľa Anny Ištvánovej vstupujú deti do národnostného školského systému s rozličnou jazykovou pripravenosťou a úrovňou, ktorú potom má pedagóg na prvom stupni zjednotiť.²⁶ Táto situácia sa opakuje aj po nástupe na gymnázium. Problémom sú aj odlišné postoje k slovenskému jazyku²⁷. Tieto problémy rovnako charakterizujú aj vysokoškolských študentov, ktorí si volia štúdium slovenského jazyka, resp. jeho pedagogický smer. V súvislosti s nedostatkom učiteľov slovenského jazyka sa v mnohých školách množia žiadosti o zabezpečenie hosťujúceho učiteľa zo Slovenska.²⁸ Problémom je i malý počet zúčastnených učiteľov na doškoľovacích podujatiach – v mnohých školách je len jeden učiteľ, ktorý je tým pádom nezastupiteľný.²⁹ Návrhov na riešenie personálnej situácie je podľa Alžbety Uhrinovej viac. V súvislosti s neuspokojivou situáciou s prípravou slovenských pedagógov existuje návrh posielat študentov na univerzity na Slovensku. Ďalšia alternatíva odporúča zamestnávať výlučne hosťujúcich učiteľov pre potreby slovakistiky na maďarských vysokých školách.³⁰ Uhrinová sa s týmito názormi stotožňuje len čiastočne. Podľa nej sú potrební aj domáci vysokoškolskí učitelia pri hosťujúcich profesoroch a lektoroch, aj domáce možnosti štúdia slovakistiky kombinované s pobytmi a sťažami na Slovensku.³¹

26 IŠTVÁNOVÁ, Anna. Vyučovanie slovenského jazyka v Maďarsku a jeho problémy. In *Slovenčinár*, 2016, roč. 3, č. 1, s. 68-72.

27 V rokoch 2003 až 2007 Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku analyzoval jazykovú situáciu v oblasti školstva. Cieľom výskumu bolo zachytiť zmeny, stav a možné tendencie, informovať o stave používania a o životnosti slovenského jazyka v školách v Maďarsku. Na základe výskumu riešitelia konštatovali, že jazykové znalosti slovenčiny detí pred nástupom do školy sú skoro nulové. Napriek tomu je obrovským pokrokom, keď už v druhom polroku prvého ročníka deti rozumejú slovenským pokynom učiteľky a reagujú na otázky hoci aj s chybami. V školách, kde je viac učiteľov slovenčiny, prípadne majú aj hosťujúcich učiteľov, ktorí nehovoria po maďarsky, je väčší úspech žiakov z hľadiska osvojovania slovenčiny. ONDREJKOVÁ, Renáta. Slovenská menšina a slovenčina v Maďarsku (postavenie a funkcie slovenského jazyka v Maďarsku). In *Slovenčinár*, 2015, roč. 2, č. 1, s. 33-44.

28 DEMJÉNOVÁ, Marta. Práva máme, ale možnosti nie (Postavenie Slovákov v Maďarsku na základe osobných skúseností). In KOVÁČ, Igor – MELEG Pavel (eds.). *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 117-119.

29 Informácia o školstve a vzdelávaní Slovákov žijúcich v jednotlivých krajinách so štatútom národnostnej menšiny. Materiál pre výbor NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport. Online: <https://www.uszz.sk/data/fce57df089241519623e627340d5611a.pdf>.

30 Viac k problematike hosťujúcich učiteľov: KMEŤ, Miroslav. Slovenčina v praxi hosťujúceho učiteľa na slovenskej škole v Békešskej Čabe začiatkom 90. rokov. In UHRÍNOVÁ, Anna – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2004, s. 301-307; IŠTVÁNOVÁ, Anna – KMEŤ, Miroslav. Hosťujúci učiteľ z Československa. In *Csabi Hírmondó*. 26. 01. 1990, roč. 5, s. 4.

31 UHRINOVÁ, A. *O slovenskom školskom systéme...*, s. 43-55.

Z výsledkov týkajúcich sa **vnímania statusu učiteľa v slovenskom národnostnom školstve** možno konštatovať, že svoje pôsobenie na škole hodnotia pedagógovia pozitívne. Najpozitívnejšie svoj status vnímajú učitelia vo veku 36 – 50 rokov. Pri označení dôvodov svojho hodnotenia učiteľa vo vekovej skupine 24 – 35 rokov najpozitívnejšie hodnotili položky „*je to pre mňa osobná priorita*“ a „*plním si tak svoje pracovné povinnosti*“. Učitelia najstaršej vekovej kategórie pripísali najvyšší význam položke „*má to rozhodujúci význam pri upevňovaní etnickej identity*“ a učitelia vo veku 36 – 50 rokov najpozitívnejšie hodnotili ovládanie slovenčiny ako prínos pre žiakov do budúcnosti. Vo všeobecnosti však boli rozdiely medzi jednotlivými štyrmi položkami relatívne malé, pohybovali sa od 6,05 po 6,66 bodu. Výnimku tvorí položka „*plním si tak svoje pracovné povinnosti*“, ktorá dosiahla u všetkých troch vekových kategórií najnižšie priemerné skóre – od 4,56 po 5,05 bodu. Naš predpoklad, že hodnotenie vlastného statusu sa bude u starších a mladších pedagógov výrazne líšiť, sa podľa výsledkov nášho výskumu nepotvrdil. Príčiny nepotvrdenia predpokladu vidíme v absencii skúmania dĺžky praxe týchto pedagógov. Pedagogická prax respondentov nemusí zodpovedať ich fyzickému veku, k učeniu sa mohli dostať neskôr, čo je pre budúci výskum pedagógov slovenského národnostného školstva v Maďarsku dôležité zistenie.

Pri oboch otázkach týkajúcich sa **záujmu o výučbu slovenčiny zo strany žiakov a rodičov** vnímajú pedagógovia tento záujem pozitívne. Pokiaľ sa jedná o frekvenciu odpovedí môžeme konštatovať, že pozitívne odpovede na škále volila vo všetkých prípadoch najčastejšie stredná generácia učiteľov (36 – 50 rokov). Negatívne odpovede volila najčastejšie staršia generácia (51 – 68 rokov) a ambivalentné odpovede volila najčastejšie mladšia generácia (24 – 35 rokov), čo vyplýva pravdepodobne z nedostatku ich skúseností. Zdrojom záporných odpovedí môžu byť rozličné dôvody. Pokúsime sa uviesť aspoň niektoré z nich. Žiaci majú síce právo na národnostné základné školy, ba aj na ďalšie štúdium v slovenskom jazyku, ale v skutočnosti je situácia oveľa zložitejšia. Školy, na ktorých sa slovenčina vyučuje ako predmet (a tých je najvyšší počet) sú dôkazom toho, že slovenčina sa v škole vyučuje ako cudzí jazyk. Žiaci majú týždenne šesť hodín slovenčiny a okrem toho sa všetky ostatné predmety učia po maďarsky. Keby chceli ďalej pokračovať vo svojom štúdiu po slovensky, majú tak možnosť na dvoch gymnáziách, no v celej krajine neexistuje ani jedna jediná stredná odborná škola. Dokonca aj vysokoškolské vzdelanie môžu získať iba na pedagogickej fakulte, resp. na inej vysokej škole na Slovensku.³²

Záver:

Z výsledkov nášho výskumu vyplývajú nasledujúce zovšeobecnenia. Najväčšiu časť našej vzorky 47,5 % (slovenských pedagógov pôsobiach v Maďarsku) tvorila skupina vo veku 51 až 68 rokov. Nasleduje stredná generácia 36 až 50 rokov zastúpená 39,6 %. Len 12,9 % tvorí mladšia generácia vo veku 24 až 35 rokov. Tieto údaje poukazujú na to, že pedagógovia slovenskej národnosti sú vo veku tesne pred dôchodkom a chýba mladá generácia učiteľov, ktorá by nastúpila na ich miesto.

Aj napriek tomu, že v súčasnosti slovenské školstvo v Maďarsku zápasí s množstvom problémov (odchod súčasnej, staršej generácie pedagógov spôsobuje ich akútny nedostatok; neexistuje nadväznosť medzi jednotlivými stupňami škôl, t.j. väčšina žiakov zo

32 DEMJÉNOVÁ, M. *Práva máme...*, s. 117-119.

základných škôl nepokračuje na slovenských gymnáziách; v dvojazyčných školách by bolo potrebné väčšie množstvo žiakov, aby z nich vzišli budúci učitelia; nedostatočná jazyková príprava učiteľov slovenského jazyka a nedostatok učebníc v slovenskom jazyku, atď. ...) vnímajú učitelia status slovenského školstva, ale aj svoj vlastný status a záujem o výučbu slovenčiny pozitívne.

Literatúra

- BODONYI, Edit. *Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig*. Budapest : Új Pedagógiai Közlemények, ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, 1999, s. 78-88.
- DEMJÉNOVÁ, Marta. Práva máme, ale možnosti nie (Postavenie Slovákov v Maďarsku na základe osobných skúseností). In KOVÁČ, Igor – MELEG Pavel (eds.). *Stála konferencia Slovenská republika a Slováci žijúci v zahraničí*. Bratislava : Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí, 2014, s. 117-119.
- DIVIČANOVÁ, Anna. Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948. In *Človek a spoločnosť*, roč. 3, č. 1, 2000, s. 101-104. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/sociologicke-a-kulturne-zazemie-narodnostnej-skoly-v-madarsku-po-roku-1948/>
- DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002.
- ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde. Téma slovenského národnostného školstva v Maďarsku v projektoch Slovenskej akadémie vied a Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice; Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV – Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 6-18.
- FARKAŠOVÁ, Eva. Ako ďalej? – jazykový stav v našich národnostných školách. In TÓTH, Alexander Ján – UHRÍNOVÁ, Alžbeta (eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2008, s. 582-587.
- HELDÁKOVÁ, Lucia – KALISTOVÁ, Anna. Slovenský národný naratív v dejepise Slovákov v Maďarsku. In ĎURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice; Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV – Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 37-52.
- IŠTVÁNOVÁ, Anna – KMEŤ, Miroslav. Hostujúci učiteľ z Československa. In *Csabai Hírmondó*. 26. 01. 1990, roč. 5, s. 4.
- IŠTVÁNOVÁ, Anna. Vyučovanie slovenského jazyka v Maďarsku a jeho problémy. In *Slovenčinár*, 2016, roč. 3, č. 1, s. 68-72.
- KMEŤ, Miroslav. Slovenčina v praxi hosťujúceho učiteľa na slovenskej škole v Békešskej Čabe začiatkom 90. rokov. In UHRÍNOVÁ, Anna – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba : VÚSM, 2004, s. 301-307.
- KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov*. Nadlak : Ivan Krasko, 2018.
- KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRÍNOVÁ, Anna – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1*. Békešská Čaba : Výskumný

- ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 315-366.
- LÁSIK, Michal. Šesťdesiat rokov békešĉabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In *Z pokolenia na pokolenie*. Békešská Čaba : Békešĉabianske Slovenské gymnázium, základná škola, materská škola a kolégium, 2009, s. 9-20.
- LÁSIK, Michal – PEČEŇOVÁ, Edita. Sedem desaťročí békešĉabianskeho Slovenského gymnázia, základnej školy, materskej školy a kolégia. In KMEŤ, Miroslav – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta et al. *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018, s. 321-339.
- LENOVSKÝ, Ladislav. *Naši vo svete. Slováci Južne od hranice Slovenska II*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017.
- MARLOKOVÁ, Júlia. Perspektívy jednojazyčnej školy v Maďarsku. In ĐURKOVSKÁ, Mária – TUŠKOVÁ, Tünde (eds.). *Reflexia slovenského národnostného školstva v Maďarsku v kontexte súčasnosti a ďalších perspektív jeho fungovania : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Košice; Békešská Čaba : Spoločenskovedný ústav CSPV SAV – Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2019, s. 54-66.
- MARUŽOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína. Dejiny katedry. In MARUŽSNÉ SEBÓ, Katarína et al. (eds.). *Katedra na Labutej ulici. Zborník prác pri príležitosti 60. výročia založenia Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Národnostnom ústave Pedagogickej fakulty Gyulu Juhásza Segedínskej univerzity*. Segedín : SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010, s. 4-20.
- ONDREJKOVÁ, Renáta. Slovenská menšina a slovenčina v Maďarsku (postavenie a funkcie slovenského jazyka v Maďarsku). In *Slovenčinár*, 2015, roč. 2, č. 1, s. 33-44.
- PEKÁR, Martin – REGINÁČOVÁ, Nikola. Between demography and politics: changing perceptions of nationality of the Slovak population in censuses 1869 – 1930. In *Romanian Journal of Population Studies*, 2016, roč. X, č. 2, s. 59.
- SZARKA, László. Jazykové problémy menšinového školstva na Slovensku a v Maďarsku. In *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1. Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-3-rok-2000/1/studie-a-clanky/jazykove-problemy-mensinoveho-skolstva-na-slovensku-a-v-madarsku/>
- TÓTH, Alexander Ján. Používanie slovenského jazyka v školách. In UHRINOVÁ, Anna – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 224-244.
- TUŠKOVÁ, Tünde. *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity, 2016.
- TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta. „Škola by sa len vtedy zachránila...“ Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši. In ZSILÁK, Mária – TUSKA, Tünde (eds.). *Slovenské inšpirácie z Tardoša 35. interdisciplinárny výskumný tábor Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2018, s. 161-186.
- UHRINOVÁ, Alžbeta. *Dejiny prípravy slovenských národnostných učiteľov v Békešskej Čabe*. /UHRIN Erzsébet. *A békéscsabai szlovák tanítóképzés története*. Békešská Čaba – Békéscsaba : VÚSM – MSZKI, 2004.
- UHRINOVÁ, Alžbeta. O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In PAVELCOVÁ, Zuzana (ed.). *Slováci v zahraničí*, 33. Martin : Matica slovenská, 2016. s. 43-55.

Internetové zdroje:

Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku. Dostupné na internete: <http://www.slovaci.hu/index.php/sk/>

Informácia o školstve a vzdelávaní Slovákov žijúcich v jednotlivých krajinách so štatútom národnostnej menšiny. Materiál pre výbor NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport. Dostupné na internete: <https://www.usz.sk/data/fce57df089241519623e-627340d5611a.pdf>

Vybrané aspekty používania slovenčiny adolescentov na Dolnej zemi (v optike najnovších výskumov)¹

Mária Ďurkovská – Mária Homišinová – Jozef Výrost

Abstrakt:

Cieľom príspevku je prezentácia údajov odzrkadľujúcich vývoj a aktuálny stav jazykovej komunikácie v slovenských komunitách žijúcich na Dolnej zemi. Výskumné zistenia sa týkajú 377 respondentov, študentov stredných a vysokých škôl s lektorátom slovenského jazyka vo veku 15 – 25 rokov pochádzajúcich z Maďarska, Rumunska, Chorvátska a Srbska. Kapitola je zameraná na dva ukazovatele života dolnozemskej mládeže: ukazovateľ jazykového/rečového správania a ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy). Z výsledkov výskumu vyplynulo, že používanie slovenského jazyka príslušníkmi slovenských komunit v Srbsku, Chorvátsku, Rumunsku a Maďarsku v súčasnosti je veľmi variabilné a dynamické. Používanie slovenského jazyka v prostredí najstaršej a strednej generácie v porovnaní s mladšou má klesajúcu tendenciu a v porovnaní s mládežou a deťmi ešte viac. V prípade zmiešaných rodín, v súčasnosti čoraz rozšírenejších, ustupuje slovenčina do úzadia, resp. zostáva len v rámci komunikácie najstaršej a strednej generácie, prípadne všetkých generácií s najstaršou.

Kľúčové slová: Dolná zem, jazyková komunikácia, používanie slovenčiny, slovenská menšina, adolescenti.

Úvod

V každej spoločnosti, bez ohľadu na jej homogénnosť, resp. heterogénnosť, existujú menšinové skupiny. V súčasnosti žijú v takmer v každom štáte Európy národnostné menšiny, etnické, jazykové alebo náboženské skupiny. Predpokladaný počet Slovákov žijúcich v zahraničí je 2 236 730. Vyplyva to z odhadov štatistických úradov, krajanských spolkov, Ministerstva zahraničných vecí SR a zastupiteľských úradov. Záujmy zahraničných Slovákov reprezentuje Svetové združenie Slovákov v zahraničí (SZSZ) a Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí (ÚSŽZ). Podľa Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí bol v roku 1991 odhadovaný počet Slovákov žijúcich vo svete až 2 660 000. V roku 2005 zaznamenali štatistiky ich pokles na približne dva milióny, ktorý sa do roku 2008 postupne zvýšil o viac ako 200 000 krajanov žijúcich v zahraničí.² Je potrebné zdôrazniť, že v jednotlivých krajinách sa odhady o počte Slovákov značne líšia. Rôzne počty vznikajú predovšetkým v dôsledku rôzneho prístupu k sčítaniu: podľa národnosti na základe slobodného rozhodnutia, podľa

1 Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15-0745.

2 Štatistika prevzatá z portálu Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Online: <http://www.uszz.sk/sk/pocty-a-odhady>

údajov od starostov a obcí, podľa etnologických znakov (spoločná kultúra, tradície, obyčaje, symboly), podľa materinského jazyka. V dôsledku toho zaznamenávame rôzne diskusie o reálnych počtoch Slovákov žijúcich v zahraničí.

Prvou právnou úpravou, ktorá osobitne upravila postavenie Slovákov žijúcich v zahraničí, bol Zákon o zahraničných Slovákoch č. 70/1997 Z. z.³ V zákone bolo vymedzené, kto je zahraničný Slovák a aké práva a povinnosti mu z tohto postavenia vyplývajú. Tento zákon bol zrušený a nahradený zákonom č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov, s účinnosťou od 1. januára 2006. Uvedený zákon upravuje postavenie zahraničného Slováka, jeho práva a povinnosti na území Slovenskej republiky, ako aj postup pri priznávaní statusu zahraničného Slováka a pôsobnosť ústredných orgánov štátnej správy vo vzťahu k zahraničným Slovákom. Podľa zákona č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov Slovák žijúci v zahraničí je osoba, ktorá nemá trvalý pobyt na území Slovenskej republiky.⁴

Obsahom kapitoly sú vybrané aspekty používania slovenčiny adolescentov na Dolnej zemi – v Maďarsku, Chorvátsku, Srbsku a Rumunsku v zrkadle výskumov realizovaných na Spoločenskovednom ústave CSPV SAV v Košiciach v spolupráci s viacerými dolnozemskými inštitúciami za posledných 10 rokov.⁵ Pojmy Dolná zem a dolnozemskí Slováci sa už dávnejšie, počnúc rozpadom Rakúsko-Uhorska (1918), začali čoraz viac dostávať do polohy historických kategórií. Od tohto predelu sa dolnozemskí Slováci stali zahraničnými Slovákami a zároveň aj národnostnými menšinami nástupníckych štátov rozpadnutej monarchie. Ich ďalší vývin bol určovaný novými politickými, jazykovými, kultúrnymi a ďalšími danosťami novoutvoreného Maďarska, Rumunsku, Juhoslávie, Chorvátska a Srbska. V dôsledku toho sa v spojitosti s dolnozemskými Slovákami začali v nástupníckych štátoch uplatňovať nové identifikačné činitele, ako aj nové a rozdielne podoby sebauvedomovania

3 Znenie celého zákona online: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1997/70/vyhlasene_znenie.html

4 Pod tento pojem patria: osoby, ktoré žijú v zahraničí, nemajú štátne občianstvo Slovenskej republiky, majú štátne občianstvo cudzieho štátu, prípadne sú osobami bez štátneho občianstva, hlásia sa však k slovenskej národnosti a majú záujem a zásluhy na rozširovaní, alebo udržiavaní slovenskej národnosti v zahraničí. Sú to však aj osoby, ktoré sa hlásia k slovenskej národnosti po svojich príbuzných v priamom rade. Znenie celého zákona Online: https://www.uad.sk/33/474-2005-z-z-zakon-o-slovakoch-zijucich-v-zahranici-a-o-zmene-a-doplneni-niektorých-zakonov-v-zneni-ucinnom-k-1-5-2013-uniqueidOhwOuzC33qd2W4_F4qJbGzHFq-hOE7 qsX5IXkmhy SvdaLTRYHmJQ/

5 V priebehu rokov 2009 – 2016 sa na Spoločenskovednom ústave Centra spoločenských a psychologických vied SAV uskutočnilo päť interdisciplinárnych terénnych výskumov v rámci dvoch vedeckovýskumných projektov VEGA, ktoré boli zamerané na problematiku sociolingvistickej situácie dolnozemských Slovákov (štyri terénne výskumy) a tiež Slovákov žijúcich v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska (jeden terénny výskum). Pre výskumné projekty bolo príznačné, že riešili identickú problematiku a používali rovnakú metódu skúmania situácieho kontextu používania slovenského jazyka. So zámerom zachovania rovnakého prístupu riešenia a interpretácie výsledkov boli v prevažnej miere v oboch projektoch zastúpení identickí riešitelia, v tom-ktorom projekte doplnení o riešiteľov so zameraním na konkrétne etnikum. Prvým v poradí bol projekt VEGA s dobou riešenia 2009 – 2011 s názvom: „Jazykovokomunikačné správanie slovenskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny“. Slovenská mládež na Slovensku bola tzv. kontrolnou vzorkou a týkala sa mladej generácie Slovákov žijúcich v národnostne zmiešaných oblastiach južného Slovenska. Druhým v poradí bol projekt VEGA s dobou riešenia 2014 – 2016 s názvom: „Jazykovokomunikačné správanie slovenskej mládeže v Chorvátsku a v Srbsku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny“.

a sebazpoznávania kolektívnej tváre Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii, Chorvátsku a Srbsku.⁶

Výskumné zistenia prezentované v tejto kapitole sa týkajú 377 respondentov, študentov stredných a vysokých škôl s lektorátom slovenského jazyka vo veku 15 – 25 rokov.

Z Chorvátska pochádzalo 49 respondentov (15M, 34Ž), zo Srbska 121 respondentov (50M, 71Ž), z Rumunska 107 respondentov (52M, 55Ž) a z Maďarska 100 respondentov (25M, 75Ž).⁷ Miestom výberu boli stredné a vysoké školy/univerzity, v ktorých existuje lektorát slovenského jazyka, prípadne organizácie, zväzy, kultúrne zariadenia, kluby, v ktorých sa mládež združuje a disponuje určitou jazykovo-komunikačnou schopnosťou slovenčiny. Podmienkami výberu každej jazykovej skupiny boli: slovenský pôvod z hľadiska národnosti alebo materinského jazyka rodičov; ovládanie hovorenej slovenčiny na úrovni bežnej komunikácie každodenného styku; kvótny výber podľa rodu, veku a vzdelania. Hlavnou výskumnou technikou bolo použitie štruktúrovaného dotazníka. Otázky sa týkali jazykovo-komunikačného správania vo formálnom (verejnom) aj neformálnom (rodinnom) prostredí.

V príspevku sa zameriame na dva ukazovatele života dolnozemskej mládeže:

a) Ukazovateľ jazykového/rečového správania

Uvedený ukazovateľ identifikoval jazykové správanie v neformálnom prostredí (blízka rodina) a formálnom prostredí (na verejnosti).

Na identifikáciu jazykového správania v **neformálnom prostredí**, bola respondentom položená otázka: „*Ktorým jazykom prevažne hovoríte v súčasnosti so starým otcom, starou matkou, otcom, matkou, súrodencami?*“ Päťstupňová škála rozlišovala varianty odpovedí: 1 – len slovensky, 2 – viac slovensky ako chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky, 3 – rovnako, 4 – viac chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky, ako slovensky, 5 – len chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky.

Pri skúmaní jazykového správania **na verejnosti** bola použitá identická otázka (so zachovaním škálovania) ako v prípade komunikácie v rodine, len s tým rozdielom, že respondenti volili odpovede pre komunikáciu vo svojom blízkom okolí: *s priateľmi, so spolužiakmi, so známymi na ulici, v obchodoch*.

Pre lepšiu orientáciu v dátach, z hľadiska príklonu komunikácie v rodine so slovenskou orientáciou, bilingválnou, resp. orientáciou na jazyk majority, sme vytvorili pri komunikácii vo formálnom i neformálnom prostredí tri kategórie odpovedí:

1. kategória (len slovensky + viac slovensky ako chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky, zlúčenie bodov 1 a 2 na škále),
2. kategória (rovnako oboma jazykmi, bod 3 na škále),
3. kategória (viac chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky ako slovensky + len chorvátsky, srbsky, rumunsky, maďarsky, zlúčenie bodov 4 a 5 na škále).

6 Botik, J. (2011). *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, s. 9.

7 M = mužov, Ž = žien.

b) Ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy)

Uvedený ukazovateľ sledoval frekvenciu používania slovenčiny v dvoch situáciách. Otázka znela: „Ako často hovoríte slovensky so spolužiakmi v škole počas prestávok, mimo školy?“ Respondenti na obidve situácie odpovedali na sedemstupňovej škále (1 – vôbec nie, 7 – veľmi často).

Aj v tomto prípade sme pristúpili k modifikácii škály z hľadiska frekvencie používania slovenčiny. V obidvoch prípadoch (v škole a mimo školy) sme realizovali kategorizáciu odpovedí na tri kategórie odpovedí:

1. kategória (žiadna až slabá frekvencia, zlúčenie bodov 1 – 3),
2. kategória priemerná frekvencia (bod 4),
3. kategória (nadpriemerná až častá frekvencia – zlúčenie bodov 5 – 7).

Pri analýzach oboch ukazovateľov sme využívali metódy deskriptívnej štatistiky (predovšetkým frekvenčné analýzy) v programe IBM SPSS, verzia 21.

Slováci v Chorvátsku

Slovenská menšina v Chorvátsku je koncentrovaná predovšetkým do oblasti mesta Osijek v Osijecko-baranjskej župe (okresy Našice, Djakovo, Novska, Osijek, Vukovar). Určitý počet Slovákov žije aj v oblasti Sisaku.⁸

V Chorvátsku žijú väčšinou Chorváti (90,42 %), zatiaľ čo menšinové skupiny zahŕňajú Srbov (4,36 %), Bosniakov, Maďarov, Talianov, Albáncov, Slovákov, Nemcov, Čechov, Rómov a ďalších (5,22 %). Údaje o počte Slovákov v Chorvátsku v minulosti nie sú spoľahlivé. V 19. storočí bol ich počet asi 30 tisíc. V roku 1900 tam žilo 17 342 Slovákov.⁹ Vierovyznanie totožné s majoritným chorvátskym obyvateľstvom, s výnimkou evanjelických spoločenskostí v lloku, Radoši a Solanoch spôsobilo, že rímskokatolícke obyvateľstvo po príchode do novej vlasti pomerne rýchlo strácalo jazykové kompetencie a v mnohých prípadoch aj vedomie slovenskej etnickej príslušnosti.¹⁰

Sčítanie ľudu v roku 2001 ukázalo, že k slovenskej národnosti sa hlási 4 712 obyvateľov Chorvátska.¹¹ V súčasnosti (podľa údajov zo sčítania z roku 2011) sa k slovenskej národnosti hlási asi 4 753 obyvateľov.¹² Je ich však viac – okolo 11 000, ale mnohí, najmä mladšia

8 Viac o Slovákoch v Chorvátsku: Ušák, V. (1978). *Slováci v Chorvátsku : historický náčrt*. Cleveland; Rím: Slovenský ústav; Kučerová, K. (2006). *Slováci v Chorvátsku (od začiatkov osídľovania)*. Martin: Matica slovenská.; Kuric, A., & Baksa, B. (2007). *15 rokov Zväzu Slovákov v Chorvátskej republike : Slováci v Chorvátsku včera, dnes, zajtra*. Našice: Savez Slovaka u RH.; Jančárová A. (Ed.). (2000). *Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov.; Škiljan, F., & Kralj Vukšić, S. (2015). Slováci u Hrvatskoj u popisima stanovništva između 1880. i 2011. i perspektiva u istraživanju. *Človek a spoločnosť* 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/2/studie-a-clanky/slovaci-uhrvatskoj-u-popisima-stanovnistva-između-1880-i-2011-i-perspektiva-u-istrazivanju/>

9 V roku 1948: 10 097 Slovákov; v roku 1953: 9 750; v roku 1961: 8 128; v roku 1971: 6 483; v roku 1991: 5 606. Kuric, A., & Baksa, B. (2007). *15 rokov Zväzu Slovákov v Chorvátskej republike : Slováci v Chorvátsku včera, dnes, zajtra*. Našice: Savez Slovaka u RH, 67.

10 Čukan, J. et al. (2017). *Slováci v Chorvátsku. Súčasný stav minoritnej kultúry*. Nitra: UKF.

11 Zdroj: Državni zavod za statistiku. Online: https://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/E01_02_02/E01_02_02.html

12 Zdroj: Državni zavod za statistiku. Online: https://www.dzs.hr/Eng/censuses/census2011/results/htm/E01_01_04/e01_01_04_RH.html

generácia, sa hlásia k chorvátskej národnosti. Sčítanie ľudu potvrdzuje, že slovenská menšina v Chorvátsku sa stále viac asimiluje. Každých 10 rokov ubudne tisíc Slovákov. Pri takomto tempe krajská komunita v priebehu 40 rokov zanikne.¹³

Jazykovo-komunikačné správanie – jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia

Pri charakteristike jazyka Slovákov v Chorvátsku je potrebné zdôrazniť, že je nárečím oravsko-kysuckým a juho-stredoslovenským. Jazyk strednej a mladej generácie je zmiešaninou slovenčiny a chorvátčiny. Komunikácia v slovenčine má v rodinách klesajúcu tendenciu. K jazykovej asimilácii chorvátskych Slovákov v značnej miere prispela absencia slovenského školstva najmä v obciach strednej Slavónie. K asimilácii s majoritným chorvátskym spoločenstvom prispieva aj rovnaké vierovyznanie a blízkosť jazykov.¹⁴

a) Ukazovateľ jazykového/rečového správania

Z frekvenčnej analýzy odpovedí na otázku, akým jazykom hovoria respondenti v súčasnosti s členmi rodiny vyplynulo, že respondenti so starým otcom, starou matkou, otcom, matkou, súrodencami a príbuznými najčastejšie volili piaty bod škály (len chorvátsky) v nasledujúcom percentuálnom zastúpení: 72,9 % v komunikácii s otcom, 71,4 % s matkou, 69,4 % s príbuznými, 68,9 % so súrodencami, 67,3 % so starou matkou a 65,3 % so starým otcom. Voľba komunikácie výlučne po slovensky (bod 1) s rodinnými príslušníkmi sa síce objavila ako druhá najčastejšia možnosť, ale v podstatne nižšej miere – od 17,8 % v komunikácii so súrodencami po 28,6 % so starým otcom. Malú odchýlku v tomto prípade tvorí komunikácia s príbuznými, ktorá prebieha viac po slovensky ako chorvátsky (bod 2 na škále) v 12,2 %. Bilingválna komunikácia sa potvrdila vo veľmi nízkej miere – od 0 % pri komunikácii so starým otcom po 8,2 % pri komunikácii s príbuznými.

Z kategorizovaných odpovedí jednoznačne vyplynulo najvýraznejšie zastúpenie odpovedí 3. kategórie, a to v prípade všetkých rodinných príslušníkov. Komunikácia respondentov teda najčastejšie prebieha v chorvátskom jazyku.

13 Slováci v Chorvátsku a Chorváti na Slovensku (literatúra z fondu Slovenskej pedagogickej knižnice z rokov 1991 - 2008). Bratislava : Slovenská pedagogická knižnica, 2008.

14 Homišinová, M., & Výrost, J. (2015). Reč slovenskej mládeže žijúcej na Slovensku, v Maďarsku, Chorvátsku a Srbsku v reflexii výskumu. In *Človek a spoločnosť*, 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/2/studie-a-clanky/rec-slovenskej-mladeze-zijucej-na-slovensku-v-madarsku-chorvatsku-a-srbsku-v-reflexii-vyskumu/>

Tabuľka 1: Kategorizované odpovede komunikácie v rodine

Jazyková skupina	Rodinný príbuzní	Komunikácia v rodine						SPOLU
		1. kategória		2. kategória		3. kategória		
		N	%	N	%	N	%	
SCh	Starý otec	16	32,7	0	0	33	67,3	
	Stará matka	14	28,6	2	4,1	33	67,3	
	Otec	11	22,9	2	4,2	35	72,9	
	Matka	11	22,4	1	2	37	75,5	
	Súrodenci	10	22,2	1	2,2	34	75,6	
	Príbuzní	9	18,4	4	8,2	36	73,5	

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilíngválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Pri skúmaní jazykového správania na verejnosti z frekvenčných analýz vyplynulo, že v komunikácii so spolužiakmi a známymi jednoznačne dominuje variant 5 (komunikácia výlučne po chorvátsky) – 75,5 % so spolužiakmi a známymi na ulici, 69,4 % s priateľmi, 77,1 % v obchodoch. Ani jeden respondent nevedel komunikáciu s priateľmi, spolužiakmi a známymi na ulici výlučne v slovenčine (bod 1). Pri komunikácii v obchodoch má slovenčina minimálne zastúpenie (2,1 %).

Po modifikácii odpoveďovej škály sa tieto výsledky potvrdzujú. Zaznamenali sme najvyššie zastúpenie v 3. kategórii odpovedí, až pri 95,9 % komunikácie so spolužiakmi. Dôvodom však môže byť nedostatočne vyvinutá školská sieť v slovenskom jazyku.

Tabuľka 2: Kategorizované odpovede komunikácie na verejnosti

Jazyková skupina	Verejná sféra	Komunikácia na verejnosti					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		N	%	N	%	N	%
SCh	Priatelia	3	6,1	7	14,3	39	79,6
	Spolužiaci	0	0	2	4,1	47	95,9
	Ulica	4	8,2	4	8,2	41	83,7
	Obchod	2	4,2	4	8,3	42	87,5

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilíngválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Na základe vyššie uvedených výsledkov je možné konštatovať, že v jazykovo-komunikačnom správaní chorvátskej mládeže vo formálnom i neformálnom prostredí jednoznačne dominuje výlučne chorvátsky jazyk. Vo výraznejšej miere sa prejavuje na verejnosti, konkrétne pri komunikácii so spolužiakmi.

b) Ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy)

V tomto prípade nás zaujímalo, ako často je slovenčina ako komunikačný jazyk zastúpená v škole (počas prestávok so spolužiakmi) a mimo školy so spolužiakmi. Inak povedané, či školské prostredie nejakým spôsobom výraznejšie determinuje používanie slovenčiny v kontakte so spolužiakmi a aká je frekvencia jej používania. Pri oboch sledovaných položkách sme veľmi častú komunikáciu v slovenčine vôbec nezaznamenali, dominovala komunikácia v chorvátskom jazyku so spolužiakmi aj počas prestávok, aj mimo školy. 26,5 % opýtaných označilo na škále bod 1 (po slovensky so spolužiakmi v škole vôbec nekomunikujú), 0 % respondentov označilo na škále bod 6 a 7 (po slovensky komunikujú veľmi často). Obdobná situácia nastala i pri komunikácii so spolužiakmi mimo školy – frekvencia používania slovenčiny bola veľmi nízka (bod 1 zvolilo 28,6 %, bod 7 zvolilo 4,1 %).

Ak sa pozrieme na kategorizované odpovede môžeme konštatovať, že v 1. kategórii (žiadna až podpriemerná komunikácia v slovenčine) sa u Slovákov v Chorvátsku v rámci školy vyskytuje takmer dvojtretinové zastúpenie respondentov. Bilingválna komunikácia v slovenskom jazyku (2. kategória) v škole je uvádzaná 30,6 % zastúpením, mimo školy v 16,3 %. Pri jazykovej situácii v 3. kategórii odpovedí (deklarovaná nadpriemerná až veľmi častá komunikácia v slovenskom jazyku) sme identifikovali len 4,1 % v škole a 10,2 % mimo školy.

Tabuľka 3: Kategorizované odpovede situačného používania slovenčiny v škole a mimo školy

Jazyková skupina	Situácia	Komunikácia v slovenčine so spolužiakmi v škole a mimo školy					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		Žiadna až podpriemerná komunikácia (body 1-3)		Priemerná komunikácia (bod 4)		Nadpriemerná až veľmi častá komunikácia (body 5-7)	
		N	%	N	%	N	%
SCh	ŠKOLA	32	65,3	15	30,6	2	4,1
	MIMO	36	73,5	8	16,3	5	10,2

Slováci v Srbsku

Slovenská menšina sa udržala aj v Srbsku. Počas 270 rokov sa tu sformovala rozsiahla slovenská komunita s vysokým stupňom originality mimo územia Slovenska. Kompaktne osídlené územie, vlastné miestne a obecné zastupiteľstvá, tradícia činnosti kultúrnych spolkov, dobre rozvinuté menšinové školstvo, silné postavenie cirkvi a dobré podmienky používania slovenského jazyka zabezpečujú generačný prenos pôvodných kultúrnych hodnôt, obyčajov, zvykov, folklóru, ale aj ich špecifický rozvoj a obohacovanie v nových podmienkach.¹⁵

V Srbsku žije niekoľko desiatok tisíc Slovákov, z toho najväčšia časť v oblasti Vojvodina. Tá je teda právom pokladaná za akési hlavné centrum zahraničných Slovákov.

15 Viac o Slovákoch v Srbsku: Stupavský, S. (2010). *Slováci v Šíde 1810 – 2010*. Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Srbsku.; Čukan J. (ed.). (2015). *Vojlovica : kultúrne tradície Slovákov v Banáte*. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa.; Dudok, M. (2015). Jazyková komunikácia Slovákov v Chorvátsku a Srbsku. *Človek a spoločnosť*, 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok2015/2/diskusia/jazykova-komunikacia-slovakov-v-chorvatsku-a-srbsku/>; Sklabinská, M., & Mosnáková, K. (eds.). (2012). *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.

Podľa cenzu v roku 2011 malo Srbsko 7 186 862 obyvateľov. 83,32 % tvorili obyvatelia srbskej národnosti, zvyšok príslušníci iných národností. Z nich mali najväčšie zastúpenie príslušníci maďarskej národnosti 3,53 % a Rómovia 2,05 %. Príslušníci slovenskej menšiny obsadili s počtom 52 750 (0,73 %) šieste miesto.¹⁶ V porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi (v roku 2002 Slovákov bolo 59 021 – 0,79 % z celkového počtu 7 498 001 obyvateľov Srbska bez údajov pre Kosovo a Metóchiu) sa počet Slovákov v Srbsku zmenšil o 6 271, teda o niečo viac ako 10 %.

V minulosti k väčšiemu poklesu počtu obyvateľov slovenskej národnosti dochádzalo od 70. rokov 20. storočia. Ešte výraznejší pokles počas posledných 20 rokov je poznamenaný predovšetkým občianskou vojnou. Hoci sa Slovákov nedotkla priamo, ovplyvnila ich ekonomickú situáciu. To spoločne s faktom, že majú cestu späť na Slovensko stále otvorenú, spôsobuje výrazný pokles ich počtu. K zníženiu počtu Slovákov v Srbsku však prispieva i malá šanca nájsť si tu prácu. To spôsobuje vážny problém, pretože do zahraničia odchádza veľká časť mladej generácie. Vzhľadom na skutočnosť, že v období rokov 1991 – 2002 tento počet klesol o 11,78 %, možno konštatovať, že dynamika poklesu počtu príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny zostala na rovnakej úrovni.¹⁷

Jazykovo-komunikačné správanie – jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia

V Srbsku Slováci medzi sebou bežne hovoria slovensky. Nie je problém tento jazyk počuť na uliciach aj v rodinách. Všetci bez výnimky tiež hovoria jazykom väčšinového obyvateľstva. Slovenčina, ktorou tu hovoria takmer všetci srbskí Slováci, je na veľmi vysokej úrovni. V slovenských obciach dokonca dochádza k situáciám, keď sa srbská majorita stáva menšinou. Ak sa napríklad nejaká Srбка vydá za Slováka a žijú v jednej zo slovenských dedín, väčšinou sa naučí po slovensky. Ak je však problém v nejakej vete či slovíčku, miestnym nerobí žiadny problém plynule prejsť do srbciny. Z tohto pohľadu sú plne bilingválni. Slovensky sa teda hovorí v rodinách, na slávnostiach, medzi priateľmi a samozrejme aj v školách. Práve vďaka vyučovaniu slovenčiny na školách sa jazyk udržiava aj u mladej generácie, ktorá tak preberá štafetu pri uchovávaní národnej identity Slovákov v Srbsku, ktorej neoddeliteľnú časť tvorí práve schopnosť hovoriť po slovensky. Srbská slovenčina sa v určitých ohľadoch od spisovnej slovenčiny líši. Je ale nutné spomenúť, že ani v rámci Srbska slovenčina nemusí byť vždy všade úplne rovnaká.¹⁸

Medzi staršou generáciou je možné nájsť dve skupiny. Prvá, ktorá dlhšiu dobu študovala či pracovala na Slovensku a druhá skupina, ktorá celý život trávila v Srbsku. Pri prvej skupine je počuť, že používajú slovenčinu výrazne čistejšiu. Aj v slovnej zásobe sa ukazujú isté odlišnosti. Tí, ktorí žili celý život v Srbsku, používajú viac výrazov zo srbciny a slov

16 Informácie prevzaté z portálu OPBC Statistical Office of the Republic Serbia. Online: <http://arhiva.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

17 Zdroj: Obyvateľstvo podľa národnosti pri sčítaní obyvateľstva v rokoch 1948 – 2011. In: 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia. Online: http://pod2.stat.gov.rs/Objavljene-Publikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf

18 Kokaisl, P., Štolfová, A., Zychová, J., & Hanuš, P. et al. (2014). *Po stopách Slováku ve východní Evropě. Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora*. Praha: Nostalgie, 255-257.

vzniknutých postupným prelínaním týchto dvoch jazykov. U mladej generácie sa druhá skupina postupne vytráca.

a) Ukazovateľ jazykového/rečového správania

Podľa frekvenčnej analýzy týkajúcej sa neformálneho jazykového správania u adolescentných Slovákov v Srbsku absolútne dominuje komunikácia výlučne v slovenčine (bod 1) so všetkými členmi rodiny v poradí: 90,7 % so starou matkou, 90,4 % so starým otcom, 87,2 % s otcom, 78,3 % s matkou, 70,3 % so súrodencami a 60,8 % s príbuznými. Komunikáciu len v srbčine (bod 5) pozorujeme iba ojedinele, najčastejšie s matkou (5 %) a otcom (3,4 %). Bilingválna komunikácia je v rodinnom prostredí tiež zriedkavá, od 11,7 % s príbuznými a 7,6 % so súrodencami má klesajúcu tendenciu až k 0 % so starou matkou.

Po modifikácii škály a vytvorení troch kategórií odpovedí vidíme najvýraznejšie zastúpenie odpovedí 1. kategórie vo všetkých položkách (percentuálne zastúpenie od 95,8 % v komunikácii so starou matkou po 84,2 % v komunikácii s príbuznými). Prevažne, alebo výlučne srbsky hovoria respondenti maximálne v 8,3 % s matkou. Najvyššia miera bilingválnej komunikácie bola zaznamenaná pri komunikácii s príbuznými, a to 11,7 %.

Tabuľka 4: Kategorizované odpovede komunikácie v rodine

Jazyková skupina	Rodinný príbuzní	Komunikácia v rodine						SPOLU
		1. kategória		2. kategória		3. kategória		
		N	%	N	%	N	%	
SSr	Starý otec	108	93,2	1	0,9	6	5,2	
	Stará matka	113	95,8	0	0	5	4,2	
	Otec	109	93,2	2	1,7	6	5,1	
	Matka	107	89,2	3	2,5	10	8,3	
	Súrodenci	102	86,4	9	7,6	7	5,9	
	Príbuzní	101	84,2	14	11,7	5	4,2	

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Pri jazykovom správaní na verejnosti dominujú varianty 1 (výlučne slovensky) a 2 (viac slovensky ako srbsky). Komunikácia výlučne po slovensky prevláda v položke so spolužiakmi (64,7 %). Viac slovensky ako srbsky komunikuje mládež s priateľmi (40,8 %), so známymi na ulici (35,8 %) a v obchodoch (31,4 %).

Oproti neformálnej komunikácii v rodine sa však pri skúmaní správania na verejnosti pri 1/3 – 1/4 opýtaných stretávame i s variantom bilingvizmu, variant 3. V najvyššej miere pri so známymi na ulici (30 %), potom v komunikácii s priateľmi (29,2 %) a pri komunikácii v obchodoch (28,1 %). S najnižšou mierou bilingvizmu sa stretávame v komunikácii so spolužiakmi (5,9 %).

Výsledky kategorizácie odpovedí potvrdzujú vyššie uvedený trend, takmer 80 % slovenskej mládeže v Srbsku používa v komunikácii so spolužiakmi výlučne, alebo prevažne

slovenský jazyk. Odpovede 3. kategórie majú najvýraznejšie zastúpenie v komunikácii v obchodoch, kde prevažne, alebo výlučne srbsky komunikuje takmer jedna pätina respondentov (19 %), nasleduje komunikácia so spolužiakmi (15,1 %).

Tabuľka 5: Kategorizované odpovede komunikácie na verejnosti

Jazyková skupina	Verejná sféra	Komunikácia na verejnosti					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		N	%	N	%	N	%
SSr	Priatelia	78	65	35	29,2	7	5,8
	Spolužiaci	94	79	7	5,9	18	15,1
	Ulica	73	60,8	36	30,0	11	9,2
	Obchod	64	52,9	34	28,1	23	19

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

b) Ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy)

Z výsledkov vyplynulo, že veľmi častým jazykom komunikácie je slovenčina u viac ako polovice respondentov slovenskej mládeže v Srbsku (trocha častejšia v škole počas prestávok 60,8 %, mimo školy 53,7 %). Môžeme konštatovať, že viac ako polovica respondentov slovenčinu aplikuje so spolužiakmi veľmi často. Slovenčinu pri komunikácii v škole vôbec nepoužíva 7,5 % opýtaných, mimo školy 6,6 %.

Pri pohľade na kategorizované odpovede vidíme, že v 3. kategórii (prevažná, alebo výlučná komunikácia v slovenčine) sa u Slovákov v Srbsku v škole vyskytuje vyše trojštvrťinové zastúpenie respondentov. V prípade komunikácie v škole volilo tento variant 77,5 % respondentov, mimo školy 76 % respondentov. Bilingválny, druhý, variant volilo v škole 8,3 % opýtaných, mimo školy 14,9 %. Po slovensky vôbec, alebo minimálne komunikuje v škole 14,2 % mladých ľudí, mimo školy 9,1 %.

Tabuľka 6: Kategorizované odpovede situačného používania slovenčiny v škole a mimo školy

Jazyková skupina	Situácia	Komunikácia v slovenčine so spolužiakmi v škole a mimo školy					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		Žiadna až podpriemerná komunikácia (body 1-3)		Priemerná komunikácia (bod 4)		Nadpriemerná až veľmi častá komunikácia (body 5-7)	
		N	%	N	%	N	%
SSr	ŠKOLA	17	14,2	10	8,3	93	77,5
	MIMO	11	9,1	18	14,9	92	76,0

Slováci v Rumunsku

Samotná slovenská minorita v Rumunsku sa v súčasnosti nachádza v dvoch hlavných oblastiach: v Bihorskej, ktorá sa vyznačuje predovšetkým katolicizmom a v okolí Nadlaku s prevažujúcimi prvkami luteránstva.¹⁹

V roku 2002 podľa sčítania obyvateľstva žilo v Rumunsku 17 226 občanov hlásiacich sa k slovenskej národnosti. Podľa administratívneho členenia v Rumunsku až polovica (48 %) obyvateľstva žije iba v piatich veľkých komúnach (funguje tu systém komún – kde k jednej väčšej obci je pričlenených niekoľko okolitých menších). Najväčšími slovenskými komúnami sú (podľa sčítania v roku 2002): mesto Nadlak (3 885 Slovákov); komúna Poppešť (1 305 Slovákov); komúna Nová Huta (1 264 Slovákov); komúna Siplak (934 Slovákov); komúna Plopiš (901 Slovákov). Podľa sčítania v roku 2011 sa k slovenskej národnosti prihlásilo už len 13 654 obyvateľov.²⁰

Aj keď je Rumunsko považované za národnostne veľmi pestrý štát, podiel hlavného etnika, Rumunov, je pomerne vysoký. Pre väčšinu národnostných menšín v Rumunsku je však typické súvislé osídlenie, a tak aj keď je ich počet (a podiel) v celoštátnom meradle veľmi nízky, v danej oblasti je príslušná národnostná menšina pomerne dosť výrazná (to platí aj pre slovenskú menšinu). Hneď po Rumunoch majú najväčšie zastúpenie Maďari 6,1 %, nasledujú Rómovia 3,09 %, Ukrajinci 0,25 % a Nemci 0,18 %.²¹

Celkovo sa počet Slovákov stále znižuje – príčinou je odchod mladých z Rumunska za prácou. Výraznejší zlom v populačnom vývoji nastal od deväťdesiatych rokov 20. storočia, kedy v období medzi rokmi 1992 a 2011 došlo k poklesu o takmer 6 000 osôb. Dôvody boli jednak tradičné, teda znižujúca sa natalita a čiastočne aj asimilácia a k nim sa pripojil fenomén vyvolaný pádom totality. Po zmene režimu v roku 1989 sa masovým javom stal odchod za prácou do zahraničia, z pochopiteľných dôvodov predovšetkým na Slovensko.

Jazykovo-komunikačné správanie – jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia

Spôsob života Slovákov v Rumunsku bol a stále je nepretržite sa vyvíjajúcim spoločensko-kultúrnym systémom, veľmi živo a prirodzene reagujúcim na okolité prostredie a okolnosti, ktoré so sebou prinášajú jednotlivé historické obdobia.

Takmer pre všetkých rumunských Slovákov je najdôležitejším atribútom ich slovenskej identity slovenský jazyk, pričom Slováci žijúci v Rumunsku označujú slovenčinu za svoj materinský jazyk. Pri rozhovoroch je obvyklé miešať slovenčinu s rumunčinou. Dochádza však

19 Viac o Slovákoch v Rumunsku: Anoca, D. M. (2013). Slovenčina v Rumunsku. In *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Univerzita Komenského.; Štefanko, O., & Husárik, P. (2006). *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.; Bošelová, M. (2015). Slovenská minorita v Rumunsku – etnokultúrne kontexty. In *Človek a spoločnosť*, 18 (2). Online: <http://www.cloukaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok2015/2/studie-a-clanky/slovenska-minorita-v-rumunsku-etnokulturne-kontexty/>; Bartalská, Ľ. (ed.). (1995). *Slováci v Rumunsku*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov.; Štefanko, O. (Ed.). (2003). *200 rokov života Slovákov v Nadlaku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

20 Slováci v Rumunsku. Súčasný stav. Online: <http://www.slovacivrumunsku.sk/01-suc.php>

21 Kokaisl, P., Štolfová, A., Zychová, J., & Hanuš, P. et al. (2014). *Po stopách Slováků ve východní Evropě. Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora*. Praha: Nostalgie, 175-176.

k úpadku slovenčiny, čo je zapríčinené migráciou slovenských obyvateľov do iných štátov, kde sa snažia zohnať si prácu. Historické povedomie hrá v identite tejto menšiny nepatrnú úlohu.

a) Ukazovateľ jazykového/rečového správania

Z frekvenčnej analýzy odpovedí na otázku, akým jazykom hovoria respondenti v súčasnosti s členmi rodiny vyplynulo, že respondenti so starým otcom, starou matkou, otcom, matkou, súrodencami najčastejšie volili prvý bod škály (len slovensky) v percentuálnom zastúpení od 59,1 % (so súrodencami) po 84,5 % (so starou matkou). Výnimku tvorí komunikácia s príbuznými, ktorá prebieha v najvyššej miere prevažne po slovensky (bod 2 – 38,2 % respondentov). Rovnaká miera bilingválnej komunikácie sa najviac potvrdila v prípade komunikácie s príbuznými (26,5 %), nasleduje komunikácia so súrodencami (11,8 %). Voľba komunikácie výlučne po rumunsky (bod 5) s rodinnými príslušníkmi sa objavila len ojedinele, potvrdila ju menej ako desatina respondentov (podľa adresáta komunikácie).

Zo zoskupení odpovedí vyplynulo výrazné zastúpenie 1. kategórie odpovedí, a to v prípade všetkých rodinných príslušníkov (najviac so starými rodičmi a s matkou). Komunikácia v rodine respondentov je teda prevažne slovensky orientovaná.

Tabuľka 7: Kategorizované odpovede komunikácie v rodine

Jazyková skupina	Rodinný príbuzní	Komunikácia v rodine						SPOLU
		1. kategória		2. kategória		3. kategória		
		N	%	N	%	N	%	
SRu	Starý otec	87	94,6	3	3,3	2	2,2	
	Stará matka	90	92,8	3	3,1	4	4,1	
	Otec	79	81,4	2	6,2	12	12,4	
	Matka	96	93,2	5	4,9	2	1,1	
	Súrodenci	79	84,9	11	11,8	3	3,2	
	Príbuzní	68	66,7	27	26,5	7	6,9	

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Pri skúmaní jazykového správania na verejnosti z frekvenčných analýz vyplynulo, že modálnym variantom komunikácie so spolužiakmi sa stal variant 1 – „len slovensky“, takmer v polovičnom zastúpení respondentov (47,1 %). Rovnaké zastúpenie respondentov (47,6 %) v najvyššej miere volilo bod 2 (viac slovensky ako rumunsky). Komunikácia so známymi a v obchodoch prebieha najviac bilingválne – bod 3 (so známymi na ulici 40 %, v obchodoch 41,3 %). Varianty potvrdzujúce príklon ku komunikácii v jazyku majority (rumunsky) – body 4 a 5 volila menej ako desatina respondentov.

Predchádzajúce konštatovania potvrdzujú aj výsledky kategorizácie odpovedí. V 1. kategórii odpovedí sa v najvyššej miere umiestnila komunikácia so spolužiakmi, keď takmer 90 % mladých ľudí volilo v komunikácii so spolužiakmi výlučne alebo prevažne slovenčinu.

Je dôležité, že túto formu komunikácie volia respondenti aj s ostatnými adresátmi komunikácie, hoci v menšej miere (viac ako polovica respondentov).

Tabuľka 8: Kategorizované odpovede komunikácie na verejnosti

Jazyková skupina	Verejná sféra	Komunikácia na verejnosti					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		N	%	N	%	N	%
SRu	Priatelia	65	61,9	32	30,5	8	7,6
	Spolužiaci	91	87,5	10	9,6	3	2,9
	Ulica	60	57,1	42	40	3	2,9
	Obchod	54	51,9	43	41,3	7	6,7

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Porovnávajúc výsledky jazykovo-komunikačného správania v neformálnom a formálnom prostredí môžeme konštatovať väčšinový príklon komunikácie v slovenskom jazyku (s každým adresátom komunikácie), pričom vo výraznejšej miere sa prejavuje v rodinnom prostredí.

b) Ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy)

Z frekvenčnej analýzy vyplynulo, že respondenti v prípade komunikácie so spolužiakmi v škole v najvyššej miere volili 7. bod (veľmi častá komunikácia) v takmer polovičnom zastúpení (43,8 %). V prípade komunikácie mimo školy sa síce tiež modálnym stal 6. bod škály (častá komunikácia) avšak v nižšom zastúpení (29,5 %). Odpovede respondentov sa prevažne rozmiestnili medzi 4. a 7. bodom škály (priemerná až veľmi častá komunikácia) – celkovo 95,2 % respondentov.

Výsledky kategorizovaných odpovedí jednoznačne potvrdzujú vysoké zastúpenie respondentov komunikujúcich nadpriemerne až veľmi často po slovensky so spolužiakmi v škole (90 %). Takmer tri štvrtiny mladých ľudí komunikuje po slovensky aj mimo školy. Slovenský jazyk je teda u mladých ľudí z Rumunska dostatočne zastúpený v komunikácii so spolužiakmi v škole aj mimo školy.

Tabuľka 9: Kategorizované odpovede situačného používania slovenčiny

Jazyková skupina	Situačia	Komunikácia v slovenčine so spolužiakmi v škole a mimo školy					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		Žiadna až podpriemerná komunikácia (body 1-3)		Priemerná komunikácia (bod 4)		Nadpriemerná až veľmi častá komunikácia (body 5-7)	
		N	%	N	%	N	%
SRu	ŠKOLA	4	3,8	6	5,7	95	90,5
	MIMO	5	4,8	24	22,9	76	72,4

Slováci v Maďarsku

V súčasnosti obývajú Slováci v Maďarsku najhustejšie týchto päť regiónov: Boršodsko-abovsko-zemplínska župa v severovýchodnom Maďarsku; Novohradská župa a okolie Budapešti; Komárňansko-ostrihomská, Peštianska, Fejérska a Veszprémska župa v Zадunajsju; Békešská a Čongrádska župa v juhovýchodnej časti Dolnej Zeme; oblasti Malého Kereša a Níredházy, ktoré tvoria menšie jednotky.²²

Slovenská minorita má na území Maďarska dlhoročnú tradíciu prejavujúcu sa doteraz pomerne vysokým počtom zastúpenia. Podľa posledného sčítania obyvateľstva (2011) žije v Maďarsku 9 937 628 obyvateľov. Najpočetnejšími menšinami sú Rómovia a Nemci. Príslušníci slovenskej národnosti sú spolu s Rumunmi z hľadiska počtu na treťom mieste. Po nich nasledujú Chorváti a potom Srbi.²³ K slovenskej národnosti sa oproti 39 266 osobám z roku 2001 prihlásilo v roku 2011 35 208 obyvateľov, čo je za uvedené obdobie vyše desaťpercentný pokles.²⁴

Slováci majú najnepriaznivejšiu demografickú štruktúru zo všetkých národnostných menšín, teda najväčší podiel starých ľudí a najmenší podiel detí. Príčinou je predovšetkým roztrúsenosť slovenskej menšiny, ktorá sa nekoncentruje do určitého regiónu, ale žije vo viacerých oblastiach, a až na jednu obec je všade aj miestnou menšinou. Pre Slovákov sú preto typické zmiešané manželstvá, kde komunikačným jazykom je maďarčina. Deti v takýchto manželstvách sú často maďarskej národnosti, a po slovensky nehovoria alebo hovoria slabo – ich materinským jazykom je maďarčina.

Jazykovo-komunikačné správanie – jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia

V dnešnom Maďarsku hovorí z celkového počtu Slovákov iba približne 14 000 Slovákov po slovensky len v rodinnom kruhu – je to nepatrný zlomok z celkového pôvodného počtu z roku 1918. Za tento stav môže vplyv asimilácie, ktorý je tu naozaj značný a dalo by sa povedať, že aj pomerne kolísavý záujem štátu o udržiavanie slovenskej kultúry. Na uliciach nie je počuť slovenčinu takmer vôbec. Tá je udržiavaná skôr medzi nadšencami pre zachovanie slovenskej kultúry v Maďarsku a medzi starými ľuďmi, vďaka ktorým sa aj časť príslušníkov mladšej generácie slovenčinu naučí.

22 Viac o Slovákoch v Maďarsku: Uhrinová-Hornoková, A., Kiss Szemán, R., Lásik, M., & Žiláková, M. (2015). *Dejiny a kultúra Slovákov v Maďarsku*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.; Kmeť, M., Tušková, T., & Uhrinová, A. et al. (2018). *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.; Petőcz, K. (ed.). (2008). *Slováci v Maďarsku*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.

23 Zdroj: Hungarian central statistical office. Pozri údaje v kolónke: Population by nationality, mother tongue, language spoken with family members or friends and affinity with nationalities' cultural values. Online: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00

24 Uhrinová, A. (2016). O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In Zuzana Pavelcová (ed.). *Slováci v zahraničí 33. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská, s. 43.

a) Ukazovateľ jazykového/rečového správania

Respondenti sa vo svojej rodine a blízkom okolí výrazne prikláňajú ku používaniu komunikácie výlučne v maďarskom jazyku, pričom najvyššie percento zaznamenávame v komunikácii s otcom a matkou (v oboch prípadoch 69,4 %), nasledujú súrodenci (64,9 %), starí rodičia (starý otec 57,9 % a stará matka 51,5 %). S príbuznými len po maďarsky hovorí 45,9 % respondentov. Bilingválna komunikácia je zastúpená v nižšej miere od 5,1 % pri položke otec po 16,3 % pri položke príbuzní. Najnižšie zastúpenie má komunikácia výlučne po slovensky (1 % pri súrodencoch, 2 % pri položke matka a príbuzní, 4 % pri starom otcovi a starej matke). Výnimku tvorí komunikácia s otcom, kde najnižšiu početnosť má variant 2 – viac slovensky ako maďarsky (1 %).

V prípade kategorizovaných odpovedí sa nám potvrdila väčšinová orientácia na jazyk majority a to vo všetkých položkách od 74,5 % po 87,8 %. 2. kategória odpovedí sa výraznejšie potvrdila len v komunikácii s príbuznými u viac ako šestiny respondentov. 1. kategória odpovedí sa pohybuje od 5,1 % v komunikácii so súrodencami po 11,6 % pri starom otcovi.

Tabuľka 10: Kategorizované odpovede komunikácie v rodine

Jazyková skupina	Rodinný príbuzní	Komunikácia v rodine						SPOLU
		1. kategória		2. kategória		3. kategória		
		N	%	N	%	N	%	
SMa	Starý otec	11	11,6	8	8,4	76	80	
	Stará matka	10	10,3	13	13,1	74	76,2	
	Otec	7	7,1	5	5,1	86	87,8	
	Matka	6	6,1	10	10,2	82	83,7	
	Súrodenci	5	5,1	11	11,3	81	83,5	
	Príbuzní	9	9,1	16	16,3	73	74,5	

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (výlučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo výlučne)

Na otázku voľby jazyka komunikácie na verejnosti odpovedali podobne ako to bolo v prípade rodiny. Prevláda komunikácia výlučne v maďarčine (od 64,6 % v obchodoch, cez 63,6 % so známymi na ulici, po 44 % s priateľmi). Výnimku tvorí komunikácia so spolužiakmi, kde najfrekventovanejším variantom bola možnosť 4 – viac maďarsky ako slovensky (46,5 %). Komunikácia len po slovensky je zastúpená v minimálnej miere: 0 % s priateľmi, 1 % so známymi na ulici. Komunikácia v obchode a so spolužiakmi dosiahla 2 a 3 percentá.

Pri pohľade na výsledky podľa kategorizácie vidíme, že odpovede 1. kategórie sú v komunikácii na verejnosti v menej ako 10 % zastúpení. Bilingválnu komunikáciu uviedli slovenskí adolescenti v Maďarsku v takmer päťtinovom zastúpení pri položke priateľa. Zaznamenali sme najvyššie zastúpenie odpovedí v 3. kategórii (orientácia na väčšinový jazyk) – až 87,8 % praktizuje na ulici komunikáciu prevažne alebo výlučne v maďarčine.

Tabuľka 11: Kategorizované odpovede komunikácie na verejnosti

Jazyková skupina	Verejná sféra	Komunikácia na verejnosti					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		N	%	N	%	N	%
SMa	Priatelia	5	5,0	19	19,0	76	76,0
	Spolužiaci	7	7,0	14	14,1	78	78,8
	Ulica	6	6,1	6	6,1	89	87,8
	Obchod	8	8,1	11	11,1	80	80,8

1. kat. – orientácia na slovenský jazyk (vylučne alebo prevažne)

2. kat. – bilingválna komunikácia

3. kat. – orientácia na väčšinový jazyk (prevažne alebo vylučne)

b) Ukazovateľ situačného používania slovenčiny (v škole a mimo školy)

Slovenský jazyk nie je v komunikácii so spolužiakmi v škole aj mimo školy u mladých ľudí z Maďarska dostatočne zastúpený. Veľmi častú komunikáciu v slovenčine pri hodnotení obidvoch položiek sme zaznamenali len minimálne (4 % v prípade školy a 1 % mimo školy). Viac ako pätina respondentov sa vyjadrila, že v škole aj mimo školy vôbec nekomunikujú po slovensky. Čo sa týka bilingválnej komunikácie v škole ju využíva 26 % respondentov a mimo školy 22 %.

V prípade kategorizovaných odpovedí vidíme, že v 1. kategórii (žiadna až veľmi slabá komunikácia v slovenčine) sa u mladej generácie Slovákov v Maďarsku položka v škole objavila v nadpolovičnej miere odpovedí. Mimo školy zaznamenávame takmer dvojtretinové zastúpenie odpovedí.

Nadpriemernú komunikáciu v slovenčine uviedlo v škole 18 % opýtaných a mimo školy 13 % opýtaných.

Tabuľka 12: Kategorizované odpovede situačného používania slovenčiny v škole a mimo školy

Jazyková skupina	Situácia	Komunikácia v slovenčine so spolužiakmi v škole a mimo školy					
		1. kategória		2. kategória		3. kategória	
		Žiadna až podpriemerná komunikácia (body 1-3)		Priemerná komunikácia (bod 4)		Nadpriemerná až veľmi častá komunikácia (body 5-7)	
		N	%	N	%	N	%
SMa	ŠKOLA	56	56,0	26	26,0	18	18,0
	MIMO	65	65,0	22	22,0	13	13,0

Zhrnutie výsledkov

Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že používanie slovenského jazyka príslušníkmi slovenských komunít v Srbsku, Chorvátsku, Rumunsku a Maďarsku v súčasnosti je veľmi variabilné a dynamické. Podľa štatistických údajov deklarácia slovenského materinského jazyka sa tu mení nielen generačne, ale ešte rýchlejšie, z desaťročia na desaťročie. Používanie slovenského jazyka v prostredí najstaršej a strednej generácie v porovnaní s mladšou má

klesajúcu tendenciu a v porovnaní s mládežou a deťmi ešte viac. V prípade zmiešaných rodín, v súčasnosti čoraz rozšírenejších, ustupuje slovenčina do úzadia, resp. zostáva len v rámci komunikácie najstaršej a strednej generácie, prípadne všetkých generácií s najstaršou.

Neformálne prostredie – rodina:

Na základe prezentovaných údajov sa nám vytvára bipolárny obraz podľa jazykových skupín. Kým u Slovákov v Srbsku a Rumunsku výrazne, vo všetkých ponúknutých položkách, dominuje komunikácia výlučne v slovenčine so všetkými členmi rodiny (Slováci v Srbsku od 60,8 % s príbuznými do 90 % so starými rodičmi; Slováci v Rumunsku od 28,4 % s príbuznými do 85 % so starými rodičmi) u Slovákov v Chorvátsku a Maďarsku prevláda väčšinový jazyk. Slovenčina je u Slovákov v Maďarsku zastúpená len od 1 do 6,1 % podľa adresáta komunikácie. V prípade Slovákov v Chorvátsku je zaujímavá skutočnosť, že odpovede respondentov (v prípade všetkých položiek) sa umiestnili prevažne na krajných bodoch škály (1 – len slovensky, 5 – len chorvátsky). Môžeme teda usudzovať, že aj u Slovákov v Chorvátsku existuje okolo pätiny až štvrtiny respondentov, ktorí v rodinnom prostredí komunikujú výlučne v slovenčine (od 28,6 % so starým otcom 17,8 % so súrodencami). Výnimku tvorí komunikácia s príbuznými, u ktorých v prípade slovenčiny okolo desatiny respondentov (12,2 %) volila viac druhý bod škály (viac slovensky ako chorvátsky) ako prvý bod (len slovensky 6,1 %).

Celkovo môžeme konštatovať, že najvýraznejšie prebieha jazyková komunikácia len v slovenčine s rodinnými príslušníkmi u respondentov Slovákov v Srbsku a Rumunsku, pričom frekvencie komunikácie sú mierne vyššie u Slovákov v Srbsku. Generačne zaznamenávame slabnúci charakter (so starými rodičmi je najčastejšia komunikácia, najmenej častá s príbuznými) a rovnako platí, že percentuálne zastúpenie tejto komunikácie v prípade všetkých položiek je u Slovákov v Rumunsku mierne nižšie. Miera komunikácie vo väčšinovom jazyku je výraznejšia u Slovákov v Chorvátsku a Maďarsku, pričom u Slovákov v Maďarsku vo vyššej miere a to v každej z položiek. Je však potrebné zdôrazniť, že kým u Slovákov v Maďarsku a ide o jednoznačnú dominanciu maďarčiny (v prípade všetkých položiek), u Slovákov v Chorvátsku zaznamenávame vyššiu mieru rozptylu odpovedí na škále, teda nevyváženosť odpovedí v jednotlivých položkách (výnimku tvorí komunikácia s príbuznými) a voľba každého bodu na škále naznačuje rôznorodú komunikáciu „len v slovenčine“ generačne od štvrtiny respondentov so starými rodičmi, cez pätinu respondentov s rodičmi, po takmer pätinu respondentov so súrodencami.

Formálne prostredie – verejnosť:

Jazyková situácia na verejnosti kopíruje trend výsledkov zaznamenaný v rodine, tak z pohľadu jazykových skupín, ako aj sledovaných položiek, s tým rozdielom, že stredné hodnoty v každej položke u Slovákov v Srbsku a Rumunsku sú vyššie. To znamená, že u týchto jazykových skupín je komunikácia v slovenčine na verejnosti menej zastúpená ako v rodine. Situácia u Slovákov v Chorvátsku potvrdzuje vyššiu mieru komunikácie v chorvátčine na verejnosti ako v rodine. U Slovákov v Maďarsku je vysoká dominancia komunikácie v maďarčine približne v rovnakej miere na verejnosti ako aj v rodine. Je zaujímavé, že kým u Slovákov v Chorvátsku zo sledovaných položiek má v priemere najpriaznivejšie postavenie

komunikácia s priateľmi, u Slovákov v Srbsku, Rumunsku a Maďarsku komunikácia so spolužiakmi. Celkovo sa teda potvrdilo, že rodinné prostredie viac determinuje komunikáciu v materinskom jazyku (zvlášť u Slovákov v Srbsku a Rumunsku) ako komunikáciu na verejnosti.

S priateľmi len slovensky komunikujú iba dve jazykové skupiny, pričom zo Slovákov v Srbsku tak komunikuje každý štvrtý respondent a zo Slovákov v Rumunsku približne každý šiesty. Ani jeden respondent zo skupiny Slovákov v Chorvátsku a Maďarsku neuviedol výlučnú komunikáciu s priateľmi v slovenčine.

V komunikácii so spolužiakmi sa u Slovákov v Chorvátsku situácia nemení (žiadna komunikácia výlučne v slovenčine) avšak u Slovákov v Srbsku a Rumunsku vysoko stúpila komunikácia v slovenčine (Slováci v Srbsku takmer dve tretiny, Slováci v Rumunsku takmer polovica odpovedajúcich). V prípade Slovákov v Maďarsku len traja respondenti uviedli komunikáciu len v slovenskom jazyku.

Približne štvrtina respondentov Slovákov v Srbsku a aj v Rumunsku komunikuje so známymi na ulici len po slovensky. V obchodoch takmer rovnaké zastúpenie respondentov – viac ako štvrtina respondentov Slovákov v Srbsku a Rumunsku používa v obchodnom styku výlučne slovenčinu. U Slovákov v Chorvátsku a Maďarsku je to minimálne percento respondentov. Z pohľadu používania výlučne slovenského jazyka na verejnosti môžeme konštatovať, že zvlášť u Slovákov v Srbsku a Rumunsku dominuje jazyková situácia so spolužiakmi, nasleduje komunikácia so známymi na ulici, potom obchodný styk a v najmenšej miere komunikácia s priateľmi. Dá sa predpokladať, že ide o priateľov, kamarátov z radov väčšinového národa.

Škola a mimo školy:

Z výsledkov analýz vyplynulo, že veľmi častým jazykom komunikácie je slovenčina u viac ako polovice respondentov Slovákov v Srbsku (mierne častejšia so spolužiakmi). V menšom percentuálnom zastúpení tak komunikujú aj Slováci v Rumunsku, pričom výraznejšie prebieha komunikácia v škole so spolužiakmi (43,8 %) ako mimo školy (štvrtina odpovedí). U ďalších dvoch jazykových skupín sme veľmi častú komunikáciu v slovenčine pri hodnotení obidvoch položiek vôbec nezaznamenali (Slováci v Chorvátsku) alebo len minimálne (Slováci v Maďarsku jeden respondent). Vnútrotným pohľadom na výsledky, hodnotiac úplnú absenciu komunikácie v slovenčine zisťujeme, že viac ako štvrtina respondentov Slovákov v Chorvátsku a viac ako pätina respondentov Slovákov v Maďarsku sa vyjadrili, že vôbec nekomunikujú v škole aj mimo školy po slovensky. Zastúpenie respondentov, u ktorých slovenčina vôbec nefiguruje, je u Slovákov v Srbsku a Rumunsku minimálne. Celkovo môžeme konštatovať, že z hľadiska používania slovenčiny v školskom aj mimoškolskom prostredí so spolužiakmi je situácia najpriaznivejšia u respondentov Slovákov v Srbsku, keď viac ako polovica respondentov tento jazyk aplikuje so spolužiakmi veľmi často. U Slovákov v Rumunsku je táto situácia, z hľadiska frekvencie používania slovenského jazyka, v obidvoch prostrediach síce menej priaznivá, avšak potvrdenie veľmi častej komunikácie v slovenčine, hoci v menšom percentuálnom zastúpení, potvrdzuje „živost“ slovenského jazyka. V prípade Slovákov v Chorvátsku a Maďarsku je frekvencia používania slovenčiny v škole aj mimo školy omnoho nižšia, takmer tretina Slovákov v Chorvátsku a štvrtina Slovákov

v Maďarsku uvádza komunikáciu v slovenčine v škole na priemernej úrovni (volili stredový bod 4), mimo školy sú hodnoty ešte nižšie.

Záver

Prezentované údaje odzrkadľujú vývoj a aktuálny stav jazykovej komunikácie v slovenských komunitách žijúcich na Dolnej zemi. Zároveň môžu slúžiť aj ako potvrdenie skutočnosti, že minority v záujme zachovania etnickej identity vyžadujú inštitucionálnu pozornosť a opateru z oboch strán – tzn. zo strany krajiny v ktorej žijú, ale aj zo strany materskej krajiny.

Nástrojom kontroly úrovne ochrany národnostných menšín a realizácie práv a slobôd ich príslušníkov v členských krajinách Rady Európy sa stal Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín (Framework Convention for the Protection of National Minorities), ktorý nadobudol platnosť 1. februára 1998. Plnenie záväzkov, vyplývajúcich z dohovoru o ochrane národnostných menšín sa v signatárskych krajinách pravidelne kontroluje v intervale piatich rokov (k dispozícii sú dokumenty z výsledkov monitoringu v roku 1999, 2004, 2009, 2014 a v čase písania tohto textu sa začínajú zverejňovať monitorovacie správy z roku 2019). Verejne prístupné sú teda aj dokumenty, vzťahujúce sa na priebeh a výsledky 4 kôl monitoringu v Chorvátsku,²⁵ Maďarsku,²⁶ Rumunsku,²⁷ aj Srbsku.²⁸ Výsledky monitorovania zreteľne dokumentujú, že starostlivosť o postavenie etnických minorít je úloha permanentná a že proces monitorovania má opodstatnenie: celkové skúsenosti Rady Európy z vyhodnotenia štyroch kôl monitorovacích správ rôznych krajín poukázali aj na príklady výskytu protismerného pohybu, keď sa efektívne riešenia nahradili menej efektívnymi, prípadne sa zrušili celkom.

Nesporne osobitný význam má pomoc a podpora národnostného života menšín zo strany materskej krajiny, ktorá môže nadobúdať rôzne formy. V prípade Slovenskej republiky sa orientuje do štyroch oblastí (vzdelávanie, veda a výskum; kultúra; informácie; médiá), ako to vyplýva zo zákona č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí. Koordinácia týchto aktivít a ich finančné zabezpečenie²⁹ prislúcha Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Vláda SR raz ročne prerokúva Správu o štátnej politike vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a o poskytnutej štátnej podpore Slovákom žijúcim v zahraničí, ako aj návrh programu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí na nasledujúci rok.³⁰

Literatúra

Anoca, D. M. (2013). Slovenčina v Rumunsku. In *Slovenčina vo svete – súčasný stav a perspektívy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Univerzita Komenského.

Bartalská, Ľ. (ed.). (1995). *Slováci v Rumunsku*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov.

25 Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/croatia>

26 Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/hungary>

27 Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/romania>

28 Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/serbia>

29 Online: <https://www.uszz.sk/sk/stranka/4758/vyzva-na-predkladanie-ziadosti-o-dotaci-u-na-rok-2020>

30 Online: <https://www.uszz.sk/sk/vlada-sr-prijala-spravu-za-rok-2018-o-statnej-politike-vo-vztahu-k-slovakom-zijucim-v-zahranici-a-o-poskytnutej-statnej-podpore-slovakom-zijucim-v-zahranici-a-navrh-programu-statnej-politiky-vo-vztahu-k-slovakom-zijucim-v-zahranici-na-rok-2020>

- Bošelová, M. (2015). Slovenská minorita v Rumunsku – etnokultúrne kontexty. In *Človek a spoločnosť*, 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok2015/2/studie-a-clanky/slovenska-minorita-v-rumunsku-etnokulturalne-kontexty/>
- Botík, J. (2011). *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Čukan, J. et al. (2017). *Slováci v Chorvátsku. Súčasný stav minoritnej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Čukan J. (Ed.). (2015). *Vojlovica : kultúrne tradície Slovákov v Banáte*. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa.
- Dudok, M. (2015). Jazyková komunikácia Slovákov v Chorvátsku a Srbsku. *Človek a spoločnosť*, 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok2015/2/diskusia/jazykova-komunikacia-slovakov-v-chorvatsku-a-srbsku/>
- Homišinová, M., & Výrost, J. (2015). Reč slovenskej mládeže žijúcej na Slovensku, v Maďarsku, Chorvátsku a Srbsku v reflexii výskumu. *Človek a spoločnosť*, 18, (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/2/studie-a-clanky/rec-slovenskej-mladeze-zijucej-na-slovensku-v-madarsku-chorvatsku-a-srbsku-v-reflexii-vyskumu/>
- Jančárová A. (Ed.). (2000). *Slováci v Chorvátsku – minulosť a prítomnosť*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov.
- Kmeť, M., Tušková, T., & Uhrinová, A. et al. (2018). *Kapitoly z minulosti a súčasnosti Slovákov v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.
- Kokaisl, P., Štolfová, A., Zychová, J., & Hanuš, P. et al. (2014). *Po stopách Slovákov ve východní Evropě. Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora*. Praha: Nostalgie.
- Kučerová, K. (2006). *Slováci v Chorvátsku (od začiatkov osídľovania)*. Martin: Matica slovenská.
- Kuric, A., & Baksa, B. (2007). *15 rokov Zväzu Slovákov v Chorvátskej republike : Slováci v Chorvátsku včera, dnes, zajtra*. Našice: Savez Slovaka u RH.
- Petócz, K. (Ed.). (2008). *Slováci v Maďarsku*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Sklabinská, M., & Mosnáková, K. (eds.). (2012). *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry*. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov.
- Slováci v Chorvátsku a Chorváti na Slovensku (literatúra z fondu Slovenskej pedagogickej knižnice z rokov 1991 – 2008)*. Bratislava : Slovenská pedagogická knižnica, 2008.
- Stupavský, S. (2010). *Slováci v Šíde 1810 – 2010*. Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Srbsku.
- Škiljan, F., & Kralj Vukšić, S. (2015). Slovaci u Hrvatskoj u popisima stanovništva između 1880. i 2011. i perspektiva u istraživanju. *Človek a spoločnosť* 18 (2). Online: <http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-18-rok-2015/2/studie-a-clanky/slovaci-uhrvatskoj-u-popisima-stanovnistva-između-1880-i-2011-i-perspektiva-u-istrazivanju/>
- Štefanko, O., & Husárik, P. (2006). *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Štefanko, O. (ed.). (2003). *200 rokov života Slovákov v Nadlaku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Uhrinová-Hornoková, A., Kiss Szemán, R., Lásik, M., & Žiláková, M. (2015). *Dejiny a kultúra*

Slovákov v Maďarsku. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

Uhrinová, A. (2016). O slovenskom školskom systéme v Maďarsku. In Zuzana Pavelcová (ed.). *Slováci v zahraničí 33. Zborník Krajanského múzea Matice slovenskej*. Martin: Matica slovenská.

Ušák, V. (1978). *Slováci v Chorvátsku : historický náčrt*. Cleveland; Rím: Slovenský ústav.

Internetové zdroje

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Online: <http://www.uszz.sk/sk/pocty-a-odhady>

Zákon č. 70/1997 Z. z. o zahraničných Slovákoch. Online: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1997/70/vyhlasene_znenie.html

Zákon č. 474/2005 Z. z. o Slovákoch žijúcich v zahraničí. Online: https://www.uad.sk/33/474-2005-z-z-zakon-o-slovakoch-zijucich-v-zahranici-a-o-zmene-a-doplneni-niektorych-zakonov-v-zneni-ucinnom-k-1-5-2013-uniqueidOhwOuzC33qd2W4_F4qJbGzHFqhOE7_qsX5IXkmhySVdaLTRYHmJQ/

Državni zavod za statistiku. Online: https://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/E01_02_02/E01_02_02.html

Državni zavod za statistiku. Online: https://www.dzs.hr/Eng/censuses/census2011/results/htm/E01_01_04/e01_01_04_RH.html

Portál OPBC Statistical Office of the Republic Serbia. Online: <http://arhiva.stat.gov.rs/Web-Site/Default.aspx>

2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia. Online: http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Knjiga4_Veroispovest.pdf

Slováci v Rumunsku. Súčasný stav. Online: <http://www.slovacivrumunsku.sk/01-suc.php>

Hungarian central statistical office. Online: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00

Council of Europe. National minorities (FCNM). Croatia. Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/croatia>

Council of Europe. National minorities (FCNM). Hungary. Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/hungary>

Council of Europe. National minorities (FCNM). Romania. Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/romania>

Council of Europe. National minorities (FCNM). Serbia. Online: <https://www.coe.int/en/web/minorities/serbia>

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Výzva na predkladanie žiadostí o dotáciu na rok 2020. Online: <https://www.uszz.sk/sk/stranka/4758/vyzva-na-predkladanie-ziadosti-o-dotaciu-na-rok-2020>

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Online: <https://www.uszz.sk/sk/vlada-sr-prijala-spravu-za-rok-2018-o-statnej-politike-vo-vztahu-k-slovakom-zijucim-v-zahranici-a-o-poskytnutej-statnej-podpore-slovakom-zijucim-v-zahranici-a-navrh-programu-statnej-politiky-vo-vztahu-k-slovakom-zijucim-v-zahranici-na-rok-2020>

Zoznam autorov

Mgr. Mária Ďurkovská, PhD.

Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied (CSPV) SAV, Košice

Mgr. Lucia Heldáková, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

PhDr. Mária Homišinová, CSc.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

Mgr. Michal Kentoš, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

Mgr. Juraj Martonyik, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

Mgr. Nikola Regináčová, PhD.

Katedra histórie, Filozofická Fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Mgr. Zlatica Sáposová, PhD.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

PhDr. Jana Šutajová, PhD.

Katedra politológie, Filozofická Fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Prof. PhDr. Jozef Výrost, DrSc.

Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, Košice

Etnické vzťahy na Slovensku na začiatku 21. storočia

Nikola Regináčová – Štefan Šutaj – Mária Ďurkovská (eds.)

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2020

Náklad: 100 ks

Počet strán: 204

Rozsah AH: 14

Vydanie: prvé

Tlač a sadzba: EQUILIBRIA, s.r.o.

Účelová publikácia, nepredajná.

ISBN 978-80-8152-892-7

ISBN 978-80-8152-892-7

9 788081 528927